DINAGDEE

KITAABA BARNOOTAA BARATTOOTAA

KUTAA 10ffaa

RIPPABLIIK DIMOKRAATII FEDERAALAA ITOOPHIYAA

MINISTIRAA BARNOOTAA

ISBN 978-99990-0-057-4

KUTAA 10ffaa

DINAGDEE

KITAABA BARNOOTAA BARATTOOTAA

KUTAA 10ffaa

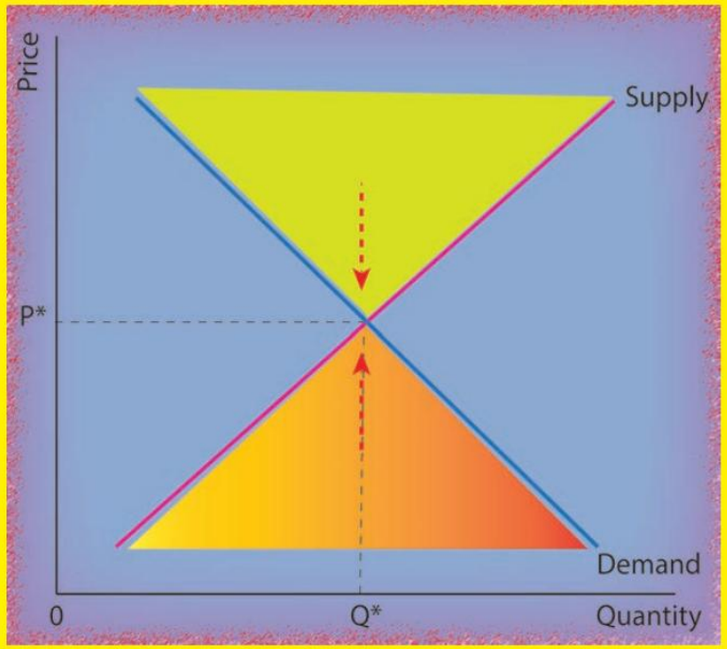

Kunuunsa Gaarii

Kitaaba Barnootaa kun

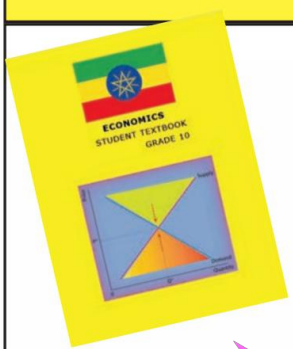

Kitaabni barataa kun qabeenya mana barumsaa keessaniiti.

Akka hin miidhamne y akka hin dhabne of eeggannoo gaarii godhi.

Yaadonni 10 kitaabi nuunsuuf gargaaran kunooti:

1. Kitaabicha meesha ee ittisaa kan akka p omaatiin haguuggii ykn barruulee.
2. Yeroo hunda kitaabicha b etti kaa'i.
3. Yeroo kitaabicha fayy qul u.
4. Fuula irrat n ba sina
5. halla kitaa fayy uu.
6. Suuraa ykn nkum aa h tina n mur
7. Fuula ciccite kamiyyuu p ykn teepp
8. Kitaabicha yeroo boorsaa dhaan qabadhaa.
9. Kitaabicha yeroo nam dabarsi nu.
10. Yeroo jalqabaaf kitaaba haaraa yeroo fayy irra kaa'i. Yeroo tokkotti fuula muraasa qofa bana. Yeroo fuula garagalchitu qarqara hidha phaatti dhiibi. Kunis haguuggiin haala gaarii irra akka turu taasisa.

DINAGDEE

KITAABA BARNOOTAA BARATTOOTAA

KUTAA 10ffaa

Barreessitoonni:

Achalu Berechaa Dhabaa (MA, MSc) .

Leta Sera Bedada (PhD) jedhamtu.

Gulaaltonni:

Mesn Ketema (M.Sc.) jechuun kan beekamu.

Enguday Ademe Mekonnen (Ph.D) jedhamuun beekama.

Birhaanuu Engidaw Geetaahuun (Ph.D) .

Fakkii kaasuun:

Endaalkachew Mengesha Yasab (M.Sc.) jedhamuun beekama.

Dizaayinara: 1.1.

Haroo Derejaw Meelii (M.Sc.) .

Madaaltonni: 1.1.

Mekonnen Bersisaa Gadisaa (PhD) .

Taariku Mulushewaa Dessee (MSc) .

Ararssa Horaa Daabii (MSc) .

RIPPABLIIK DIMOKRAATII FEDERAALAA ITOOPHIYAA

MINISTIRAA BARNOOTAA

YUNIVARSIITII HAWASSAA

First Published August 2023 by the Federal Democratic Republic of Ethiopia, Ministry of Education, under the General Education Quality Improvement Program for Equity (GEQIP-E) supported by the World Bank, UK's Department for International Development/DFID-now merged with the Foreign, Common wealth and Development Office/FCDO, Finland Ministry for Foreign Affairs, the Royal Norwegian Embassy, United Nations Children's Fund/UNICEF), the Global Partnership for Education (GPE), and Danish Ministry of Foreign Affairs, through a Multi Donor Trust Fund.

© 2023 by the Federal Democratic Republic of Ethiopia, Ministry of Education. All rights reserved. The moral rights of the author have been asserted. No part of this textbook reproduced, copied in a retrieval system or transmitted in any form or by any means including electronic, mechanical, magnetic, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the Ministry of Education or licensing in accordance with the Federal Democratic Republic of Ethiopia as expressed in the Federal Negarit Gazeta, Proclamation No. 410/2004 - Copyright and Neighboring Rights Protection.

The Ministry of Education wishes to thank the many individuals, groups and other bodies involved – directly or indirectly – in publishing this Textbook. Special thanks are due to Hawassa University for their huge contribution in the development of this textbook in collaboration with Addis Ababa University, Bahir Dar University and Jimma University.

Copyrighted materials used by permission of their owners. If you are the owner of copyrighted material not cited or improperly cited, please contact the Ministry of Education, Head Office, Arat Kilo, (P.O.Box 1367), Addis Ababa Ethiopia.

Printed by:
GRAVITY GROUP IND LLC
13th Industrial Area,
Sharjah, UNITED ARAB EMIRATES
Under Ministry of Education Contract no. : MOE/GEQIP-E/LICB/G-01/23
ISBN:978-99990-0-057-4

Seensa Kitaabnichaa

Kitaabni kun barattoota kutaa 10ffaa Itoophiyaaf kan qophaa'edha. Diinagdeen kutaa 9 irraa eegala, akkasitti kitaabni kun sana booda. Barattoonni qabiyyee itti aanu kan kutaa darbee wajjin walfakkaatu ni baratu. Haaluma kanaan gama ti'oorii fi hojiirra oolmaatiin gadi fageenyaa fi bal'inni xiqqoo ni jira.

Kitaabni kun yuunitii saddeet qaba. Kutaan jalqabaa Tiyoorii Amala Fayyadamtootaa kan ilaallatu yoo ta'u, kana jalatti barattoonni hiika faayidaa irraa kaasee hanga fakkeenya optimum fayyadamaa mala faayidaa kaardinaalii fayyadamuun ni baratu. Kutaan lammaffaan Tiyoorii Fedhii fi Dhiyeessii kan ilaallatu yoo ta'u, barattoonni dhiibbaa jijjiiramni fedhii fi dhiyeessii gatii fi baay'ina walmadaalummaa irratti qabu madaaluu irraa kaasee hanga shallaggii elastiiksii fedhii fi dhiyeessii ni baratu.

Kutaan sadaffaan Tiyoorii Omishaa fi Baasii kan hammate yoo ta'u, barattoonni oomisha yeroo gabaabaa fi dheeraa irraa kaasee hanga kaartaa baasii oomishaatti waan hunda ni baratu.

Kutaan afraffaan caasaa gabaa kan ilaallatu yoo ta'u, kana jalatti barattoonni yaad-rimeewwan adda addaa, amala bu'uuraa gabaa adda addaa irraa kaasee hanga madda aangoo monopolii hubachuutti ni mari'atu.

Kutaan shanaffaan Tiyoorii Baankii fi Faayinaansii kan ilaallatu yoo ta'u, barattoonni yaad-rimeewwan adda addaa Giddu-galeessa Faayinaansii irraa kaasee hanga gahee dhaabbilee faayinaansii dhalootaan jiraatan kanneen akka Iqub fi Idir ni baratu. Kutaan Jahaffaan ti'ooriiwwanii fi safartuuwwan Guddina Diinagdee barattoonni yaad-rimeewwan guddina dinagdee adda addaa ittiin baratan, akkaataa guddina dinagdee itti madaalan ibsuu irraa kaasee hanga waa'ee oomishtummaa, safartuuwwan dinagdee irratti mari'achuutti kan ilaallatudha.

Kutaan torbaffaan haalawwan diinagdee Itiyoophiyaa adda addaa irratti mari'atamu, dameewwan ijoo diinagdee Itiyoophiyaa irraa kaasee hanga gabaasa gabaabduu diinagdee Itiyoophiyaa barreessuu danda'uutti mari'achuudha.
Kutaan saddeettaffaan Innovation fi business startups barattoonni yaad-rimeewwan daldalaa adda addaa kan baratan yoo ta'u, jecha kalaqa jedhu hiikuu irraa kaasee hanga xiinxala cimina, dadhabina, carraa fi balaa (SWOT) dhaabbata jiru tokkoo gaggeessuutti kan ilaallatudha.

Tokkoon tokkoon kutaa seensa barnootaa fi bu'aa isaa ibsuun jalqaba. Akkasumas tarree jechoota ijoo fi yaad-rimeewwan kutaa keessatti si mudatan ni kenna.
Kaayyoowwan jalqaba barnoota tokkoon tokkoon isaanii irratti tarreeffamaniiru. Hojiileen jalqabbii barnoota kana isin beeksisuudha. Fuula hedduu irratti gabatee fi fakkiiwwan mata duree qoÿachaa jirtu argisiisan ni argatta. Fakkeenyonni yaad-rimee qo'achaa jirtu kana bal'inaan ibsuuf kaayyeffatanis jiru. Tokkoon tokkoon barnootaa yoo xiqqaate tuuta gaaffilee kaayyoo barumsichaa wajjin walqabatan tokko qaba. Dhuma yuunitii tokkoon tokkoon isaanii irratti, cuunfaa yuunitii waan dubbiste ni jira. Kunis akka fooyyessitu si gargaara. Dhumarratti, shaakala gamaaggama yuunitii beekumsaa fi hubannoo qabiyyee yuunitii irratti qabdu qorachuuf si dandeessisu.

Barreeffamoota dinagdee kutaalee kitaaba kana keessatti hammataman hunda keessatti barachuu keessatti barsiisaa fi barattoota irraa wantoota lamatu eegama. Jalqaba duubbee ti'oorii bu'uuraa tokkoon tokkoon yuunitii hubachuu qabu. Barsiisaan tokko barattoota barsiisuu osoo hin jalqabin dura ti'ooriiwwan hubachuu qaba. Kanaafis tarreewwan wabii dhuma barreeffama barattootaa ykn qajeelfama barsiisaa irratti agarsiifaman ilaaluu qaba. Wanti lammaffaan barattoonni ti'ooriiwwan haala qabatamaa biyya isaanii wajjin walqabsiisuuf yaalu qabu. Kunis karaa gochaalee adda addaa fi akkasumas fakkeenya barsiisaan barattoonni sochii qaamaa gochuudhaan raawwatamuu danda'a.

Dhumarratti, kitaabni kun qabeenya barattoonni sadarkaa kana irratti barnoota dinagdee barachuuf itti fayyadaman keessaa tokko qofa. Meeshaaleen wabii dabalataa, kitaabonni fi sanadoonni dhuma kitaabichaa irratti tarreeffamaniiru.

Join our telegram channel
@grade9to12ethiopia
https://t.me/grade9to12ethiopia

Gabatee Qabiyyee

Qabiyyee Fuula

Kutaa 1: Tiyoorii Amala Fayyadamtootaa 1. 1.

1.1 Yaad-rimee Faayidaa . 2. 2.

1.2 Tiyoorii Faayidaa Kaardinaal . 3. 3.

1.3 Rakkoo Fayyadamaa Guddisuu 7. 7.

1.4 Seensa Tiyoorii Faayidaa Idilee 12. 12.

Cuunfaa Kutaa 14. 14.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa 15. 15.

Kutaa 2: Tiyoorii Fedhii fi Dhiyeessii 17. 17.

2.1 Tiyoorii Fedhii 18. 18.

2.2 Tiyoorii Dhiyeessii 24. 24.

2.3 Madaallii Gabaa 29. 29.

2.4 Elastiiksii Fedhii fi Dhiyeessii . 36. 36.

Cuunfaa Kutaa 44. 44.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa 46. 46.

Kutaa 3: Tiyoorii Omishaa fi Baasii 48. 48.

3.1 Tiyoorii Omishaa . 49. 49.

3.2 Tiyoorii Baasii . 60. 60.

Cuunfaa Kutaa 66. 66.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa 67. 67.

Kutaa 4ffaa: Caasaa Gabaa jechuun 69. 69.

4.1 Gabaawwan Dorgommii Guutuu Qaban 71. 71.

4.2 Gabaa Monopoolii Qulqulluu . 75. 75.

4.3 Gabaa Dorgommii Monopolistiin Qabu 81. 81.

4.4 Gabaa Oligopoolii 84. 84.

Cuunfaa Kutaa 86. 86.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa 87. 87.

Kutaa 5: Baankii fi Faayinaansii jechuun 89. 89.

5.1 Seensa Giddu-galeessa Faayinaansii 90. 90.

5.2 Seensa Gabaa Faayinaansii . 92. 92.

5.3 Seensa Dhaabbilee Faayinaansii 94. 94.

5.4 Misooma Seenaa Baankota Itoophiyaa . 97. 97.

5.5 Dhaabbilee faayinaansii maayikiroo 103 irratti

5.6 Baankii Elektirooniksii (e-banking) . 106. 106.

5.7 Dhaabbilee Faayinaansii Dhalootaan . 108. 108.

Cuunfaa Kutaa . 111. 111

Shaakala Irra Deebiin Kutaa 112. 112.

Kutaa 6: Guddina Diinagdee jechuun **113 irratti**

6.1 Irra Deebiin Jijjiiramoota Diinagdee Maakroo . . . . . 114. 114.

6.2 Hiikaa fi Safartuu Guddina Diinagdee 117.117

6.3 Maddoota Guddina Diinagdee . . . . . 119. 119.

6.4 Dadhabbii Fayyadama GDP /GDP Nama Tokkoof Qabu . . . . . 123. 123.

6.5 Marsaa Daldalaa fi Marsaa Isaa . . . . . 125 irratti

Cuunfaa Kutaa . . . . . 127. 127.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa . . . . . 128. 128.

Kutaa 7: Diinagdee Itoophiyaa **129 irratti**

7.1 Qabxiilee Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP) . . . . . 130 irratti

7.2 GDP Dhugaa Vs GDP Nomail . . . . . 134. 134.

7.3 Diinagdee Itiyoophiyaa Keessatti Sekotor Qonnaa . . . . . 138. 138.

7.4 Damee Industirii Diinagdee Itiyoophiyaa Keessatti . . . . . 144. 144.

7.5 Damee Tajaajilaa Diinagdee Itoophiyaa keessatti . . . . . 148. 148.

7.6 Qonnaa fi Misooma Industirii 151. 151

Cuunfaa Kutaa . . . . . 153 irratti

Shaakala Irra Deebiin Kutaa . . . . . 154. 154.

Kutaa 8:Jalqaba Daldalaa fi Kalaqa **155 irratti**

8.1 Kalaqa . . . . . 156. 156.

8.2 Jalqaba Daldalaa 161. 161

8.3 Gosa Daldalaa Dhaabbilee 163. 163

8.4 Xiinxala Dandeettii Daldalaa . . . . . 168. 168.

Cuunfaa Kutaa . . . . . 176. 176.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa . . . . . 177 irratti

Wabiiwwan jechuun **179 irratti**

Tiyoorii Yuunitii Amala Fayyadamtootaa

1.1.

Seensa Kutaa

Fayyadamaan kutaa murtii kennuu (namni dhuunfaa ykn maatii) meeshaa ykn tajaajila tokko fayyadamu ykn fayyadamudha. Tiyoorii amala fayyadamtootaa kan ilaallatu fayyadamaan tokko itti quufinsa isaa guddisuuf jecha meeshaalee fi tajaajiloota inni fayyadamu baaskitii irratti akkamitti akka murteessudha. Kutaa kana keessatti fayyadamaan galii isaa meeshaalee adda addaa irratti akkamitti akka baasuuf murteessu ni ilaalla.

Tiyoorii amala fayyadamtootaa, tilmaama barbaachisoo armaan gadii waliin kan kaa'ame;

- **y** Fayyadamaan galii daangeffame qaba.
- **y** Fayyadamaan akka sammuu qabutti fudhatama. Galii fayyadamaa fi gatii gabaa meeshaalee sanaa yoo ta'e, galii isaa meeshaalee fi tajaajiloota itti quufinsa ykn faayidaa olaanaa kennan irratti baasa.

Fayyadamaan murtii kennuudhaaf odeeffannoo barbaachisaa ta'e qaba, galii isaa ni beeka, akkasumas meeshaalee jiranii fi gatii isaanii ni beeka.

Kaayyoowwan Kutaa

Barattoonni kutaa kana erga xumuranii booda:

- **6** Faayidaa kaardinaalii ibsi
- **6** Seera faayidaa marginal hir'achaa jiru irratti mari'adhaa
- **6** Malawwan kaardinaalii jalatti fayyadamaa optimum agarsiisu
- **6** Tilmaama ti'oorii faayidaa tartiiba (ordinal utility theory) eer

Qabiyyee Ijoo

1.1.1.1.1. Yaad-rimee faayidaa

1.2. Tiyoorii faayidaa kaardinaalii

1.3. Rakkoon fayyadamaa guddisuu (consumer maximization)

1.4.4. Seensa ti'oorii faayidaa tartiiba

1.1 Yaad-rimee Faayidaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Jecha faayidaa jedhu ibsi

6 Relativiitii faayidaa irratti mari'adhaa

Yaadota Ijoo

Meeshaa, Itti quufinsa, Faayidaa

Gocha Jalqabaa

1. Meeshaalee fi tajaajila maaliif bitattu?

Jireenya keenya guyyaa guyyaa keessatti meeshaalee fi tajaajiloota adda addaa fayyadamaaf bitanna. Faayidaa jechuun sadarkaa itti quufinsa ykn gammachuu meeshaa ykn tajaajila tokko fayyadamuu irraa argamudha. Haala kanaan, faayidaan humna meeshaan tokko fedhii dhala namaa guutuuf qabudha. Fakkeenyaaf, buddeenni humna beela quubsuuf kan qabu siÿa taÿu, bishaan immoo dheebuu keenya ni baasa.

Faayidaa hiikuu keessatti qabxiilee armaan gadii yaada keessa galchuun barbaachisaadha:

y Relativity of Utility: Faayidaan meeshaa tokkoo fedhii nama tokkoo kan ilaallatudha. Innis guutuu miti (objectively determined).Meeshaan tokko fayyadamtoota adda addaatiif faayidaa adda addaa ni kenna. Fakkeenyaaf, namoonni tamboo hin xuuxne sigaaraa irraa faayidaa tokkollee hin argatan.

y Faayidaan oomisha tokkoo bakka fi yeroo adda addaatti adda adda ta'uu danda'a. Fakkeenyaaf, faayidaan yeroo qorraa jaakkeettii uffachuu irraa argannu yeroo ho'aa wajjin tokko miti. Fayyadamaa tokkoof, faayidaan yuunitii irraa gara yuunitiitti, yeroo yeroon, fi bakka bakkatti garaagarummaa qaba. Fakkeenyaaf, faayidaan ganama barii shaayii dhuguu irraa argannu faayidaa yeroo laaqanaa argannu irraa adda ta'uu danda'a.

y 'Faayidaa' fi 'faayidaa' walfakkaatoo miti: faayidaan yaaddoo a oomisha yoo ta'u faayidaan ammoo yaaddoo fayyadamaa ta'uu isaati.

Malawwan Faayidaa safaruu:Faayidaan yaad-rimee qulqullinaa waan ta'eef, baay'inaan madaaluun rakkisaadha, garuu ogeeyyiin dinagdee karaa adda addaa lamaatiin safaruuf yaalu: faayidaa kaardinaalii fi faayidaa tartiiba.

ÿ **Gocha 1.1**

1. Faayidaa ibsi
2. Sadarkaan faayidaa oomisha walfakkaataa fayyadamuudhaan argamu maaliif akka namoota dhuunfaa adda addaa adda adda?

1.2.2. Tiyoorii Faayidaa Kaardinaal

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Faayidaa kaardinaalii fi tilmaama ijoo isaa irratti mari'adhaa

6 Faayidaa waliigalaa shallagi

6 Faayidaa marginal utility shallagi

6 Seera mootummaa faayidaa marginal hir'achaa dhufe

6 Fayyadamaa (consumer optimum) argachuu

Yaadota Ijoo

utils, faayidaa kaardinaalii

Gocha Jalqabaa

1. Sadarkaa itti quufinsa (faayidaa) meeshaalee irraa argattan akkamitti madaaltu fi tajaajila?

Itti quufinsa sadarkaa olaanaa argachuuf fayyadamaan faayidaa meeshaalee baaskitii adda addaa bitamuu danda'anii fi galii jiruun walbira qabuu danda'uu qaba. Akka yaada Cardinal Utility tti faayidaan akka ulfaatinaa, olka'iinsaa fi ho'a safaramuu kan danda'u yoo ta'u, isaanis yuunitii safartuu itti quufinsaa 'utils' jedhamu yaada dhiyeessan. Manni Barumsaa Kaardinaal faayidaan yuunitii maallaqaatiin (jechuunis, hanga maallaqa fayyadamaan yuunitii meeshaa biraa meeshaa tokkoof kaffaluuf fedhii qabuun) ykn yuunitii subjective 'utils' jedhamaniin safaramuu akka danda'u yaada dhiheesse. Haala kanaan manni barumsichaa sadarkaan faayidaa lakkoofsaan ibsamuu akka danda'u fudhata.

1.2.1.1.1.1. Tilmaama Tiyoorii Faayidaa Kaardinaal

. Fayyadamaan Rational dha: Kaayyoon fayyadamaan inni guddaan baajata ykn galii isaa daangeffame ilaalcha keessa galchuun itti quufinsa isaa guddisuudha. Haala kanaan, itti quufinsa isaa guddisuuf fayyadamaan sammuu (rational) ta'uu qaba.

. Faayidaa Kaardinaal: Faayidaan yaad-rimee kaardinaalii yoo ta'u, kana jechuun faayidaan meeshaa II tokkoon tokkoon isaa safaramuu kan danda'u yoo ta'u, safartuun hunda caalaa mijataa ta'e maallaqa ta'a.

. Faayidaa Maallaqaa Marginal Dhaabbataa: faayidaan namni tokko tokkoon tokkoon yuunitii III galii maallaqaa walduraa duubaan argamu irraa argatu dhaabbataa ta'ee hafa.

IV . Faayidaa Marginal Hir'achaa Jiru: Faayidaan yuunitii walduraa duubaan meeshaa tokkoo irraa argamu hir'ata. Kana jechuun, fayyadamaan baay'inaan waan fayyadameef faayidaan marginal commodity tokkoo ni hir'ata. Kun seera faayidaa marginal hir'achaa jiruuti.

V . Faayidaan waliigalaa meeshaalee baaskitii tokkoo baay'ina meeshaalee dhuunfaa irratti hundaa'a. Yoo meeshaaleen n baay'ina X1 , *X* 2 ,...X *n* qaban baandaa keessa jiraatan

.. faayidaan waliigalaa TU = f (X1 , *X* 2; .....Xn) tiin kennama .

1.2.2.2.2. Safartuu Faayidaa (Faayidaa Waliigalaa fi Marginal) .

Faayidaa Waliigalaa (TU): fayyadamaan tokko yeroo murtaa'e tokkotti meeshaa (X) hamma murtaa'e tokko tokko fayyadamuu ykn qabaachuu isaatiin hamma itti quufinsa waliigalaa argatu agarsiisa. Fayyadamaan yeroo tokkotti meeshaa (X) baay'ee yeroo fayyadamu faayidaan waliigalaa isaa ni dabala. Haa ta'u malee, meeshaa sanaaf qabxiin guutuu (saturation point) kan jiru yoo ta'u, sana booda fayyadamaan itti quufinsa kana caalu irraa argachuu hin danda'u. Kanaafuu, TUn jechuun faayidaa waliigalaa yuunitii n meeshaa X fayyadamuu irraa argamu *agarsiisa* .

Faayidaa Marginal Utility(MU): jechuun faayidaa dabalataa yuunitii dabalataa meeshaa tokkoo fayyadamuu irraa argamu agarsiisa. Kana jechuun, faayidaan marginal utility jechuun jijjiirama faayidaa waliigalaa yuunitii yeroo tokkotti yuunitii oomishaa tokko dabalataan fayyadamuu irraa maddudha.

Akka herregaatti, foormulaan faayidaa marginal utility:

$$MU = \frac{\ddot{y}\ TU}{\ddot{y}_{S.S}}$$ Bakka, ÿTU jijjiirama faayidaa waliigalaa, fi, .

ÿQ jijjiirama hamma oomishaa fayyadamudha.

Mee Bekaan burtukaana baay'ina 2 fayyadamuun faayidaa waliigalaa 10 argate haa jennu, faayidaan isaa waliigalaa immoo hamma burtukaana 3 fayyadameen gara faayidaa 12tti ol guddata haa jennu. Haala kanaan, fayyadamni baay'ina burtukaanaa 3ffaa faayidaan waliigalaa utils 2 (utils 12 minus utils 10) akka dabalu taasiseera. Kanaafuu, faayidaan marginal burtukaana 3ffaa utils 2 dha.

$$Akkasitti\ MU = \frac{\ddot{y}\ TU}{\ddot{y}_{S.S}} = \frac{10 \text{ jijjiirama fayyadama}}{3\ 2.} = \text{utils jedhaman}$$

Gocha 1.2

Gatii darbe faayidaa waliigalaa (TU) fi faayidaa marginal (MU) gabatee armaan gadii keessatti barbaadi.

Gabatee 1.1 Gatii Lakkoofsaa faayidaa marginal fi total fayyadama meeshaa yaadame (X) irraa argamu.

Baay'ina fayyadame (Qb) .	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10. Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiiso Afaan Oromoo										
Faayidaa Waliigalaa (TU) .	0 8 15 20. Afaan Oromoo					24 24 22 19. Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiiso					S. S.
Faayidaa Marginal (MU) 1.1.	..		7 5 3 1 0.						-3 -6 -8		

Fakkeenya: Kenname Gabatee 1.2 Gatii Lakkoofsaa faayidaa marginal fi total fayyadama meeshaa yaadame (banana) irraa argamu.

Baay'ina fayyadame (Qb) 0		1 2.		3 4 5	6 7 8.					9. 9.	10. 10.
Faayidaa Waliigalaa (TU) 0		12 22 29 34		36 37	37 36 34 30 irratti kan itsame						
Faayidaa Marginal (MU) 1.1.		12 10 7 5 2 1. Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiisoo Afaan Oromoo						0. 0.	-1	-2 -4	

Gabatee 1.2 Fayyadamaan tokko baay'ina banaanaa tokko qofa waan fayyadameef faayidaan marginal fi faayidaan waliigalaa lamaan isaanii walqixa yoo ta'u, kunis faayidaa 12 dha. Fayyadamaan tokko yeroo banaanaa baay'ina 2 fayyadamu, faayidaa dabalataa 10 (marginal utility) argata. Faayidaan waliigalaa baay'ina banaanaa 2 irraa argamu faayidaa 22 (baay'ina banaanaa jalqabaa irraa 12 fi baay'ina banaanaa lammaffaa irraa 10) dha. Dhumarratti, yuunitii baay'ina 7 irratti, qabxiin guutuu faayidaa waliigalaa, faayidaan marginal zeeroo ta'a. Qabxii ol'aanaa faayidaa waliigalaa kana booda, baay'ina banaanaa baay'ee yoo fayyadame, faayidaan waliigalaa isaa hir'ata, kunis quufa dhabuutti nama geessa. Fakkiin 1.1 bakka bu'iinsa giraafikii gabatee 1.2 yoo ta'u, hariiroo faayidaa waliigalaa fi faayidaa marginal gidduu jiru agarsiisa.

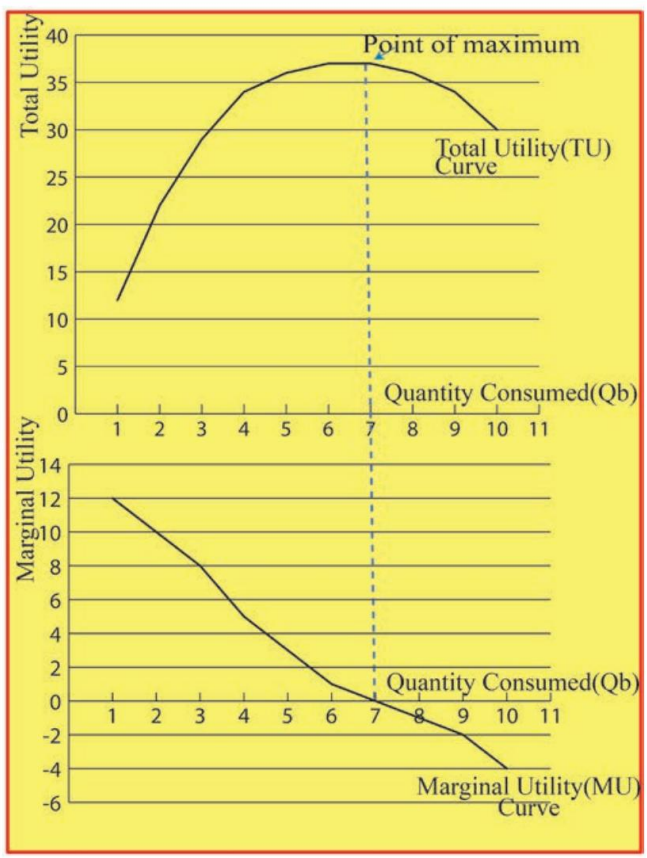

Fakkii 1.1: Hariiroo faayidaa waliigalaa fi faayidaa marginalutility gidduu jiru

Fakkiin 1.1 faayidaan waliigalaa jalqaba irratti akka dabalu, fi 'qabxii pick (saturation) isaa' akka ga'u agarsiisa. Qabxiin saturaashinii kun kan agarsiisu banaanaa baay'ina 7 nyaachuudhaan,...

fayyadamaan sadarkaa itti quufinsa isaa isa olaanaa utils 37 argata. Haa ta'u malee, qabxii kana ol fayyadamuun quufa dhabuu fida, sababiin isaas baay'ina banaanaa 8ffaa fi isaa ol fayyadamuun faayidaa dabalataa negaatiivii fida.

Gama biraatiin, faayidaan marginal itti fufiinsaan hir'achaa kan dhufe yoo ta'u, yeroo faayidaan waliigalaa ol'aanaa irra ga'u zeeroo ta'a, achiis fayyadamni qabxii guutuu faayidaa waliigalaa irra darbee dabaluu isaatiin negaatiivii ta'a.

ÿ **Gocha 1.3**

Gabatee 1.3 faayidaa waliigalaa (TU) meeshaa yaadame Y.

Baay'ina(Y) fayyadame	0. 0.	1. 1.	2. 2.	3. 3.	4. 4.	5. 5.	6. 6.
TUY	0. 0.	10. 10.	16 20 22 22 20. Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiiso				

1. Gabatee kenname irraa (1.3) .

   qeenxee. Faayidaa marginal (MUY) barbaadi .

   b.Baay'ina (QY) bakka waliigala (TUY) qabxii ol'aanaa irra ga'ee fi MUY ta'u barbaadi zeeroo.

2. Faayidaan marginal utility meeshaa tokkoo hir'achaa jira jechuun maal jechuudha?
3. Tilmaama ijoo ti'oorii faayidaa kaardinaalii ibsi.

1.2.3 Seera Faayidaa Marginal Hir'achuu (LDMU) .

Bishaan jalqabaa fi koochoo lammaffaa dhuguun faayidaa wal fakkaatu argatta? Faayidaan fayyadamaan tokko meeshaa tokko yeroo jalqabaatiif fayyadamuudhaan argatu, meeshaa sana isa lammaffaa, sadaffaa, afraffaafi kkf fayyadamuu wajjin tokko miti.

LDMUn xiinxala faayidaa kaardinaalii amala fayyadamtootaa keessatti giddugaleessadha. Seerri kun akka jedhutti akkuma baay'inni fayyadamni facommodity yuunitii yeroo tokkoo keessatti dabalaa deemuun,faayidaan fayyadamaan yuunitii walduraa duubaan irraa argatu hir'achaa akka deemu, fayyadamni meeshaalee biroo hunda dhaabbataa yoo ta'e malee. Kan armaan olii(gabatee 1.2) fakkeenya lakkoofsaa seera marginal hir'achaa (LDMU) agarsiisa. Asitti, TUn fayyadama banaanaa nicrease wajjin dabalaa deema, garuu saffisa hir'achaa dhufeen.MUn fayyadama dabaluu wajjin hir'ata jechuudha.

1.3. Rakkoo Fayyadamtootaa Guddisuu

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Walqixxummaa baajata fayyadamtootaa oofuu

6 Fayyadamaaf kan mijatu shallagi

Yaadota Ijoo

Galii/baajata fayyadamaa, Madaallii fayyadamaa

Gocha Jalqabaa

1. Maallaqa keessan akkamitti akka fayyadamtan lama lama ta'anii mari'adhaa. Fayyadamaan tokko akkamitti baasii baasuu qaba galii isaa/ishee meeshaalee adda addaa irratti?

Fayyadamaan faayidaa guddaa argamsiisu tokko ramaddiin baasii isaa birri dhumaa meeshaa tokkoon tokkoon isaa irratti bahu faayidaa walfakkaataa kan argamsiisu yoo ta'e bakka walmadaalummaa isaa irra ga'a.

Baajata fayyadamaa (galii) jechuun dandeettii bittaa qabatamaa fayyadamaan tokko meeshaalee ykn tajaajiloota tuuta tokko bitachuu danda'u, gatii isaanii yoo kennamedha. Fayyadamaan tokko galii daangeffame waan qabuuf baajatni fayyadamaan baay'ina meeshaalee fi tajaajiloota inni/ isheen bitachuu dandeessi.

Tilmaama: Ogeeyyiin dinagdee yaad-rimee walmadaalummaa fayyadamaa tilmaama armaan gadii irratti hundaa'uun qopheessaniiru.

- **y** Fayyadamaan sammuu qaba. Isheen/inni faayidaa ishee/isaa guddisuuf kan kaayyeffate yoo ta'u itti quufuu,
- **y** Safartuu kaardinaalii faayidaa ni danda'ama, .
- **y** Faayidaan maallaqaan yoo madaalame faayidaan maallaqaa marginal utility ni hafa dhaabbataa,
- **y** Seerri faayidaa marginal hir'achaa jiru ni hojjeta, .
- **y** Galiin Fayyadamaa kennamee dhaabbataa ta'ee hafa, .
- **y** Gatiin meeshaalee kennamee fi dhaabbataa ta'ee turuu.

AN . Madaallii Fayyadamtootaa:Dhimma meeshaa tokkoo

Mee fayyadamaan meeshaa tokko, X fayyadama jennee haa fudhannu.Maamilchi yookaan x bitachuu danda'a yookaan galii maallaqaa isaa Y qabachuu danda'a.Haalota kana keessatti fayyadamaan walmadaalummaa keessa kan jiru yeroo faayidaan marginal X gatii gabaa isaa (px) wajjin walqixa ta'udha.

Fakkeenyaaf, .

MUx = Px jedhamuun beekama

y Yoo MUx >Px , fayyadamaan yuunitii X baay'ee bitachuun nageenya isaa guddisuu danda'a, fi

y Yoo MUx <Px , fayyadama X hir'isuun walgargaarsa guddisuun ni danda'ama.

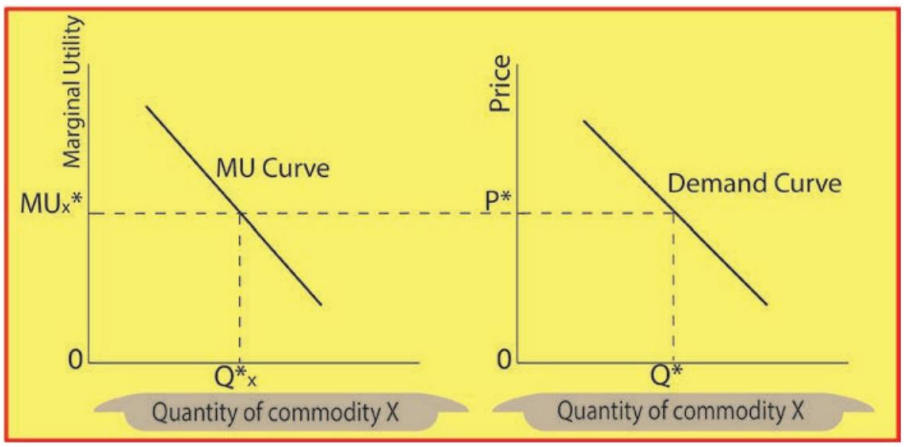

Fakkii 1.2: Madaallii fayyadamaa fi bu'aa kaarvii fedhii

Q*x irratti faayidaan marginal MU*x yoo ta'u kunis P*x wajjin walqixa . Kanarraa ka'uun, P*x irratti fayyadamaan Q*x kan barbaadu yoo ta'u kunis kaarvii fedhii meeshaa X uuma.Kaarviin fedhii salphaatti bakka bu'iinsa giraafikii hariiroo gatii fi baay'ina gaafatame gidduu jiruu dha.Kanaaf, baasii meeshaa tokko X irratti bahu: PX QX =Galii/baajata fayyadamaa, kunis walqixxummaa baajata fayyadamtootaa jedhama.

II . Madaallii Fayyadamtootaa:haala meeshaalee tokkoo ol ta'an

Haala meeshaaleen baay'ee ta'an keessatti haalli mijataa fayyadamaa walqixxummaa reeshiyoo MU meeshaalee dhuunfaa fi gatii isaaniiti, jechuunis faayidaan yuunitii maallaqaa dabalataa baasuu irraa argamu meeshaalee hundaaf walfakkaata ta'uu qaba. Fakkeenyaaf, fayyadamaan meeshaalee N baandaa yoo fayyadame, jechuunis A, B, C,... N, walmadaalummaa keessa jiraata ykn faayidaan kan guddatu yoo fi yoo qofa:

$$\frac{MU_A}{P_A} = \frac{MU_B}{P_B} = \frac{MU_C}{P_C} \ldots\ldots\ldots = \frac{MU_N}{P_N} = MU_M$$

Bakka, MUM =faayidaa marginal maallaqaa

MUA= Faayidaa marginal meeshaa A;

MUB= Faayidaa marginal meeshaa B;

MUN= Faayidaa marginal meeshaa N, .

PA= Gatii meeshaa A

PB = Gatii meeshaa B

Haala kanaan walqixxummaan baajata fayyadamaa:

Galii Fayyadamaa=Baasii *A* irratti **+** Baasii *B* irratti + Baasii C... **+**

Baasii *N.*

Herregaan: Galii

Fayyadamaa= APA+BPB+CPC +---------+NPN

PN = Gatii meeshaa N.

Kanaafuu, haala walmadaalummaa fayyadamaa tokkoo keessatti faayidaan yuunitii maallaqaa dabalataa baasuu irraa argamu meeshaalee hundaaf tokko ta'uu qaba. Fayyadamaan meeshaa tokko kamirraayyuu faayidaa guddaa kan argate yoo ta'e, inni/isheen isaa/100 dabaluu ni danda'a.

itti quufinsa ishee meeshaa sanaaf baasii guddaa baasuudhaan, kanneen biroo irrattis baasii xiqqaa baasuudhaan. Hanga haala walmadaalummaa armaan olii irra ga'amutti itti fufa.

Meeshaan tokko (daabboo) fi gatiin isaa (p) yuunitii tokkoof Birrii 2 waliin walqixa ta'ee madaalliin fayyadamaa akka gabatee 1.4 armaan gadiitti shallagame haa jennu.

Gabatee1.4. Sagantaa faayidaa meeshaa tokkoof (daabboo) .

Baay'ina daabboo	Faayidaa waliigalaa (TU) .	Faayidaa marginal (MU) 1.1.	Faayidaa marginal Birrii tokkoof (gatii=2 birrii) .	Faayidaa marginal maallaqaa
0. 0.	0. 0.	- .	- .	ɪ. ɪ.
ɪ. ɪ.	4. 4.	4. 4.	2. 2.	ɪ. ɪ.
2. 2.	6. 6.	2. 2.	ɪ. ɪ.	ɪ. ɪ.
3. 3.	7. 7.	ɪ. ɪ.	0.5	ɪ. ɪ.
4. 4.	7. 7.	0. 0.	0. 0.	ɪ. ɪ.
5. 5.	6. 6.	-1	-0.5	ɪ. ɪ.

Sadarkaa fayyadama daabboo baay'ina 2 gadi ta'eef, faayidaan marginal daabboo gatii caalaa waan ta'eef, fayyadamaan daabboo baay'ee fayyadamuun faayidaa isaa guddisuu danda'a. Gama biraatiin, baay'ina 2 ol ta'eef, faayidaan marginal daabboo gatii irraa gadi waan ta'eef, fayyadamaan fayyadama daabboo isaa hir'isuun faayidaa isaa guddisuu danda'a.

jechuunis *MUdaabboo pdaabboo* ÿÿ 2 yookaan $\frac{MU_{daabboo}}{P_{daabboo}}$ 1ÿÿÿ kan jedhu $MU_{Maallaqa}$

Haala kanaan, fayyadamaan daabboo baay'ina 2 gatii faayidaan marginal daabboo (MUbread) Gatii daabboo (pbread) wajjin walqixa ta'een yeroo nyaatu walmadaalummaa ni qabaata.

Namni dhuunfaa, galiin isaa Birrii 22 ta'e, meeshaa gosa lama, daabboo (X) fi injeraa (Y) kan fayyadamu, kan gatiin isaa Px = Birrii 2 fi Py =Birr 4 ta'e, hunda isaa/

galii isheen meeshaalee kanneen irratti argattu. Odeeffannoo armaan olii fi gabatee faayidaa meeshaalee lamaan fayyadamuudhaan gaaffilee armaan gadii murteessuu.

1. X & Y meeqa, namni dhuunfaa guddisuuf bitachuu akka qabu agarsiisi tajaajila.
2. Haalli faayidaa guddisuu (utility maximization) akka galma ga'e agarsiisi.
3. Namni dhuunfaa sun yeroo /isheen faayidaa waliigalaa hangamii akka argatu murteessuu faayidaa guddisa.

Gabatee 1.5 Sagantaa faayidaa meeshaalee lamaa (daabboo fi injeraa) .

Baay'ina (X) TU MU MU/Px	Baay'ina (Y) TU MU MU/P						y
0. 0.	0. 0.	-.	-.	0. 0.	0. 0.	-.	-.
1. 1.	6. 6.	6. 6.	3. 3.	1. 1.	12. 12.	12. 12.	3. 3.
2. 2.	10. 10.	4. 4.	2. 2.	2. 2.	19. 19.	7. 7.	1.75
3. 3.	12. 12.	2. 2.	1. 1.	3. 3.	24. 24.	5. 5.	1.5
4. 4.	12. 12.	0. 0.	0. 0.	4. 4.	28. 28.	4. 4.	1. 1.
5. 5.	11. 11.	-1	-0.5	5. 5.	28. 28.	0. 0.	0. 0.
6. 6.	9. 9.	-3	-1.5	6. 6.	26 -2 irratti		-0.5

Furmaata:

1. Akkuma ilaalle fayyadamaan tokko faayidaa waliigalaa isaa kan guddisu yeroo faayidaan marginal meeshaa tokkoo gatii gabaa isaatiin hiramu faayidaa marginal meeshaa isa kaanii gatii gabaa isaatiin qoodamee wajjin walqixa yoo ta'edha, jechuunis

$$\frac{MU_{..}}{P_{..}}{}_{y} \quad \frac{MU_{..}}{P_{..}}$$

Haala kanaan, fayyadamaan meeshaa X (daabboo) baay'ina 3 fi meeshaa Y (injera) baay'ina 4 yeroo fayyadamu walmadaalummaa keessa ni jiraata, sababni isaas:

$$\frac{MU_X}{P_X} \quad \frac{MU_Y}{P_Y} \quad \frac{2.2.}{2.2.} \quad \frac{4.4.}{4.4.} \quad 1.1.$$

2. Madaallii fayyadamaa irratti, Baasii X (daabboo) + Baasii Y(injera)= Galii Fayyadamaa (I).

Haala kanaan, PxX + PyY = I

- **Ö** 2(3) + 4(4) = 22 ta'uu isaati
- **Ö** 22 = 22 ta'a

3. Faayidaan waliigalaa guddaan itti fayyadama meeshaalee kanaa irraa argamu;

TU = ÿMUs = ÿMUx + ÿMUy

ÖTU = (6+4+2)x + (12+7 +5+ 4)y

ÖTU = (12)x + (28)y

ÖTU = faayidaa 40

ÿ **Gocha 1.4**

Gabatee 1.6 Sagantaa faayidaa meeshaalee lamaa (X fi Y) .

Qx	MUx	Qy	MUy
1. 1.	10. 10.	4. 4.	5. 5.
2. 2.	6. 6.	5. 5.	4. 4.
3. 3.	4. 4.	6. 6.	3. 3.
4. 4.	2. 2.	7. 7.	2. 2.
5. 5.	0. 0.	8. 8.	1. 1.

Namni dhuunfaa tokko, galiin isaa birrii 10 ta'e, meeshaalee gosa lama, X fi Y, kan gatiin isaanii Px = 2 fi Py = 1 ta'e, fayyadamaan galii isaa hunda meeshaalee kanneen irratti akka baasu haa fudhannu. Wantoota armaan gadii murteessuuf/ gaaffilee armaan gadii deebisuuf odeeffannoo gabatee 1.6 irratti argamutti fayyadami.

1. Faayidaa guddaa argachuuf namni dhuunfaa sun X & Y meeqa bitachuu akka qabu agarsiisi.
2. Haalli faayidaa danqame guddisuu (constrained utility maximization) akka galma ga'e agarsiisi.
3. Namni dhuunfaa sun yeroo guddisu faayidaa waliigalaa hangamii akka argatu murteessuu tajaajila.

1.4.4. Seensa Tiyoorii Faayidaa Idilee

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Faayidaa tartiiba ibsi

6 Tilmaamawwan ti'oorii faayidaa tartiiba (ordinal utility theory) ibsi

Yaadota Ijoo

Faayidaa idilee

Gocha Jalqabaa

1. Mee reefuu burtukaana tokkoo fi banaanaa nyaatte haa jennu. Hammam akka ta'e himuu dandeessaa tokkoon tokkoon meeshaalee kanaatti quuftee jirtaa?

Meeshaa kam akka caalaatti jaallatte beekuu hin oollu. Garuu, tokko isa kaan irra "hammam" akka jaallatte ibsuun baay'ee rakkisaadha. Mala faayidaa tartiiba keessatti faayidaan guutummaatti safaramuu hin danda'u, garuu baandaawwan fayyadama adda addaa akkaataa filannootiin sadarkaa qabamu. Yaad-rimeen kun kan hundaa'e fayyadamtoonni faayidaa meeshaalee adda addaa fayyadaman jechoota guutuudhaan ibsuun akka hin danda'amne ta'uu danda'a, kan akka, 1 util, 2 util, ykn 3 util, garuu fayyadamtoonni yeroo hunda faayidaa isaanii jechoota walqabataatiin ibsuun ni danda'ama. Fayyadamtoonni meeshaalee tartiiba filannoo isaaniitiin sadarkaa kaa'uun qabatamaan ni danda'ama, akka 1ffaa, 2ffaa, 3ffaa fi kkf.

Kunis, fayyadamaan filannoo isaa/ishee gochuuf faayidaa meeshaalee adda addaa yuunitii murtaa'e tokko keessatti beekuu osoo hin taane, akkaataa itti quufinsa tokkoon tokkoon baandaa kennuudhaan baaskitoota meeshaalee adda addaa (tartiiba filannoo) sadarkaa kaa'uu danda'uu qaba.

Tilmaama

- **y** Rationality: Fayyadamaan akka rational ta'etti fudhatama. Kaayyoon guddaan fayyadamaa sammuu qabu galii isaa fi gatii gabaa isaa ilaalcha keessa galchuun itti quufinsa ykn faayidaa isaa guddisuudha.
- **y** Faayidaan tartiiba dha: faayidaan guutummaatti (kaardinaalii) safaramuu hin danda'u. Fayyadamaan akkaataa itti quufinsa baaskitii tokkoon tokkoo isaaniitiin filannoo isaa sadarkaa kaa'uu (baaskitii meeshaalee adda addaa ajajuu) ni danda'a.
- **y** The Diminishing marginal rate of substitution (DMRS): Marginal rate of substitution jechuun saffisa fayyadamaan tokko itti quufinsi waliigalaa isaa akkuma jirutti akka turuuf meeshaa tokko meeshaa biraa bakka buusuuf fedhii qabuudha. Saffisni meeshaan tokko meeshaa biraatiin bakka buufamuu danda'u, akkuma fayyadamaan meeshaa sana baay'inaan fayyadamutti hir'ata. Kana jechuun akkuma fayyadamaan meeshaa tokko baay'ee bakka buusuudhaan (jechuun

Y) meeshaa biraatiif (X jedhaa), tokkoon tokkoon yuunitii dabalataa isa duraa (Y) tokkoof yuunitii isa boodaa (X) muraasa dhiisuuf ni qophaa'a.

y Faayidaan waliigalaa fayyadamaa baay'ina meeshaa fayyadame irratti hundaa'a: Faayidaan waliigalaa fayyadamaa tokkoo hamma (baay'ina) meeshaalee inni/isheen baaskitii fayyadama isaa irraa fayyadamu hundaan madaalama.

y Walsimannaa fi ce'umsa filannoowwanii: fayyadamaan filannoo isaa keessatti walfakkaataadha jedhamee fudhatama, jechuunis yeroo tokkotti B irra baandaa A yoo filate, yeroo biraatti baandaawwan lamaan isaaf yoo argaman, haala sirritti walfakkaataa ta'een, A irra B hin fayyadamu.

Tilmaamni walsimsiisaa fakkeenyaan akka armaan gadiitti barreeffamuu danda'a:

ÿ> Yoo baandaan A>B ta'e, B A hin caalu

Haaluma walfakkaatuun, filannoo fayyadamtootaa ce'umsaan kan amala qabu ta'ee tilmaamameera: yoo baandaan A B caalaa filatamaa fi B C caalaa filatamaa ta'e, baandaan A C caalaa filatamaadha.

Akka fakkeenyaatti tilmaama ce'umsaa akka armaan gadiitti barreessuu dandeenya:

ÿ> Yoo baandaan A >B fi B>C ta'e, A>C.

ÿ **Gocha 1.5**

1. Faayidaan tartiiba maali?
2. Tilmaamni ti'oorii faayidaa tartiiba maali?

Cuunfaa Kutaa

Tiyoorii amala fayyadamtootaa kan ilaallatu fayyadamtoonni itti quufinsa isaanii guddisuuf jecha meeshaalee fi tajaajiloota fayyadaman irratti akkamitti akka murteessan/ .
tajaajila. Faayidaan humna meeshaan fedhii dhala namaa guutuuf qabudha. Safartuu faayidaadhaaf mala lamatu jira: mala Faayidaa Kaardinaal fi mala faayidaa Ordinal.

Malli faayidaa kaardinaalii faayidaan yuunitii safartuu ‘faayidaa’ tokkoon safaramuu fi safaramuu kan danda’u ta’uu kan falmu yoo ta’u, mala faayidaa tartiiba ammoo faayidaan gatii tartiiba qofa akka qabuu fi tartiiba fi sadarkaa qofa qabaachuu akka danda’u falma. Seerri faayidaa marginal hir’achuu akka jedhutti, hammi meeshaa tokko irraa fayyadamu akkuma dabalaa deemuun, faayidaan fayyadamaan yuunitii dabalataa (marginal utility) irraa argatu hir’achaa akka deemu ibsa.

Mala faayidaa kaardinaalii jalatti fayyadamaan walmadaalummaa irra kan ga’u yeroo faayidaan marginal meeshaa sanaa haala meeshaa tokkoo (MUx = Px) keessatti gatii isaa wajjin walqixa ta’u, fi yeroo reeshiyoon faayidaa marginal meeshaalee fi gatii isaanii meeshaalee hundaaf walqixa ta’e dha.

Mala faayidaa tartiiba keessatti faayidaan guutummaatti safaramuu hin danda’u, garuu baandaawwan fayyadama adda addaa akkaataa filannootiin sadarkaa qabamu. Yaad-rimeen kun kan hundaa’e fayyadamtoonni faayidaa meeshaalee adda addaa fayyadaman jechoota guutuudhaan ibsuun akka hin danda’amne ta’uu danda’a, kan akka, 1 util, 2 util, ykn 3 util, garuu fayyadamtoonni yeroo hunda faayidaa isaanii jechoota walqabataatiin ibsuun ni danda’ama. Fayyadamtoonni meeshaalee tartiiba filannoo isaaniitiin sadarkaa kaa’uun qabatamaan ni danda’ama, akka 1ffaa, 2ffaa, 3ffaa fi kkf.

Kutaa I: Yoo himichi sirrii ta'e 'Dhugaa' ykn yoo himmichi ta'e 'Soba' barreessi sirrii miti.

1. Faayidaan waliigalaa walitti qabama faayidaa marginal hundaati.
2. Faayidaan waliigalaa hanga faayidaan marginal postive ta’etti ni dabala.
3. Seerri faayidaa marginal hir’achaa jiru tilmaama ti’oorii faayidaa tartiiba (ordinal utility theory) ti.
4. Akka faayidaa tartiibaatti sadarkaan itti quufinsa (faayidaa) meeshaalee irraa argamu yuunitii maallaqaatiin kan madaalamu ta’uu qaba.
5. Walsimannaa fi ce’umsaa dhimma meeshaa tokko irratti hojiirra oolchuun ni danda’ama.
6. Faayidaan tartiiba fakkiiwwan safartuu faayidaa irratti maxxansa, garuu faayidaan kaardinaalii sadarkaa gabaa baaskitii.

Kutaa II: Wantoota filannoo hedduu qaban.

Kallattii: Gaaffiiwwan armaan gadii dubbisiitii filannoowwan kennaman keessaa deebii sirrii filadhu.

1. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu waa’ee faayidaa soba?

   QEENXEE . Faayidaan oomisha tokkoo bakka fi yeroo adda addaatti adda adda ta’uu danda’a.

   B . Faayidaa jechuun faayidaa jechuudha.

   C . Faayidaan gammachuu meeshaa ykn tajaajila tokko fayyadamuu irraa argamudha.

   D . Meeshaan tokko fayyadamtoota adda addaatiif faayidaa adda addaa kenna.

2. Faayidaa fayyadama meeshaalee adda addaa irraa arganne 2ffaa fi 3ffaa fi kkf yeroo sadarkaa kenninu faayidaa safaraa akka 1ffaatti .. jirra:

   . Kaardinaali

   C . lamaan isaanii iyyuu Kaardinaalii fi Idileedhaan

   B. B QEENXEE . Akka idileetti

   D. D . Tiyoorii Aadaa fayyadamuu

3. Tilmaama armaan gadii keessaa kamtu Kaardinaal fi Ordinaal keessatti kan barame dha itti dhihaanna?

   QEENXEE . Faayidaa marginal

   dhaabbataa B . Faayidaan marginal hir’achuu

   C . Fayyadamaa akka waan sammuu qabuutti ilaaluu

   D. D . Faayidaa meeshaa tokkoon tokkoon isaanii lakkoofsaan safaruu.

4. Faayidaan waliigalaa saffisa hir’achaa dhufeen yoo dabalaa jiraate isa kamtu dhugaadha?

   QEENXEE . Faayidaan marginal dabalaa jira.

   C . Faayidaan marginal hir’achaa jira.

   B . Faayidaan marginal zeeroodha.

   D . MUn bu'aa (negative) ta'a.

5. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu dhugaadha?

QEENXEE . Fayyadamaan walmadaalummaa keessa kan jiru yeroo TUX =PX .

B. B . Yoo MUX > PX ta'e, fayyadamaan meeshaalee yuunitii xiqqaa bitachuun faayidaa isaa guddisuu danda'a.

C . Yoo MUX < PX ta'e, fayyadamaan yuunitii meeshaa baay'ee bitachuun faayidaa isaa guddisuu danda'a.

D . Yeroo kaarviin faayidaa waliigalaa qabxii ol'aanaa isaa irra ga'u, faayidaa marginal zeeroo ta'a.

Kutaa III: Deebii bal'aa kanneen armaan gadii barreessi.

1. Yoo xiqqaate tilmaama tokko kan mala faayidaa kaardinaalii fi tartiiba lamaan isaaniif waliigalaa ta'e kaasi.

2. Saffisa bakka bu'iinsa marginal jechuun maal jechuudha? Fakkeenyota waliin seera bu'uuraa sadarkaa bakka bu'iinsa marginal hir'achaa jiru irratti mari'adhaa.

3. Fayyadamaan yaadame tokko meeshaa X fi meeshaa Y fayyadama jennee haa fudhannu.Gatiin meeshaa X 1 fi gatiin meeshaa Y 3 yoo ta'u baajatni fayyadamaa meeshaalee lamaan birrii 10 ta'a. Bakka: QX baay'ina meeshaa gaarii X, QY baay'ina gaarii Y fi TUX yoo ta'u TUY immoo faayidaa waliigalaa meeshaa gaarii X fi gaarii Y fayyadamuu irraa akkaataa wal duraa duubaan, MUx fi MUyare marginal utilities for good X and good Y respectively.

QX 0.	TUX 0.	QY 0.	TUY 0.	MUx	MUy
1. 1.	10. 10.	1. 1.	24. 24.		
2. 2.	19. 19.	2. 2.	45. 45.		
3. 3.	27. 27.	3. 3.	63. 63.		
4. 4.	34. 34.	4. 4.	78. 78.		
5. 5.	40. 40.	5. 5.	87. 87.		
6. 6.	44. 44.	6. 6.	90. 90.		
7. 7.	41. 41.	7. 7.	91. 91.		
8. 8.	41. 41.	8. 8.	91. 91.		
9. 9.	40. 40.	9. 9.	90. 90.		

Odeeffannoo kenname irratti hundaa'uun (gabatee armaan olii irraa) gaaffilee armaan gadii deebisi.

QEENXEE . Faayidaa marginal meeshaalee lamaan shallagi

. Faayidaa waliigalaa isaa guddisuuf jecha baay'ina meeshaalee lamaan fayyadamaan B keessatti bitachuu qabu murteessuu.

Tiyoorii Yuunitii Fedhii fi Dhiyeessii

2. 2.

Seensa Kutaa

Meeshaaleen fedhii fi dhiyeessii dhimmoota dinagdee addaa qofa osoo hin taane akkaataa dinagdeen guutuun itti hojjetu hubachuu keessatti fagoo nu geessuu danda'u. Akkuma yaadattan, moodeelli yaa'a geengoo koorsii kutaa 9ffaa keessan keessatti hirmaattoota gabaa oomishaa fi qabeenya adda baaseera. Achittis gatiin kan murtaa'u "wal-nyaatinsa" fedhii fi dhiyeessii gabaa kanneen keessatti mul'atuun akka ta'e mirkaneessine. Kutaa kana keessatti akkaataa gatii fi baay'inni oomishaa itti murtaa'u, murteessuu fi elastiiksii fedhii fi dhiyeessii ibsuun wal-nyaatinsi sana bal'inaan qoranna.

Gabaa jechuun bakka, haala ykn mala, meeshaalee fi tajaajila isaanii wal jijjiiruuf jecha bitoota (gaaffattoota) fi gurgurtoota (dhiyeessitoota) walitti fiduu dha.

Haalli bitoota ta'uu danda'an gurgurtoota ta'uu danda'an waliin walqabsiisan hundi gabaa dha. Haala kanaan gabaa jechuun sirna gurgurtoonni fi bitattoonni meeshaa tokkoo walitti dhufanii gatii isaa fi baay'ina bitamuu fi gurguramuu qabu qulqulleessuuf itti fayyadaman jechuudha.

Kaayyoowwan Kutaa

Barattoonni kutaa kana erga xumuranii booda:

6 Tiyoorii fedhii ibsi.
6 Tiyoorii dhiyeessii ni ibsi
6 Wantoota fedhii fi dhiyeessii irratti dhiibbaa geessisan adda baasuu
6 Fedhii dhuunfaa fi gabaa addaan baasuu **6** Dhiyeessii dhuunfaa fi gabaa adda baasuu **6** Madaallii gabaa giraafii fi herregaan agarsiisuu
6 Dhiibbaa jijjiiramni fedhii fi dhiyeessii gatii walmadaalummaa irratti qabu madaaluu fi baay'ina.
6 Elastiiksii ibsi
6 Gosoota elastiiksii adda addaa shallaguu fi hiikuu

Qabiyyee Ijoo

2.1.1. Tiyoorii Fedhii

2.2.2.2.2. Tiyoorii Dhiyeessii

2.3. Madaallii Gabaa

2.4.4. Elastikii Fedhii fi dhiyeessii

2.1.1. Tiyoorii Fedhii

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Yaad-rimee fedhii ibsuu **6** Qabxiilee fedhii irratti dhiibbaa geessisan ibsi.
6 Sagantaa fedhii fi kaarvii fedhii ibsi **6** Hima walqixaa fedhii fi qaxxaamuraa kaarvii fedhii hiikuu.
6 Chages fedhii fi jijjiirama baay'ina addaan baasuu
6 Fedhii dhuunfaa fi gabaa murteessuu

Yaadota Ijoo

Fedhii, Sagantaa fedhii, Kaarvii fedhii, Fedhii gabaa

Gocha Jalqabaa

1. 'Fedhii' jechuun maal jechuu keenya?
2. 'Fedhii' moo 'barbaaduu' wajjin wal fakkaata jettanii yaaddu? Walfakkeenyaa fi garaagarummaa lama lama ta'anii irratti mari'adhaa.

Yuunitii darbe keessatti galii fayyadamaa isa gaarii ta'e, gatii meeshaalee fi filannoowwan kenname qorannee arganneerra. Fedhiin meeshaa tokkoo baay'ina fayyadamtoonni yeroo murtaa'e keessatti gatii adda addaatiin bitachuu danda'anii fi fedhii qaban jechuudha.

Hiika: Fedhii jechuun yeroo murtaa'e keessatti meeshaa baay'ina murtaa'e gatii jiruun bitachuu jechuudha. Kanaafuu, fedhiin meeshaa tokkoo fedhii fi dandeettii kaffaltii isaaf kaffalu waliin fedhii isa argachuuf qabaachuu agarsiisa. Haala kanaan Fedhii = Fedhii bitachuu + Dandeettii kaffaltii.

2.1.1 Sagantaa Fedhii, Faankishinii Fedhii fi Kaarvii Fedhii

Fedhiin bifa sagantaa, faankishinii ykn kaarviitiin ibsamuu danda'a ture. Gabatee Fedhii gabatee meeshaalee baay'ina adda addaa fayyadamaan sadarkaa gatii adda addaatiin, yeroo murtaa'e keessatti bitachuuf fedhii qabu agarsiisudha. Fedhiin maalummaa hariiroo dalagaa gatii meeshaa tokkoo fi baay'ina isaa gaafatame gidduu jiru ibsa. Qd =f(P)=a-bP ;'Qd ' baay'ina gaafatame yoo ta'u, 'P' gatii, 'a' dhaabbataa, 'b' koofiishinii gatii, Baay'inni dalagaa gatii waan ta'eef, ykn jijjiiramoonni kun bifa gabatee/ sagantaatiin kan ibsaman yoo ta'u, gara kaarviitti jijjiiramuu danda'u. Kaarviin fedhii kaarvii hariiroo baay'ina meeshaa fayyadamaan filatee fi gatii meeshaa gidduu jiru bakka bu'uudha. Jijjiiramaan of danda'e (gatii) siiqqee dhaabbataatiin kan safaramu yoo ta'u, jijjiiramaan hirkataa (baay'inni) immoo waliin safarama

siiqqeewwan wal-qixaa (horizontal axis) jedhaman. Kaarviin fedhii baay'ina fayyadamaan tokkoon tokkoon gatii irratti gaafatu agarsiisa.

Mee fakkeenya hypostatical fayyadamuun hariiroo gatii bunaa fi baay'ina buna barbaadamu gidduu jiru haa ilaallu. Gabatee 2.1 irratti Amina buna kg meeqa ji'atti gatii adda addaatiin kg tokkoof akka bitu agarsiifameera. Bunni bilisa yoo ta'e (gatiin isaa zeeroo ta'a jennee haa fudhannu) kg 9 bitatti. Birrii 5.00n buna 8kg bitatti. Gatiin isaa daran ol ka'aa dhufuun buna kg xiqqaachaa dhufe. Gatiin birrii 45.00 yeroo gahu Amina buna tokkollee hin bittu.

Gabatee 2.1 Gaaffii Aminaa. Gabatee Fedhii tokkoon tokkoon gatii irratti baay'ina gaafatame agarsiisa.

Gatiin kooyii birriin (per KG) .	0. 0.	5. 5.	10 15 20 25 30 35 40 45. Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiiso Afaan Oromoo							
Quantiy gaafate (KGn) 9		8. 8.	7. 7.	6. 6.	5. 5.	4. 4.	3. 3.	2. 2.	1. 1.	0. 0.

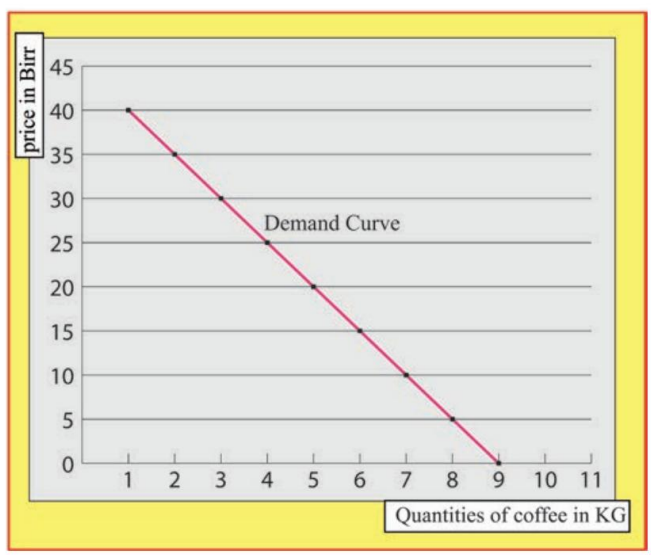

Fakkii 2.1 Kaarvii Fedhii Amiinaa

Gabatee 2.1 sagantaa fedhii yoo ta'u, gabatee walitti dhufeenya gatii bunaa kg tokkoo fi baay'ina buna kg tokkoof barbaadamu gidduu jiru agarsiisudha. Akkamitti baay'inni meeshaa (buna) gaafatamu akkuma gatiin isaa garaagarummaa qabuun jijjiiramu agarsiisa, ceteris paribus (wantoonni biroo hundinuu dhaabbataa ta'anii hafu).

Kaarviin fedhii fakkii 2.1 armaan olii, kan sagantaa fedhii gabatee 2.1. irratti giraafii agarsiisu, baay'inni meeshaa sanaa akkuma gatiin isaa garaagarummaa qabuun akkamitti akka jijjiiramu agarsiisa. Gatiin gadi aanaan baay'ina barbaadamu waan dabaluuf, kaarviin fedhii gara gadiitti ni qaxxaamura.

Qaxxaamurri kaarvii fedhii: seera fedhii (kutaa 9ffaa kee irraa yaadadhu) .

baay'inaafi gatiin faallaadhaan walitti dhufeenya qabu: baay'inni meeshaa (X) tokko irraa gaafatamu yeroo gatiin isaa gadi bu'u ol ka'a. Kunis, faankishinichi qaxxaamurri negaatiivii qaba, ykn kaarviin gara gadiitti qaxxaamura. Qabeenyi barbaachisaan kun maqaa fedhii gara gadiitti qaxxaamuruu jedhamuun moggaafameera. Seerri fedhii akkas jechuun ni danda'ama, wantootni biroo hundi dhaabbataa ta'anii yoo hafan, baay'inni meeshaa tokko irraa gaafatamu yeroo gatiin isaa hir'atu kan dabalu yoo ta'u, yeroo gatiin isaa dabalu ammoo kan hir'atudha.

2.1.2 Wantoota fedhii irratti dhiibbaa geessisan

Murteessitootni fedhii wantoota fayyadamaan akka dabalu ykn hir'atu taasisanidha

fedhii meeshaa addaa tokkoof qaban. Fedhiin faankishinii gosoota hedduu yoo ta'u, kunis sababoota/ jijjiiramaa hedduudhaan kan murtaa'u ta'uu isaati. Fedhii meeshaa tokkoo irratti dhiibbaa kan geessisan wantootni adda addaa jiru. Isaan keessaa muraasni:

- **y** Gatii meeshaa: gatii meeshaa tokkoo murteessaa barbaachisaa fedhii ti. Gatii fi fedhiin faallaa ta'een walitti dhufeenya qabu. Gatiin olka'aa deemuun fedhiin gadi bu'a faallaa kanaatiin immoo.

- **y** Gatii meeshaalee walqabatan: gatii meeshaalee walqabatan kan akka bakka bu'ootaa fi meeshaaleen dabalataas fedhii irratti dhiibbaa geessisu.

  - **ÿ** Meeshaaleen bakka bu'an meeshaalee fedhii kenname tokko guutuuf bakka walii isaaniitti fayyadamuu danda'aniidha. (Fakkeenyaaf, bunaa fi shaayii, qalamaa fi qalama, dhadhaa fi zayitaa fi kkf).
  - **ÿ** Meeshaaleen dabalataa meeshaalee fedhii kenname tokko guutuuf waliin itti fayyadamaniidha. (Fakkeenyaaf shaayii fi sukkaara, bilbilaa fi sim-card, konkolaataa fi petroolii, qawwee fi rasaasa fi kkf)

  Bakka bu'oota yoo ilaalle, gatiin meeshaa tokkoo dabaluu isaatiin fedhiin bakka bu'aa isaa akka dabalu taasisa. Meeshaalee dabalataa yoo ilaalle, gatiin meeshaa tokkoo gadi bu'uun fedhiin meeshaalee lamaan akka dabalu taasisa.

- **y** Galiin fayyadamtootaa: kallattiin fedhii wajjin kan walqabatudha. Jijjiiramni galii fayyadamaa fedhii meeshaalee irra caalaan isaa irratti dhiibbaa guddaa qaba. Galiin fayyadamtootaa yoo dabale fedhiin ni guddata.

- **y** Mi'aa fi amala: kunniin fedhii meeshaa tokkoo irratti dhiibbaa kan geessisan wantoota baay'ee bu'a qabeessa ta'aniidha. Mi'aa, amala ykn filannoo fayyadamaa irratti jijjiiramni yeroo uumamu fedhiin isaanii ni jijjiirama.

- **y** Baay'ina ummataa: baay'inni ummataa yoo baay'ate fedhiin meeshaalee ni guddata. Fedhiin gabaa meeshaa tokkoo haalaan kan jijjiiramu yeroo jijjiiramni baay'ina ummataa waliigalaa irratti mul'atudha.

- **y** Yeroo: Fedhiin meeshaa tokkoos waqtii isaatiin dhiibbaa qaba. Fakkeenyaaf, yeroo qorraa fedhiin uffata suufii ni dabala. Gama biraatiin

harka, fedhiin uffata suufii yeroo ho’aa ni dabala.

y Gatiin fayyadamaan gara fuulduraatti eegu: Fayyadamaan tokko gara fuulduraatti gatiin akka dabalu yoo eege, gatii amma jiruun caalaatti bitachuu danda’a, kanaanis fedhiin isaa ni dabala.

2.1.3 Jijjiirama baay’ina gaafatamuu fi jijjiirama fedhii

Jijjiirama baay’ina barbaadamu: Wantoonni biroo walqixa waan ta’aniif, sochii qabxii tokko irraa gara qabxii biraatti walitti makamuu baay’ina gatii tokko irraa gara isa kaaniitti sagantaa fedhii dhaabbataa ykn kaarvii fedhii irratti agarsiisa. Sababni jijjiirama akkanaa gatiin oomisha ilaalamaa jiruu dabaluu ykn hir’achuudha. Sochiin gara gadiitti kaarvii fedhiitiin dheerina fedhii kan jedhamu yoo ta’u, sochiin olka’aa ammoo dhiphina fedhiiti.

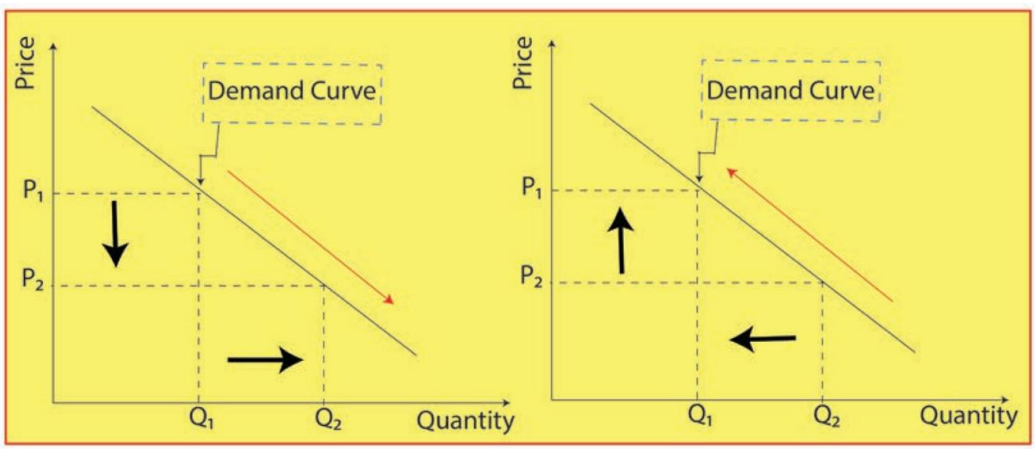

Fakkii 2.2: Babal’ina fedhii

Fakkii 2.3: Fedhii Xiqqeessuu

Jijjiirama Fedhii: Jijjiiramni murteessitootni fedhii tokkoo fi isaa ol (gatii ofii isaaniitiin alatti) daataa fedhii (sagantaa fedhii) ni jijjiira. Jijjiiramni sagantaa fedhii, ykn caalaatti giraafiidhaan, *jijjiiramni* bakka kaarvii fedhii, jijjiirama fedhii jedhama. Fedhiin dabaluu isaatiin kaarviin fedhii gara oliitti gara mirgaatti akka ce’u taasisa; yoo ta’u, fedhiin hir’achuun ammoo kaarviin fedhii gara bitaatti akka gadi bu’u taasisa. Kana jechuun, fedhiin dabaluu isaa gara alaatti jijjiirama kaarvii fedhiitiin kan ibsamu yoo ta’u, fedhiin hir’achuun garuu gara keessaatti kan ibsamudha

jijjiirama kaarvii fedhii.

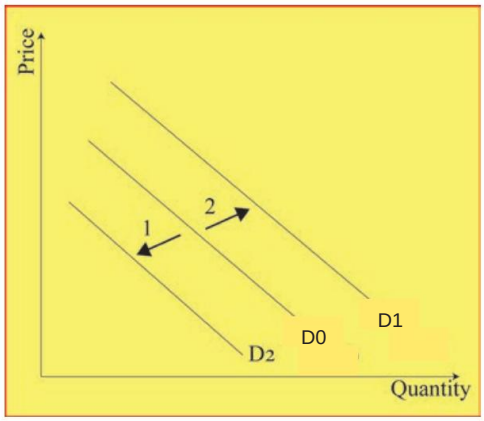

Fakkii 2.4: Jijjiirama kaarvii fedhii

Fakkiin 2.4 akka agarsiisutti yeroo fedhiin dabalu kaarviin fedhii gara oliitti akka ce'u (D1) fedhiin hir'achuun ammoo kaarviin fedhii gara gadiitti akka ce'u (D2). Wantoonni fedhii irratti dhiibbaa geessisan gatii mataa isaaniitiin alatti, wantoota jijjiiramaa (shifting factors) jedhamu.

2.1.4 Fedhii gabaa irraa madda

Baay'ina fayyadamaa irratti hundaa'uun fedhiin fedhii dhuunfaa fi fedhii gabaa.

Fedhii Dhuunfaa: Fedhiin dhuunfaa baay'ina meeshaa namni tokko yeroo murtaa'e keessatti gatii murtaa'een bitachuuf fedhii fi dandeettii qabu jedhamee ibsamuu danda'a. Mee Obbo Adamuun muuzaa kg tokko yeroo gatiin isaa Birrii 25 ta'u bita, yeroo gatiin isaa gara Birrii 20tti gadi bu'u torban tokkoof kg 2 bita haa jennu.Yeroo gatiin isaa daran gara Birrii 15tti gadi bu'u immoo torban tokkoof banana kg 3 bita, garuu yeroo gatiin isaa gara Birrii 30tti ol ka'u muuzii kg zeeroo bita. Kunis gabatee 2.2 armaan gadii irratti agarsiisuu danda'a.

Gabatee 2.2: Sagantaa fedhii yaada muuzii

Gatiin muuzii Birrii/kg	10. 10.	15. 15.	20. 20.	25. 25.	30. 30.
Baay'inni barbaadamu kg	5. 5.	3. 3.	2. 2.	1. 1.	0. 0.

Fedhii Gabaa: Fedhiin gabaa jechuun baay'ina waliigalaa fayyadamtoonni meeshaa tokkoo hundi yeroo murtaa'e keessatti gatii murtaa'een bitachuuf fedhii fi dandeettii qaban jechuudha.

Fedhiin gabaa meeshaa sanaa salphaatti walitti qabama (horizontal summation) fedhii fayyadamtoota gabaa keessa jiran hundaati. Kana jechuun, baay'inni gabaa keessatti gatii tokkoon tokkoon isaaniitiin gaafatamu walitti qabama gaaffii dhuunfaa fayyadamtoota hunda gatii sanaan qabaniiti.

Meeshaa murtaa'eef gabaa keessa fayyadamtoonni sadii (A, B, fi C jedhaa) akka jiran haa fudhannu

meeshaa X (qamadii jedhaa). Gatii tokkoon tokkoon isaanii irratti fedhiin isaanii akka armaan gadiitti kennama:

Gabatee 2.3: Sagantaa fedhii dhuunfaa fi gabaa qamadii

Gatiin qamadii kuntaala tokkoo (Birr) .		12. 12.	9. 9.	6. 6.	3. 3.	1. 1.
Baay'ina waggaatti gaafatamu (kuntaalaan) .	QBENGEE	2. 2.	3. 3.	4. 4.	6. 6.	9. 9.
	B. B	1. 1.	2. 2.	4. 4.	5. 5.	6. 6.
	C. C	0. 0.	1. 1.	2. 2.	4. 4.	5. 5.
	Gabaa (Waliigala) .	**3. 3.**	**6. 6.**	**10. 10.**	**15. 15.**	**20. 20.**

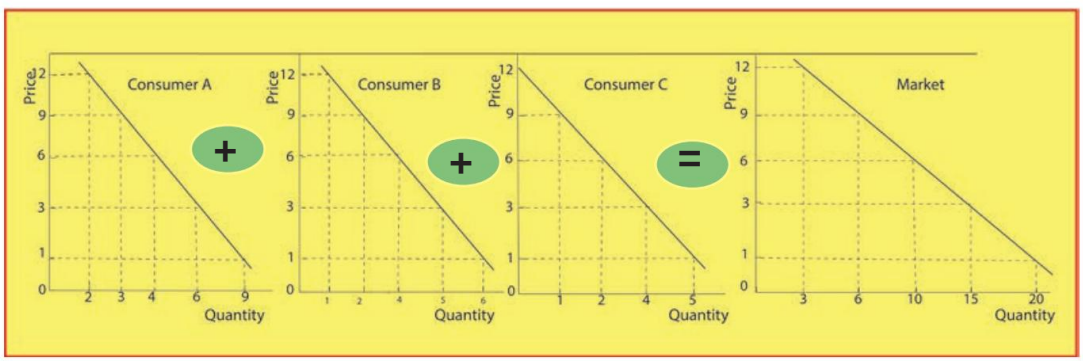

Fakkii 2.5 walitti qabama kaarvoota fedhii

Haala kanaan, fedhiin gabaa meeshaa tokkoof hamma adda addaa meeshaa gabaa keessatti barbaadamu yuunitii yeroo tokkotti gatii filannoo meeshaan waan biraa hunda dhaabbataa qabateef agarsiisa. Haa ta'u malee, sagantaaleen fedhii dhuunfaa akka kaarvii fedhiitti yoo ibsaman, kaarviin fedhii gabaa *walitti qabama qajeelaa* kaarvoota fedhii dhuunfaa fudhachuun ni argama ture.

Fakkeenya Lakkoofsaa: Faankishiniin fedhii dhuunfaa oomisha tokkoo akka armaan gadiitti kenname haa jennu: QI = 50 - 5P fi bitoonni walfakkaatan gara 100 ta'an gabaa keessa jiru. Sana booda faankishiniin fedhii gabaa kan kennamu:

ÿ Qm = (50 – 5P) 100 ta'uu isaati

ÿFedhii Gabaa (Qm) = 5000-500P

ÿ **Gocha 2.1**

1. Fedhii ibsuu.
2. Wantoonni fedhii irratti dhiibbaa geessisan maali?
3. Yaad-rimee sagantaa fedhii fi kaarvii fedhii ni ibsu.
4. Jijjiirama baay'ina gaafatamuu fi jijjiirama gidduu garaagarummaan jiru maali fedhii qabaa?
5. Fedhii dhuunfaa fi fedhii gabaa jechuun maal jechuu barbaadda?

2.2 Tiyoorii Dhiyeessii

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Yaad-rimee dhiyeessii ibsi.

6 Faankishinii dhiyeessii, kaarvii dhiyeessii fi sagantaa dhiyeessii ibsi.

6 Qaxxaamuraa kaarvii dhiyeessii hiikuu.

6 Jijjiirama dhiyeessii baay'inaafi jijjiirama dhiyeessii adda baasuu.

6 Wantoota dhiyeessii irratti dhiibbaa geessisan ibsi.

6 Kaarvii dhiyeessii gabaa argachuu.

Yaadota Ijoo

Dhiyeessii, sagantaa dhiyeessii, kaarvii dhiyeessii

Gocha Jalqabaa

1. Jecha "dhiyeessii" jedhu yommuu dhageessu maaltu sammuu keetti dhufa?

Gabaa tokko keessatti bitoonni oomisha tokkoo gama fedhii gabaa kan uumuu yoo ta'u, gurgurtoonni oomisha sanaa gama dhiyeessii gabaa uumu. Dhiyeessiin hanga oomishaa adda addaa oomishtoonni (dhaabbanni) tokko yeroo murtaa'e keessatti oomishuuf fedhii fi dandeettii qabuu fi yeroo murtaa'e keessatti gabaa irratti gurgurtaaf akka dhiyaatu gochuun, gatii kennameen, ceteris paribus jedhamee ibsamuu danda'a. Qabxiilee biroo dhaabbataa ta'anii qabachuun, baay'inni meeshaa ykn tajaajila tokkoo dhihaatu maallaqa gatii murtaa'een gurgurtaaf dhiyaatedha.

2.2.1.1. Faankishinii dhiyeessii, Sagantaa dhiyeessii, fi kaarvii dhiyeessii

Faankishiniin Dhiyeessii: hima hariiroo baay'ina dhihaate (akka jijjiiramaa hirkataa) fi murteessitootni isaa (gatii jedhaa, akka jijjiiramaa of danda'etti) gidduu jiru ibsudha. Mee faankishiniin dhiyeessii oomishaa tokkoo meeshaa X akka armaan gadiitti kenname haa jennu: QX =F(PX)=a+bP, ceteris paribus.

Sagantaan dhiyeessii: dhiheessi gabatee (seera) dhiyeessii ti. Gatii adda addaa "barbaachisaa" X walqixa dhiyeessii armaan olii keessatti bakka buusuun sagantaa dhiyeessii oomishtootaa gabatee 2.4 armaan gadii irratti agarsiifame arganna.

Gabatee 2.4 sagantaa dhiyeessii

Gatiin yuunitii tokkoo (Birr/kg)	0	10	15	22	35	43	56	67	78	106		
Baay'ina dhihaate (kg keessatti)	0	1	2	3				4	5	6.		

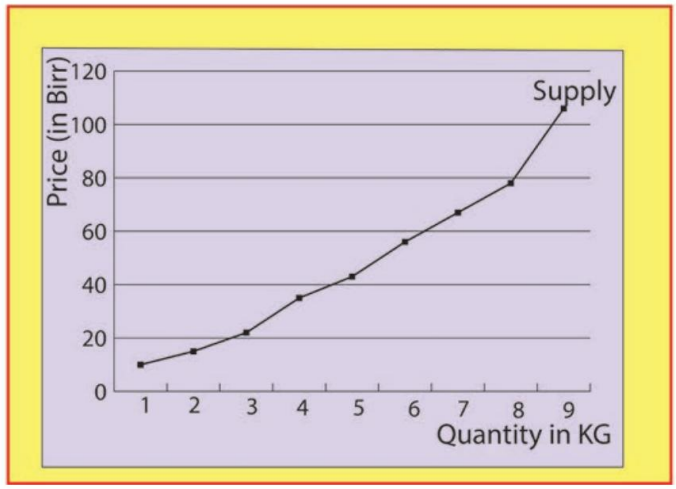

Fakkii 2.6 kaarvii dhiyeessii

Kaarviin dhiyeessii: agarsiisa giraafikii sagantaa dhiyeessii ti. Tokkoon tokkoon lamaan gatiiwwan sagantaa dhiyeessii gabatee armaan olii irraa giraafii irratti kaasuun qabxiilee bu'aa argaman walitti makuun kaarvii dhiyeessii oomishtootaa arganna, fakkii 2.6 armaan gadii.

Gabatee 2.4 irratti baay'ina dhihaatee fi gatii isaa gidduutti walitti dhufeenyi gaariin akka jiru agarsiisa. Akkuma arginu, dhiyeessaan oomisha isaa dhiyeessuu jalqabuuf gatii xiqqaa barbaada, achiis akkuma gatii yuunitii oomisha isaa ol ka'een baay'ina isaa dabala, fi

faallaa kanaatiin.

Fakkiin 2.6 bakka bu'iinsa giraafikii sagantaa dhiyeessii yoo ta'u, akkaataa baratamaa ta'een, gatiin oomishaa siiqqee dhaabbataa irratti fi baay'inni dhihaate siiqqee wal-qixaa irratti agarsiifama. Kaarviin, xiqqaa fi guddaan akkaataa seera dhiyeessiitiin kan hojjetu yoo ta'u, akka waliigalaatti, gatiin meeshaa tokkoo olka'aa yoo ta'e, baay'inni dhiyeessitoonni meeshaalee gabaa irratti akka dhiyaatan gochuuf fedhii fi dandeettii guddaa akka qaban ibseera.

Qaxxaamurri kaarvii dhiyeessii: Seerri dhiyeessii hariiroo kallattiin gatii meeshaa tokkoo fi baay'ina isaa dhihaate gidduu jiru ibsa. Gatii fi dhiyeessiin walitti dhufeenya gaarii qabu. Kanaafuu, qaxxaamurri kaarvii dhiyeessii pozaatiivii dha.

2.2.2 Jijjiirama baay'ina dhiyeessii fi jijjiirama dhiyeessii

Jijjiirama baay'ina dhihaate: akkuma kanaan dura ibsine, akkuma gatiin meeshaa tokkoo dabalaa deemuun baay'inni dhihaatu ni dabala. Sochii gosa kanaa qaxxaamuraa dhiyeessii irratti "jijjiirama baay'ina dhiyeessii" jennee waamna. Haala kanaan sochiin kaarvii dhiyeessii irratti jijjiirama gatii ofii meeshaa sanaa irraa kan ka'edha. Haala akkasii keessatti, kaarviin dhiyeessii akkuma jirutti ta'ee hafa. Wantoonni biroo dhaabbataa ta'uu isaaniitiin, sochiin qaxxaamuraa dhiyeessii (walfakkaatu) irratti taasifamu jijjiirama gatii meeshaa sanaa irraa kan ka'edha. Fakkeenyaaf, sochiin A irraa gara B, B gara C, C gara A fi kkf, jijjiirama baay'ina dhihaate agarsiisa.

Jijjiirama dhiyeessii: jijjiiramni gosa kanaa jijjiirama bakka kaarvii dhiyeessii jijjiirama gatii meeshaa sanaa malee waan biraatiin dhufu agarsiisa. Jijjiiramni kaarvii dhiyeessii jijjiirama gatii meeshaalee biroo, jijjiirama gatii sababoota oomishaa, jijjiirama teeknika oomishaa ykn jijjiirama galma oomishtootaa irraa kan ka'e ta'uu danda'a.

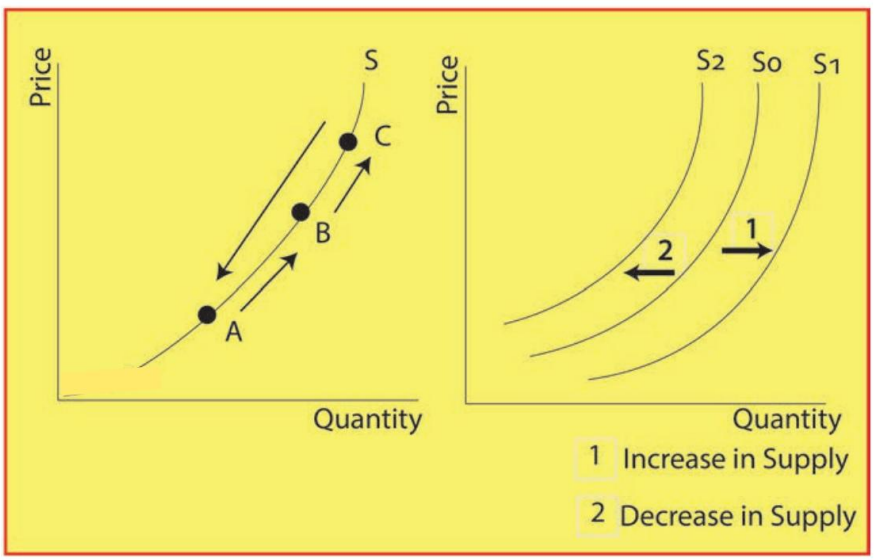

Fakkii 2.7 Sochii kaarvii dhiyeessii irratti Fakkii 2.8 jijjiirama kaarvii dhiyeessii

2.2.3 Wantoota dhiyeessii irratti dhiibbaa geessisan

Kaarvii dhiyeessii ijaaruu keessatti tilmaamni ogeessa dinagdee gatiin baay'ina oomisha kamiyyuu dhiyeessuuf murteessaa guddaa ta'uu isaati. Garuu gatii meeshaa ofii isaatiin alatti wantootni biroo hariiroo gatii fi baay'ina dhihaate gidduu jiru jijjiiruu danda'u.
Wantoonni biroo kanneen akka:

- **y** Baasii sababoota oomishaa: baasii gatii sababoota irratti hundaa'a. Baasii factor dabaluu baasii oomishaa ni dabala, akkasumas dhiyeessii hir'isa.
- **y** Haala teeknooloojii: Teeknooloojii sadarkaa olaanaatti fayyadamuun oomishtummaa ni dabala kan dhaabbatichaa fi dhiyeessii isaa ni dabala.
- **y** Qabxiilee alaa: wantootni alaa akka kanaa dhiyeessii irratti dhiibbaa geessisu. Yoo lolaan uumame kun dhiyeessii oomishaalee qonnaa adda addaa hir'isa.
- **y** Gibiraa fi deeggarsa: deeggarsa mootummaa dabaluu isaatiin oomisha baay'ee fi dhiyeessii ol'aanaa argamsiisa.
- **y** Geejjibaa: geejjibni fooyya'aan dhiyeessii ni dabala.
- **y** Gatiin meeshaalee biroo: gatiin meeshaalee biroo gatii meeshaa 'X' caalaa yoo ta'e, dhiyeessiin meeshaa 'X' ni dabala.

2.2.4 Bu’aa kaarvii dhiyeessii gabaa

Dhiyeessii gabaa (schedule fi curve) dhiyeessii dhuunfaa irraa argamu kan fedhii wajjin walfakkaata. Kunis, dhiyeessiin gabaa gabaa murtaa’e keessatti argamu walitti qabama dhiyeessitoota dhuunfaa gabaa sana keessa jiraniiti. Dhiyeessitoonni gosa shamizii murtaa’e afur qofti jiru haa jennu, sagantaan fedhii isaaniis akka armaan gadiitti kennameera.

Gabatee 2.5 Dhiyeessii Gabaa gurgurtoota shamizii afur A, B, C, fi D

Gatiin yuunitii (Birrii) .		1. 1.	2. 2.	3. 3.	4. 4.	5. 5.	6. 6.
Baay’ina dhihaate	QEENASEE	0. 0.	0. 0.	1. 1.	2. 2.	4. 4.	7. 7.
	B. B	0. 0.	1. 1.	2. 2.	3. 3.	4. 4.	6. 6.
	C. C	1. 1.	2. 2.	5. 5.	7. 7.	10. 10.	13. 13.
	Waliigala (Gabaa) 1		**3. 3.**	**8. 8.**	**12. 12.**	**18. 18.**	**26. 26.**

Akkuma sagantaa dhiyeessii armaan olii irraa hubachuun danda’amutti, sagantaa dhiyeessii gabaa salphaatti walitti qabama baay’ina dhuunfaa gatii danda’amu hundaan dhihaate fudhachuudhaan argamuu danda’a.

Akka giraafikiitiin dhiyeessiin gabaa walitti qabama qajeelaa kaarvoota dhiyeessii dhuunfaa akka armaan gadiitti mul’atudha. Mee meeshaa tokkoof dhiyeessitoota sadii qofa qabna haa jennu, dhugaatii lallaafaa jedhaa, fi kaarviin dhiyeessii isaanii akka SA, SB, fi SC tti kennameera.

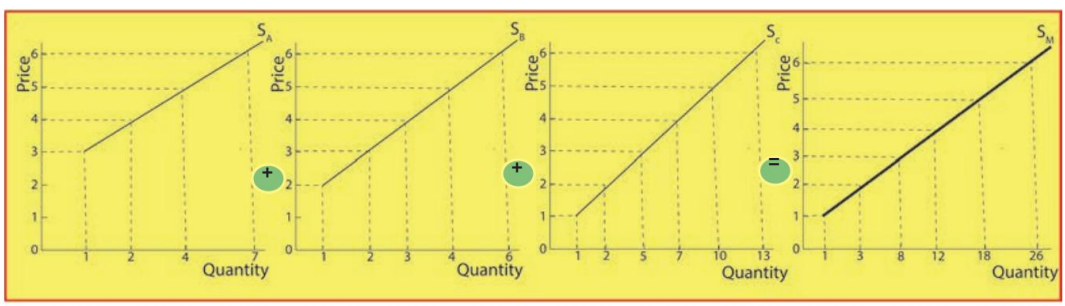

Fakkii 2.9: Walitti qabama kaarvoota Dhiyeessii

Hubadhaa, kaarviin dhiyeessii gabaa kaarviin dhiyeessii dhuunfaa caalaa diriiraa dha. Gurgurtoonni walfakkaataa (perfect competitive market) jennee fudhanna, kanarraa ka’uun isaanis kaarvii dhiyeessii walfakkaataa qabu. Kanaafuu, baay’inni gabaa gatii danda’amu hundaan akka dhiyaatu gochuuf baay’ina dhiyeessaa bakka bu’aan dhiyeessu baay’ina gurgurtoota gabaa sana keessa jiraniin baay’isuu dandeenya.

Fakkeenya: Mee gabaa tokko keessatti gurgurtoonni boqqolloo (tooniin) 120 yoo ta’an gurgurtoonnis xiqqaa fi guddaan kaarvii dhiyeessii bifa (dhiyeessii walqixxummaa) qabu haa jennu.

Qs = 20p - 5. Hima walqixaa dhiyeessii gabaatiin kan oofu. Gatiin isaa Birrii 4 yeroo ta’u baay’inni gabaa keessatti dhiyaatu maali?

Furmaata:

An. Dhiyeessiin gabaa Qm = Qs x 120 = 120

(20p - 5) dha.

Qm = 2400p – 600 (walqixxaattoo dhiyeessii gabaa).

ii. Baay'inni waliigalaa (gabaa) gatii Birrii 4n dhiyaate;

Qm (p=4) = 2400 (4) – 600 ta'a

=9600 - 600 ta'a

= toonii 9000 ta'a.

ÿ **Gocha 2.2**

1. Dhiyeessii ibsuu.
2. Dhiyeessiin gabaa dhiyeessitoota qamadii walfakkaatan 100 maali yoo dhiyeessichi faankishiniin dhiyeessaa idilee Qs = 3p - 2? dha.

2.3 Madaallii Gabaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Madaallii gabaa ni ibsu.

6 Caalmaa fi hanqina ibsuu.

6 Caalmaafi hanqinni gatiin garamitti akka tarkaanfatu taasisu ibsi walmadaalummaa.

6 Jijjiiramni fedhii fi dhiyeessii walmadaalummaa irratti dhiibbaa akkamii akka qabu ibsi.

Yaadota Ijoo

Madaallii gabaa, Fedhii garmalee, Dhiyeessii garmalee

Gocha Jalqabaa

1. Jecha 'Equilibrium' jedhu dhageessanii beektuu? Waan sammuu keessanitti dhufu yeroo jecha 'Equilibrium' jedhu dhageessan hunda?

Akka waliigalaatti jechi ‘madaallii’ jedhu “haala boqonnaa” jechuudha. Haala xiinxala gabaa keessatti walmadaalummaan haala gabaa al tokko galma ga’ee, itti fufuu barbaadu agarsiisa. Haalli kun kan uumamu baay’inni meeshaa sanaa baay’ina meeshaa sanaaf dhihaate waliin yeroo walqixa ta’udha. Walqixxummaan kun gatii walmadaalummaa (gatii gabaa- qulqulleessuu) ni uuma.

2.3.1.1. Bu’aan walmadaalummaa

Tiyoorii fedhii fi dhiyeessii erga ilaallee booda amma murtiin bittaa maatii fi murtiin gurgurtaa dhaabbilee akkamitti walitti dhufeenya uumuun gatii oomisha tokkoo fi baay’ina qabatamaan bitamee fi gurgurame murteessuu dandeenya. Madaalliin gabaa madaallii fedhii fi dhiyeessii meeshaa tokkoo gidduu jiru ibsa. Kunis, walmadaalummaan kan uumamu baay’inni bitattoonni gaafatan baay’ina gurgurtoonni gabaa murtaa’e tokko keessatti dhiyeessan waliin walqixa yoo ta’e, gabaan akka qulqullaa’u taasisa. Haala erga galma ga’ee booda, ergamtoonni dinagdee amala isaanii jijjiiruuf kaka’umsa waan hin qabneef itti fufuu barbaadudha.

Sadarkaan gatii gabaan walmadaalummaa irra gahu ‘gatii qulqulleessuu/ walmadaalummaa gabaa’, baay’inni walgitu immoo ‘baay’ina walmadaalummaa” jedhama.

Gatiin walmadaalummaa gabaa bilisaa keessatti humnoota gabaa fedhii fi dhiyeessiitiin murtaa’a.

Sagantaan fedhii fi dhiyeessii gabaa akka gabatee armaan gadii irratti mul’atutti kenname haa jennu:

Gabatee 2.6 Sagantaa fedhii fi dhiyeessii ji'aa shamizii

Gatii shamizii tokkoof Fedhii		Ejjennoo Gabaa	Dhiyeessii
5(ka'uu) .	7. 7.	0. 0.	hanqina (-)
10 (ka'uu) 15	5. 5.	1. 1.	hanqina (-)
(ka'uu)	4. 4.	2. 2.	hanqina (-)
20(tasgabbaa'aa)	3. 3.	3. 3.	caalmaa
25(kufaatii)	2. 2.	4. 4.	walmadaalummaa
30(kufaatii)	1. 1.	5. 5.	(+) caalmaa (+) .
35(kufaatii) .	0. 0.	6. 6.	caalmaa (+) .

Gabatee armaan olii 2.6 irratti akkaataa walmadaalummaan gabaa irra ga'amu agarsiisa. Gatiin shamizii tokkoo Birrii 15 jedhaa yeroo ta'u baay'inni gaafatamu shamizii yuunitii 4 yoo ta'u, baay'inni dhihaatu garuu shamizii yuunitii 2 qofa. Bu'aan isaas hanqina shamizii yuunitii 2 ta'eera. Haala kanaan bitoonni itti hin quufne gatii ol kaasuuf ni caalbaasii ni godhu. Gatii ol kaasuun hanqina jiru ni hir'isa. Yoo garuu gatiin shamizii shamizii tokkoof Birrii 25 jedhaa ol ka'e, baay'inni dhihaatu shamizii yuunitii 4 yoo ta'u, hangi gaafatame ammoo shamizii yuunitii 2 qofa ta'a. Bu'aan isaas shamizii yuunitii 2 caalmaa ta'a. Caalmaan kun gurgurtoonni quufa hin qabne gatii gadi buusuun gatii shamizii akka gadi bu'u taasisa. Gatiin akkuma gadi bu'een caalmaan ni hir'ata. Haala kanaan, akkuma gabatee irratti mul'atutti, gatiin shamizii (Birr 20) gabaan walmadaalu tokko qofa, jechuunis baay'inni gaafatamuu fi baay'inni dhihaatu yuunitii shamizii 3n walqixa. Gatii biroo hundaan gabaan shamizii walmadaalummaa dhabuu keessa jira.

Caalmaan gatiin akka gadi bu'u fi hanqinni gatiin akka ol ka'u taasisuu isaa kanaan dura ilaalleerra. Hanqinnis ta'e caalmaan (Br.20 irratti) waan hin jirreef, gatiin qabatamaan shamizii gatii kana irraa sababni itti fagaatu hin jiru. Ogeeyyiin dinagdee kana ***gatii walmadaalummaa jedhanii waamu:*** 'madaallii' jechuun "madaallii keessa" ykn "boqonnaa irratti" jechuudha. Akka giraafikii: kun gatii baay'inni gaafatamee fi baay'inni dhihaatu walqixa ta'eedha.

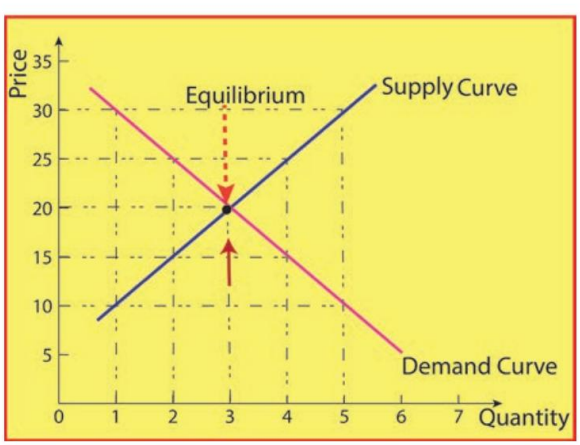

Fakkii 2.10 Madaallii gabaa

Walqaxxaamurri kaarvii fedhii gara gadiitti qaxxaamuree fi kaarviin dhiyeessii gara oliitti qaxxaamuree gatii fi baay'ina walmadaalummaa agarsiisa (shamizii Birr 20 fi 3). Hanqinni shamizii gatii walmadaalaa gadi ta'ee fi caalmaan gatii walmadaaluu olitti uumamu. Gabaa bilisaa keessatti walmadaalummaa dhabuun mataan isaa haala walmadaalummaa uuma.

2.3.2.2.3.2. Yaad-rimeewwan fedhii garmalee fi dhiyeessii garmalee

Fedhiin garmalee kan uumamu baay'inni gaafatame baay'ina dhihaate caalaa yoo ta'e, kunis hanqina gabaa fida. Dhiyeessiin garmalee kan uumamu baay'inni dhihaate baay'ina barbaadamu yeroo caalu yoo ta'u, kunis caalmaa gabaa fida.

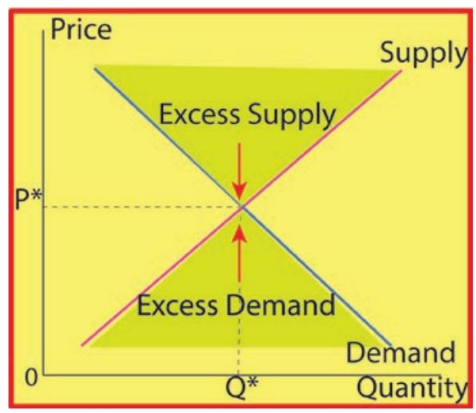

Fakkii 2.11 Fedhii garmalee fi Dhiyeessii garmalee

Kanaafuu, giraafiidhaan, walqaxxaamurri kaarvoota dhiyeessii fi fedhii oomisha tokkoo walmadaalummaa gabaa agarsiisa (Q* , P*). Gatiin walqunnamtii kanaa ol kamiyyuu caalmaa fida sababiin isaas gurgurtoonni meeshaa gabaa irratti argamu baay'ee dhiyeessuuf fedhii waan qabaataniif bitattoonni fedhii isaanii yeroo hir'isan. Gama biraatiin gatiin bakka walqaxxaamuraa gadi ta'e kamiyyuu dhiyeessitoota abdii kutachiisuu fi baay'ina gabaa keessatti dhiyaatu hir'isuun bitattoonni caalmaatti bitachuuf fedhii kan qaban yoo ta'u, hanqinni jiraachuu agarsiisa.

Haa ta'u malee, yeroo hunda gara qabxii walmadaalummaatti socho'uuf amala qaba.

Kunis, yeroo caalmaan jirutti gatiin gara gadiitti socho'uu, yeroo hanqinni jiru immoo gatiin gara oliitti socho'uu ni mul'ata.

Fakkeenya: Faankishiniin fedhii fi dhiyeessii gabaa qamadii akka Qd = 80 – 3P fi

Qs = 9P -40, akkaataa walduraa duubaan. Sana booda gatiin gabaa qulqulleessuu Birrii/kg fi baay'inni walgitu kg maali?

Furmaata: Gatii walmadaalummaa argachuuf Qd = Qs

walqixxeessi • Qd = Qs

• 80 – 3p = 9p-40 bakka bu'aa Qd fi Qs

• 120 = 12p irra deebi'ii

qindeessuu • p* = 10

birr/kg Baay'ina walmadaalummaa (Q*) argachuuf, gatii kana faankishiniiwwan keessaa tokkotti bakka buusi.

• Qd = 80 – 3 (10) .

• Q* = kg 50 ta'a.

Kanaaf gabaan kan qulqullaa'u yeroo gatiin isaa Br.10/kg ta'ee fi baay'inni barbaadamu fi dhihaatu lamaan isaanii iyyuu kiiloo 50 ta'a.

Akka giraafikii: .

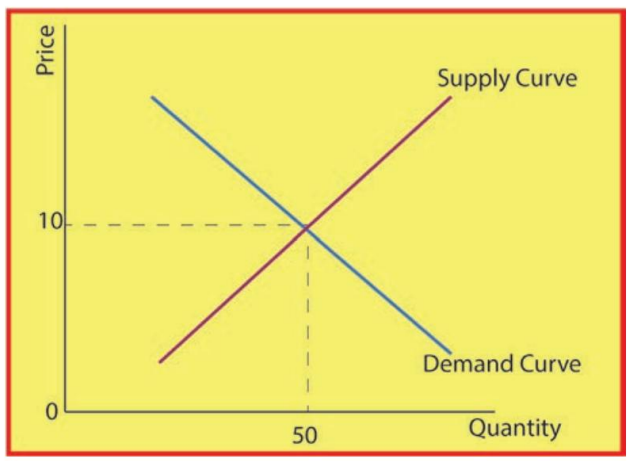

Fakkii 2.12 Gatii fi baay'ina walmadaalummaa gabaa

Gatii 10 ol ta'eef dhiyeessiin fedhii caalaa yoo ta'u, kunis dhiyeessii garmalee (caalmaa) kan fidu yoo ta'u, gatiin 10 gadi ta'e ammoo fedhii garmalee (hanqina) fida.

2.3.3 Dhiibbaa jijjiiramni fedhii fi dhiyeessii baay'ina walmadaalummaa irratti qabu fi gatii

Fedhiin jijjiiramuu akka danda'u sababa jijjiirama mi'aa ykn galii fayyadamtootaa, jijjiirama ejjennoo fayyadamtootaa ykn garaagarummaa gatii meeshaalee walqabatan irraa kan ka'e ta'uu ni beekna. Jijjiirama gatii qabeenya, teeknooloojii, .
kkf.

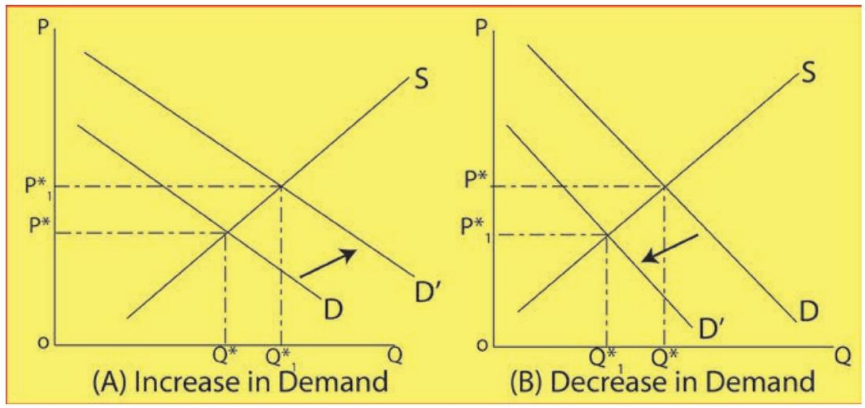

Fakkii 2.13: Dhiibbaa jijjiiramni Fedhii Madaallii irratti qabu

Jijjiirama Fedhii: Dhiyeessiin dhaabbataa ta'ee fedhiin dabaluu, gatii walmadaaluu fi baay'ina lamaan isaanii akka ol ka'u taasisa haa jennu; akkasumas yoo kufaatiin fedhii jiraate gatii walmadaalaa fi baay'inni gaafatame lamaan isaanii akka hir'atu taasisa. Fakkiiwwan 2. 13 (A) fi (B) ilaali.

Jijjiirama Dhiyeessii: Fedhiin dhaabbataa ta'us dhiyeessiin ni dabala (hir'ata) haa jennu. Kunis gatii gabaa- qulqulleessuu haaraa gadi buusuun (ol kaasuudhaan) fi baay'ina walmadaalummaa haaraa ol kaasuun (gadi buusuun) walmadaalummaa irratti dhiibbaa ni qabaata. Fakkii 2.14 armaan gadii ilaali:

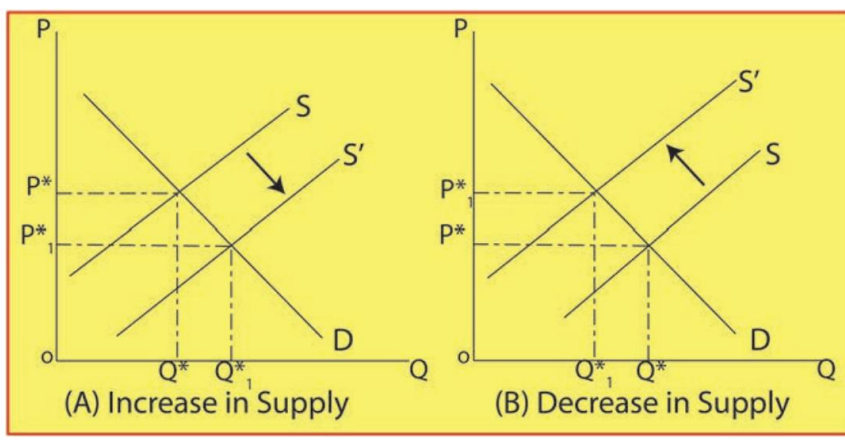

Fakkii 2.14: Dhiibbaa jijjiiramni Dhiyeessii Madaallii irratti qabu

Mee gabaabinaan jijjiirama fedhii, fi jijjiirama dhiyeessii gargaarsa kan gabateewwan.

Gabatee 2.7 Qabxiilee Jijjiirraa Kaarvii Fedhii (Dhiyeessiin dhaabbataa ta'ee akka hafutti fudhachuu) .

Wantoota Jijjiiramaa Jiran Barbaaduu	Dhiibbaa irratti Barbaaduu	Kallattii kan Shift in Kaarvii Fedhii	Dhiibbaa irratti Madaallii Gatii	Dhiibbaa irratti Madaallii Baay'ina
Galii dabaluu	Gara Mirgaatti Dabalaa		Dabaluu	Dabaluu
Galii hir'achuu	Gara Bitaatti Hir'isuu		Hir'isuu	Hir'isuu
Daballii gatii kan Bakka buusuu	Gara Mirgaatti Dabalaa		Dabaluu	Dabaluu
Gatiin bakka bu'aa hir'achuu	Gara Mirgaatti Hir'isuu		Hir'isuu	Hir'isuu
Gatiin dabalataa dabaluu	Gara Bitaatti Hir'isuu		Hir'isuu	Hir'isuu
Gatiin dabalataa hir'achuu	Gara Mirgaatti Dabalaa		Dabaluu	Dabaluu
Mi'aa dabaluu fi waan gaarii filachuu	Gara Mirgaatti Dabalaa		Dabaluu	Dabaluu
Mi'aan hir'achuu fi waan gaarii filachuu	Gara Bitaatti Hir'isuu		Hir'isuu	Hir'isuu
Lakkoofsi isaa dabaluu fayyadamtootaaf	Gara Mirgaatti Dabalaa		Dabaluu	Dabaluu
Lakkoofsi isaa hir'achuu fayyadamtootaaf	Gara Bitaatti Hir'isuu		Hir'isuu	Hir'isuu

Gabatee 2.8 Qabxiilee Kaarvii Dhiyeessii jijjiiran (fedhiin dhaabbataa ta’ee akka hafutti fudhachuu) .

Wantoota Dhiyeessii Jijjiiran	Dhiibbaa irratti dhiyeessii	Kallattii kan Shift in Kaarvii Dhiyeessii	Dhiibbaa irratti Madaallii Gatii	Dhiibbaa irratti Madaallii Baay'ina
Gatiin qabeenya dabaluu	Gara Bitaatti	Hir’isuu	Dabaluu	Hir'isuu
Gatiin qabeenya hir’achuu	Gara Mirgaatti	Dabalaa	Hir'isuu	Dabaluu
Teeknooloojii fooyya'e	Increase	Rightward	Hir'isuu	Dabaluu
Kufaatii teeknooloojii	Hir’ina	Gara Bitaatti	Dabaluu	Hir'isuu
Dabala gatii eegaa	Gara Bitaatti	Hir’isuu	Dabaluu	Hir'isuu
Hir'ina gatii eegaa	Gara Mirgaatti	Dabalaa	Hir'isuu	Dabaluu
Lakkoofsi dhiyeessitootaa dabaluu	Gara Mirgaatti	Dabalaa	Hir'isuu	Dabaluu
Lakkoofsi dhiyeessitootaa hir’achuu	Gara Bitaatti	Hir’isuu	Dabaluu	Hir'isuu

ÿ **Gocha 2.3**

1. Fedhii garmalee fi dhiyeessii garmalee ni ibsu.
2. Dhiyeessiin osoo hin jijjiiramne yeroo hafu bu’aan jijjiiramni fedhii maali gatii irratti?

2.4 Elastiiksii Fedhii fi Dhiyeessii

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Elastiiksii ibsi.
6 Gosoota elastiiksii ibsi.
6 Elastiiksii fedhii ibsi
6 Elastiiksii dhiyeessii irratti mari'adhaa.
6 Murteessitoota elastiiksii xiinxaluu.

Yaadota Ijoo

Elastiiksii, Elastiiksii gatii, Elastiiksii galii, Elastiiksii fannoo

Elastiisitiin safartuu miira jijjiiramaa tokkoo gara isa kaaniiti. Jijjiirama dhibbeentaa jijjiiramaa tokko keessatti jijjiirama dhibbeentaa tokkoo kan biraa keessatti dhufuuf deebii kennuudhaan nutti hima jijjiiramaa.

2.4.1Elastiiksii Fedhii

Elastiiksii fedhii jechuun safartuu deebii fedhiin meeshaa tokkoo jijjiirama murteessitootni isaa kamiyyuu kan akka gatii meeshaa sanaa, gatii meeshaalee walqabatan, fi galii fayyadamtootaaf kennuudha. Haaluma kanaan elastiiksii bu'uuraa sadii jiru: 1.1.

I. Elastiiksii gatii fedhii, .
II. Elastiiksii gatii qaxxaamuraa fedhii & .
III. Elastiiksii galii fedhii

An . Gatii elastiiksii fedhii

Elastiiksii gatii fedhii safartuu sadarkaa deebii kennuu (ykn miira) fayyadamtoonni jijjiirama gatii meeshaa sanaa mataa isaati. Innis reeshiyoo jijjiirama dhibbeentaa baay'ina gaafatamee fi jijjiirama dhibbeentaa gatii jedhamee ibsamuu danda'a.

Kana jechuun, elastiiksii gatii fedhii ( ) jijjiirama dhibbeentaa baay'ina gaafatame jijjiirama dhibbeentaa gatiitiin hiramudha. Ogeeyyiin dinagdee safaru E_P^D

sadarkaa elastiiksii yookiin elastiiksii koofiishinii elastiiksiitiin (akka armaan E_P^D), kan kennamedha gadiitti:

$$\text{Price elasticity } (E_P^D) = \frac{\text{Proportinate change in the quantity demanded}}{\text{proportinate change in price}}$$
$$= \frac{\text{Percentage change in the quantity demanded}}{\text{percentage change in price}}$$

Elastiiksii gatii fedhii gosa lama qaba: elastiiksii qabxii fi elastiiksii arkii fedhii.

Qabxii elastiiksii fedhii: elastiiksii qabxii (kenname) irratti yookiin jijjiirama gatii baay'ee xiqqaa ta'eef safara. Fakkeenyaaf, akkas jechuu dandeenya:

$$\text{Price elasticity}\,(E_P^D) = \frac{\Delta Q / Q}{\Delta P / P} \quad \text{or} \quad E_P^D = \frac{\Delta Q}{\Delta P}\left(\frac{P}{Q}\right)$$

Yeroo ta'u, elastiiksii arkii jechuun elastiiksii gatii fageenya kaarvii fedhii irratti argamu agarsiisa. Kana jechuun, elastiiksii arkii giddugaleessa deebii fedhii fayyadamtootaa jijjiirama gatii gatii dheereffame irratti safara. Fakkeenyaaf, akkas jechuu dandeenya:

Arkii elastiiksii fedhii = = E_P^D $\dfrac{\%\,\Delta\, quantity\ demanded}{\%\,\Delta\, price} = \dfrac{\Delta Q}{\Delta P}\left(\dfrac{P_1 + P_2}{Q_1 + Q_2}\right)$

Kaarvii fedhii gara gadiitti (down sloping demand curve) irraa gatii fi baay'inni barbaadamu faallaa ta'een akka walqabatan ni beekna. Haala kanaan, koofiishiin elastiiksii gatii fedhii, Ed, yeroo hunda lakkoofsa negaatiivii ta'a. Kanaafuu, yeroo baay'ee mallattoo hir'isuu tuffannee salphaatti gatii absoluutii koofiishinii elastiiksii dhiheessina, akkas ta'ee wal-xaxiinsa kamiyyuu akka hin uumamneef wayirraa ka'uu.

Elastiiksii Gatii Gatii Fedhii Hiikuu

a) Fedhii Elastikii Gatii: fedhiin yoo dhibbeentaa murtaa'e ta'e haalaan elastikii ta'a jedhama jijjiiramni gatii jijjiirama baay'ina barbaadamu dhibbeentaa guddaa fida. Yommuus, E_P^D 1 ol ta'a.

b) Fedhii Gatii Hin Elastikii: Jijjiiramni gatii dhibbeentaa kenname jijjiirama baay'ina meeshaa ykn tajaajilichaa xiqqaa ta'een yoo walqabate fedhiin gatii inelastikii hin taane jedhama.

Fakkeenyaaf, daballiin gatii oomisha tokkoo %10 yoo baay'inni barbaadamu %2 qofa hir'achuu wajjin yoo ta'e, elastiiksii gatii fedhii ni ta'a

E_P^D = 0.02/0.1 = 0.2< 1 ta'ee argama

c) Unitary Elastic: Jijjiiramni gatii dhibbeentaa fi jijjiiramni dhibbeentaa fedhii baay'inaa waliin dhufu walqixa yeroo ta'u, keesii gaaffii elastikii fi inelastikii addaan baasu elastikii yuunitii ta'a jedhama. Fakkeenyaaf, jijjiiramni gatii %6 yoo ta'e

bu'aan isaas jijjiirama baay'ina barbaadamu %6 fida, sana booda $E_P^D = \dfrac{6\%}{6\%} = 1.$

d) Perfectly Inelastic: kun haala baay'inni oomisha murtaa'e tokko irraa barbaadamu jijjiirama gatii wajjin walqabatee kan hin jijjiiramne ta'eedha. Koofiishiin elastiiksii jechuun zeeroo wajjin walqixa (E_P^D =0).Kun kan agarsiisu jijjiiramni gatii meeshaa ykn tajaajila tokkoo akka raawwatu baay'ina gaafatame irratti jijjiirama kamiyyuu fiduu dhiisuu jechuun $(\Delta Q = 0).$

e) Perfectly Elastic: jijjiiramni gatii %1 jijjiirama baay'ina barbaadamu daangaa hin qabne akka fidu agarsiisa. Gama kanaan fayyadamaan baay'ina danda'amu hunda gatii kennameen bitachuu kan danda'u malee gatii birootiin waan biraa bitachuu hin danda'u.

Gabatee 2.9 Cuunfaa Elastiiksii Gatii Fedhii

Elastiiksii	Ibsa	Hiika
/. E_P^D / > 1. 1.	Elastikii	% . $\Delta Q > \% \Delta P$
/. E_P^D / = 1 ta'a	Elastikii yuunitiirii	% . $\Delta Q = \% \Delta P$
0 </ . E_P^D / < 1. 1.	Inelastikii hin taane	% . $\Delta Q < \% \Delta P$

Fakkeenya: Gabatee 2.10 sagantaa fedhii kenname

Qabxiilee		B. B	C	D	E. E
Gatii (Birr) 0 2			4		8. 8.
Baay'inni 800 600			400 ta'e	6 200	0. 0.

Qabxiilee lama (B fi C) gidduutti elastiiksii gatii fedhii barbaadi.

Furmaata: Elastiiksii arkii fedhii fayyadamuu.

Ep = % jijjiirama Q keessatti

% jijjiirama P. keessatti

G2 – G1 X P1 + P2

G1 + G2 P1 - P2

Irra deebi'ee qindeessuudhaan ,Q = Q2 – Q1 X P1 + P2 keessatti %jijjiirama ta'a

G1 + G2 P1 - P2

400 – 600 X 2 + 4 2- 4 600 + = / - 0.6 / = 0.6 ta'a

400 ta'uu ibsameera

ÿ **Gocha 2.4**

1. Gabatee 2.10 (sagantaa fedhii) irraa, elastiiksii gatii fedhii barbaadi qabxii lama (C fi E) gidduutti.

Elastiiksii gatii fedhii wantoota armaan gadii irratti hundaa'a:

- **y** Maalummaa meeshaa: Fedhiin wantoota barbaachisoo ta'an jijjiirama gatii wajjin fedhiin baay'ee waan hin jijjiiramneef inelastikii dha. Garuu fedhiin qananiin uumamaan elastikii dha.

- **y** Bakka bu'oota dhiyoo jiraachuu: Meeshaan bakka bu'oota baay'ee qabu fedhii elastikii qaba. Meeshaan bakka bu'oota xiqqaa qabu fedhii haalaan hin elastikii qaba.

- **y** Namoonni galii olaanaa qaban namoota qaban caalaa jijjiirama gatiitiin dhiibbaa xiqqaadha galii gadi aanaa qabaachuu.

- **y** Pirooppoorshinii galii meeshaa irratti bahu: Galiin xiqqaan meeshaa sana irratti yeroo bahu jijjiiramni gatii fedhii irratti dhiibbaa hin geessisu. Kanaafuu, fedhiin uumamaan inelastic dha.

- **y** Ariifannaa fedhii / bittaa yeroo biraatti dabarsuu: Fedhiin meeshaalee murtaa'oo bittaa isaanii yeroo biraatti dabarsuu waan hin dandeenyeef baay'ee inelastic dha.
  Fakkeenyaaf qoricha dhukkuba kamiifuu hatattamaan bitamee dhumuu qaba.

- **y** Turtii meeshaan tokkoo: Meeshaan sun yeroo dheeraaf kan turu yoo ta'e, yeroo dheeraaf itti fayyadama. Kanaafuu, elastiiksii fedhii olaanaadha. Jijjiiramni gatii fedhii meeshaalee yeroo dheeraaf gabaa keessatti argaman irratti dhiibbaa guddaa qaba.

- **y** Irra deddeebiin bittaa oomishaa ykn fedhiin irra deddeebi'uu: Fedhiin meeshaalee yeroo baay'ee bitamanii fedhii meeshaalee yeroo baay'ee bitaman caalaa elastikii dha.

- **y** Yeroo: Yeroo gabaabaa keessatti fedhiin elastikii xiqqaa ta'a, yeroo dheeraa keessatti garuu fedhiin meeshaalee elastikii ta'a.

II . Elastiiksii Fannoo Fedhii

Baay'inni meeshaa murtaa'e tokko irraa barbaadamu akkaataa gatii meeshaalee birootiin garaagarummaa qaba. Cross elasticity sababa jijjiirama gatii meeshaa biraatiin deebii baay'ina meeshaa tokko irraa barbaadamu safara. Fakkeenyaaf, yeroo gatiin bunaa ol ka'u fedhiin shaayii ni dabala. Asitti, elastiiksii fannoo fedhii shaayii ol'aanaadha. Meeshaaleen lama bakka bu'oota yoo ta'an, sana booda elastiiksii qaxxaamuraa fedhii pozaatiivii ni qabaatu. Jecha biraatiin, meeshaaleen lama yoo wal-dabalatan, elastiiksii qaxxaamuraa negaatiivii uumamuu danda'a.

Jijjiirama gatii meeshaa biraatiif deebii baay'inni meeshaa tokkoo gaafatame foormulaa armaan gadiitiin shallagama. Elastiiksii qaxxaamuraa fedhii jijjiirama walmadaalu baay'ina gaafatame X bu'aa irraa argamu jedhamee ibsama

jijjiirama madaalawaa gatii Y irraa.

$$\text{Cross elasticity } (E_{XY}^{D}) = \frac{\text{Proportinate change in demanded for commodity X}}{\text{proportinate change in Price of commodity Y}}$$

$$= \frac{\text{Percentage change in demanded for commodity X}}{\text{percentage change in Price of commodity Y}}$$

$$E_{XY}^{D} = \frac{\Delta Q_X}{\Delta P_Y}\left(\frac{P_Y}{Q_X}\right)$$

Koofiishiin kun meeshaaleen lamaan (X fi Y jedhaa) bakka bu'oota, dabalata yookiin of danda'oo (wal hin qabanne) ta'uu isaanii nutti hima.

Meeshaalee bakka bu'oota: Yoo elastiiksii qaxxaamuraa fedhii pozaatiivii ta'e, jechuunis baay'inni X gaafatame jijjiirama gatii Y kallattii walfakkaatuun socho'a sana booda X fi Y meeshaalee bakka bu'oo ta'u. Fakkeenyaaf: Kookaa Koolaa (X) fi Peepsii (Y). Gatiin Peepsii (Y) dabaluu isaatiin fayyadamtoonni Kookaa Koolaa (X) baay'ee akka bitatan taasisa. Walumaagalatti, koofiishiin elastiiksii qaxxaamuraa pozaatiivii hamma guddatu, bakka bu'ummaan oomishaalee lamaan, cetris paribus gidduu jiru guddaa ta'a.

Meeshaalee dabalataa: *X fi Y yeroo elastiiksii qaxxaamuraa negaatiivii ta'u "waliin akka deeman" ni beekna.* Gatiin tokkoo dabaluunis fedhii isa kaanii ni hir'isa. Kanaafuu, lamaan isaanii meeshaalee waldabalaniidha. Koofiishiin elastiiksii qaxxaamuraa negaatiivii hamma guddatu, waldabalaan meeshaalee lamaan gidduu jiru guddaa ta'a.

Meeshaalee of danda'an: Elastiiksii qaxxaamuraa zeeroo oomishoonni lamaan walitti dhufeenya akka hin qabne ykn meeshaalee of danda'an ta'uu isaanii agarsiisa.

III. Galii Elastiiksii Fedhii

Galii (I) Elastiiksii Fedhii jijjiirama dhibbeentaa hanga meeshaa yeroo yuunitii tokkoof bitame jijjiirama dhibbeentaa kennamee galii fayyadamaa tokkoo irraa maddu safara. Sun ...dha,

$$\text{Income elasticity } (E_I^D) = \frac{\text{Proportinate change in the quantity demanded}}{\text{proportinate change in Income (I)}}$$

$$= \frac{\text{Percentage change in the quantity demanded}}{\text{percentage change in Income (I)}}$$

$$\text{Income elasticity } (E_I^D) = \frac{\Delta Q / Q}{\Delta I / I} \quad \text{OR} \quad E_I^D = \frac{\Delta Q}{\Delta I}\left(\frac{I}{Q}\right)$$

Jijjiirama dhibbeentaa baay'ina kan gaafatu hiruun kan madaalamudha

jijjiirama galii dhibbeentaa. Fedhiin meeshaa tokkoo yeroo galiin %5n dabalu %10 yoo dabale, elastiiksii galii meeshaa sanaa pozaatiivii fi haalaan ol'aanaadha jedhama. Osoo yeroo galiin dabalu fedhiin nyaataa hin jijjiiramne ta'ee, elastiiksii galii zeeroo ta'a. Fedhiin meeshaa tokkoo yeroo galiin ol ka'u gadi bu'uun elastiiksii galii fedhii negaatiivii fida. Elastiiksii galii (Y) jijjiirama walmadaalu baay'ina (Q) gaafatame jijjiirama walmadaalaa galii irraa maddu jedhamee ibsama. Gosoonni elastiiksii galii adda addaa kanneen armaan gadiiti: 1.1.

y Elastiiksii Galii Negaatiivii: Galiin fayyadamtootaa dabaluu isaatiin bittaa meeshaalee sanaa akka xiqqaatu taasisa (< 0). Kunis meeshaan sun gaarii gadi aanaa ta'uu agarsiisa. E_I^D

y Elastiiksii Galii tokkoo ol ta'a: Jijjiiramni galii jijjiirama galii caalaa fedhii meeshaa sanaa ni dabala (> 1). Kun kan agarsiisu meeshaan sun normal fi lexurious good ta'uu isaati. E_I^D

y Elastiiksii Galii tokkoo gadi: Jijjiiramni galii fedhii meeshaa sanaa ni dabala, garuu jijjiirama galii irraa dhibbeentaa xiqqaadhaan (< 1). Haala kanaan, wanti gaariin tokko barbaachisummaa dha. E_I^D

Fakkeenya: Gabatee 2.11 armaan gadii irratti hundaa'uun gaaffii armaan gadii deebisi:

Gabatee 2.11 Sagantaa galii

Galii (I) Birrii waggaatti 12,000		16,000 20,000 24,000 28,000 ta'a			
Yuunitii baay'ina (Q) tokkoof waggaa	10. 10.	15. 15.	18. 18.	20. 20.	19. 19.

Elastiiksii galii murteessuu (. E_I^D) sadarkaa galii Birr16, 000 irratti.

Furmaata

Yaadadhaa, . $\text{Income elasticity}\,(E_I^D) = \frac{\Delta Q}{\Delta I}(\frac{I}{Q})$

$$\text{Income elasticity}\,(E_I^D) = \frac{15-10}{16000-12000}(\frac{16000}{15}) = \frac{4}{3} > 1;$$

Jijjiiramni galii jijjiirama galii caalaa fedhii meeshaa sanaa ni dabala. Kun kan agarsiisu meeshaan sun qananiin gaarii ta'uu isaati.

ÿ **Gocha 2.5**

1. Gabatee 2.11 irraa elastiiksii galii fedhii sadarkaa galii shallagi kan Birrii kuma 20.

2.4.2 Elastiiksii dhiyeessii

Elastiiksii gatii dhiyeessii sadarkaa deebii kennuu ykn deebii oomishtoonni jijjiirama gatii irratti kennan safara. Walnyaatinsi hamma guddatu elastiiksii guddaa ta'a. Walnyaatinsi hamma xiqqaate elastiiksii xiqqaadha. Fakkeenyaaf, gatiin bunaa yoo ol ka'e, oomishtoonni gabaa keessatti baay'ee gurguruu fi istookii xiqqaa qabachuuf qoramuu danda'u.

Akka idileetti, elastiiksii gatii dhiyeessii (kan dhihaatu E_P^S) jijjiirama dhibbeentaa baay'inaati jijjiirama gatii meeshaa sanaa dhibbeentaadhaan qoodamee. Kunis, .

$$\text{Price elasticity } (E_P^S) = \frac{\text{Proportinate change in the quantity Supplied}}{\text{proportinate change in price}}$$

$$= \frac{\text{Percentage change in the quantity supplied}}{\text{percentage change in price}}$$

$$E_P^S = \frac{\%\,\Delta Q_s \text{ of product } X}{\%\,\Delta \text{ price of } X}$$

$$E_P^S = \frac{\Delta Q_s}{\Delta P_x} \cdot \frac{P_x}{Q_s}$$ - Qabxii elastiiksii dhiyeessii

Ammoo, $$E_P^S = \frac{\Delta Q_s}{\Delta P_x} \cdot \left(\frac{P_1 + p_2}{Q_1 + Q_2}\right)$$ - Arkii elastiiksii dhiyeessii

Koofiishiin kan E_P^S jedhamee ibsama E_P^D "jijjiirama dhibbeentaa baay'ina dhihaate" jechuun "jijjiirama dhibbeentaa baay'ina gaafatame" jechuun bakka buusuu keenya malee.

Hiikoonni nuti elastiiksii gatii fedhiif fayyadamne elastiiksii gatii dhiyeessiitiifis ni hojjetu.

Kana jechuun yoo

- E_P^S >1, dhiyeessiin elastikii dha;
- E_P^S < 1, sana booda dhiyeessiin inelastikii dha; fi
- E_P^S = 1, sana booda dhiyeessiin elastikii yuunitii ta'a.

Akkuma seera dhiyeessii jedhutti gatii fi baay'inni oomisha tokkoo dhihaatu kallattiin kan walqabatudha. Kanaafuu, elastiiksii gatii dhiyeessii pozaatiivii dha.

Fakkeenya: Gabatee kenname 2.12 Sagantaa dhiyeessii.

Gatiin Birrii	60. 60.	80. 80.	100 irratti	120 irratti
Baay'ina dhihaate	14. 14.	16. 16.	18. 18.	20. 20.

Elastiiksii dhiyeessii yeroo gatiin Birrii 80 ta'u:

Yaadachuu, $E_P^S = \frac{\Delta Q_s}{\Delta P_x} . \frac{P_x}{Q_s}$ - Qabxii elastiiksii dhiyeessii

$$\Rightarrow E_P^S = \frac{\Delta Q_s}{\Delta P_x} . \frac{P_x}{Q_s} = (\frac{16-14}{80-60})(\frac{80}{16}) = 0.50$$

Murteessitootni elastiiksii gatii dhiyeessii: Wantoonni elastiiksii gatii dhiyeessii murteessan jiru. Wantoonni gurguddoon:

- **Gatii gara fuula duraa eeguu:** Oomishtoonni gara fuulduraatti gatii meeshaa tokkoo akka dabalu yoo eegan, daballii gatii gara fuula duraatti fayyadamuuf meeshaa sana kuufachuun isaanii hin oolu. Kanaafuu, dhiyeessichi elastikii xiqqaa ta'a. Gama biraatiin gatiin gara fuula duraatti gadi bu'a jedhanii yoo eegan meeshaalee kana istookii isaanii keessaa ni gadhiisu. Dhiyeessiin caalaatti elastikii ta'a.
- **Yeroo oomishaa:** Yeroon oomishtoonni jijjiirama gatii oomishaa deebii kennuudhaaf qaban murteessaa ijoo elastiiksii gatii dhiyeessii ti.
  Walumaagalatti, dhiyeessiin yeroo dheeraa keessatti jijjiirama gatiif haalaan elastikii yoo ta'u, yeroo gabaabaa keessatti ammoo haalaan kan hin elastic ta'a. Sababni dhiyeessiin yeroo dheeraaf elastikii ta'eef dhiyeessitoonni bakka bu'oota gaarii oomishuuf waan danda'aniif. Kana jechuun, hojiin oomishaa irra caalaan isaa halkan tokkotti iskeelii jijjiiramuu waan hin dandeenyeef yeroon sirreeffama barbaachisaa dha.
- **Bakka bu'iinsa sababoota:** Bakka bu'oonni sababoota oomishaa gurguddoon yoo jiraatan dhiyeessiin caalaatti elastikii ta'a. Yeroo hunda gatii galtee factor tokkoo irratti jijjiiramni xiqqaan yoo mul'ate, kanneen biroo bakka buufamuu danda'a, kunis dhiyeessiin baay'ee elastic taasisa. Bakka bu'aan yoo hin jiraanne dhiyeessiin inelastic ta'a.
- **Baay'ina gurgurtootaa:** Dhiyeessiin gabaa yeroo dhaabbileen gabaa tajaajilan baay'inaan jiranitti caalaatti elastikii ta'a. Dhaabbilee xiqqaa ta'an waliin/
  gurgurtoota, dhiyeessiin inelastic ta'a.

ÿ **Gocha 2.6**

1. Hiikaa fi gosoota elastiiksii ni ibsi
2. Gabaa yoom haala walmadaalummaa keessa jira jedhama?
3. Gatiin bunaa yoo dabale fedhii shaayii irratti dhiibbaa akkamii qabaata?
4. Wantoonni elastiiksii gatii fedhii murteessan maali?

Fedhiin meeshaa tokkoo maallaqa yeroo murtaa'e keessatti gatii murtaa'een bitamu agarsiisa. Kaarviin fedhii baay'inni meeshaa tokkoo akkamitti akka gatii irratti hundaa'u agarsiisa. Akka seera fedhiitti gatiin meeshaa tokkoo akkuma gadi bu'een baay'inni gaafatames ol ka'a. Kanaafuu, kaarviin fedhii ni qaxxaamura
gara gadiitti.

Gatii malees, murteessitootni biroo baay'ina gaafatame galii fayyadamaa, gatii bakka bu'ootaa fi dabalata, mi'aa fi filannoo fayyadamaa, ejjennoo fayyadamaa, baay'ina fayyadamtoota gabaa keessa jiranii fi kkf kan dabalatu yoo ta'u, murteessitootni biroo kana keessaa tokko yoo jijjiirame jijjiirama kaarvii fedhii fida. Fedhiin dhuunfaa meeshaa tokkoof maallaqa fayyadamaan tokko yeroo murtaa'e keessatti gatii murtaa'een bitedha; fedhiin gabaa ammoo walitti qabama fedhii dhuunfaa (horizontal summation) fedhii dhuunfaa ti.

Gabaa tokko keessatti bitoonni oomisha tokkoo gama fedhii gabaa kan uumuu yoo ta'u, gurgurtoonni oomisha sanaa gama dhiyeessii gabaa uumu. Dhiyeessiin sagantaa, walqixxaattoo yookiin kaarvii hamma adda addaa oomishaa oomishtoonni (dhaabbanni) tokko yeroo murtaa'e keessatti oomishuuf fedhii fi dandeettii qabu agarsiisuu fi yeroo murtaa'e keessatti gabaa irratti gurgurtaaf akka dhiyaatu agarsiisu, gatii kennameen, ceteris paribus jedhamee ibsamuu ni danda'a. Qabxiilee biroo dhaabbataa ta'anii qabachuun, baay'inni meeshaa ykn tajaajila tokkoo dhihaatu maallaqa gatii murtaa'een gurgurtaaf dhiyaatedha.

Kaarviin dhiyeessii baay'inni meeshaa dhihaatu akkamitti gatii irratti akka hundaa'u agarsiisa.
Akka seera dhiheessiitti akkuma gatiin meeshaa tokkoo ol ka'aa deemuun baay'inni dhiheessius ni dabala. Kanaafuu, kaarviin dhiyeessii gara oliitti ni qaxxaamura. Gatii malees, murteessitootni biroo baay'ina dhihaatu gatii galtee, teeknooloojii fi eegamuu kan dabalatudha. Murteessitoota biroo kana keessaa tokko yoo jijjiirame, kaarviin dhiyeessii akka jijjiiramu taasisa.

Walqaxxaamurri kaarvoota dhiyeessii fi fedhii walmadaalummaa gabaa murteessa.
Gatii walmadaalummaa irratti baay'inni gaafatame baay'ina dhihaate waliin walqixa. Amalli bitootaa fi gurgurtootaa uumamaan gabaa gara walmadaalummaatti kan oofudha. Gatiin gabaa gatii walmadaalummaa ol yeroo ta'u, caalmaan meeshaa sanaa waan jiruuf gatiin gabaa akka gadi bu'u taasisa. Gatiin gabaa gatii walmadaalummaa gadi yeroo ta'u hanqinni ni uuma, kunis gatiin gabaa akka ol ka'u taasisa.

Elastiiksii fedhii jechuun sadarkaa deebii baay'inni meeshaan tokko irraa barbaadamu jijjiirama murteessitootni isaa kamiyyuu irratti mul'atu agarsiisa. Elastiiksii gatii fedhii reeshiyoo jijjiirama dhibbeentaa baay'ina meeshaa tokkoo kan gaafatamee fi kennameef

jijjiirama dhibbeentaa gatii isaa irratti.

Gatiin lakkoofsaa elastiiksii gatii fedhii zeeroo irraa hanga dhuma hin qabneetti argama.

Elastiiksii gatii dhiyeessii sadarkaa deebii/ deebii oomishtoonni jijjiirama gatii irratti kennan safara. Walnyaatinsi hamma guddatu he elastiiksii guddaa ta'a; akkasumas walnyaatinsi hamma xiqqaate elastiiksii xiqqaadha. Akkuma elastiiksii fedhii, gatii lakkoofsaa elastiiksii gatii dhiyeessii zeeroo irraa hanga dhuma hin qabneetti argama.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa

Kutaa I: Yoo himichi sirrii ta'e 'Dhugaa' ykn yoo himmichi ta'e 'Soba' barreessi sirrii miti.

1. Fedhiin hanqina irraa adda.
2. Fedhiin gabaa dabaluu fi dhiyeessiin gabaa hir'achuun gatii walmadaalummaa akka olka'u taasisa.
3. Yoo elastiiksii galii fedhii meeshaa tokkoo 3 ta'e, fedhiin elastikii ta'a.
4. Elastiiksii gatii qaxxaamuraa bunaa fi shaayii gidduu jiru negaatiivii ta'uu hin oolu.

Kutaa II: Wantoota filannoo hedduu qaban.

Kallattii: Gaaffiiwwan armaan gadii dubbisiitii deebii sirrii kenname keessaa filadhu filannoowwan biroo.

1. Hiikni sirrii fedhii, ceteris paribus isa kami?
   - QEENXEE · Fedhii fi dandeettii meeshaalee fi tajaajiloota bitachuudha.
   - B. B · Fedhii namni dhuunfaa meeshaalee fi tajaajiloota bitachuuf qabudha.
   - C · Innis hamma oomisha tokkoo kan oomishtoonni tokko gurguruuf fedhii qabanidha.
   - D. D . Hunda

2. 2. . _____ iddoo, haala ykn mala, lamaan isaanii walitti fidudha bitootaa fi gurgurtoota meeshaalee fi tajaajila isaanii wal jijjiiruuf jecha.

   QEENXEE . Barbaaduu **B.** Dhiyeessii **C.** Gabaa **D.** Elastiiksii

3. Himoota armaan gadii keessaa kamtu dhugaadha?
   - QEENXEE . Fedhiin dhuunfaa fi fedhiin gabaa lamaan isaanii iyyuu tokko.
   - B . Gatii fi baay'inni meeshaa tokko irraa barbaadamu walitti dhufeenya gaarii qaba.
   - C · Walmadaalummaa irratti, kaarviin fedhii fi dhiyeessii gabaa wal qaxxaamura.
   - D. D . Kanneen armaan olii hunda.

4. Kanneen armaan gadii keessaa dubbii sirrii hin taane isa kami?
   - QEENXEE . Qabxiin fedhii gara gadiitti kan qaxxaamureedha.
   - B . Kaarviin fedhii gabaa kaarviin fedhii dhuunfaa caalaa diriiraa dha.
   - C . Seerri gaaffii hariiroo faallaa gatii kan meeshaa fi baay'ina barbaadamu.
   - D . Kanneen armaan olii keessaa tokkollee hin jiru.

5. Dubbii kana keessaa kamtu soba?
   - QEENXEE . Gatiin elastiiksii gatii fedhii negaatiivii dha.
   - B . Gatiin elastiiksii fannoo fedhii kookaa-koolaa fi Peepsii- . cola jechuun pozaatiivii dha.
   - C . Elastiiksii gatii fedhii meeshaalee hundaaf elastiiksii miti.
   - D . Kanneen armaan olii keessaa tokkollee hin jiru

6. Wantoota armaan gadii keessaa fedhii kan murteessu isa kami?

QEENXEE . Gatiin oomishaa mataa isaa.

B . Galii fayyadamaa.

C . Bal'ina baay'ina ummataa.

D. D . Kanneen armaan olii hunda

7. Fedhiin meeshaa Z yeroo gatiin meeshaa Y gadi bu'u ol ka'a haa jennu. Nuti

meeshaaleen Z fi Y akka armaan gadiitti jechuu ni danda'ama:

QEENXEE . Bakka bu'oota.

B . Dabalata.

C . Meeshaalee wal hin qabanne.

D . Bakka bu'oota mudaa hin qabne.

8. Hima sirrii hin taane keessaa isa kami?

QEENXEE . Yeroo elastiiksii gatii meeshaa tokkoo 1 ta'u fedhiin elastikii yuunitii ta'a.

B . Yeroo elastiiksii galii fedhii negaatiivii ta'u, meeshaan sun qananidha gaarii.

C . Yeroo elastiiksii fannoo fedhii meeshaalee lama gidduu jiru 0 ta'u meeshaalee lamaan walitti dhufeenya hin qaban.

D. D . Kanneen armaan olii hunda

Kutaa III: Deebii bal'aa kanneen armaan gadii barreessi.

1. Seerri dhiyeessii maal jedha?
2. Garaagarummaan sababoota gaaffii waliin sochii duuba jiran gidduu jiru maali kaarvii fi jijjiirama kaarvii fedhii?
3. Faankishiniin fedhii fi dhiyeessii meeshaa tokkoo akka Q = 250-3P fi Q = 2P – 50tti yoo kenname; murteessuu A . Gatii walmadaalummaa.

. Baay'ina walmadaalummaa.

Dh.K.D. Odeeffannoo armaan olii irraa mootummaan gatii gabaa yuunitii 75 akka ta'u murteessee hanqinni ykn caalmaan ni jiraata?

Tiyoorii Yuunitii Omishaa fi Baasii

3. 3.

Seensa Kutaa

Kutaa darbe keessatti yaada fedhii fi dhiyeessii irratti mari'anneerra. Kutaa kana keessatti gara yaada oomishaa fi baasii kan amala dhaabbileen oomisha meeshaalee fi tajaajiloota keessatti qaban cimsa jedhutti ceena. Dhaabbileen meeshaalee fi tajaajiloota gurguruuf karoorfatan oomishuuf galtee yeroo bitatan baasii isaan mudata. Kutaa kana keessatti adeemsa oomisha dhaabbata tokkoo fi baasii waliigalaa isaa gidduu walitti dhufeenya jiru qoranna.

Kaayyoowwan Kutaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Hojii oomishaa fi oomishaa mootummaa yeroo gabaabaa fi dheeraa keessatti.

6 Waliigala irraa faankishiniiwwan giddugaleessaa fi marginal adda addaa baasuu fi kaasuun faankishiniiwwan.

6 Gatii baasii fi oomishtummaa giddugaleessaa fi marginal shallagi.

6 Hariiroo gosoota kaarvoota baasii adda addaa gidduu jiru kaasuun ibsuu.

6 Hariiroo kaarvoota oomishaa fi baasii gidduu jiru agarsiisi.

6 Sadarkaalee oomishaa irratti mari'adhaa.

6 Yaad-rimee bu'aa iskeelii oomisha keessatti xiinxaluu.

Qabiyyee Ijoo

3.1 Tiyoorii Omishaa

3.2 Tiyoorii Baasii

3.1.1. Tiyoorii Omishaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Hojii oomishaa ibsi.
6 Faankishiniiwwan oomishaa yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa ibsi.
6 Oomishaalee giddugaleessaa fi marginal shallagi.
6 Seera oomishtummaa marginal hir'achuu fi dhiibbaa inni qabu ibsi.
6 Yaad-rimee deebi'uu gara iskeelii ibsi.
6 Sadarkaalee oomishaa qulqulleessuu.
6 Jijjiirama teeknooloojii fi bakka kaarvoonni oomishaa xiinxaluu.

Yaadota Ijoo

Omisha, faankishinii oomishaa, isoquant, gara iskeelii deebi'a

Gocha Jalqabaa

1. 'Oomisha' akkamitti ibsita? Omisha fudhachuuf maaltu barbaachisa?

Seensa

Omishni adeemsa saayinsaawaa ta'ee fi meeshaalee jallisii (galteewwan) gara oomisha ykn tajaajila barbaadamutti (bu'aa) gatii dinagdee dabaluudhaan jijjiiruu kan of keessaa qabudha. Omishni meeshaalee fi tajaajiloota qabeenya akka humna hojjetaa, meeshaalee jallisii, tajaajiloota, fi maashinii gara oomisha xumurameetti jijjiiruu of keessaa qaba.

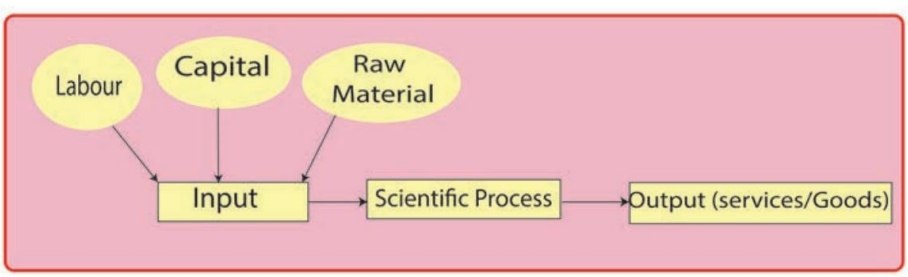

Fakkii 3.1 Omisha

3.1.1 Hojii Omishaa

Faankishiniin oomishaa faankishinii oomisha olaanaa dhaabbati tokko walnyaatinsa galtee murtaa'e hundaaf oomishuuf danda'u agarsiisudha. Keessattuu, faankishiniin oomishaa baay'ina oomisha dhaabbatichi baay'ina galteewwan inni qacaruu danda'u kennameef oomishuuf danda'u nutti hima. Humna namaa (L) fi kaappitaalaa (K) akka galtee qofaatti yoo fudhanne, herregaan, faankishiniin oomishaa akka: Q = f (L,K) barreeffamuu danda'a.Faankishiniin oomishaa galteewwan pirooppoorshinii adda addaatiin akka walitti makaman kan hayyamu yoo ta'u, kunis oomishni karaa baay'eedhaan akka oomishamuu danda'u (kaappitaala baay'ee yookiin humna namaa xiqqaa fayyadamuun yookiin faallaa kanaatiin)

3.1.2 Hojii Omisha Yeroo Gabaabaa

Akkuma kutaa dinagdee kutaa 9ffaa keessan irraa yaadattan , jechi yeroo gabaabaa jedhu yeroo yoo xiqqaate sababni oomishaa tokko itti murtaa'e agarsiisa. Addunyaa dhugaa keessatti lafti fi kaappitaalli (kan akka biqiltootaa fi meeshaalee) yeroo baay'ee akka waan dhaabbataatti ilaalamu.
Yeroon dheeraan yeroo (planning horizon) yoo ta'u kunis yeroo baay'inni galtee hundi jijjiiramaa ta'etti gahaadha. Asitti adeemsa oomishaa salphaa waan lama qofa qabu ilaalaa jirra. Kaappitaala akka sababa dhaabbataatti, humna namaa immoo akka sababa jijjiiramaatti ilaalla.

Omishni galtee jijjiiramaa tokkoon: Omishni galtee jijjiiramaa tokkoon (yeroo kanneen biroo dhaabbataa ta'an) taatee yeroo gabaabaa ta'uun isaa ifaadha. Kanaaf, amma qonnaan bulaa qamadii oomishuuf haa ilaallu. Qonnaan bulaaf galteen jijjiiramaa tokkichi humna namaa akka ta'etti kan fudhatamu yoo ta'u, galteewwan biroo hundinuu kan akka lafaa, kaappitaalaa fi teeknooloojii galtee dhaabbataa dha.

Kana jechuun: = (,) . , ÿ, ÿ) .

Bakka, Q=Baay'ina (bu'aa), L = Hojii, La = Lafa, K = Kaappitaalaa, T = Teeknooloojii, fi barruun dhaabbataa kan agarsiisudha. Egaa faankishiniin oomishaa yeroo gabaabaa dhiibbaa jijjiiramni humna qonnaan bulaa oomisha qamadii irratti qabu qofa nutti hima, guddina lafaa, kaappitaalaa fi teeknooloojii dhaabbataa taasisa.

Yaadotni bu'uuraa sadan faankishinii oomishaa kanneen armaan gadiiti:

- **Ö** Bu'aa fiizikaalaa waliigalaa (oomisha waliigalaa) **(TP) .**
- **Ö** Oomisha fiizikaalaa giddu galeessaa (Oomisha giddu galeessaa) **(AP) .**
- **Ö** Bu'aa fiizikaalaa marginal (oomisha marginal) **(MP) .**

Omisha waliigalaa (TP): oomisha waliigalaa hamma kennameen galtee jijjiiramaatiin oomishamu agarsiisa, baay'ina galteewwan biroo (dhaabbataa) dhaabbataa taasisuudhaan. Innis hamma waliigalaa oomishaa sababoota oomishaa yeroo murtaa'e keessatti qacaramaniin oomishamuudha.

Omisha Giddugaleessaa (AP): Omisha giddugaleessaa (AP) shallaguuf, oomishni waliigalaa baay'ina yuunitii galtee sanaatiin qoodama. Oomisha qamadii keessatti AP qonnaan bulaa tokkoo oomisha waliigalaa baay'ina hojjettoota qacaramaniin hiruun argama haa jennu.

Kunis bifa: APL = $\frac{\text{Omisha waliigalaa}}{\text{Baay'ina hojjettootaa}} = \frac{}{}$

Bakka APL Giddugaleessa Bu'aa Hojii agarsiisutti, TPn Omisha Waliigalaa, L ammoo Hojii agarsiisa. Omishni giddu galeessaa oomisha hojjetaa tokkoof argamu kan safaru yoo ta'u, kunis agarsiiftuu oomishtummaa galtee sanaati.

Omisha Marginal (MP): Bu'aan marginal (MP) oomisha dabalataa ykn dabalataa yuunitii dabalataa tokko galtee jijjiiramaatiin argamu yoo ta'u jijjiiramoonni biroo hundi dhaabbataa ta'anii hafu. Kana jechuun, MPn jijjiirama dhibbeentaa oomisha waliigalaa jijjiirama dhibbeentaa galtee jijjiiramaa irraa kan maddu yoo ta'u, wantootni biroo hundi walqixa ta'uu isaaniiti.

Herregaan, .

$$MPL = \frac{\text{Jijjiirama oomisha waliigalaa}}{\text{Jijjiirama baay'ina hojjettootaa}} = \frac{ÿ}{ÿ}$$

Kanarraa kan ka'e, oomishni marginal (MP) qaxxaamuraa oomisha waliigalaa (TP) wajjin walqixa. Walumaagalatti, sadan isaanii jechuunis oomisha waliigalaa (TP), oomisha marginal (MP), fi oomisha giddugaleessaa (AP) walitti hidhata qabu jechuu dandeenya.

3.1.2.1.1.1.2.1. Seera Oomishtummaa Marginal Hir'isuu

Faankishinii oomishaa kamiyyuu keessatti galteewwan tokko tokko sadarkaa murtaa'e qabu keessatti sadarkaa oomishaa yeroo hin murtoofneef babal'isuun hin danda'amu. Jalqaba irratti, galteewwan jijjiiramaa baay'een kanneen dhaabbataa wajjin yeroo qacaramaniin sadarkaan oomishaa hamma murtaa'e tokkotti haala ajaa'ibaatiin dabalaa deema, jechuunis gumaachi marginal galtee jijjiiramaa tokkoo dabalataa (hojjetaa jedhaa) baay'ee dabalaa deema. Garuu akkuma lakkoofsi hojjettoota qacaramanii kaappitaala dhaabbataa ta'een dabalaa deemuun dandeettiin oomishaa gara dhama'iinsaatti kan deemu yoo ta'u, dhumarratti oomishni waliigalaa gadi bu'a, jechuunis gumaachi dabalataa hojjettoota dabalataa qacaramanii kasaaraa ykn negaatiivii ta'a. Kanaafuu, akka seera bu'aa hir'achaa jiruutti, hamma sababa jijjiiramaa (hojii) sababa dhaabbataa (kaappitaala) waliin dabaluudhaan gumaacha marginal humna namaa dabalataa oomisha waliigalaa irratti qabu dhuma irratti akka hir'atu taasisa. Kunis dhuma irratti oomishni waliigalaa gadi bu'uu wajjin kan walqabatudha.

3.1.2.2 Sadarkaalee oomishaa

Kaappitaalli dhaabbataa ta'uu isaa haa fudhannu. Faankishiniin oomishaa sadarkaa oomishaa adda addaa dhaabbatichi yuunitii humna namaa adda addaa gahumsaan fayyadamuun argachuu danda'u agarsiisa. Faankishinii oomisha yeroo gabaabaa armaan olitti ibsame keessatti baay'inni kaappitaalaa murtaa'a. Haala kanaan oomishni jijjiiramuu kan danda'u hammi humna namaa oomishaaf oolu yeroo jijjiiramu qofa. Kanaafuu, oomishni waliigalaa (TP) ykn baay'inni waliigalaa (Q) dalagaa humna namaa (L) ti. Amma fakkeenya yaadame (gabatee 3.1) kan qonnaan bulaan tokko hamma humna namaa qofa jijjiiruun lafa dhaabbataa (lafa hektaara tokko) irratti akkamitti qamadii oomishuuf akka danda'u ibsu haa fudhannu .

Gabatee 3.1 oomishaalee yeroo gabaabaa fi oomisha sadarkaa

Galtee dhaabbataa (lafa hektaara tokko) .	Galtee jijjiiramaa (hojii)	Omisha Waliigalaa (TP) . (kuntaalaan)	Omisha giddu galeessaa	Marginal Oomisha	Sadarkaalee oomishaa
1 hektaara	0. 0.	0. 0.	---	---	
»	1. 1.	5. 5.	5. 5.	5. 5.	
»	2. 2.	11. 11.	6. 6.	5.5.5.5	
»	3. 3.	19. 19.	8. 8.	6.33	**Sadarkaa I**
»	4. 4.	30. 30.	11. 11.	7.5.5	
»	5. 5.	40. 40.	10. 10.	8. 8.	
»	6. 6.	48. 48.	8. 8.	8. 8.	
»	7. 7.	54. 54.	6. 6.	7.71	
»	8. 8.	57. 57.	3. 3.	7.12	
»	9. 9.	59. 59.	2. 2.	6.56	**Sadarkaa II**
»	10. 10.	60. 60.	1. 1.	6. 6.	
»	11. 11.	60. 60.	0. 0.	5.4.4	
»	12. 12.	58. 58.	-2	4.80 irratti kan argamu	
»	13. 13.	55. 55.	-3	4.23 **Sadarkaa III**	
»	14. 14.	51. 51.	-4	3.64	
»	15. 15.	45. 45.	-6	3. 3.	

Sadarkaalee Omishaa: akkuma gabatee 3.1 irratti mul'atutti oomishni waliigalaa sadarkaa adda addaa sadii keessa darba.

y Sadarkaa I (sadarkaa bu'aa dabaluu): sadarkaan kun hamma galtee jijjiiramaa of keessatti qabata kan MPLn ol ka'uu itti fufu, jechuunis hanga qabxii MPL.

y Sadarkaa II (sadarkaa bu'aa hir'achaa jiru): sadarkaan kun gatii isa irra jiru of keessatti qabata MPL pozaatiivii ta'us hir'achaa jira.

y Sadarkaa III (sadarkaa bu'aa negaatiivii): akka daangaa MPL negaatiivii ykn TP hir'achaa dhufeera.

y Sadarkaa oomishaa kana keessatti MPL negaatiivii waan ta'eef yuunitii jijjiiramaa dabalataa galteewwan (L) qabatamaan TP hir'isuu fidu.

Gabatee 3.1 irraa, hariiroo jijjiiramoota gidduu jiru agarsiisuuf, akkasumas seera bu'aa marginal hir'achaa jiru ibsuuf giraaficha sketch gochuu dandeenya.

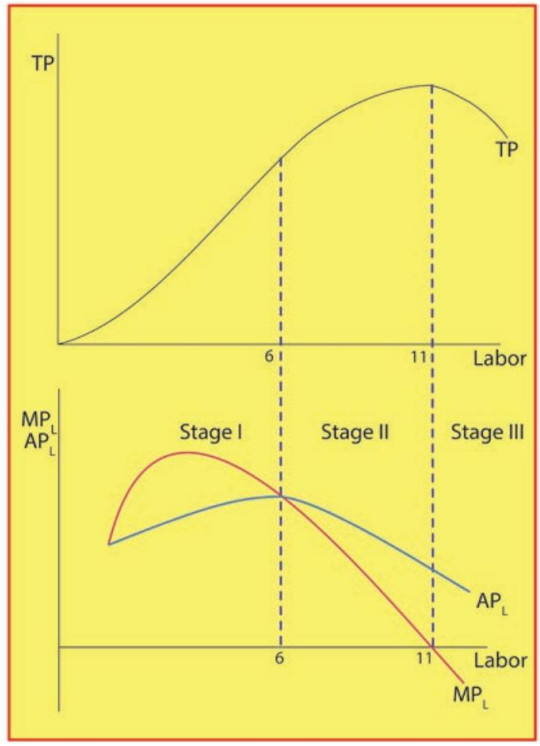

Fakkii 3.2 Kaarvoota oomishaa fi sadarkaa oomishaa

Akkuma giraafii armaan olii irraa argitan, galtee dhaabbataa irratti yuunitii humna namaa dabalataa yeroo dabalnu, oomishni waliigalaa keenya jalqaba ni dabala. Innis, sana booda olka'iinsa isaa irra ga'ee kufuu jalqaba. MPL fi APL irrattis kanuma . TP fi MPL haala armaan gadiitiin walitti dhufeenya qabu:

y MPL kan dabalu yeroo TP saffisa dabalaa dhufeen dabaludha.

y Kufaatii jalqaba garuu sana booda yeroo TP a irratti dabalu pozaatiivii ta'ee hafa saffisa hir'achaa

dhufe. **y** MPL zeeroo kan gahu yeroo TP guddaa ta'ee fi

Yeroo TPn kufaa jiru MPL negaatiivii ta'a. APLnis dursee dabalaa deema, ol'aanaa isaa irra ga'a, kufaatii jalqaba, garuu yeroo TP pozaatiivii ta'u hundatti pozaatiivii ta'ee hafa.

Hariiroo MPL fi APL gidduu jiru: Akkuma fakkii armaan olii irraa argitan, kaarviin MPL kaarvii APL dura ol'aanaa isaa ga'a . Akkasumas, hanga APL ol ka'aa jirutti MPLn isa ol jira; yeroo APLn kufaa jiru MPLn isa gadi jira. Yeroo APL

ol'aanaa isaa irratti yoo ta'e, MPLn APL wajjin walqixa . Kanaaf,

y APLn akka ol ka'uuf daballiin TP (ykn MPL) APL duraanii caalaa guddaa ta'uu qaba , jechuunis APL yeroo MPL >APL ol ka'u.

y APLn akka kufuuf, daballiin TP (ykn MPL) giddugaleessa duraan ture irraa gadi ta'uu qaba, jechuunis APL yeroo MPL <APL kufa.

y APLn akka hin jijjiiramneef, daballiin oomisha waliigalaa (ykn MPL) Giddugaleessa duraanii wajjin walqixa ta'uu qaba. jechuunis APL ol'aanaa isaa irratti yoo APL=MPL ta'e.

3.1.3 Hojii Omisha Yeroo Dheeraa

Omisha galtee jijjiiramaa lama qaba jennee fudhadhu. Marii keenya kanaan dura dalagaa oomishaa yeroo gabaabaa fi sadarkaalee oomishaa irratti taasifne keessatti humna namaa akka galtee jijjiiramaa fi kaappitaalaa akka galtee dhaabbataatti fudhanneerra. Amma gara xiinxala yeroo dheeraa oomishaatti deebina.
Yaadadhu, long run yeroo (planning horizon) kan dhaabbatichi baay'ina galtee hunda jijjiiruuf gahaa ta'e dha.

Dhaabbanni tokko oomisha tokko oomishuuf galteewwan adda addaa lakkoofsa kamiyyuu barbaaduu danda'a.
Haa ta'u malee, dhaabbati tokko oomisha oomishuuf sababoota oomishaa lama qofa fayyadamuun akka ta'e haa fudhannu: humna namaa fi kaappitaalaa. Qabxiileen lamaan jijjiiramaa yoo ta'an, dhaabbati tokko yeroo baay'ee humna namaa fi kaappitaalaa adda addaa walitti makuun sadarkaa oomishaa murtaa'e oomishuuf ni danda'a. Bu'aan walnyaatinsa galtee adda addaa irraa argamu isoquant fayyadamuun agarsiisuu ni danda'ama.

Isoquant jedhamuun beekama

Isoquant jechuun kaarvii walnyaatinsa gahumsa qabu hunda galteewwan sadarkaa oomishaa walqixa ta'e argamsiisuu danda'an agarsiisudha. Yoo humna namaa fi kaappitaalli lamaan isaanii galtee jijjiiramaa ta'an, faankishiniin oomishaa bifa armaan gadii ni qabaata.

Q = f (L, K); faankishinii oomishaa kana yoo kennameef, walqixxaattoon isoquant, bakka oomishni Q irratti dhaabbataa ta'ee qabamu Q = f (L, K) dha.

Haala kanaan, isoquants dhaabbileen yeroo murtii oomishaa murteessan flexibility qaban agarsiisu: yeroo baay'ee galtee tokko isa kaan bakka buusuun oomisha addaa (Q) argatu.
Isoowaantiin oomishaa sadarkaa bakka bu'ummaa sababoota irratti hundaa'uun boca adda addaa fudhachuu danda'a.
Haa ta'u malee, yeroo baay'ee, ti'oorii dinagdee aadaa keessatti isoquant sirri ykn konveeksii kan fayyadamu yoo ta'u, kutaa kana keessatti ni ilaalla.

Sagantaan isoquant: bakka bu'iinsa gabatee walnyaatinsa adda addaa galtee jijjiiramaa lamaa kanneen sadarkaa oomishaa walfakkaataa kennan ti. Dhaabbanni tokko galtee jijjiiramaa lama, L fi K (jechuun, humna namaa fi kaappitaalaa, akkaataa walduraa duubaan) fayyadamuun oomisha yuunitii 100 oomishuuf barbaada haa jennu. Kana gochuu kan danda'u walnyaatinsa adda addaa L fi K qacaruun.
Gabatee yaadame 3.2 irratti walnyaatinsa adda addaa dhaabbatichi sadarkaa oomishaa kenname oomishuuf gochuu danda'u agarsiisa.

Gabatee 3.2: Walnyaatinsa Qabxiilee Sadarkaa Bu'aa Kenname Omishuuf (Gabatee Isoquant) .

Hojii Walnyaatinsa Qabxii (yunitii) .		Kaappitaalaa (yunitii) Bu'aa (yunitii) .	
QEENXEE	1. 1.	11. 11.	100 irratti
B. B	2. 2.	7. 7.	100 irratti
C. C	3. 3.	4. 4.	100 irratti
D. D	4. 4.	2. 2.	100 irratti
E. E	5. 5.	1. 1.	100 irratti

Gabatee 3.2 irraa akka agarsiisutti, walnyaatinsi galtee A, yuunitii humna namaa 1 (L) fi yuunitii kaappitaalaa 11 (K) kan of keessaa qabu yoo ta'u, oomisha yuunitii 100 akka oomishu agarsiisa. Walnyaatinsi B yuunitii humna namaa 2 fi kaappitaalaa yuunitii 7 kan of keessaa qabu yoo ta'u. Haaluma walfakkaatuun, walnyaatinsi C yuunitii humna namaa 3 fi yuunitii kaappitaalaa 4 fi kkf of keessaa qaba. Fakkiin 3.3 qabxiilee walnyaatinsa humna namaa fi kaappitaalaa adda addaa oomisha yuunitii 100 oomishuuf barbaachisu walitti makuun gabatee 3.2 irraa ijaarameera.

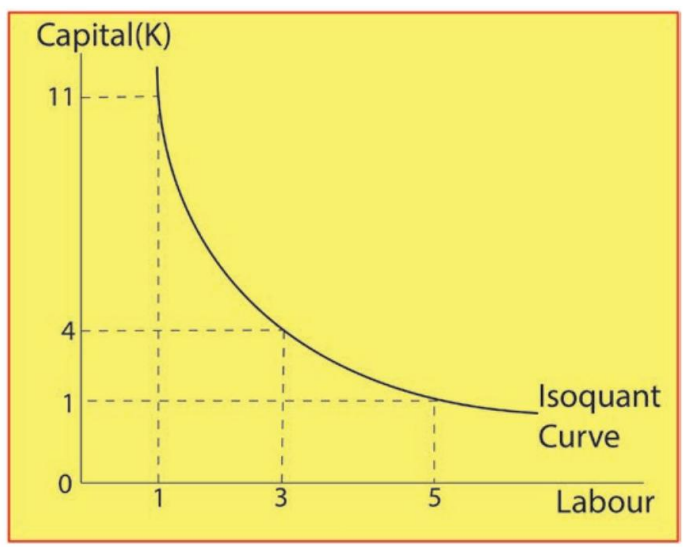

Fakkii 3.3 Kaarvii Isoquant

Kaartaan isoquant giraafii isoquants hedduu ykn tuuta walitti fidudha. Kaartaan isoquant karaa biraa faankishinii oomishaa ibsuudha. Sadarkaan oomishaa akkuma gara mirgaatti ol deemnu dabalaa kan deemu yoo ta'u, isoquant tokko irratti dhaabbataa ta'ee hafa.

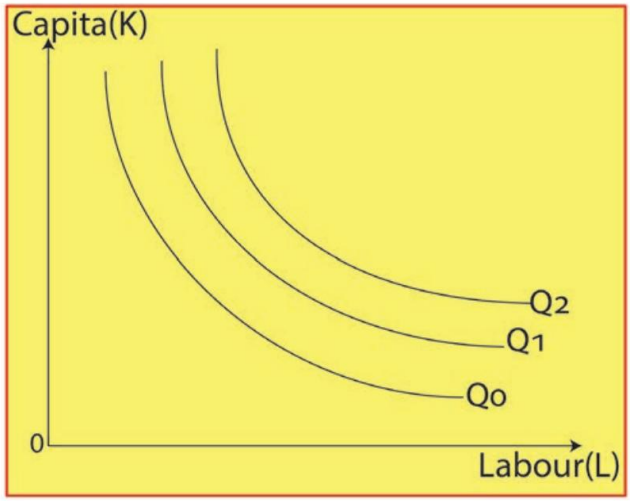

Fakkii 3.4 Kaartaa isoquant

Amaloota isoquants

AN . Isoquants down ward sloping dha: kunis yoo factor tokko baay'ee fayyadame, factor isa kaanii xiqqaatu sadarkaa oomishaa walfakkaataa oomishuuf barbaachisa jechuudha.

II . Isoowaantiin tokko ka'umsa irraa hamma fagaatee deemu sadarkaan oomishaa inni agarsiisu guddaa ta'a.

III . Isoquants wal hin qaxxaamuran.

IV . Isoquants gara ka'umsaatti konveeksii dha.

Qaxxaamurri isoquant/ marginal rate of technical substitution (MRTS): Qaxxaamurri isoquant (ÿK/ÿL) sadarkaa bakka bu'ummaa sababoota oomishaa ibsa. Qaxxaamurri kun akkuma isoquant irratti gara gadiitti sochoonu (jechoota absoluutiitiin) hir'ata. Qaxxaamurri isoquant saffisa bakka bu'iinsa teeknikaa, ykn saffisa marginal bakka bu'iinsa teeknikaa (MRTS) factors jedhama. MRTS humna namaa kaappitaalaaf, MRTS L, K jedhamee kan agarsiifamu

hamma galteen kaappitaalaa hir'achuu danda'u agarsiisa yeroo yuunitiin humna namaa dabalataa tokko fayyadamu akka oomishni dhaabbataa ta'uuf.

"Steepness" isoquant tokkoo saffisa dhaabbatichi adeemsa oomisha isaa keessatti humna namaa fi kaappitaalaa gidduutti bakka bu'uu danda'u murteessa. MRTSL,K akka armaan gadii nutti hima:

- Saffisa baay'inni kaappitaalaa yuunitii tokko hundaaf hir'achuu danda'u baay'ina humna namaa dabaluu, baay'ina oomishaa dhaabbataa qabachuun, ykn
- Saffisni baay'inni kaappitaalaa yuunitii tokko hundaaf dabaluu qabu baay'ina humna namaa hir'isa, baay'ina oomishaa dhaabbataa ta'ee qabachuu

Akkuma isoquant gadi deemnu, qaxxaamurri isoquant dabalaa deema (jechuunis, negaatiivii xiqqaa ta'a), kana jechuun MRTSL,K xiqqaachaa deema jechuudha. Kana

qabeenyi diminishing marginal rate of technical substitution jedhamuun beekama. Faankishiniin oomishaa tokko saffisa marginal bakka bu'iinsa teeknikaa hir'achaa jiru yeroo agarsiisu (jechuunis, yeroo MRTSL,K isoquant tokko waliin baay'inni humna namaa L dabalaa deemuun hir'atu), isoquants gara ka'umsaatti konveeksii ta'u (jechuunis, gara ka'umsaatti jilbeenfata).

Gara Iskeelii tti deebi'a

Kutaa darbe keessatti galteewwan sadarkaa oomishaa murtaa'e tokko oomishuuf hammam bakka bu'uu akka danda'an qoranneerra. Kutaa kana keessatti daballiin baay'ina galtee hunda baay'ina oomisha dhaabbatichi oomishuuf danda'u irratti dhiibbaa akkamii akka qabu qoranna. Galteewwan oomisha marginal pozaatiivii yeroo qabaatan, oomishni waliigalaa dhaabbata tokkoo yeroo baay'inni galteewwan hunda yeroo tokkotti dabalamu dabaluu qaba-jechuunis yeroo iskeeliin hojii dhaabbata tokkoo dabalu. Yeroo baayyee garuu, galteen hundi hamma dhibbeentaa kennameen yeroo dabalamu oomishni hangam akka dabalu beekuu barbaanna ta'a.

Yeroo dheeraa keessatti, bakka galteen hundi jijjiiramaa ta'etti, firii dabaluu kan danda'u sababoota hunda pirooppoorshinii walfakkaatuun jijjiiruun. Yaad-rimeen bu'aa iskeelii irratti dhaabbati tokko baay'ina galtee isaa hunda hamma dhibbeentaa kennameen yeroo guddisu oomisha dhibbeentaadhaan akka dabalu nutti hima. Haala sadii kan deebi'ee iskeelii qabna: dabaluu, dhaabbataa fi hir'achuu
gara iskeelii deebi'a.

- **Deebiin gara iskeelii dabaluu:** kun kan ta'u sababoota hunda pirooppoorshinii walfakkaataa 'm'n dabaluudhaan oomishni iskeelii 'm' ol akka dabalu kan taasisudha.
- **Dhaabbataa gara iskeelii deebi'a:** yoo galtee sababa tokkoon 'm' guddifnee fi oomishni pirooppoorshinii walfakkaataa galtee 'm' wajjin dabale sana booda dhaabbataa gara iskeeliitti deebi'a jedhama. Haala kana keessatti guddinni hojii dhaabbatichaa oomishtummaa irratti dhiibbaa hin qabu
  kan sababoota isaa ta'e.
- **Bu'aa gara iskeelii hir'isuu:** Galtee hunda 'm'n yeroo guddifamu bu'aan isaa firii 'm' gadi guddachuu, kun bu'aa iskeelii hir'isuu jedhamee waama. Kunis hojii bal'aa gurmeessuu fi gaggeessuu irratti rakkoon uumamu oomishni humna namaa fi kaappitaalaa hir'isuu waan danda'uuf.

3.1.4 Jijjiirama Teeknooloojii fi Bakka Kaarvoota Omishaa

Jijjiiramni teeknooloojii (guddinni) sababoota oomishaa caalaatti oomishaa ykn sirni oomishaa bu'a qabeessa taasisuudhaan dhaabbatichi walnyaatinsa humna namaa fi kaappitaalaa walfakkaataa irraa oomisha olaanaa kan duraanii caalaa akka argatu taasisa. Fakkiin 3.5 sochii ***olka'aa*** kaarvii oomisha waliigalaa agarsiisa kunis sadarkaan oomishaa olaanaa galtee walfakkaataa irraa guddina teeknooloojii booda galma gahuu akka danda'u agarsiisa.

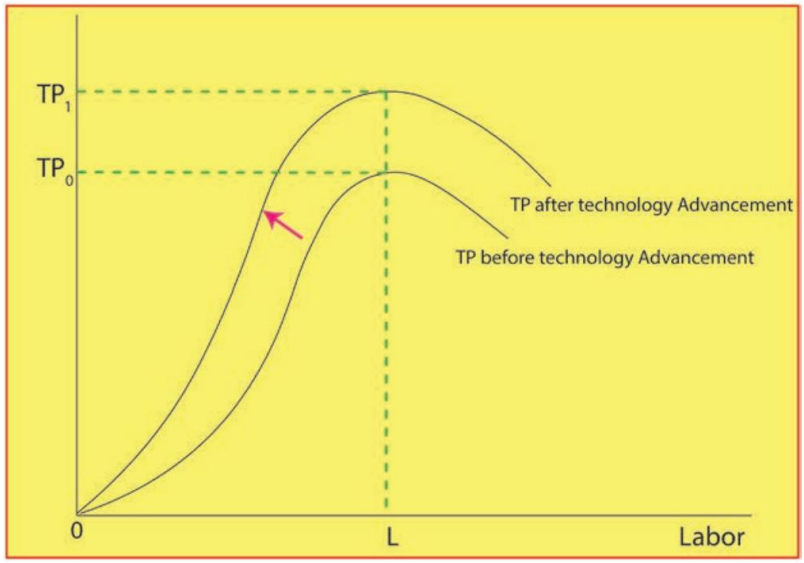

Fakkii 3.5 Jijjiirama teeknooloojii fi bakka kaarvoota oomishaa

Guddina teeknikaa fi dalagaa oomishaa: beekumsi mala oomishaa haaraa fi bu'a qabeessa ta'e akkuma argamuun teknooloojiin ni jijjiirama. Kana malees kalaqni haaraan gahumsi mala oomishaa hunda dabaluu danda'a.
Jijjiiramni teeknooloojii kun guddina teeknikaa uumu.

Akka giraafikiitiin, bu'aan guddina teeknikaa gara oliitti jijjiirama faankishinii oomishaatiin agarsiifama. Jijjiiramni kun oomishni walfakkaataan galteewwan factor xiqqaadhaan oomishamuu akka danda'u, ykn galtee walfakkaataatiin oomishni baay'een oomishamuu akka danda'u agarsiisa.

Adeemsi teeknikaa boca (akkasumas jijjiirama uumuu) isquant jijjiiruu danda'a. Guddinni teeknikaa gosa sadii qaba, kunis dhiibbaa inni saffisa bakka bu'iinsa sababoota oomishaa irratti qabu irratti hundaa'a.

Guddina teeknikaa gama kaappitaalaa: guddina teeknikaa kan MPK MPL caalaa dabalu. Gosa guddina teeknikaa kanaaf, sarara reeshiyoon K/L irratti dhaabbataa ta'e irratti, MRTSL,K tarmoota absoluutiitiin hir'ata (qaxxaamurri isoquant ni hir'ata). Qaxxaamurri isowantoota jijjiiramaa raadiyaasii kenname kamiyyuu irratti cirracha xiqqaa ta'a. Gosti guddina teeknikaa kun qusannaa kaappitaalaa ykn guddina teeknikaa fayyadamuun humna namaa jedhama.

Guddina teeknikaa gama hojjettootaatiin: guddina teeknikaa kan MPL MPK caalaa dabalu . Sarara reeshiyoon hojii kaappitaalaa (K/L) dhaabbataa ta'e irratti MRTSL,K ni dabala(speen isoquant tokkoo gatii absoluutii keessatti dabalaa deema). Qusannaa humna namaa ykn guddina teeknikaa fayyadamuun kaappitaala jedhama.

Guddina teeknikaa giddu galeessa: guddina teeknikaa MPL fi MPK by

dhibbeentaa walfakkaataa, akka MRTSL, K (raadiyaasii kamiyyuu irratti) dhaabbataa ta'ee hafu.

ÿ **Gocha 3.1**

1. Hojii oomishaa ni ibsu.
2. Faankishiniiwwan oomishaa yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa addaan baasuu.
3. Deebi'uu gara iskeelii ibsi.
4. Dhaabbanni tokko adeemsa oomisha isaa keessatti sadarkaa akkamii hordofuu qaba?
5. Jijjiirama teeknooloojii fi bakka kaarvoonni oomishaa ni ibsu.

3.2.2. Tiyoorii Baasii

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Baasii oomishaa ni ibsu.

6 Garaagarummaa baasii yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa gidduu jiru ibsi.

6 Baasii waliigalaa, giddugaleessaa fi marginal shallagi.

6 Walitti dhufeenya oomishaa fi baasii gidduu jiru ibsi.

6 Hariiroo kaarvoota oomishaa fi kaarvoota baasii gidduu jiru xiinxaluu.

Yaadota Ijoo

Baasii, baasii giddugaleessaa, kaarvoota baasii

Sochii jalqabbii

Faankishiniin baasii faankishinii oomishaa wajjin akkamitti akka walqabatu irratti mari'adhaa.

Seensa

Adeemsa oomishaa keessatti dhaabbatichi oomisha oomishuuf galteewwan qacaruu qaba.
Haala kanaan, gatiin galteewwanii ykn baasii dhaabbatichi galteewwan kana irratti baasu "baasii oomishaa" jedhamee waama. Kutaa kana keessatti gosootaafi amala baasii oomishaa fi hariiroo oomishaa fi baasii gidduu jiru (jechuunis yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa keessatti dalagaa baasii) ni qoratta.

Faankishiniiwwan baasii faankishiniiwwan argaman (faankishiniiwwan oomishaa irraa kan argaman) kanneen gatiiwwan sababoota oomishaa fi teeknooloojii yoo ilaalle, sadarkaa oomishaa tokkoon tokkoon isaanii oomishuuf karaa gatii salphaa ta'e ibsanidha. Yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa keessatti baasii waliigalaa faankishinii jijjiiramoota hedduu ti, jechuunis baasii waliigalaa sababoota hedduu kanneen akka oomishaa, teeknooloojii, gatii wantoota jijjiiramaa fi dhaabbataa ta'aniin murtaa'a.

3.2.1 Baasii Yeroo Gabaabaa

Baasii yeroo gabaabaa jechuun baasii yeroo wantootni oomishaa tokko tokko (yeroo baay'ee meeshaalee kaappitaalaa fi bulchiinsa) dhaabbataa ta'aniidha. Galtee dhaabbataa fi jijjiiramaa yeroo gabaabaa irratti hundaa'e keessatti baasii waliigalaa (TC) bakka lamatti qoodama:

Baasii Dhaabbataa Waliigalaa (TFC): TFCn baasii sadarkaa oomishaa wajjin garaagarummaa hin qabneedha (jijjiirama baay'ina oomishaatiin hin jijjiiramu).Kanaaf, oomisha irraa walaba ta'a. Baasii dhaabbataa baasii kanneen akka: mindaa hojjettoota bulchiinsaa, baasii hir'ina gatii gamoo fi suphaa fi kkf of keessaa qaba.

Baasii jijjiiramaa waliigalaa (TVC): TVCn baasii akkuma oomishni garaagarummaa qabuun garaagarummaa qabuudha. Baasii kana

jijiirama heddummina oomishaa wajjin kallattiin garaagarummaa kan qaban yoo ta'u, akkuma baay'een oomishamuun ol ka'aa, akkuma xiqqaan oomishamuun gadi bu'a. Baasii jijiiramaa kanneen akka: baasii meeshaalee jallisii, baasii humna namaa fi kkf.

Baasii Waliigalaa (TC): Baasii waliigalaa jechuun baasii gosoota galtee dhaabbataa hunda irratti bahu, akkasumas galteewwan jijiiramaa hamma oomishaa murtaa'e oomishuuf ba'uudha. Baasii oomishaa waliigalaa walitti qabama baasii dhaabbataa fi jijiiramaa hunda (TC = TFC+TVC) dha.

Gabatee 3.3 Baasii Dhaabbataa Waliigalaa, Baasii Jijiiramaa Waliigalaa, fi Baasii Waliigalaa

Bu'aa (Baay'ina) TFC (birriin) TVC(birriin) TC(birriin) .			
0. 0.	100 irratti	0. 0.	100 irratti
1. 1.	100 irratti	30. 30.	130 irratti
2. 2.	100 irratti	56. 56.	156. 156.
3. 3.	100 irratti	75. 75.	175 irratti
4. 4.	100 irratti	85. 85.	185 irratti
5. 5.	100 irratti	90. 90.	190 irratti
6. 6.	100 irratti	100 irratti	200 irratti kan argamu
7. 7.	100 irratti	130 irratti	230 irratti

Baasii dhaabbataa waliigalaa (TFC) sadarkaa oomishaa irratti waan hin hundoofneef sarara qajeelaatiin bakka bu'a.

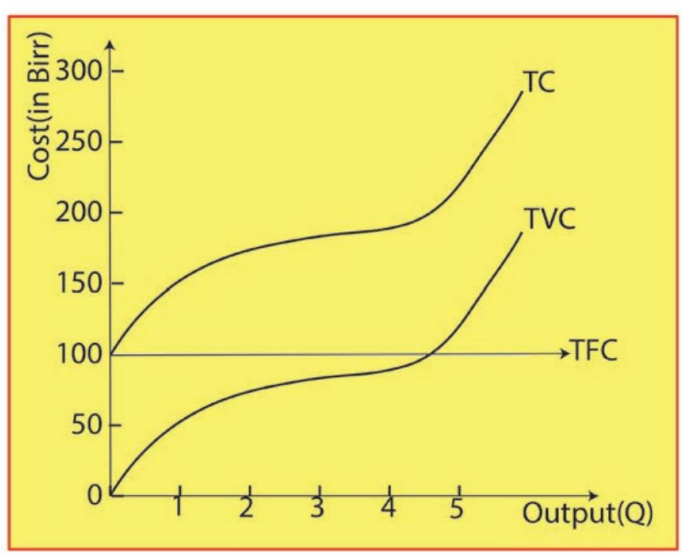

Fakkii 3.6 Kaarvoota Baasii Dhaabbataa Waliigalaa, Baasii Jijiiramaa Waliigalaa, fi Baasii Waliigalaa

Baasii jijiiramaa waliigalaa jalqaba irratti sadarkaa jalqabaa oomishaa irratti saffisa hir'achaa dhufeen dabalaa deema, sababiin isaas wantootni jijiiramaa baay'een waan qacaramaniif. Yeroo oomishtummaan galtee jijiiramaa gadi bu'u, yuunitiin galtee jijiiramaa guddaa fi guddaa ta'e ni barbaachisa

oomisha yuunitii tokkoon ni dabalu, kanaanis TVC fi TC saffisa dabalaa dhufeen dabalu.

TFC fi TVC itti dabaluudhaan TC dhaabbatichaa argachuu dandeenya. Kaarvoota baasii waliigalaa irraa kaarvoota baasii giddugaleessaa arganna.

- **AFC (Giddugaleessa Baasii Dhaabbataa):** AFC jechuun baasii dhaabbataa waliigalaa maallaqaan hiramuudha kan oomishaa, jechuunis, AFC=——— .

  TFC dhaabbataa waan ta'eef, daballiin oomishaa (Q) reeshiyoo hir'isa kanaanis AFCn akkuma oomishni ol ka'een siiqqee baay'ina (bu'aa)tti dhiyaata.

- **Baasii Jijjiiramaa Giddugaleessaa (AVC):** Baasii jijjiiramaa giddugaleessaa baasii yuunitii tokkoof sababoota jijjiiramaa oomishaati. Innis baasii jijjiiramaa waliigalaa yuunitii oomishaa waliigalaatiin hiruun argama. AVC=TVC jechuun ni danda'ama ———

- **ATC (Average Total Cost):** ATC (Average Total Cost) jechuun baasii yuunitii tokkoof sababoota oomishaa dhaabbataa fi jijjiiramaa lamaanuu ti. Baasii waliigalaa yuunitii oomishaa waliigalaatiin hiruun argama.

  ATC= TC / S. S ykn ATC= = + TFC+TVC jedhamuun beekama / S. S ——— ———

  ÿ ATC=AFC+AVC jedhamuun beekama

• **Baasii Marginal (MC):** Baasii Marginal Cost jechuun baasii waliigalaa dabalataa yookiin dabalataa yuunitii oomishaa tokko dabalataan oomishuuf deebi'ee argamudha; yookiin jijjiirama baasii waliigalaa jijjiirama dhibbeentaa oomishaa irraa deebi'ee argamudha jechuunis

ÿ = ÿ / ÿ = ÿ / ÿ yookaan

ÿ = ÿ / ÿ yeroo ÿTFC=0 (yeroo gabaabaa keessatti) .

Gabatee 3.4 Baasii giddu galeessaa fi Marginal

Bu'aa (G) 0	TFC (in Birrii)	AFC TVC (Birriin) AVC TC (in			Birrii)	ATC MC jedhamuun beekama	
	100 irratti	- -	0. 0.	- -	100 irratti	- -	- -
1. 1.	100 irratti	100 irratti	30. 30.	30. 30.	130 irratti	130 irratti	30. 30.
2. 2.	100 irratti	50. 50.	56. 56.	28. 28.	156. 156.	78. 78.	26. 26.
3. 3.	100 irratti	30.33 irratti	75. 75.	25. 25.	175 irratti	58.33 irratti kan ibsame	19. 19.
4. 4.	100 irratti	25. 25.	85. 85.	21.25 irratti kan ibsame	185 irratti	46.25 irratti kan ibsame	10. 10.
5. 5.	100 irratti	20. 20.	90. 90.	18. 18.	190 irratti	38. 38.	5. 5.
6. 6.	100 irratti	16.67 irratti kan ibsame	100 irratti	16.67 irratti kan ibsame	200 irratti kan argamu	33.33	10. 10.
7. 7.	100 irratti	14.28 irratti kan ibsame	130 irratti	18.57 irratti kan argamu	230 irratti	32.86 30.	

Hariiroo Kaarvoota Baasii Giddugaleessaa fi Marginal: Kaarvoonni baasii baasii giddugaleessaa fi marginal sadarkaa oomishaa wajjin akkamitti akka garaagarummaa qaban agarsiisu. TFCn dhaabbataa waan ta'eef akkuma oomishni dabalaa deemuun walitti fufiinsaan kufa. AVCn jalqaba gadi bu'a, sadarkaa xiqqaa irra ga'a, sana booda ol ka'uu jalqaba fi caasaa boca U agarsiisa. MCnis dursee gadi bu'a, isa xiqqaa irra ga'a, achiis ol ka'a. Kaarviin MC qabxii xiqqaa kaarvii AVC fi ATC lamaan keessa darba. Fakkiin 3.7 hariiroo kaarvoota ATC, AFC, AVC, fi MC gidduu jiru agarsiisa.

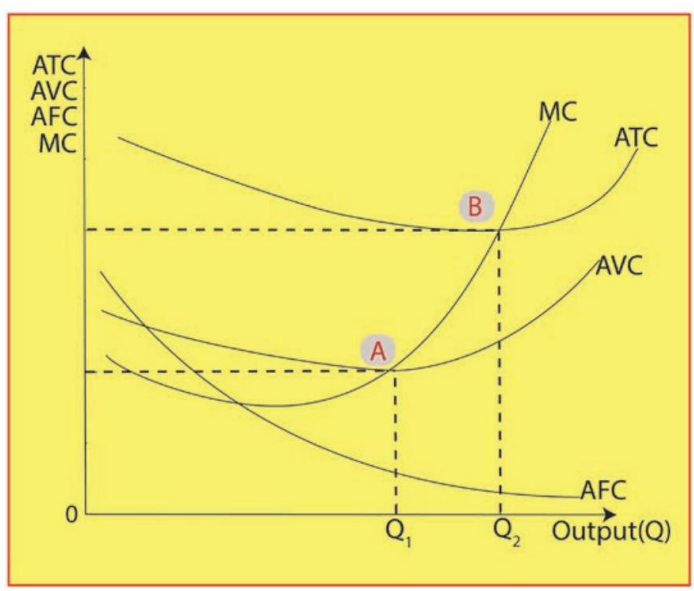

Fakkii 3.7 Kaarvoota AC fi MC

Amalli baasii jijjiiramaa giddugaleessaa amala baasii jijjiiramaa waliigalaa irraa argama. Kaarviin AVC gara gadiitti, hanga oomisha OQ1 (sadarkaa dandeettii oomishaa isa gaarii)tti, baasii jijjiiramaa giddugaleessaa hir'isuu agarsiisa, akkasumas ni qaxxaamura

gara oliitti oomisha OQ1 bira darbee , baasii jijjiiramaa giddugaleessaa dabaluu agarsiisa. Kana jechuun, kaarviin AVC boca U qaba. Qabxiin A bakka AC=MC fi qabxii xiqqaa ATC, sadarkaa dandeettii oomishaa gaarii, OQ1 wajjin walsimudha .

Kaarviin ATC kaarvii AFC fi AVC itti dabaluudhaan argamuu danda'a. Kaarviin ATC walitti qabama kaarvii AFC fi AVC ti. Kanaafuu, sadarkaa oomishaa tokkoon tokkoon irratti, kaarviin ATC kaarvii AVC olitti fageenya gatii kaarvii AFC wajjin walqixa ta'een ciisa.

Kaarviin ATC gara gadiitti gara oomisha OQ2tti ol kan qaxxaamuru yoo ta'u, hir'ina agarsiisa, fi oomisha OQ2 bira darbee gara oliitti kan qaxxaamuru yoo ta'u, kunis baasii waliigalaa giddugaleessaa dabaluu agarsiisa. Qabxiin B qabxii xiqqaa ATC fi qabxii ATC=MC itti argamu dha.

3.2.2 Baasii Yeroo Dheeraa

Yeroo dheeraa keessatti baasii dhaabbataa akka hin jirreef hammi sababoota oomishaa hunda garaagarummaa qabaachuu danda'a. Yeroon yeroo dheeraa wajjin walsimu haala oomishtoonni guddina warshaa irratti jijjiirama barbaachisaa hunda gochuu akka danda'an ta'a. Xiinxala baasii oomishaa yeroo dheeraatiif, kaarvoota gosa sadii qofa fayyadamna: Kaarvii Baasii Waliigalaa Yeroo Dheeraa (LTC), Kaarvii Baasii Giddugaleessaa Yeroo Dheeraa (LAC), fi Kaarvii Baasii Marginal Yeroo Dheeraa (LMC). Asittis, kaarvoonni LAC fi LMC boca U qabu, garuu kaarvoonni baasii yeroo gabaabaa caalaa diriiraa dha.

Yoo dhimmicha ilaalle, baasii waliigalaa jalqaba sababa bu'aan iskeelii dabaluu irraa kan ka'e saffisa hir'ateen dabalaa deema (kun dinagdee iskeelii kan agarsiisudha). Saffisa dabaluu bu'aan iskeelii hir'achuu isaatiin kan walqabatu guddina gaarii booda, kaarviin baasii waliigalaa yeroo dheeraa kan armaan gadii fakkaata. Kaarboonni LAC fi LMC boca U ni qabaatu.

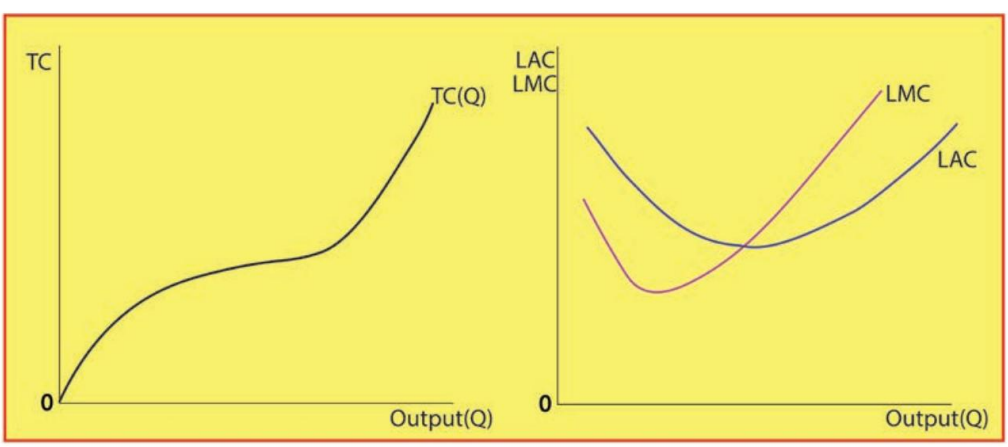

Fakkii 3.8 Kaarvii baasii waliigalaa yeroo dheeraa

Fakkii 3.9 Kaarvoota baasii giddugaleessaa fi baasii marginal yeroo dheeraa

Daangaan qabxii xiqqaa LAC irraa gara bitaatti jiru "daangaa dinagdee iskeelii" jedhama, kunis oomishni baasii dachaa gadi ta'een dachaa ta'uu danda'a jechuudha. Daangaan xiqqaa LAC irraa gara mirgaatti jiru "diseconomies of scale" jedhama, sababni isaas a

oomisha dachaa dabaluun baasii dachaa lamaa ol barbaada.

3.2.3 Hariiroo Kaarvii Omishaa fi Baasii Gidduu Jiru

Kaarvoonni baasii fi oomishaa fakkii daawwitii walii ti, jechuunis hariiroon baasii fi oomisha gidduu jiru fakkii 3.9 irratti agarsiifameera.

ÿ yeroo AP(MP) ol ka'u AC(MC) ni kufa; **ÿ** yeroo AP(MP) kufe AC(MC) ol ka'a; fi **ÿ** Yeroo AP (MP) ol'aanaa ta'u AC (MC) xiqqaadha.

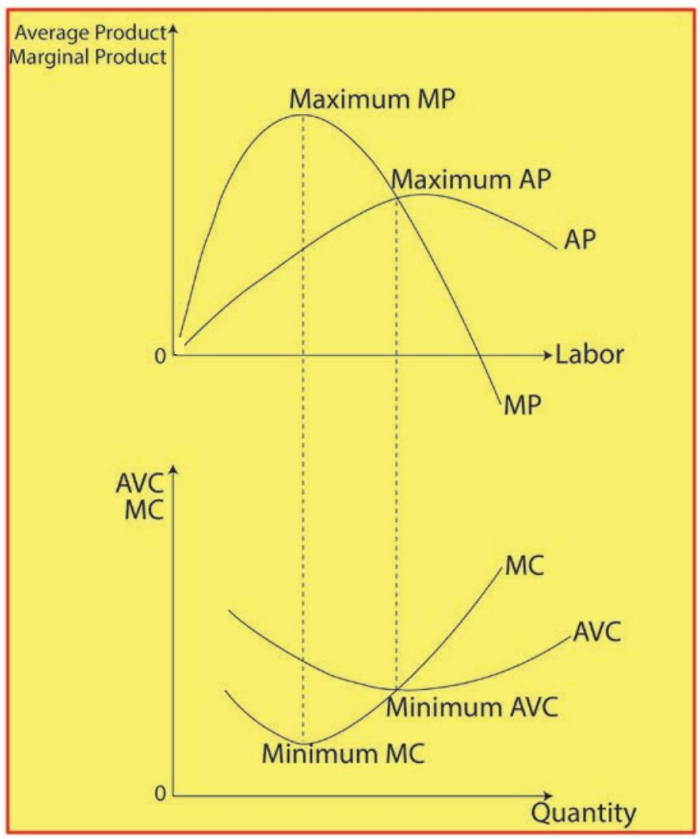

Fakkii 3.10 hariiroo hips kaarvoota Omishaa fi Baasii gidduu jiru

ÿ **Gocha 3.2**

1. Baasii oomishaa ni ibsu.
2. Garaagarummaan baasii yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa gidduu jiru maali?
3. Walitti dhufeenya oomishaa fi baasii gidduu jiru ibsi.
4. Hariiroo kaarvoota oomishaa fi baasii gidduu jiru ibsi.

Cuunfaa Kutaa

Faankishiniin oomishaa baay'ina guddaa meeshaa yuunitii yeroo tokkotti oomishamuu danda'u agarsiisa, hamma galtee kenname waliin, yeroo tooftaa oomishaa isa gaarii ta'e fayyadamu. Omisha Waliigalaa (TP) jechuun hamma waliigalaa meeshaa yeroo tokko keessatti oomishame sababoota oomishaa adda addaa walitti makuun agarsiisa.

Bu'aan giddugaleessaa (AP) sababa jijjiiramaa tokkoo oomisha yuunitii tokkoof sababa jijjiiramaa agarsiisa. Bu'aan marginal (MP) factor jijjiiramaa jijjiirama oomisha waliigalaa bu'aa yuunitii dabalataa factor jijjiiramaa irraa argamu jedhamee ibsamuu danda'a.

Gara factor tokkootti deebi'uun jijjiirama oomisha fiizikaalaa meeshaa tokkoo yeroo baay'inni factor tokkoo dabaluu fi baay'inni factors biroo dhaabbataa ta'ee hafu jechuudha. Seerri bu'aa marginal hir'achaa jiru adeemsa oomishaa hunda keessatti galteewwan biroo tokko yookiin isaa ol dhaabbataa osoo qabanii factor oomishaa tokko caalaa dabaluudhaan yeroo tokkotti bu'aa yuunitii tokkoof gadi aanaa akka argamsiisu ibsa.

Bu'aan hir'achaa dhufu yeroo gabaabaa keessatti yeroo factor tokko dhaabbataa ta'etti uuma. Jijjiiramni teeknooloojii dalagaa oomishaa gara oliitti jijjiira. Baasii oomishaa wantoota hedduu irratti hundaa'a, kanneen akka baay'ina oomishaa, sadarkaa teeknooloojii fi gatii galtee. Yeroo gabaabaa keessatti galteen dhaabbata tokkoo tokkoo fi isaa ol dhaabbataa ta'a. Haala kanaan baasii waliigalaa oomishaa baasii dhaabbataa fi baasii jijjiiramaa jedhamuun qoodamuu danda'a. Baasii dhaabbataa sadarkaa oomishaa maal iyyuu yoo ta'e dhaabbataadha. Dhaabbanni tokko oomisha sadarkaa zeeroo oomishuuf baasii dhaabbataa irraa fagaachuu hin danda'u. Baasii jijjiiramaa ammoo sadarkaa oomishaa wajjin kallattiin garaagarummaa Baasii waliigalaa fi baasii jijjiiramaa waliigalaa baay'ina oomishaaf hiruun baasii giddugaleessaa (AC) akkaataa wal duraa duubaan arganna.

Yeroo gabaabaa keessatti, galteen hundi jijjiiramaa yeroo hin taane, sababa seera pirooppoorshinii jijjiiramaatiin kaarvoonni AC fi AVC boca U- fudhatu. Baasii oomishaa marginal baasii dabalataa meeshaa tokko yuunitii tokko dabalataan oomishuuf bahudha. Kaarviin MC sababa seera pirooppoorshinii jijjiiramaa irraa kan ka'e boca U qaba. Kaarvoonni baasii jijjiiramaa marginal fi giddugaleessaa yeroo gabaabaa calaqqisiisa daawwitii oomisha marginal fi oomisha giddugaleessaa galtee jijjiiramaa ti, akkaataa walduraa duubaan. Yeroo dheeraa keessatti galteewwan adeemsa oomishaa hundi jijjiiramaa dha. Kanarraa kan ka'e, filannoo galteewwanii baasii walqabataa factor oomishaa tokkoo fi dhaabbatichi adeemsa oomisha isaa keessatti galteewwan gidduutti hammam bakka bu'uu akka danda'u irratti hundaa'a.

Yeroo dheeraa keessatti galteewwan adeemsa oomishaa hundi jijjiiramaa dha. Kanarraa kan ka'e, filannoo galteewwanii baasii walqabataa sababa oomishaa tokkoo fi hangam dhaabbatichi adeemsa oomisha isaa keessatti galteewwan gidduutti bakka buusuu danda'u irratti hundaa'a.

Kutaa I. Yoo ibsichi sirrii ta'e 'Dhugaa' ykn yoo himmichi ta'e 'Soba' barreessi sirrii miti.

1. Yeroo oomishoonni marginal olka'aa jiran, kaarviin oomishaa waliigalaa ol'aanaa isaa irra ga'a.
2. Isoquants dhaabbileen murtii oomishaa yeroo murteessan flexibility qaban agarsiisu.
3. Yeroo bu'aan humna namaa marginal product of labor ol ka'aa jirutti giddu galeessaan product of labor akkasumas dabalaa dhufeera.
4. Guddinni teeknooloojii dalagaa oomishaa gara alaatti jijjiiruu danda'a.
5. Qaawwi isoquants dachaa walduraa duubaan gidduu jiru oomisha tokkoof hir'achaa jira faankishinii bu'aa gara iskeelii dabaluu wajjin.
6. Seerri pirooppoorshinii jijjiiramaa factor oomisha marginal dhuma irratti akka ta'u ibsa gadi bu'uu.
7. Guddinni baasii dhaabbataa sadarkaa oomishaa irratti hin hundaa'u.
8. Kaarvoonni baasii giddugaleessa yeroo gabaabaa hundi sababa seera kan bu'aan hir'achaa dhufe.
9. Qaawwi AVC fi AC gidduu jiru akkuma oomishni dabalaa deemuun itti fufiinsaan dhiphachaa jira.
10. Daandiin babal'ina gaariin faankishinii oomisha walfakkaataadhaaf qajeelaa dha sarara ka'umsa irraa.

Kutaa II: Wantoota filannoo hedduu qaban

Kallattii: Gaaffiiwwan armaan gadii dubbisiitii deebii sirrii kenname keessaa filadhu filannoowwan biroo.

1. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu sababa oomishaati?
   QEENXEE . Lafa.
   B . Da'umsa.
   C . Magaalaa guddicha.
   D. D . Kanneen armaan olii hunda
2. Sadarkaa oomishaa sadaffaa keessatti
   A . Bu'aan marginal negaatiivii dha.
   B . Bu'aan marginal positive dha.
   C . Dhaabbanni sammuu qabu hojjechuu filata.
   D. D . Kanneen armaan olii hunda
3. Guddina teeknooloojii, A . isoquants gara keessaatti jijjiiruu.
   B . faankishinii oomishaa gara alaatti jijjiiruu
   C . baasii oomishaa hir'isuu
   D. D . Kanneen armaan olii hunda

4. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu dhugaadha?

QEENXEE . Baasii waliigalaa walitti qabama baasii dhaabbataa waliigalaa fi baasii jijjiiramaa waliigalaa ti.

B . Baasii waliigalaa bu'aa baasii dhaabbataa waliigalaa fi baasii jijjiiramaa waliigalaa ti.

C . Akkuma oomishni dabalaa deemuun baasii dhaabbataa dabaluu.

D. D . Kanneen armaan olii hunda

5. Kaarvoonni armaan gadii hundinuu boca "U" kan qaban yoo ta'u:

QEENXEE . Qarqara AVC

B . Qarqara AFC

C . Qarqara ATC

D . Qarqara MC

Kutaa III: Kanneen armaan gadiitiif deebii bal'aa barreessi.

1. Bocni kaarvii oomisha waliigalaa maali? Maalif?

A) Hariiroon AP & MP gidduu jiru maali?

B) Seerri bu'aa hir'achuu maali? Boca kaarvii TP keessatti akkamitti calaqqisa? Boca MP curve jedhamuun? Hariiroo inni sadarkaalee oomishaa wajjin qabu?

2. Isoquant jechuun maal agarsiisa? Amaloonni isaa maali?

3. Odeeffannoo baasii TFC fi TVC armaan gadii kennameef kanneen armaan gadii guuti minjaala.

Bu'aa TFC TVC TC 0				AFC AVC ATC MC jedhamuun beekama			
	100 irratti	0. 0.					
1. 1.	100 irratti	7. 7.					
2. 2.	100 irratti	12. 12.					
3. 3.	100 irratti	15. 15.					
4. 4.	100 irratti	17. 17.					
5. 5.	100 irratti	18. 18.					
6. 6.	100 irratti	20. 20.					
7. 7.	100 irratti	25. 25.					

4. Baasii oomishaa marginal baasii jijjiiramaa giddugaleessaa caalaa yoo ta'e, baasii jijjiiramaa giddugaleessaa dabalaa jiraachuu fi hir'achuu isaa beektaa? Ibsuu.

Caasaa Gabaa Yuunitii

4. 4.

Seensa Kutaa

Kutaa darbe keessatti yaada oomishaa fi baasii irratti mari'anneerra. Achitti yaad-rimeewwan dalagaa oomishaa dhaabbata tokkoo fi kaarvoota baasii wajjin walqabatan qoranneerra. Kutaa kana keessatti gosootaafi amala dhaabbilee moodeelota gabaa adda addaa jalatti mari'anna.

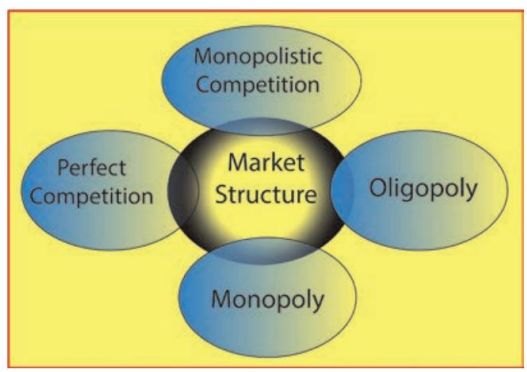

Fakkii 4.1 Caasaa Gabaa

Diinagdee keessatti gabaan sadarkaa dorgommii fi maalummaa gabaa isaanii irratti hundaa'uun kan amala qabu yoo ta'u, kunis maalummaa oomishaalee, baay'ina gurgurtootaa, baay'ina bitattootaa fi kkf Gabaa dhaabbati dhuunfaa tokko oomisha isaa (gaarii ykn tajaajila) fayyadamtootaaf itti hojjete ykn gurguru bal'inaan gabaa mudaa hin qabne (dorgomaa guutuu) fi mudaa hin qabne jedhamee ramadamuu danda'a. Gabaa dorgommii guutuu ta'e gabaa gurgurtootaa fi bitoota baay'ee qabuudha; yoo ta'u, gabaan monopolii (dhaabbata tokkoon ol'aantummaa qabu), gabaan oligopoly (dhaabbileen baay'ee muraasa), fi gabaan dorgommii monopolitic (dhaabbileen oomishaalee bakka bu'uu danda'an walitti dhiyeenyaan gurguran baay'inaan) gosoota gabaa mudaa hin qabne sadan beekamoodha.

Kaayyoowwan Kutaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Amala caasaa gabaa ni ibsu.

6 Maalummaa kaarvoota fedhii fi galii dhaabbata tokkoo gabaa tokkoon tokkoon isaanii keessatti xiinxaluu.

6 Tarree maddoota monopolii qopheessi.

6 Galii waliigalaa, giddugaleessaa fi marginal shallagi.

Qabiyyee Ijoo

4.1 Gabaa dorgomaa guutuu ta’e.

4.2 Gabaa monopolii qulqulluu.

4.3 Gabaa dorgomaa monopolii qabu.

4.4 Gabaa oligopoly.

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Gabaa guutummaatti dorgomaa ta'e ibsi.

6 Amaloota gabaa dorgommii guutuu qabu irra deebi'ii ilaaluu.

6 Maalummaa kaarvoota fedhii fi galii dorgommii guutuu ta'een ibsi gabaa.

6 Galii waliigalaa, giddugaleessaa fi marginal shallagi.

Yaadota Ijoo

dorgomaa guutuu, fedhii fi galii

Gocha Jalqabaa

1. Gabaa dorgommii guutuu qabu akkamitti ibsita?

Diinagdee maayikiroo keessatti dorgommiin mudaa hin qabne gabaa bituu ykn gurguratan humna gabaa hin qabne ykn bitaa fi gurgurtoonni hundi gatii kan fudhatan ta'e ibsa. Garaagarummaan kun gabaa dorgommii guutuu ta'e kan dorgommii guutuu hin qabne irraa adda kan godhudha. Gabaabumatti gabaan dorgommii guutuu qabu dhaabbati tokko gatii oomisha gurguru irratti dhiibbaa tokkollee akka hin qabne ta'uu isaati. Fakkeenyaaf, gabaa qonnaan bultootaa tokkoon tokkoon gurgurataan oomisha gosa walfakkaataa (kan akka boqqolloo) gurguru haa ilaallu. Tokkoon tokkoon oomisha isaanii gidduu garaagarummaan xiqqaan kan jiru yoo ta'u, tokkoon tokkoon isaanii gatii walqixaan gurguru. Kanuma waliin gurgurtoonni fi bitamtoonni gufuu tokko malee gabaa irratti hirmaachuuf bilisa ta'aniiru.

4.1.1 Amaloota Dorgommii Guutuu

Gabaa dorgommii guutuu qabu amala adda ta'e hedduu qaba. Ijoon amaloonni kanneen akka:

Gabaa bitaa fi gurgurtoota baay'ee qaba: gabaan dorgommii guutuu ta'e bitaa fi gurgurtoota meeshaa tokkoo baay'ee irraa kan ijaarame waan ta'eef, murtoon bittaa ykn gurguruu bitaa ykn gurguraa tokkoo gatii meeshaa sanaa irratti dhiibbaa uumuu hin danda'u. Kunis, dhaabbatichi ykn bitataan) gabaa wajjin walqabatee baay'ee xiqqaa waan ta'eef, gochi gurguraa ykn bitaa tokkoo gatii gabaa meeshaa sanaa irratti dhiibbaa uumuu hin danda'u.

Walfakkeenya oomishaalee: oomishoonni dhaabbilee adda addaatiin dhihaatan tokko ykn walfakkaataadha. Fakkeenyaaf, soogiddi gurgurtoota lamaatiin dhihaatu hamma bitoonni dhaabbata kamtu oomisha kam akka dhiheesse adda baasuu hin dandeenyetti walfakkaataadha. Tilmaamni gurgurtoota baay'ee fi walfakkeenya oomishaa walitti qabame dhaabbati dhuunfaa gabaa dorgommii guutuu qabu keessatti socho'u gatii kan fudhatu ta'uu isaa agarsiisa.

Fakkeenyaaf, gabaa qamadii keessatti qonnaan bultoonni qamadii gurguran kumaatamaan lakkaa'amaniifi fayyadamtoonni qamadii fi oomisha qamadii fayyadaman miliyoonaan lakkaa'aman jiru. Bituu ykn gurguratan tokko gatii qamadii irratti dhiibbaa uumuu waan hin dandeenyeef tokkoon tokkoon isaanii gatii akka kennameetti fudhatu.

Bilisaa seenuu fi bahuu: gabaa dorgommii guutuu qabu keessatti dhaabbati haaraan tokko oomisha tokko oomishuuf fi dhiyeessuuf bilisummaa qaba. Kana jechuun dhaabbileen bilisummaa sochii qabu ykn dhaabbileen gabaa dorgommii guutuu ta'e keessa seenuu fi/ykn ba'uu isaanii kan daangessu hin jiru. Dhaabbatichi daldala sana keessa turuun gatii akka hin qabne yoo amane gabaa keessaa bahuu danda'a.

Odeeffannoo Mudaa Hin Qabne Fayyadamtootaa fi Oomishtootaaf: akka tilmaamamutti a

gabaa dorgomaa guutuu ta'e, gurgurtoonnis ta'e bitamtoonni odeeffannoo guutuu fi beekumsa gabaa kanaa qabu. Bituu fi gurguratan kamiyyuu qulqullina oomishaa fi maalummaa isaa, gatii ammaa fi gara fuula duraa, gatii galtee, fi amaloota biroo mirkanaa'ee beekaman irratti beekumsa guutuu qaba.

Dhaabbileen Bu'aa Guddisuuf Kaayyeffatan: kaayyoon dhaabbilee dorgommii mudaa hin qabne keessa jiran bu'aa guddisuudha. Dhaabbileen bu'aa guddisuuf galii guddisuu fi baasii hir'isuuf (xiqqeessuu) yaalu.

4.1.2 Fedhii dorgommii fi dalagaalee galii mudaa hin qabne

qeenxee. Barbaaduu

Tilmaamni gurgurtoota baay'ee fi walfakkeenya oomishaa walitti qabame dhaabbati dhuunfaa gabaa dorgommii guutuu qabu keessatti socho'u ***gatii kan fudhatu ta'uu isaa agarsiisa.***

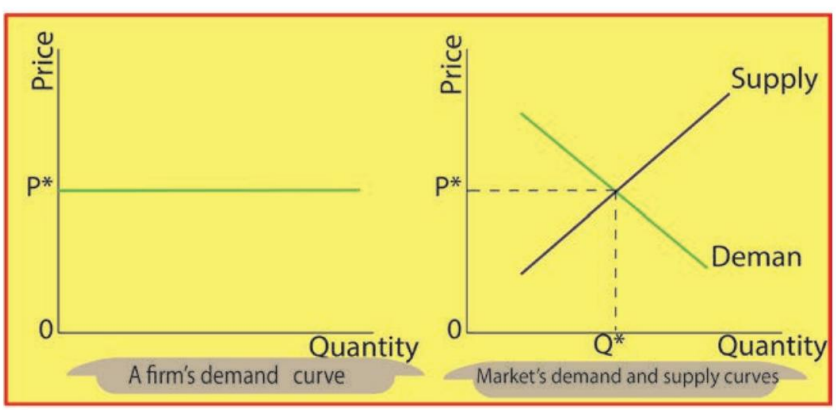

Fakkii 4.2: Qabxii fedhii dhaabbata gabaa dorgommii guutuu qabu keessatti mudatu

y Haala kanaan dhaabbati dorgommii qabu tokko oomisha isaaf kaarviin fedhii guutummaatti wal-qixa ta'e kan isa mudatu yoo ta'u, kunis oomisha hamma kamiyyuu gatii gabaa itti fufiinsa qabuun (P) qofa gurguruu akka danda'u agarsiisa. Kunis, gatii gabaatiin dhaabbatichi baay'ina gurguruu barbaade dhiyeessuu danda'a. Kanaafuu, gatiin oomishaa erga murtaa'ee booda

gabaa irratti yoo ta'e, oomishtoonni gatii (p* fakkii 4.2 irratti) akka kennameetti fudhata. Kanarraa ka'uun,... kaarviin fedhii dhaabbatichi haala gabaa kana keessatti mudatu sarara qajeelaa (horizontal line) dha gatii walmadaalummaatiin kan kaafame, p*.

b. Hojii Galii

Galiin dhaabbata tokkoo gahee oomisha isaa gurguruu irraa argatudha.

Galiiwwan gosoota gurguddoo sadii qaba: Galii Waliigalaa (TR), Galii Giddugaleessaa (AR), fi Galii Marginal (MR).

y Galii Waliigalaa (TR): galii waliigalaa jechuun maallaqa waliigalaa dhaabbati tokko gurgurtaa baay'ina murtaa'aa oomisha isaa irraa argatudha. Gatii yuunitii meeshaa sanaa fi baay'ina oomisha sanaa baay'isuudhaan argama

gurgure.

TR=P X Q; bakka P = gatii oomishaa ta'etti

Q = baay'ina oomisha gurgurame.

y Galii giddu galeessaa (AR): galii yuunitii meeshaa gurgurame tokkoo ti. Innis kan shallagamu galii waliigalaa hanga oomisha gurgurameen hiruun, jechuunis

= = ÿ => = P

Galiin giddu galeessaa (AR) fi gatiin oomishaa (P) hiika tokko akka qaban hubadhu. Galii giddu galeessaa jechuun galii yuunitii tokkoo gurgurataan gurgurtaa meeshaa sanaa irraa argatu jechuudha. Gama biraatiin gatii jechuun kaffaltii yuunitii tokkoof bituu meeshaa sana bitachuuf kaffalu jechuudha. Gurgurataan waan bituu kaffalu waan argatuuf galiin yuunitii tokkoo fi gatiin yuunitii tokkoo walfakkaata. Kanaafidha kaarviin AR fi kaarviin fedhii oomisha dhaabbata tokkoos tokko kan ta'e. Kanaafuu, ilaalcha dhaabbatichaatiin, kaarviin fedhii dhaabbatichaas kaarviin galii giddugaleessaati.

y Galii Marginal Revenue: Galiin marginal jechuun jijjiirama galii waliigalaa gurgurtaa yuunitii tokkoon dabaluu irraa maddu dha. Innis maallaqa dabalataa ykn galii dhaabbatichi oomisha sana keessaa yuunitii tokko dabalataan gurguruudhaan argatudha. Innis kan shallagamu reeshiyoo jijjiirama galii waliigalaa fi jijjiirama gurgurtaa oomishaa, jechuunis

= ÿ / ÿ = y(ÿ) jedhamuun beekama. / ÿ

Haala kanaan gabaa dorgommii guutuu qabu keessatti galiin giddu galeessaa dhaabbata tokkoo, galiin marginal, fi gatii oomishaa walqixa, jechuunis AR = MR = P = Dfirm. Galiin marginal akkasumas jijjiirama galii waliigalaa gurgurtaa yuunitii 'n' oomisha tokkoo wajjin ta'ee tilmaamuun ni danda'am

bakka yuunitii (n – 1) ta'e. Haala kanaan, MR = TRn – TR n – 1. 1.

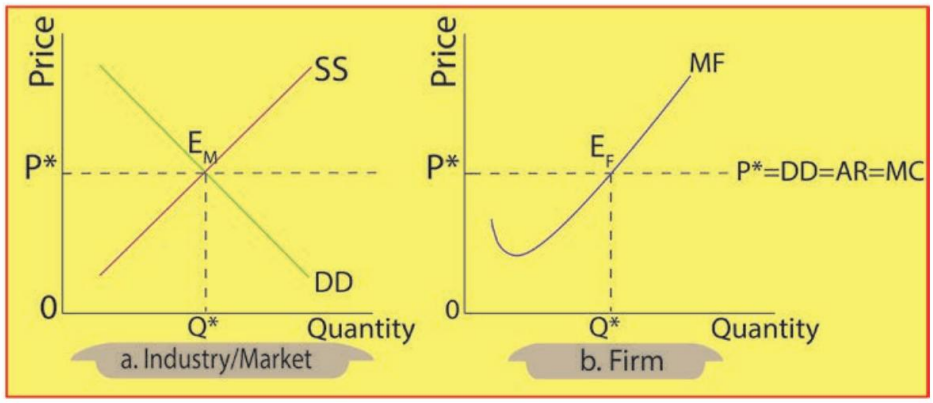

Fakkii 4.3: Dorgommii mudaa hin qabne jalatti gatii walmadaalaa murteessuu

Dorgommii mudaa hin qabne keessatti dhaabbati tokko oomisha hamma kamiyyuu gatii gabaa kennameen gurguruu danda'a. Galiin dabalataa (MR) dhaabbati tokko gurgurtaa yuunitii dabalataa meeshaa sanaa hunda irraa argatu gatii gabaa (P) ykn safartuu giddu galeessaa meeshaa sanaa (AR) wajjin walqixa jechuudha. Kanarraa ka'uun galiin giddu galeessaa fi galiin marginal haala kenname keessatti walqixaa fi dhaabbataa ta'a. Kanarraa kan ka'e, kaarvoonni AR fi MR walfakkaataa waan ta'aniif, siiqqe X waliin wal-qixa ykn walqixa ta'a.

ÿ **Gocha 4.1**

1. Gabaa dorgomaa guutuu ta'e ibsuu.
2. Amaloota gabaa dorgommii mudaa hin qabne ni ibsu.
3. Maalummaa kaarvii fedhii fi galii dorgommii guutuu ta'een ni ibsu gabaa.
4. Qonnaan bulaan tokko yeroo baayyee buna kg 100 Birrii 200/kg gurgura. Galii waliigalaa fi galii giddugaleessaa shallagi. Yoo inni/isheen gurgurtaa dabalataa 190n raawwachuuf murteesse galiin marginal maal ta'a?

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Gabaa monopolii qulqulluu ni ibsu
6 Amaloota gabaa monopolii qulqulluu gamaaggamuu
6 Sababoota monopoliin qulqulluun jiraachuu isaa ibsi
6 Maalummaa kaarvoota fedhii fi galii gabaa monopolii qulqulluu xiinxaluu

👉 **Yaadota Ijoo**

Monopoly, Fedhii fi Galii

✍️ **Gocha Jalqabaa**

1. “Gabaa monopolii qulqulluu” jechuun maali? Mata duree irratti lama lama ta’anii mari’adhaa.

Caasaan gabaa inni lammaffaan walitti dhufeenya oomishtootaa fi fayyadamtoota gidduu jiru itti xiinxallu kan monopolii qulqulluu ti. Jechi “monopoly” jedhu jechoota Giriikii lama irraa kan argame yoo ta’u, isaanis, “monos” fi “polus.” Monos” jechuun” tokkicha,” “polus” immoo “gurguraa” jechuudha. Monopoliin caasaa gabaa gabaa (industirii) kenname tokko keessatti dhiyeessaan tokko qofti jiru dha.

Gabaa irratti dhaabbati tokko qofti yeroo jiru dhaabbatichi gatii kan baasu yoo ta’u, fayyadamtoonni garuu gatii kan fudhatudha. Fakkeenyaaf, ELPA dhaabbilee humna elektirikii Itoophiyaa keessatti oomishanii fi dhiyeessan keessaa tokko yoo ta’u akka fakkeenya dhaabbata monopolii ta’ee fudhatamuu danda’a, (haa ta’u malee, ELPA dhaabbata mootummaati).

4.2.1 Amaloota Amaloota Monopoly Qulqulluu

Monopoliin qulqulluun kan jiru dhaabbati tokko qofa oomisha isaaf oomishuuf ta’eedha bakka bu’oonni dhiyoo hin jiran. Amaloonni ijoo caasaa gabaa kanaa kanneen akka:

Gurguraa tokkoo fi bitoota hedduu: Monopoly qulqulluu ykn guutuu ta’e industirii dhaabbata tokkoo kan oomisha sana bitoota hedduutti gurguruudha. Kanarraa kan ka’e dhaabbati monopolii oomisha murtaa’e tokko qofa kan oomishu ykn oomisha sanaa kan gurguru qofa yoo ta’u, dhiyeessii fi gatii oomishaa irrattis to’annoo guutuu qaba. Haala kana keessatti dhaabbatichaa fi indaastirichi tokkoo fi tokko (jechuunis, dhaabbatichi = indaastirichi).

Bakka bu’oota dhiyoo hin qaban: oomishni monopolistiin oomishame bakka bu’aa dhiyoo qaba, .

jechuunis fayyadamtoonni oomisha tokko oomisha biraa bakka buusuuf filannoo biraa hin qaban jechuudha. Kanaafuu, dhaabbati monopolii oomisha haaraa ykn jiru irraa dorgommii hin mudatu ture. Fakkeenyaaf, tajaajila elektirikii ELPAn kennu bakka bu'aan dhiyoo hin jiru.

Gatii kan tolchu: Dhaabbanni dhuunfaa baay'ina waliigalaa dhihaateef itti gaafatamummaa waan qabuuf, kanaafis waan to'atuuf gatii irratti to'annoo guddaa qaba. Kanarraa kan ka'e, monopolist gatii kan baasu ta'ee gatii mataa isaa murteessa. Kaarvii fedhii oomisha isaa gadi bu'e qabaachuudhaan, monopoliin dhiyeessii oomishaa jijjiiruun gatii gabaa irratti dhiibbaa uumuu danda'a.

Loogii Gatii: Haala monopolii jalatti loogiin gatii ni danda'ama. Namni monopolist tokko oomisha isaa gatii adda addaatiin gara adda addaatti gurguruu akka danda'u kan agarsiisudha
maamiltoota.

Daangaa Seensa: Monopoly keessatti dorgomtoonni haaraan sababa danqaawwan ciccimoo tokko tokkoon bilisaan gabaa seenuu hin danda'an. Gufuuwwan kunniin daangaa seeraa kan akka hayyama kennuu ykn mirga paatentii ykn daangaa sababa dinagdee guddinaatiin uumame irraa kan ka'e ta'uu danda'a. Moonopoliin jiraachuuf sababoonni adda addaa kanneen monopoliistonni aangoo monopolii akka qabaatan gargaaran jiru. Wantoota kana keessaa muraasni kanneen armaan gadiiti.

- **y** Bakka bu'oonni dhiyoo jiraachuu dhabuu. Dhaabbanni tokko monopolii kan argatu yeroo gurguraa tokkicha ta'edha kan oomisha isaa fi oomishni bakka bu'oota dhiyoo hin qabu.
- **y** Diinagdeen guddinaa oomishaa sababa biraa monopoliin uumamuudha. Dhaabbanni tokko baasii giddu galeessaa yeroo dheeraa isaa gadi bu'aa yoo jiraate dinagdee guddinaa qaba jedhama. Dhaabbileen xixiqqoo dandeettii kana gochuu hin qaban. Haala akkanaa keessatti dhaabbati amma jiru dhaabbileen haaraan gabaa seenuu isaanii yeroo ilaalu baasii yuunitii oomishaa isaa xiqqeessuuf oomisha guddaa kan oomishuuf yoo ta'u, seenuu ofirraa ittisuuf dhaabbilee haaraa caalaa gatii gadi aanaa kan kaffalu ta'a.

- **y** Abbummaa galtee tarsiimoo ykn ijoo ta'e qabaachuu. Dhaabbanni tokko dhiyeessii meeshaa jallisii meeshaa tokko oomishuuf barbaachisu guutuu qabaachuu ykn to'achuu ni danda'a. Dhaabbileen akkasii meeshaalee jallisii dhaabbata biraatti gurguruuf fedhii hin qaban. Fkn: Bishaan albuudaa Amboo bishaan albuudaa uumamaa dhuunfatee jira.
- **y** Mirgi paatentii oomishaalee yookiin adeemsa oomishaa dhaabbileef mirga monopolii seera qabeessa kenna. Imaammattoonni mootummaa kanneen akka hayyama kennuu ykn daangaa daldala alaa kaa'uu wajjin walqabatan (akka kootaa fi kkf) baay'ina gurgurtootaa daangeessuu fida.

- Dhaabbanni tokko oomisha addaa ykn tooftaa omishaa qopheessuu ykn kalaquu fi mirga paatentii ykn waraabbii argachuun dorgomtoonni akka hin waraabne tarkaanfii fudhachuu ni danda'a. Dhaabbileen dhugaatii lallaafaa MOHA fi Kookaa Koolaa dhiyeessii oomisha isaanii irratti aangoo monopolii qabatanii kan turan yoo ta'u, kunis gartokkoon isaa keemikaalota wantoota oomisha isaaniif barbaachisan irratti beekumsa addaa qabaachuu isaaniiti.

4.2.2 Hojii Fedhii fi Galii Dhaabbata Monopoly

qeenxee. Barbaaduu

Kutaa darbe keessatti dhaabbati dorgommii guutuu qabu gabaa inni keessa hojjetu waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu xiqqaa ta'uu isaa fi, kanaaf, gatii oomisha isaa akka haala gabaatiin kennameetti fudhachuun, kaarvii fedhii (demand curve) kan wal-qixa ta'e akka isa mudatu ilaalleerra. Haa ta'u malee, monopoliin gabaa isaa keessatti oomishaa tokkicha waan ta'eef, baay'ina gabaaf dhiyeessu sirreessuudhaan gatii meeshaalee isaa jijjiiruu danda'a.

Haala kanaan, dhaabbati monopolii tokko kaarvii fedhii gabaa gara gadi bu'aa ta'etu isa mudata. Kanarraa kan ka'e, monopoliin oomisha dabalataa gurguruu yoo barbaade gatii gadi aanaa fudhachuu qaba. Monopolistiin gatii oomishaa ol kaasuuf yoo murteesse baay'ina dhiyeessii ni hir'isa.

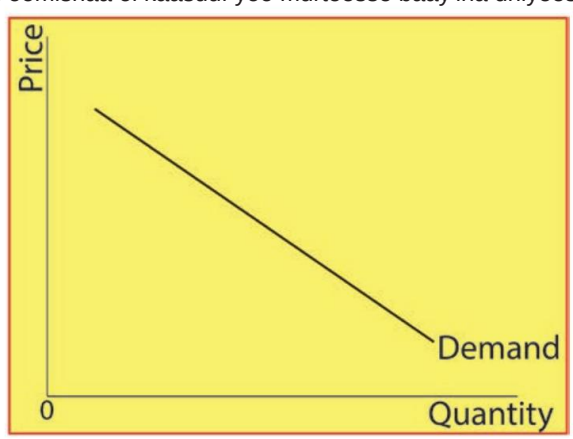

Fakkii 4.4 Kaarvii Fedhii Monopolist

Fakkiin 4.4 dhaabbati monopolist kaarvii fedhii gara gadi bu'aa ta'e kan agarsiisu yoo ta'u, kunis monopolist gatii meeshaalee isaa akkuma ol kaasuun fayyadamtoonni xiqqaa akka bitatan kan agarsiisudha. Monopolistiin gatii isaa yoo hir'ise baay'ina oomisha gurguru ni dabala. Bakka danda'ametti namni monopolist gatii guddaa kaffalee gatii guddaa sanaan baay'inaan gurguruu filata. Qabxiin fedhii gabaa bu'aan sun akka hin danda'amne taasisa. Keessattuu, kaarviin fedhii gabaa walnyaatinsa gatii fi baay'ina dhaabbata monopolii tokkoof argamu ibsa. Monopolistiin qabxii kamiyyuu kaarvii fedhii gara gadiitti qaxxaamuru irratti filachuu danda'a, garuu qabxii kaarvii fedhii irraa filachuu hin danda'u.

Akka herregaatti, kaarviin fedhii sararaawaa ta'uu isaa yoo fudhanne, bifa armaan gadiitiin barreeffamuu danda'a:

$$P = a - bQ$$

Bakka P – gatii gabaa ta'etti

G – baay'ina gurgurtaa (baay'ina barbaadamuudha) .

'a' fi 'b' dhaabbataa pozaatiivii kamiyyuu dha

b. Hojii Galii

Galiin dhaabbata tokkoo gahee oomisha isaa gurguruu irraa argatudha.

Galiiwwan gosoota gurguddoo sadii qaba: Galii Waliigalaa (TR), Galii Giddugaleessaa (AR), fi Galii Marginal (MR).

y Galii Waliigalaa (TR): Galiin waliigalaa maallaqa waliigalaa dhaabbati tokko gurgurtaa baay'ina oomisha isaa murtaa'e irraa argatudha. Gatii yuunitii meeshaa sanaa fi baay'ina oomisha sanaa gurgurame baay'isuun argama.

TR=P X Q; bakka P = gatii oomishaa ta'etti

Q = baay'ina oomisha gurgurame.

Faankishinii fedhii irraa P = a – bQ

(a – bQ) bakka P bakka buusuun

TR = (a - bQ) Q

TR = aQ – b Q2

y Galii giddugaleessaa (AR): galii yuunitii meeshaa gurgurame tokkoo ti. Innis kan shallagamu galii waliigalaa hanga oomisha gurgurameen hiruun.

$$AR = \frac{TR}{S.S} = \frac{QP}{S.S} \quad \frac{bQaQ}{S.S} \quad a\ bQ$$

=>AR = P

Hubadhaa galiin giddugaleessaa (AR) fi gatiin oomishaa (P) walfakkaataadha, kana jechuun, galiin giddugaleessaa yuunitii tokkoof gurguratan gurgurtaa meeshaa sanaa irraa argatu jechuudha.

y Galii Marginal Revenue: Galiin marginal jechuun jijjiirama galii waliigalaa gurgurtaa yuunitii tokkoon dabaluu irraa maddu dha. Innis maallaqa dabalataa ykn galii dhaabbati monopolist oomisha sana keessaa yuunitii tokko dabalataan gurguruun argatudha. Innis reeshiyoo jijjiirama galii waliigalaa fi jijjiirama gurgurtaa oomishaa ta'ee shallagama.

$$MR = \frac{\ddot{y}\ TR}{\ddot{y}_{S.S}} = \frac{\ddot{y}(\ QP^{\dagger})}{\ddot{y}_{S.S}}$$

Galiin marginal akkasumas jijjiirama galii waliigalaa gurgurtaa yuunitii n – 1 osoo hin taane yuunitii n oomishaa waliin tilmaamuun ni danda'ama. Kanarraa kan ka'e MR = TRn – TRn– 1.

Gabatee

haaypoostaatikii armaan gadii 4.1 fayyadamuun, gargaarsa fakkii diyaagiraamii walgitu irraa kaarvoota TR, AR, fi MR monopolii agarsiisuu dandeenya.

Gabatee 4.1: TR, AR, fi MR haala monopolii jalatti

Baay'ina (G) .	Gatii (Galii Giddugaleessaa Kessatti Birrii)	Galii Waliigalaa (PQ) .	(PQ/Q)	Galii Marginal $(\frac{\Delta(PQ)}{\Delta Q})$
0. 0.	11. 11.	0. 0.	- .	0. 0.
1. 1.	10. 10.	10. 10.	10. 10.	10. 10.
2. 2.	9. 9.	18. 18.	9. 9.	8. 8.
3. 3.	8. 8.	24. 24.	8. 8.	6. 6.
4. 4.	7. 7.	28. 28.	7. 7.	4. 4.
5. 5.	6. 6.	30. 30.	6. 6.	2. 2.
6. 6.	5. 5.	30. 30.	5. 5.	0. 0.
7. 7.	4. 4.	28. 28.	4. 4.	-2
8. 8.	3. 3.	24. 24.	3. 3.	-4

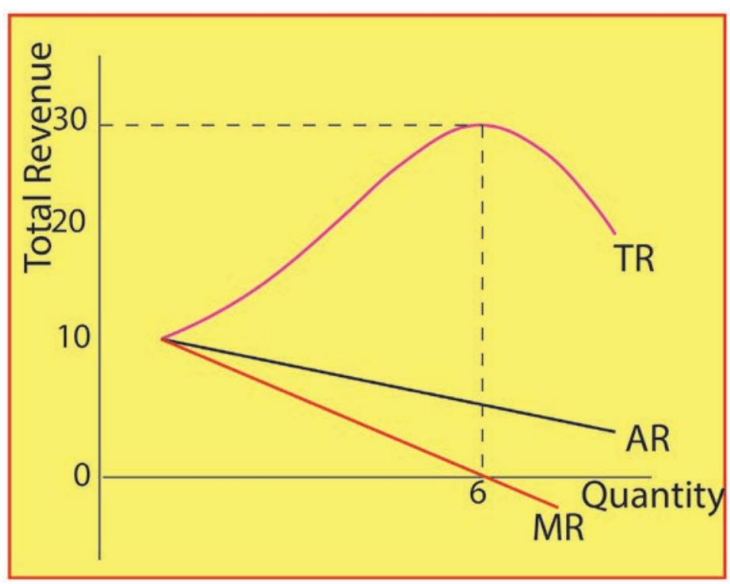

Fakkii 4.5: Kaarvoota TR, AR, MR Monopoly jalatti

Akkuma fakkii 4.5 irratti mul'atutti, kaarviin galii waliigalaa dhaabbata monopolist boca U faallaa qaba. Galiin waliigalaa dhaabbata monopolist jalqaba baay'ina gurgurtaa wajjin dabalaa, ol'aanaa isaa irra ga'a, dhumarratti yeroo baay'inni gurgurtaa dabalu hir'ata.

Dhaabbata monopolist tokkoo AR fi MR curves lamaan isaanii gara gadiitti kan qaxxaamuran (baay'ina gurgurtaa wajjin hir'ata).

ÿ **Gocha 4.2**

1. Gabaa monopolii qulqulluu ni ibsu.
2. Amaloota gabaa monopolii qulqulluu ni ibsu.
3. Yoo xiqqaate sababoota sadii monopoliin qulqulluun jiraachuu isaaf tarreessi.

4.3 Gabaa Dorgommii Monopolistic

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Gabaa monopolii dorgomaa ta'e ibsuu **6** Tilmaama
fi amala gabaa monopolii dorgomaa ta'e irra deebi'uu.

6 Maalummaa kaarvoota fedhii fi galii gabaa monopoliitiin dorgomaa ta'e ni ibsu

👉🏾 **Yaadota Ijoo**

monopolistically dorgomaa ta'uu isaati

✍🏾 **Gocha Jalqabaa**

1. Qalama bitachuuf mana dhaabbataa keessa deemte haa jennu. Sheelfii barreeffamaa irratti qalama gosa adda addaa argatta. Tokko filattee yeroo bitattu gabaa akkamii irratti hirmaachaa jirta? Waa'ee kanaa garee namoota sadii ta'uun irratti mari'adhaa.

Gabaa dorgommii monopolii jechuun caasaa gabaa gurgurtoonni fi bitoonni baay'inaan jiran, akkasumas dhaabbileen oomisha adda addaa (heterogeneous) oomishanii fi gurguran bilisaan seenuu fi ba'uu isaanii agarsiisa. Gurgurataan oomisha adda ta'e maamiltoota oomisha isaa warra kaan caalaa filatan irratti aangoo monopolii daangeffame qaba.

Dorgommiin monopolitic amala dorgommii tokko tokkoo fi amala monopoli tokko tokko qaba. Dhaabbileen baay'een jiraachuu isaanii irraa kan ka'e gabaan kun dorgommii kan qabu yoo ta'u, danqaan seenuu fi ba'uu hin jiru. Amalli monopolii isaa garuu oomishaalee adda ta'an kanneen oomishaalee bakka bu'oota dhiyoo ta'an irraa kan maddudha. Haala kanaan gabaan kun gabaa dhugaa caalaa yoo ta'u, haalli gabaa isaa qabatamaan gabaa dorgommii mudaa hin qabnee fi gabaa monopolii gidduutti bakka tokkotti argama.

4.3.1 Amaloota gabaa monopoliitiin dorgomaa ta'e

Dorgommiin monopolistic gabaa amala armaan gadii qabu ibsa:

Garaagarummaa oomishaa: tokkoon tokkoon dhaabbataa oomisha yoo xiqqaate kan dhaabbilee biroo irraa xiqqoo adda ta'e oomishaa fi dhiyeessa. Garaagarummaan jiru akkaataa, maqaa maqaa, qulqullinaa fi kkf ta'uu danda'a.Dhaabbiileen adda addaa oomishaalee akka qalama, biskutii, saamunaa kan oomishanii fi manneen daldalaa akkaataa uffata adda addaa gurguran kan dabalatudha; manneen nyaataa nyaata gosa adda addaa gurguran; akkasumas oomishaalee akka biiraa yoo xiqqaate walfakkaataa ta'uu danda'an garuu ilaalcha ummataatiin sababa beeksisaafi maqaa maqaa daldalaatiin adda ta'uu danda'an illee.

Gurgurtoonni fi bitoota hedduu: amala dorgommii monopolii kan biraan gurgurtoonni fi bitoonni hedduun gabaa keessatti argamuu isaaniiti. Gabaa dorgommii guutuu qabu irraa xiqqaa ta'us, gurgurtoonni fi bitoonni oomisha kanaa baay'eedha.

Dhaabbilee Bilisaa Galuu fi Bahuu: gabaa dorgommii mudaa hin qabneen wal fakkaata, dhaabbileen haaraan oomisha gabaa keessatti oomishuuf fi dhiyeessuuf fedhii fi dandeettii qaban yoo bu'aa argamsiisan gufuun hin jiru. Haaluma walfakkaatuun dhaabbati kamiyyuu daldala sana keessa turuun gatii akka hin qabne yoo amane bilisa ta'ee ba'a.

Dorgommiin gatii hin taane jiraachuu: sababa garaagarummaa oomishaatiin dorgommii gatiitiin alatti **dorgommii gatii hin taanees ni jira.** Dorgommiin gatii hin taane dorgommii monopolii keessatti qaama barbaachisaa dha. Dorgommiin gatii hin taane bifa qulqullina oomishaa, beeksisa, maqaa maqaa, tajaajila maamilaa fi kkf qaba.Fakkeenyaaf, dhaabbati tokko waa'ee amala addaa oomisha isaa fayyadamtoota bira ga'uuf beeksisa irratti maallaqa baasee, kanaanis bitoota haaraa argachuu fi amanamummaa maqaa daldalaa guddisa.

4.3.2 Hojii Fedhii fi Galii

qeenxee. Barbaaduu

Bu'aa garaagarummaa oomishaatiin, amala gabaa dorgommii monopoliitiin, dhaabbileen gatii kan baasan yoo ta'u, tokkoon tokkoon dhaabbataa immoo qaxxaamuraa fedhii gara gadiitti kan qaxxaamuru isa mudata. Kun kan agarsiisu, dhaabbilee dorgommii mudaa hin qabne irraa adda ta'ee, dhaabbati gabaa dorgommii monopolii qabu keessa jiru dorgomtoota muraasa qaba. Dhaabbanni monopolii dorgomtoota hin qabu. Haala kanaan, kaarviin fedhii dhaabbata dorgommii monopolii jala jiruu kan dhaabbata monopolii caalaa diriiraa dha, akkuma fakkii 4.6 irratti mul'atu.

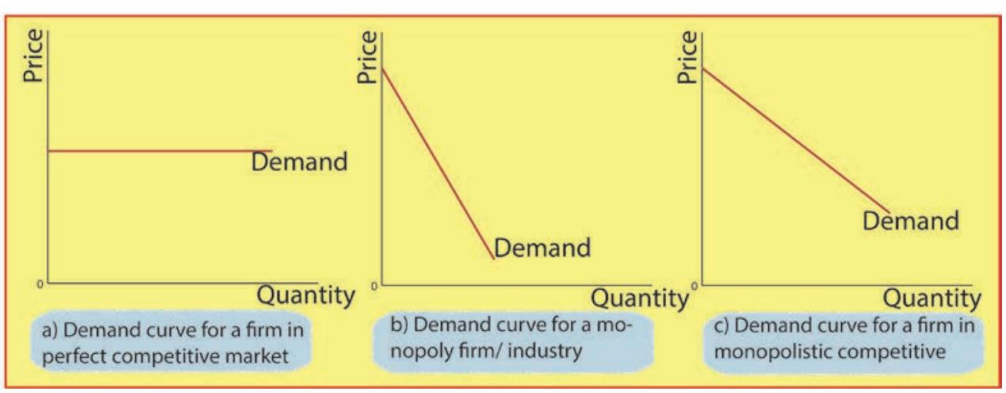

Fakkii 4.6 Dhiibbaa kaarvoota fedhii gabaa adda addaa jalatti

Fakkiin 4.6 akka agarsiisutti, kaarviin fedhii dhaabbata dorgommii monopolistic mudatu akka dorgommii mudaa hin qabneetti horizontal akka hin taane agarsiisa. Akkasumas, akka monopoliitti, kaarvii fedhii gabaa miti.

b. Hojii Galii

Gabaa dorgommii mudaa hin qabnee fi gabaa monopolii keessatti galiin dhaabbata tokkoo gahee oomisha isaa gurguruu irraa argatudha. Dorgommii monopolii yoo ta'e dhaabbatichi gatii yoo gadi buuse fedhiin akka dabalu ni eega. Kaarviin fedhii dhaabbata tokkoos kaarviin AR isaati. Kanaafuu, dhaabbati kun qaxxaamuraa AR gara gadiitti kan qaxxaamuru qaba. Galiin marginal galii giddu galeessaa gadi, akkasumas gara gadiitti kan qaxxaamurudha.

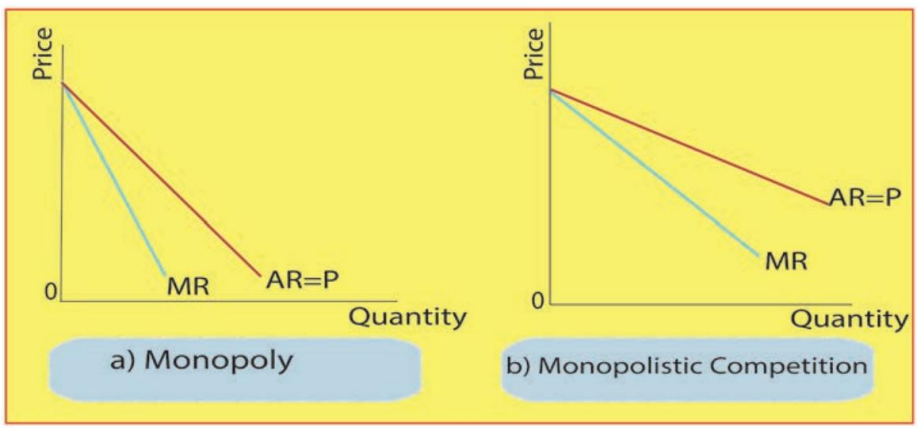

Fakkii 4.7: Kaarvoota AR fi MR Dorgommii Monopoly fi Monopolistic jalatti.

ÿ **Gocha 4.3**

1. Jecha "gabaa dorgommii monopolitically" jedhu hiika kenni.
2. Tilmaama fi amala monopolii irra deebi'ee ilaaluu gabaa dorgomaa ta'e.

4.4 Gabaa Oligopoolii

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Gabaa oligopoly haala gaariin ibsi.
6 Amaloota gabaa oligopoly irra deebi'uu.
6 Maalummaa dalagaalee fedhii fi galii gabaa oligopoly ni ibsu.

Yaadota Ijoo

duopoly, gaaffii oligopoly.

Gocha Jalqabaa

1. Gabaa oligopoly jechuun maali? Mata duree kana lama lama ta'anii irratti mari'adhaa.

Oligopoly jechuun gurmaa'ina gabaa dhaabbileen oomisha walfakkaataa ykn walitti dhiyeenyaan bakka bu'an (walfakkaatu ykn adda ta'e) oomishaman muraasa. Oligopoly kan jedhamu gabaa irratti gurgurtoonni tokkoo ol yoo jiraatan yoo ta'u, lakkoofsi isaanii garuu gumaachi dhaabbata tokkoon tokkoon isaanii akka xiqqaatu taasisuutti guddaa miti. Kanaafuu, dhaabbileen wal-irratti hirkatanii kan argamanidha. Kunis, akka waan gochi dhaabbata tokkoo kallattiin kan dorgomtootaa fi gocha namoota birootiin dhiibbaa irra ga'etti amala agarsiisu. Fakkeenyi tokko gabaa addunyaa boba'aa qamadii ti. Biyyoonni muraasni Baha Giddu Galeessaa baay'ee to'atu

kuufama boba'aa addunyaa. Warshaaleen simintoo fi sukkaaraa fakkeenya dhaabbilee oligopoly Itoophiyaati.

4.4.1 Amaloota gabaa Oligopoolii

Gabaa oligopoly gabaa amala armaan gadii qabu ibsa:

Dhaabbilee olaantummaa qaban muraasa: baay'inni dhaabbilee xiqqaa waan ta'eef tokkoon tokkoon dhaabbataa gocha dhaabbilee biroo beekamtii kan kennu yoo ta'u, kunis dhaabbileen wal-irratti hirkataa ta'uu isaanii agarsiisa.

y Gufuu seensaa: gabaa oligopoly keessatti dhaabbileen haaraan gabaa seenuuf danqaan seensaa rakkisaa ykn hin danda'amu. Gufuuwwan seensaa sababa; iskeelii dinagdee fi kaappitaala guddaa barbaachisu gabaa biroo wajjin wal bira qabamee yoo ilaalamu, monopoli irraa kan hafe.

y Paatentiin ykn teeknooloojii ykn meeshaalee jallisii argachuun dandeettii (potential) hambisuu danda'a dorgomtoota.

y Omishaaleen walfakkaataa yookiin adda ta'uu danda'u.

y Dhaabbilee gidduutti wal-irratti hirkattummaa ni jira. Murtoon dhaabbata tokkoo hunda ilaallata dhaabbilee, kanaaf dhaabbileen hundi dhaabbilee biroo hordofu.

Duopoly gosa oligopoly isa salphaadha. Duopoly jechuun haala addaa oligopoly kan industirii kana keessatti dhaabbileen lama qofa ta’an fakkeenyaaf Ethio-Teleocom fi Safaricom Ethiopia

4.4.2 Hojii Fedhii fi Galii

qeenxee. Barbaaduu

Bu’aa addaan ba’iinsa oomishaa, amala gabaa oligopoly, dhaabbileen gatii kan baasan yoo ta’u, tokkoon tokkoon dhaabbataa qaxxaamuraa fedhii gara gadiitti kan qaxxaamuru isa mudata. Jijjiiramni gatii dhaabbata tokkoon dhufu kamiyyuu dhaabbilee wal dorgoman jijjiirama gatii fiduu danda’a. Kanarraa kan ka’e, kaarviin fedhii dhaabbata oligopolist tokko mudatu jijjiiramaa itti fufa.

b. Hojii Galii

Akkuma gabaa biroo hundaatti galiin dhaabbati tokko oligopoly keessa jiru gahee oomisha isaa gurguruu irraa argatudha. Kaarviin AR dhaabbata tokkoos kaarviin fedhii isaa wajjin tokko. Haala kanaan dhaabbatichi kaarvii AR gara gadiitti qaxxaamuru qaba. Kaarviin galii marginal kaarviin galii giddu galeessaa gadi ta’a.

ÿ **Gocha 4.4**

1. Gabaa oligopoly ibsuu
2. Amaloonni gabaa oligopoly maali?
3. Maalummaa dalagaalee fedhii fi galii gabaa oligopoly ni ibsu.

Cuunfaa Kutaa

Gabaa dhaabbati dhuunfaa tokko oomisha isaa (gaarii ykn tajaajila) fayyadamtootaaf itti hojjetu ykn gurguru bal'inaan gabaa mudaa hin qabne (dorgomaa guutuu) fi mudaa hin qabne jedhamee ramadamuu danda'a. Ulaagaaleen gurguddoon sadan: baay'ina namoota bituu danda'an (gaaffattoota) fi gurgurtoota (dhiyeessitoota); meeshaan yookiin tajaajilli sun walfakkaata yookiin walfakkaataa ta'uu isaa; akkasumas gabaa keessaa bilisaan seenuu fi bilisaan bahuu jiraachuu fi dhiisuu isaa. Ulaagaalee kanneen irratti hundaa'uun gabaawwan gosoota gurguddoo armaan gadiitti ramadamu: 1.1.

Gosoota gabaa	Amaloota ijoo
1. Dorgommii Mudaa Hin Qabne	• bitattootaa fi gurgurtoota baay'ee • oomisha walfakkaataa • bilisaan seenuu/ ba'uu • iftoomina odeeffannoo guutuu
2. Monopoly (Monopoly) jedhu	• dhiyeessaa olaantummaa qabu tokko • oomisha walfakkaataa • seenuu/ba'uu daangeffame
3. Dorgommii monopolistic	• bitattootaa fi gurgurtoota baay'ee • oomisha adda addaa • bilisaan seenuu/ ba'uu
4. Oliigoopoolii	• dhiyeessitoota olaantummaa qaban baay'ina daangeffame • oomisha walfakkaataa/heteroojinii • seenuu/ba'uu daangeffame

Dhaabbanni dorgomaa ta'e gatii kan fudhatu waan ta'eef galiin isaa hamma oomisha oomishuun walmadaala. Gatiin meeshaa sanaa galii giddu galeessaa dhaabbatichaa fi galii marginal isaa lamaan isaanii wajjin walqixa. Monopoliin kan uumamu dhaabbati tokko qabeenya ijoo yeroo qabaatu, mootummaan dhaabbata tokkoof mirga addaa meeshaa tokko oomishuuf yeroo kennu ykn dhaabbati tokko gabaa guutuu baasii dhaabbileen hedduun danda'an caalaa gadi aanaadhaan dhiyeessuu kan danda'u yoo ta'edha. Monopoliin gabaa isaa keessatti oomishaa tokkicha waan ta'eef, fedhiin oomisha isaa gadi bu'u isa mudata.

Gabaa monopoliitiin dorgomaa ta'e amaloota sadiitiin kan beekamu yoo ta'u: dhaabbilee hedduu, oomishaalee adda ta'anii fi bilisaan seenuu. Garaagarummaan oomishaa dorgommii monopolistic keessatti uumame beeksisa fi maqaa maqaa daldalaa fayyadamuutti nama geessa. Gosoonni gabaa mudaa hin qabne lamaan boodaa (dorgommii oligopoly fi monopolistic) dhaabbilee dhuunfaa gidduutti dorgommii ta'een kan beekamanidha.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa

Kutaa I: Yoo himichi sirrii ta'e 'Dhugaa' ykn yoo himmichi ta'e 'Soba' barreessi sirrii miti.

1. Gabaa oligopoly gabaa bitaa tokkicha qabuudha.
2. Monopolist qulqulluun nama gatii fudhatudha.
3. Gabaa dorgommii monopolii gabaa monopolii caalaa galii diriiraa qaba.
4. Dominating factor of production madda aangoo monopoli ta'uu danda'a.
5. Garaagarummaan oomishaa amala gabaa dorgommii monopolistic ti.

Kutaa II: Wantoota filannoo hedduu qaban

Kallattii: Gaaffiiwwan armaan gadii dubbisiitii deebii sirrii kenname keessaa filadhu

filannoowwan biroo.

1. Gabaa dorgommii guutuu qabu kan amala gaarii qabu:

   QEENXEE . Oomisha walfakkaataa.

   B . Oomisha heterogeneous ta'e.

   C . Galtee uggurame jiraachuu.

   D. D . Kanneen armaan olii hunda.

2. Kanneen armaan gadii keessaa amala monopolii kan hin taane isa kami?

   . Bituu tokko qofa

   QEENXEE . Gurguraa tokkicha

   Dh.K.D. Gufuu seensaa

   D. D . Kanneen armaan olii keessaa tokkollee hin jiru.

3. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu seenuu fi bahuun rakkisaadha?

   QEENXEE . gabaa dorgomaa guutuu ta'e

   B . gabaa monopolii ta'e

   C . Gabaa oligopoly

   D . gabaa dorgommii monopolistic

4. Gabaa armaan gadii keessaa tokko gatii kan tolchu MITI.

   QEENXEE . gabaa dorgomaa guutuu ta'e

   B . gabaa monopolii ta'e

   C . Gabaa oligopoly

   D . gabaa dorgommii monopolistic

5. Gabaa armaan gadii keessaa kamtu kaarvii fedhii (demand curve) haalaan cirracha ta'e qaba?

   QEENXEE . gabaa dorgomaa guutuu ta'e

   B . gabaa monopolii ta'e

   C . Gabaa oligopoly

   D . gabaa dorgommii monopolistic

Kutaa III: Deebii bal'aa kanneen armaan gadii barreessi.

1. Amaloonni adda ta'an nama dorgommii guutuu fi qulqulluu ta'e maali caasaa gabaa monopolii qabaachuu?
2. Sababoota/madda monopolii tokko uumuu danda'an hamma dandeessu tarreessi.
3. Hamma aangoo monopolii dhaabbati dhuunfaa tokko akka ta'e wantootni murteessan maali qabaachuu hin oolan?
4. Amaloota dorgommii monopolii sadan ibsi. Dorgommiin monopolii akkamitti akka monopolii ta'a? Akkamitti dorgommii mudaa hin qabne fakkaata?

Yuunitii Baankii fi Faayinaansii

5. 5.

Seensa

Dinagdee keessatti wantoota bu'uuraa oomishaa keessaa tokko kaappitaala dha. Kaappitaalli hanga maallaqa oomishtoonni wantoota oomishaa biroo (hojjetaa, lafaa fi abbootii qabeenyaa) adeemsa oomishaa keessatti itti fayyadamaniif kaffaludha.

Dhaabbilee faayinaansii kanneen irraa faayinaansii dabarsuudhaaf itti fayyadaman keessaa baankonni isa tokko kanneen warra isa barbaadaniif caalaa qaban. Namoonni qarshii garmalee qaban faayinaansii dhaqanii baankii keessa ni galchu, kun qusannaa jedhama. Namoonni hanqinni maallaqaa isaan mudate gara baankii deemuun liqii ni gaafatu. Baankonni akkaataa hojimaata liqii isaaniitiin maallaqa akka liqiitti ni kennu. Sochiin baankotaa kun fakkeenya gidduu seenummaa faayinaansii keessaa isa tokko.

Haala kanaan, kutaa kana keessatti dhimmoonni baankotaa fi giddu-galeessitoota faayinaansii biroo ilaallatan seensa Giddu-galeessitoota faayinaansii, seensa gabaa faayinaansii, Dhaabbilee faayinaansii, dhaabbilee faayinaansii baankii fi baankii hin taane, guddina seenaa damee baankii Itoophiyaa, baankii elektirooniksii (e-banking), dhaabbilee faayinaansii dhalootaan Itoophiyaa – "ikub", "iddir". Kanaafuu, barattoonni baankotaa fi giddu-galeessitoota faayinaansii biroo naannoo isaanii jiranii fi hojii isaanii akka qusattoota maallaqa dabalataa fi akka liqeessitoota maallaqa barbaadaniif yaaduun irraa eegama.

Kaayyoowwan Kutaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Waa'ee gosoota giddu-galeessitoota faayinaansii adda addaa irratti mari'adhaa.
6 Gahee dhaabbilee faayinaansii dhalootaan jiraatan xiinxaluu.
6 Guddina seenaa dhaabbilee faayinaansii (Baankota, Faayinaansii Maayikiroo fi dhaabbilee Indigenous) Itoophiyaa keessatti argaman ni ibsu.
6 Dhaabbilee faayinaansii (Baankota, Faayinaansii Maayikiroo fi Indigenous dhaabbilee).
6 Dhaabbilee faayinaansii Itoophiyaa (Baankii, Faayinaansii Maayikiroo fi Dhaabbilee dhalootaan jiraatan).
6 Gahee dhaabbileen faayinaansii hawaas-dinagdeedhaaf qaban madaaluu fooyya'iinsa hawaasaa.

5.1 Seensa Giddu-galeessa Faayinaansii

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Giddu-galeessa faayinaansii ni ibsu, .
6 Giddu-galeessitoota faayinaansii kaasuun.
6 Faayidaa giddu-galeessitoota faayinaansii tarreessi.

Yaadota Ijoo

Maallaqa; Giddu-galeessitoota faayinaansii; Qusachuu; Liqii fudhachuu; Baankota; Faayinaansii maayikiroo Dhaabbilee

Gocha Jalqabaa

Dhaabbilee faayinaansii (fkn, baankota) magaalaa keessan keessa jiran yaadi. Faayidaa isaan ummata magaalichaaf qaban tarreessaa?

Giddu-galeessi faayinaansii maali?

Giddu-galeessa faayinaansii jechuun dhaabbata daldala faayinaansii tokko keessatti qaama lama gidduutti akka giddu-galeessa ta'ee hojjetudha, fakkeenyaaf- Baankii Daldalaa Itoophiyaa. Giddu-galeessitoonni faayinaansii fayyadamaa giddu galeessaaf faayidaa hedduu kan akka nageenya, dhangala'aa, fi dinagdee guddinaa baankii fi bulchiinsa qabeenya keessatti hirmaatu ni kennu.

Kana jechuun, giddu-galeessitoonni faayinaansii dhiyeessitoota (maallaqa dabalataa qaban) fi fayyadamtoota (hanqina maallaqaa qaban) kaappitaala faayinaansii gidduutti gidduu seenu. Maallaqni yuunitii baasii caalmaa irraa gara yuunitii baasii hanqina qabuutti karaa giddu-galeessitoota faayinaansiitiin darbuun
Giddu-galeessa Faayinaansii jedhamuunis ni waama.

Faayidaan giddu-galeessitoota faayinaansii maali?

Kuusaadhaaf: Giddu-galeessitoonni faayinaansii nageenyaafi dhala argatu ni kennu. Nageenyi jechuun maallaqni namoota kuufatan balaa kasaaraa kamiyyuu irraa bilisa ta'uu isaati. Baankonni maallaqa baankii isaaniitti kuufaman irraas dhala kaffalu. Isaan kun faayidaa giddu-galeessitoota faayinaansiitiin kuufamtootaaf argamsiisaniidha.

Warra liqeeffataniif: Namoonni maallaqa baankota irraa liqeessanii fi giddu-galeessitoonni faayinaansii biroo invastaroota jedhamuun beekamu. Adeemsa oomishaa keessatti hanqinni faayinaansii isaan mudatee gara giddu-galeessitoota faayinaansii (fkn, Baankota) deemuun, maallaqa ykn faayinaansii invastimantii isaaniif argachuuf. Giddu-galeessitoonni faayinaansii maallaqa liqeessan irraa dhala waggaa isaanii irraa ni kaffalu. Maallaqa baay'ee liqeesseen invastimantii (oomisha) baay'ee hojjetu kunis biyyattiif faayidaa qaba.

Haala kanaan faayinaansii (maallaqni) dinagdee keessatti akka dhiiga qaama keessa naanna'uu ti. Kamuu

dinagdeen ykn biyyi maallaqa (faayinaansii) malee akka gaariitti hojjechuu hin dandeessu, akkuma qaamni osoo dhiigni keessa hin naanna'in hojjechuu hin dandeenye. Fedhii keenya guyyaa guyyaa (fedhii = fedhii + Dandeettii; bakka dandeettiin maallaqa ykn faayinaansii ta'etti, qabnu) bitachuuf itti fayyadamna.

ÿ **Gocha 5.1**

1. Gaaffilee armaan gadii irratti hiriyyaa keessan waliin lama lama ta'anii mari'adhaa:
   - Giddu-galeessitoonni faayinaansii maali?
   - Giddu-galeessi faayinaansii maali?
2. Giddu-galeessitoota faayinaansii magaalaa keessan keessa jiran tarreessi.

Kutaalee xixiqqaa itti aanan keessatti gosoota giddu-galeessitoota faayinaansii adda addaa ni barattu.

5.2 Seensa Gabaa Faayinaansii

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Gabaa faayinaansii ni ibsu, .

6 Qaamolee gabaa faayinaansii adda baasuu.

Yaadota Ijoo

Gabaa Faayinaansii; Gabaa Maallaqaa; Gabaa Kaappitaalaa; Invastimantii

Gocha Jalqabaa

Gabaa faayinaansii yeroo yaaddan maaltu sammuu keessan dhufa?

Gabaa faayinaansii gabaa qusannoon invastimantiif ramaduuf karaa ta'eedha. Qusattootaaf qabeenya adda addaa akkasumas bifa adda addaa invastaroota maallaqa walitti qabuu fi kanaanis gocha qusannaa fi invastimantii addaan baasuu danda'an ni kennu. Qusattoota fi invastaroota dandeettii dhuunfaa isaaniitiin osoo hin taane, dandeettii dinagdee, invastimantii fi qusannaa wal duraa duubaan qabuun kan danqamanidha. Gabaawwan faayinaansii, kanaaf, guddina dinagdeef gumaacha kan godhan yoo ta'u, inni lammaffaan saffisa qusannoo fi invastimantii irratti kan hundaa'udha.

Gabaawwan faayinaansii qaamolee gurguddoo lama qabu: 1.1.

QEENXEE . Gabaa maallaqaa

B . Gabaa kaappitaalaa

A. Gabaa maallaqaa: akka (Drake & Fabozzi, 2010) jedhutti gabaan maallaqaa damee gabaa faayinaansii meeshaalee faayinaansii yeroo ba'an guyyaan bilchina isaanii waggaa tokkoo fi isaa gadi ta'e of keessatti hammatedha. Meeshaaleen gabaa maallaqaa kanneen akka:

y Kaffaltii tiraazirarii,
y Waraqaa daldalaa, **y**
Ragaa kuufama irratti mari'atamu, **y**
Waliigaltee deebi'ee bitachuu, fi **y**
Fudhatama Baankotaa.

AN . Biilii Tiraazirarii: meeshaalee faayinaansii mootummoonni ba'anii fi guyyaan bilchina isaanii torban sadii, ji'a tokko, ji'a sadii ykn ji'a jaha qaba.
Abbaan T-Bill bu'aa kan dhugoomsu sekuritiiwwan kana gatii bilchinaa gadi bituudhaan sana booda gatii bilchinaa yeroo bilchinaa argata.

II . Waraqaawwan daldalaa: waraqaa waadaa barreeffamaan waadaa kaffaltii korporeeshinii guddaa, liqii qabuun ykn bulchiinsa magaalaa orijinaala qabuun kenname dha

bilchina guyyaa tokko (1) hanga guyyaa dhibba lamaa torbaatama (270) ta'u. Waraqaan daldalaa dhala kan qabu yookiin hir'ina gatiitiin gurguramuu danda'a bu'uura.

III. *Ragaa kuufamaa (CD):* waadaa barreeffamaan baankii tokko nama maallaqa kuufamaa kaffaluuf gale dha. Isaanis baankota daldalaa gurguddoon kan ba'an yoo ta'u, yeroon isaanii jalqabaa ji'a tokkoo hanga waggaa tokkoo gidduutti kan argamudha. Guyyaa bilchinaa irratti, kennaan ijoo, dhala dabalataan ni deebisa.

B. Gabaa Kaappitaalaa: damee gabaa faayinaansii meeshaaleen faayinaansii yeroo dheeraa korporeeshinii fi mootummootaan itti ba'aniidha. Bilchina jalqabaa waggaa tokkoo ol fi sekuritiiwwan bara baraa (kanneen bilchina hin qabne) qabu. Sekuritiiwwan gabaa kaappitaalaa gosa lama qabu:

1.1.

qeenxee.

Walqixxummaa fi b. Dirqama Liqaa

qeenxee. *Iquity:* meeshaa faayinaansii gabaa kaappitaalaa yoo ta'u kunis aksiyoonaa waliigalaa fi aksiyoonaa filatamaa of keessatti qabata. Aksiyooniin waliigalaa abbummaa korporeeshinii bara baraa kan bakka bu'u yoo ta'u, kanarraa ka'uun, aksiyooniin waliigalaa wabii *bara baraati.* Aksiyooniin filatamaas dantaa abbummaa korporeeshinii bara baraa keessatti bakka bu'a garuu guyyaa furuu (bilchina) qabaachuu ykn bara baraa ta'uu danda'a.

b. *Dirqama Liqaa:* meeshaa faayinaansii gabaa kaappitaalaa yoo ta'u, liqeessaan yeroo murtaa'e waggaa tokkoo ol gatii bilchina isaa akka deebisu waadaa seenudha. Isaanis:

Liqii baankii fi

Wabiiwwan liqaa.

Liqii Baankii- Bifa liqii baankii akkasii keessaa tokko *liqii baankii sindikeetii dha.* Kun liqii gareen (ykn sindikeetii) baankotaa liqeessaaf maallaqa itti kennudha.

Wabiiwwan liqaa: wabii *liqaa yeroo bahu yeroon isaa waggaa 10 fi isaa gadi ta'e(Yaadannoo); fi kanneen bilchina waggaa 10 ol qaban (Bonds).*

ÿ **Gocha 5.2**

1. Gabaa faayinaansii maali?
2. Qaamonni gabaa faayinaansii maali?
3. Tokkoon tokkoon qaama gabaa faayinaansiitiif fakkeenyota tokko tokko tarreessi.

5.3 Seensa Dhaabbilee Faayinaansii

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Dhaabbilee faayinaansii ni ibsu

6 Sirna baankii ibsi

6 Kaffaltii tizrii bal'inaan ni ibsu

6 Gahee baankotaa fi kaffaltii tizrii xiinxaluu

Yaadota Ijoo

Dhaabbilee; Dhaabbilee faayinaansii; Dhaabbilee faayinaansii dhalootaan jiraatan; Dhaabbilee faayinaansii maayikiroo; Dhaabbilee idilee; Dhaabbilee al-seerummaa

Gocha Jalqabaa

Dhaabbilee faayinaansii yeroo yaaddan maaltu sammuu keessan dhufa?

Dhaabbileen maali?

Dhaabbanni seera hariiroo hawaasummaa, siyaasaa fi dinagdee qindeessaniidha. Hawaasa ykn jaarmiyaa kamiyyuu keessatti 'seera bu'uuraa taphaati'. Bifa lamatu jira kan Dhaabbilee: 1.1.

y Sirnaafi Al-idilee.

Dhaabbileen idilee *heera barreeffamaa, seerota, imaammata, mirgaa fi dambiiwwan qaamolee ofiisaaniitiin raawwataman of keessatti qabatu.*

Dhaabbileen al-seerummaa ammoo *seera hawaasummaa, aadaa ykn duudhaa yeroo baay'ee hin barreeffamnee fi yaadaafi amala bocuudha.*

Dhaabbileen faayinaansii maali?

Dhaabbileen faayinaansii *dhaabbilee akka giddu-galeessa faayinaansii ta'anii tajaajilanidha .*

Dhaabbileen faayinaansii gosoota gurguddoo *sadii* qabu : 1.1.

AN . Dhaabbilee Kuusaa: Dhaabbilee kuufama fudhatan kanneen fudhatanii fi bulchan kuufama fi liqii ni kenna. Fakkeenyaaf: *baankotaa fi waldaalee liqii.*

II . Dhaabbilee Waliigaltee: Dhaabbilee inshuraansii fi fandii sooramaa; fi

III . Dhaabbilee Invastimantii: Baankota Invastimantii, barreessitoota wabii, dhaabbilee daldalaa.

5.3.1 Dhaabbata Faayinaansii Baankii

Baankiin giddu-galeessa faayinaansii kan nama liqeesseef maallaqa (liqii) *kennudha .* Akkasumas kuufama (qusannaa) kuufamtoota irraa ni fudhatu. Dameen baankii dinagdee kamiyyuu keessatti giddu-galeessa ta'uu isaatiin, hojii isaanii kanneen akka:

(a) Qusannoo sochoosuu,

(b) Invastimantii gaarii adda baasuu fi (c)

To'annoo dhaabbataa sirrii ta'een sochii gochuu, keessumaa sadarkaa jalqabaa irratti kan misooma dinagdee fi naannoo dhaabbilee laafaa ta'e.

Haaluma kanaan gaheen baankotaa dinagdee tokko keessatti qaban;

AN . Odeeffannoo waa'ee dhaabbilee fi hoggantootaa argachuu fi kanaanis fooyyessuu ramaddii kaappitaalaa fi bulchiinsa dhaabbilee.

II . Balaa qaxxaamuraa, yeroo gidduu fi dhangala'aa bulchuu fi kanaan gahumsa invastimantii fi guddina dinagdee guddisuu.

Akka dhaabbataatti gahumsi baankii wantoota ijoo lama armaan gadii irratti hundaa'a:

1) Sadarkaa dorgommii baankota gidduu jiruu fi, 2) Maalummaa dambii baankonni itti jala jiran.

Dorgommiin baankota dinagdee keessatti uumamu:

ÿ Dhaabbilee kuufama keessatti gahumsi teeknikaa guddaa, **ÿ** Liqeessitootaaf dhala gadi aanaa, **ÿ** Kuusaaf dhala olaanaa fi **ÿ** Tajaajila adda addaa guddaa

5.3.2 Dhaabbata Faayinaansii Baankii Hin Taane

Dhaabbanni faayinaansii baankii hin taane (NBFI) dhaabbata faayinaansii hayyama baankii guutuu hin qabne ykn dhaabbata to'annoo baankii biyyaalessaa ykn idil-addunyaatiin hin to'atamne dha.

NBFIn tajaajila faayinaansii baankii wajjin walqabatu- kan akka invastimantii, inshuraansii, balaa walitti qabuu, qusannoo waliigaltee, fi daldala gabaa ni mijeessa.

Fakkeenyaaf: dhaabbilee inshuraansii, manneen gurgurtaa qabeenyaa, kanneen cheekiin kaashiyeerii kennan, bakka cheekiin maallaqa itti kaffalamu, liqii guyyaa kaffaltii, jijjiirraa maallaqaa, fi dhaabbilee liqii xiqqaa.

ÿ **Gocha 5.3**

Garee hiriyyoota deeskii wajjin hiriyyaa kee wajjin mariÿadhu;

1. Dhaabbileen faayinaansii maali?
2. Qaamonni dhaabbilee faayinaansii maal fa'a?
3. Baankonni hawaasa keessatti gahee akkamii qabu ykn qabu?
4. Kaffaltiin maallaqaa maali?

5.4 Misooma Seenaa Baankota Itoophiyaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Guddina seenaa baankota Itoophiyaa ni ibsu

6 Dhaabbilee faayinaansii baankii hin taane Itoophiyaa keessatti argaman adda baasuu

6 Gahee fi hojii baankotaa ni ibsu

Yaadota Ijoo

Sirna dinagdee Sooshaalistii; Bilisummaa Faayinaansii

Gocha Jalqabaa

Baankiin Itoophiyaa keessatti umriin isaa hangam qaba?

Yaadannoo Seenaa

Itoophiyaa keessatti baankii ammayyaa bara 1905 eegale: Baankii Abisiiniyaa hundeeffamuudhaan, waliigaltee waggaa shantamaaf Baankii Biyyoolessaa Anglo-Egyptian waliin taasifame irratti hundaa'uun.

Bara 1908: baankii misoomaa haaraa (Societ Nationale d' Ethiope Pour le Development de l'Agriculture et du Commerce jedhamu) fi baankota biyya alaa biroo lama (Banque de l'Indochine fi Compagnie de l'Afrique Orientale) hundeeffamaniiru.

Baankonni kunneen guutummaatti kan biyya alaa ta'uu isaaniitiin qeeqamaa turan.

5.4.1 Seenaa Baankii Itoophiyaa

AN . 1905 - 1931. Bara 1931tti

Itoophiyaa keessatti baankii ammayyaa kan jalqabe Emperor Menelik II (Mootii Itoophiyaa) ture. Waliigalteen Mootichaa fi Baankii Biyyaalessaa Masrii kan Ingilizii ta'e gidduutti mallattaa'ee ture. Baankiin ammayyaa jalqabaa Baankii Abisiiniyaa bara 1906 sababa waliigaltee kanaan hundeeffame. Baankichi guutummaatti Baankii Biyyoolessaa Masrii, baankii biyya alaatiin kan hoogganamu ture. (Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa, 2020/21).

Akka (Mauri, 2003) jedhutti, Baankichi laafinni waggaa 50- kennameefii nootii baasuu, kuufama walitti qabuu fi liqii kennuu irratti kan bobba'e yoo ta'u, maamiltoonni isaa garuu irra caalaan isaanii daldaltoota biyya alaa fi sooreyyii Itoophiyaa turan.

Baankiin Abisiiniyaa erga hundeeffamee waggoota lamaan itti aananiif magaalota biyyattii adda addaa keessatti damee isaa bane. Haaluma kanaan baankichi magaalota biyyattii armaan gadii keessatti damee banatee ture:

y Magaalaa Harar (1906) .

y Magaalaa Dire Dawaa (1908) .

y Magaalaa Gore (1912) fi

y Deesii fi Jibuutii (1920) .

Baankii Abisiiniyaa bara 1931tti qulqullaa'e.(Mauri, 2003). Akka (Nwanne, 2019) jedhutti, Baankichi baankii dhuunfaa yoo ta'u, aksiyooniin isaa Addis Ababa, New York, Paris, London, fi Vienna keessatti gurguramaa ture. Baankichi pirojektii Daandii Baaburaa Firaankoo-Itoophiyaa bara 1917 Addis Ababa gahe maallaqaan gargaareera.

II . 1931 hanga 1936tti

Bara 1931 Baankiin Abisiiniyaa diigamee seeraan **Baankii Itoophiyaan** bakka bu'e
Emperor Hayilasillaaseen aangootti erga dhufanii yeroo muraasa booda.

Baankiin haaraan Baankii Itoophiyaa guutummaatti to'annoo Mootummaa jala kan ture yoo ta'u, hoggansa, hojjettoota, bakka fi maamiltoota baankii duraanii Baankii Abisiiniyaa of keessaa qabateera. (Mauri, 2003) jedhu. Haala kanaan baankiin Itoophiyaa baankii walaba Itoophiyaa isa jalqabaa ta'ee, guutumatti to'annoo mootummaa Itoophiyaa jala ture.

Baankiin Itiyoophiyaa *hojii daldalaa Baankii Abisiiniyaa* fudhachuun *nootii fi saantima baasuuf hayyama argateera .*
Baankiin dameewwan baankii duraanii eegu, itti dabaluudhaan;

- *Ejensii Gaambeellaa fi waajjira geejjibaa Jibuutii.*

Haa ta'u malee, umurii gabaabaa kan ture yoo ta'u, bara 1936tti yeroo Xaaliyaanii qabattee turtetti qulqullaa'e.(Mauri, 2003).

III . 1936-1941tti bara 1936-1941

Xaaliyaanonni bara 1936 – 1941tti biyya (Itoophiyaa) weeraranitti baankota haaraa armaan gadii kan jalqaban yoo ta'u:

y *Baankaa Di Xaaliyaanii,*
y *Baankoo di Roomaa,* **y**
Baankoo Di Naapoolii fi **y**
Baankaa Naaziyoonii del laavoroo

Kunniin dhugumatti dameewwan baankota Xaaliyaanii gurguddoo Xaaliyaanii turan. Dameelee yeroo qabannaa waggaa shanii magaalota gurguddoo Itoophiyaa keessatti socho'an qaban turan.
Bara 1941 booda hojii isaanii kan itti fufan Banco di Roma fi Banco di Napoli (kan Asmaraatti socho'aa turan) qofa.

IV . 1941 - 1943 bara 1943tti

Baankii biyya alaa kan biraa bara 1941 ***(Baankii Barclays)*** *dhufaatii loltoota Ingilizii wajjin* kan jalqabame yoo ta'u isaanis tajaajila baankii *Addis Ababa keessatti qindeessan, hanga bara 1943 dafee bahutti.*

V . 1943 - 1963 bara 1963tti

Baankiin **Mootummaa Itoophiyaa** bara 1943 *Baankii giddu galeessaa Itoophiyaa* ta'uun hundeeffame aangoo nootii baankii fi saantima baasuu akka bakka bu'aa Ministeera Maallaqaa ta'uun kan qabu ta'uu ibsameera. Baankichi biyyattii keessatti baankii daldalaa ijoo ta'uun kan hojjetu yoo ta'u, nootii baankii fi saantima baasuu malees hojiiwwan baankii daldalaa hunda irratti bobba'ee ture. (Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa, 2020/21).

Akka (Mauri, 2003) jedhutti, hundeeffamni **Baankii Mootummaa Itoophiyaa,** baankii walaba Itoophiyaa deebi'ee dhalate. Baankichi hojii baankii hunda akka baankii tokkichaatti hojjechaa ture: hojii baankii daldalaa (liqii kennuu fi kuufama fudhachuu) fi hojii baankii giddugaleessaa (nootii baankii fi saantima baasuu). Hanga bara 1963tti baankii Mootummaa baankii Giddugaleessaa biyyattii ture.

Baankiin **Mootummaa Itoophiyaa** labsii baankii Muddee, 1963 baheen hanga jiraachuu dhaabutti damee *Sudaan Kaartuum fi waajjira geejjibaa Jibuutii irratti* dabalatee dameewwan 21 hundeessee ture.

VI . 1963 – 1974tti bara 1974tti

Akka (Nwanne, 2019) ibsutti, Baankiin Biyyaalessaa Itoophiyaa bara 1963 Labsii lakk.

Bara 1963 mootummaan Itoophiyaa Baankii Mootummaa Itoophiyaa (est. 1942) Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa, Baankii Giddugaleessaa, fi Baankii Daldalaa Itoophiyaa (CBE) jechuun qoode. Boodarra mootummaan Baankii Addis Baankii Daldalaa Itiyoophiyaatti bara 1980 walitti makuun CBE baankii daldalaa biyyattii tokkicha taasiseera. Mootummaan Baankii Addis kan uume walitti makamuu Baankii Addis Ababa haaraa biyyoolessa ta'e, fi hojiiwwan Itoophiyaa Baankoo di Roomaa fi Baankoo Di Naapoolii irraa.

Baankiin Addis Ababa dhaabbata baankii Nashinaal fi Grindlays bara 1963 hundeessee fi %40 kan qabu ture. Yeroo biyyoolessaatti Baankiin Addis Ababa
damee 26 qaba ture.

VII . Bara 1974 hanga 1991tti

Bara 1974 labsii sooshaalizimii hordofuun mootummaan to'annoo isaa dheeresse

dinagdee guutuu irratti fi korporeeshiniiwwan gurguddoo hunda biyyoolessa taasiseera. Haaluma kanaan *baankonni dhuunfaa sadan:*

- *Baankii Addis Ababa, .*
- *Baankoo di Roomaa fi*
- *Baankoo di Naapoolii*

Bara 1976 walitti makamuun (Merged) ta'uun Baankii guddicha Itoophiyaa lammaffaa ta'e ijaaran waamame:

1. *Baankii Addis*

Sana booda bara 1980 Baankii Addis fi Baankii Daldalaa Itoophiyaa SC walitti makamuun / walitti makamuun hanga bara 1994tti baankonni daldalaa dhuunfaa hundeeffamanitti biyyattii keessatti baankii Daldalaa tokkicha ta'e ijaare.

Baankiin *Daldalaa Itiyoophiyaa* kaappitaala Birrii miiliyoona 65, damee 128 fi hojjettoota 3,633, bara 1980tti hojii eegale/jalqabde.

Baankiin *Qonnaa fi Industirii* bara 1970 abbummaa mootummaa dhibbeentaa 100 ta'ee, gaaddisa Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa jala kan ture ta'ee kan hundeeffame.
Sana booda bara 1979tti baankichi Baankii Misooma Qonnaa fi Industirii (AIDB) jedhamee moggaafame. Faayinaansii misooma dinagdee damee qonnaa, industirii fi dameelee dinagdee biyyaalessaa biroo liqii yeroo giddu galeessaa fi yeroo dheeraa akkasumas liqii oomisha qonnaa yeroo gabaabaa dheeressuuf imaanaa itti kennameera (National Bank Of Ethiopia, 2020/21) .

Dameen faayinaansii baankota sadii (3) qofa kan uume yoo ta'u, tokkoon tokkoon isaanii gabaa isaanii keessatti aangoo monopolii kan qaban turan. Bara 1974 -1991 (akka dhaha Giriigooriyaanitti) baankota biyyattii keessatti olaantummaa qaban sadan kanneen armaan gadii turan. Barri kun seenaa Itoophiyaa keessatti bara Sooshaalistii jedhamuunis beekama ture.

- Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa (NBE)
- Baankii Daldalaa Itiyoophiyaa (CBE)
- Baankii Misooma Qonnaa fi Industirii (AIDB)

VIII . Bara 1991 hanga...

Bara 1991 biyyattiin sirna dinagdee bilisaa taate. Baankiin Biyyoolessaa Ityoophiyaa hojiiwwan ijoo to'annoo mootummaa waliigalaa kanaan dura ture irraa adda bahee ibseera. Hayyamaa fi to'annoo Bizinesii Baankii bara 1994 bocameera.
(Labsii Maallaqaa fi Baankii Lakk. 83/1994). Labsichi bu'uura seeraa invastimantii damee baankii irratti taasifamuu kaa'eera.

5.4.2 Gahee fi Hojii Baankota Itoophiyaa keessatti

QEENXEE . **Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa (NBE)**

Baankiin biyyoolessaa Itoophiyaa akkuma baankota biyyoolessaa ykn giddu galeessaa biyyoota biroo dhala to'atu, hanga liqii argamu ni bulcha, hanga dhiyeessii maallaqaa ni to'ata.

Baankiin Biyyoolessaa Itiyoophiyaa bakka bu'ummaa mootummaatiin sochii damee faayinaansii, baankota daldalaa, dhaabbilee inshuraansii fi
dhaabbilee faayinaansii maayikiroo.

Baankonni daldalaa maallaqa galchuudhaan, baankii biyyaalessaa irraa maallaqa liqeessuun, ummataaf maallaqa liqeessuudhaan bu'aa argatu. Baankonni biyyoolessaa garuu baankota bu'aa argatan osoo hin taane, damee faayinaansii waliigalaa biyyattii to'atu.
Kaayyoon damee faayinaansii to'achuu tasgabbii gatii fiduu ykn qaala'iinsa jireenyaa to'achuudha.

Damee faayinaansii to'achuu fi tasgabbii gatii biyyattii keessatti fiduuf gaheen adda addaa inni qabu kanneen armaan gadiiti:

- •Maallaqa maxxansee saantima ni micciisa;
- •Mootummaa bakka bu'ee boondii, maallaqa tizrii, fi waraqaa waadaa ni kenna;
- •Qala'iinsa jireenyaa sadarkaa gadi aanaa ni
  eega; •Dhaabbilee faayinaansii maayikiroo fi kanneen biroo ni hayyama, ni to'ata;
- •Maallaqa mootummaa ni kuufama, dursa kallattiin mootummaaf ni kenna;
- •Baankota daldalaaf maallaqa ni liqeessa;
- •Dhiyeessii maallaqaa, dhala fi kaffaltii biroo ni to'ata, •Baankota daldalaatiin
  liqii akka uumamu ni to'ata;
- •Bu'uura imaammata maallaqaa biyyattii ni boca;
- •Kuusaa idil-addunyaa biyyattii ni bulcha;
- •Sharafa alaa biyyattii ni to'ata;

B . **Baankii Daldalaa Itoophiyaa (CBE)**

Baankiin Daldalaa Itiyoophiyaa baankii daldalaa guddichaa fi adda duree ta'eedha.

Baankiin Daldalaa Itoophiyaa amma jiru bu'aa walitti makamuu Baankii Addis SC fi baankii daldalaa Itoophiyaa duraanii bara 1980 ture.

Akka baankii daldalaa mootummaatti baankichi Gahee fi Hojiiwwan NBEn itti kenname armaan gadii qaba:

•Maa/namoota dhuunfaa fi dhaabbileef qusannaa/kuufama;

•Maatii fi dhaabbileef liqii ni kenna;

•Maatii/namoota dhuunfaaf meeshaalee gatii guddaa qaban eegumsa nageenya qabu ni kenna;

•Maallaqa biyya alaa gurguruu fi bitachuu;

•Xalayaa liqii (LC), cheeki imaltootaa fi kkf ni kenna;

C . **Baankii Misooma Itoophiyaa (DBE)**

Baankiin misooma Itoophiyaa (DBE) dhaabbilee faayinaansii liqii/liqii misoomaa yeroo gabaabaa, giddu galeessaa fi dheeraa kennuu irratti bobba'an keessaa isa tokko. Duudhaa liqii "pirojektii" irratti hundaa'e qaba. Pirojektiin Baankichaan maallaqaan gargaaramu of eeggannoodhaan filatamee kan qophaa'u madaalamuu, itti dhiyeenyaan hordofamuu fi sirnaan madaalamuun ta'a.

Addatti, Baankiin Misooma Itoophiyaa (DBE), kan bara 1994 haaromsa faayinaansii maqaa dhumaa kana fudhate, biyyattii keessatti gahee hojii armaan gadii qabaachuun aangoo qaba:

1) Misooma qonnaa fi industiriitiif liqii ni kenna dameelee;

2) Hojii pirojektoota baankichaan maallaqaan gargaaraman ni to'ata, ni to'ata;

ÿ **Gocha 5.4**

1. Lamaan lama ta'uun waa'ee guddina seenaa baankota Itoophiyaa irratti mari'achuu
2. Baankota daldalaa dhuunfaa baay'ee qabaachuun faayidaa dinagdee maali Itoophiyaa keessatti? Garee namoota afuriin mari'adhaa.
3. Dura dhuunfaan dalagaalee baankota armaan gadii hammam ta'e tarreessuun hiriyyaa keessan waliin mari'adhaa;

An. Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa (NBE)

ii. Baankii Daldalaa Itoophiyaa (CBE)

iii. Baankii misooma Itoophiyaa (DBE) .

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Faayinaansii maayikiroo ibsi

6 Faayinaansii maayikiroo naannoo isaaniitti tarreessu

6 Liqii xiqqaa, maamiltoota xiinxaluu fi amala liqeessitoota maallaqaa kaasuun.

Yaadota Ijoo

Faayinaansii maayikiroo; Liqii xiqqaa; Wabii garee; Liqii dhabuu

Gocha Jalqabaa

Hiyyeessi liqii (liqii) argachuuf eessa deema jettanii yaaddu?

#Yaadachiisa: Baankonni liqii kennuudhaaf wabii (qabeenya qabamuu qabu) gaafatu!

Baankonni mootummaa biyyoota addunyaa adda addaa keessatti *maatii harka qalleeyyiif* liqii kennuuf yaalanii turan. Garuu, hambaa gahumsa dhabuu, malaammaltummaa, fi deeggarsa doolaara miliyoonaan lakkaa'amu qisaasamame qofa dhiisaniiru. Haala kanaan, hiyyeeyyiif liqii wabii tokko malee kennuunis waggoota dheeraaf dhimma ture hanga Mohammed Yunus (Bangladeshi Economist born in 1940) yaada mo'ataa kabajamaa faayinaansii maayikiroo fi liqii xiqqaa qabate, bu'aan isaas Baankii Grameen hundeeffame.

Muhammad Yunus wabii tokko malee hiyyeeyyii ganda naannoo sanaaf liqii xixiqqoo kennuu kan jalqabe yoo ta'u, baankota aadaa idilee irraa liqii argachuu hin dandeenye. Maamiltoonni isaa hiyyeeyyiin bu'aa argachuu fi liqii amanamummaadhaan deebisuu akka danda'an amana ture.

Har'a dhaabbileen faayinaansii maayikiroo namoota harka qalleeyyii miliyoonaan lakkaa'aman biyyoota addunyaa adda addaa keessatti tajaajilu. Liqii xixiqqaa/maayikiroo wabii malee ni kennu, kuufama walitti qabuu, fi, dabalaa dhufe, inshuraansii gurguru, kun hundi maamiltoota baankota daldalaatiin bu'aa hin qabne jedhamanii haqamaniif. Leelliftoonni jijjiirama kana akka warraaqsa hiyyummaa hir'isuu fi jijjiirama hawaasummaa yaaduutti malee akka sochii baankii qofaatti ilaalu. (Armendariz fi Morduch, 2010) kan jedhudha.

5.5.1 Faayinaansii Xiqqaa fi Liqii Xiqqaa

Dhaabbileen faayinaansii maayikiroo (MFIs): dhaabbilee faayinaansii tajaajila faayinaansii kan akka *qusannaa, liqii, inshuraansii fi dabarsuu maallaqaa* namoota osoo akkas ta'ee sirna baankii aadaa wabii gaafateen osoo hin tajaajilamin hafaniif carraa kennan dha.
Faayinaansii maayikiroo (-ing) meeshaalee farra hiyyummaa biroo irraa kan adda isa godhu, carraaqqii mataa isaaniitiin haala jireenya harka qalleeyyii fooyyessa yaada jedhudha. Namoonni galii xiqqaa qaban deebii akka kennan kan hayyamu "micro-businesses" deeggaruuf "micro-credit" kenna

gara carraa dinagdeetti. Isaaniif danqaan guddaan invastimantii xiqqaa kaappitaala hojii yoo ta'u, liqiin xiqqaan gufuu kana irra aanuuf kan dandeessisudha. Kaayyoon dhaabbilee kanaa namoota osoo akkas ta'ee sirna faayinaansii idilee keessaa ala ta'aniif tajaajila faayinaansii kennuudha.

Liqii xiqqaa: liqii xiqqaa dhaabbata faayinaansii maayikirootiin maamila tokkoof kennamudha. Liqiin xiqqaan kan dhiyaatu, *yeroo baayyee wabii malee,* nama dhuunfaaf mala liqii gareetiin. Liqiin garee mala namoonni dhuunfaa baay'een karaa iskimii gareetiin liqii akka argatan taasisudha. Gareen dhimma kana keessatti akka wabiitti fudhatama.
Kaka'umsi deebisuu dhiibbaa hiriyaa irratti hundaa'a; yoo namni tokko garee keessaa hin kaffalle, miseensonni garee kaan hanga kaffaltii guutuu qabu.

Liqiin xiqqaan hiyyummaa irratti meeshaa bu'a qabeessa ta'uun isaa mirkanaa'ee jira, warri sirna faayinaansii idilee hin arganne maallaqa xiqqaa isaan barbaachisu liqeessuu fi daldala xixiqqaa akka jalqaban ykn akka guddisan kan dandeessisudha.

Abbootiin qabeenyaa maayikiroo, ykn *hiyyeeyyii dinagdeen socho'an* namoota daldalaa karaa faayinaansii maayikiroo carraa dinagdee osoo akkas ta'ee sababa hanqina maallaqaatiin tajaajila malee hafutti fayyadamaniidha .

Dhaabbileen faayinaansii maayikiroo (MFI) liqii xiqqaa qofa osoo hin taane, tajaajila faayinaansii biroo kan akka tajaajila qusannaa, tajaajila inshuraansii fi tajaajila jijjiirraa maallaqaa kanneen fayyaa harka qalleeyyii fooyyessuu fi namoota harka qalleeyyii galii tasgabbeessuu fi balaa irraa of eeguuf gargaaran ni kennu.

5.5.2 Maamiltoota Faayinaansii Maayikiroo

Maamiltoonni faayinaansii maayikiroo "hiyyeeyyii dinagdeen socho'an" ykn namoota galii xiqqaa qaban kanneen dhaabbilee faayinaansii idilee argachuu hin dandeenyedha. Maamiltoonni "dinagdeedhaan socho'an" maamiltoonni faayinaansii maayikiroo kun maallaqni argatan kaayyoo oomishaaf malee fayyadamaaf ooluu waan hin qabneef carraa dinagdee fi dandeettii abbootii qabeenyaa qabaachuu qabu. "Hiyyeeyyiin hiyyeeyyii", ykn "hiyyeeyyii", akka waliigalaatti geengoo faayinaansii maayikiroo keessaa baafamanii sagantaalee misoomaa birootiin kan xiyyeeffatan yoo ta'u, sababiin isaas carraa dinagdee ykn dandeettii abbootii qabeenyaa waan hin qabneef.

Malli liqii garee maallaqa kana harka qalleeyyii dinagdeen socho'aniif liqeessuuf filannoo gaarii ta'uun isaa mirkanaa'eera. Mala kana keessatti miseensi garee tokkoon tokkoon isaa isa kaaniif wabii/wabii ta'a. Bu'a qabeessummaa fi itti fufiinsa mala liqii garee cimina walitti dhufeenya hawaasummaa fi dhiibbaa dhiibbaa hiriyaa hawaasa keessatti qabu irratti hundaa'a.

5.5.3 Faayinaansii Maayikiroo fi Liqeessitoota Maallaqaa

Liqeessitoonni maallaqa al-kallattiin dorgomtoota kallattiin dhaabbilee faayinaansii maayikiroo (MFI) ti. Dhala liqeessitoota maallaqaa al-seerummaa irraa kaffalamu yeroo hunda jechuun ni danda'ama kan MFIn kaffalamu baay'ee kan caalu yoo ta'u, liqeessitoonni amala miidhaa irraa eegumsa gosa kamiyyuu hin qaban, fkn, liqii seeraan alaa ykn gocha liqii haqa qabeessa hin taane irraa. Liqeessitoonni maallaqa al-seerummaa yeroo baay'ee hiyyeeyyii MFI argachuu hin dandeenyeef ykn bakka MFIn jiranittillee hiyyeeyyiin tokko tokko maallaqa al-seerummaa filachuu danda'u

liqeessitoota.

Wantoonni gaariin liqeessitoonni maallaqa al-seerummaa ummata hiyyeessaatti akka dhihaatanii fi fedhii isaaniif deebii akka kennan gochuu danda'an jiru. Amaloonni kunneenis;

y Hojimaata salphaa, haala ifa ta'e, yeroon kaffalamuu fi liqii wabii garee osoo hin taane amala liqeeffattootaan deeggaramee. Faayinaansii maayikiroo qabatamaan walnyaatinsa amala gaarii liqii maallaqaa al-seerummaa kanaa kana gara dhaabbilee faayinaansii idilee ta'etti fudhateera.

5.5.4 Dhaabbilee faayinaansii maayikiroo Itoophiyaa keessatti argaman

Bara 2020/21 (dhangala Giriigooriyaanitti) Itiyoophiyaa keessatti Dhaabbileen Faayinaansii Maayikiroo (MFI) Afurtamii Tokko (41) hojiirra jiru. Walumaagalatti sochoosan (tilmaamaan) .
Birrii biiliyoona 47 kuufama qusannaa. Walumaagalatti lammiilee Itoophiyaa harka qalleeyyii dinagdeen socho'aniif (tilmaamaan) liqii Birrii biiliyoona 64.6 waliin wal gitu laataniiru. (Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa, 2020/21).

ÿ **Gocha 5.5**

Faayinaansii maayikiroo akka waliigalaatti;

1. Sababoonni faayinaansii maayikiroo jiraachuuf maal fa'a? Dhuunfaa hojjedhu

   akkasumas sababoota ta'uu danda'an tarreessi.
2. Sababoota tarreessitan garee namoota sadii ta'uun irratti mari'adhaa.
3. Dhaabbilee faayinaansii maayikiroo naannoo keessanitti ykn Itoophiyaa keessa jiran yaadi, fi

   – . Sochiiwwan akkamii hojjechaa jiru jettee yaaddu tarreessi.

   b . Garee namoota sadii ta'uun waa'ee gochaalee irratti mari'adhaa.

5.6 Baankii Elektirooniksii (e-banking) .

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Gahee kalaqawwan teeknooloojii damee tajaajila baankii keessatti qaban ni ibsu, .

6 Baankii elektirooniksii akkamitti mijannaa daldalaa akka dabale qorachuu

Yaadota Ijoo

Baankii elektirooniksii, Baankii moobaayilaa, kaardii ATM, Baankii toora interneetii

Gocha Jalqabaa

1. Baankii moobaayilaa jechuun maali?
2. Tajaajila baankii elektirooniksii biroo maal beektu?

Teeknooloojiin dameewwan diinagdee hunda keessatti yeroo kamiyyuu caalaa saffisaan jijjiiramaa jiraachuu fi baankii/ dameen faayinaansii kanaan ala miti. Baankii fi bulchiinsi maallaqaa caalaatti elektirooniksii ta'aa dhufe.

Baankii elektirooniksii, kan maallaqa elektirooniksii dabarsuu (EFT) jedhamuunis beekamu, maallaqa herrega tokko irraa gara herrega biraatti karaa elektirooniksiitiin dabarsuu agarsiisa. Kaffaltiin bilbila harkaa baankii elektirooniksii kanaaf fakkeenya gaarii keessaa isa tokkodha. Qorannoon Yunaayitid Isteetis Ameerikaa (USA) keessatti gaggeeffame akka agarsiisutti abbootiin qabeenyaa bilbila harkaa dhibbeentaa digdamii (20) ol mala kaffaltii mobaayilaa fayyadamaniiru.

Baankii elektirooniksii keessatti wantoota ijoo sadii qaba: maashinii kaffaltii ofumaan hojjetu (ATM), kallattiin kuufama fi bittaa kaardii deebii.

AN . Maashiniiwwan Kaffaltii Ofiin Hojjetan (ATM) .

Namoonni baay'een maashinii automated teller machines (ATM) akka mala maallaqa/maallaqa saffisaa fi salphaatti baasuuf gargaarutti ni beeku. Isaanis yeroo kamiyyuu jechuun ni danda'ama humni elektirikii fi qunnamtiin interneetii (network) yoo kennameef herrega baankii galmaa'e (kaardii liqii ykn deebii qabaachuu) irraa maallaqa baasuuf haala mijataa siif kennu. Maashiniiwwan kaffaltii ofumaan hojjetan (ATM) akkasumas maallaqa herrega keessan gidduutti ykn gara herrega birootti akka dabarsitan, maallaqa akka galchitan, kaffaltii herrega akka kaffaltan akkasumas maallaqa akka jijjiirtan isin taasisa. ATMn maamiltoonni gargaarsa bakka bu'aa damee ykn teller malee daldala bu'uuraa akka raawwatan ni taasisa. Kaffaltiin tajaajilaa yeroo baayyee yeroo ATM fayyadamnu maallaqa baasuuf kaffalama.

II · Kuufama Kallatti

Mee hojjetaa taatee yeroo hunda kaffaltiin siif kaffalama haa jennu, sana booda hojjechiisaan kee mindaa kee kallattiin herrega baankii kee keessa galchuu danda'a, kun kallattiin kuufama jedhamuun kan beekamu yoo ta'u sirna baankii elektirooniksii bifa keessaa isa tokkodha. Malli kun yeroo baay'ee dabarsuudhaaf kan itti fayyadamnudha

mindaa hojjetaa, gibira deebisuu, invastimantii furuu, kaffaltii herrega sooramaa irraa, fi faayidaa mootummaa kan akka Wabii Hawaasummaa.

Kuufamni kallattiin kuufamni baankota gidduutti akka raawwatamu kan taasisu neetworkii elektirooniksii fayyadamuu gaafata. Neetworkiin kun automated clearing house (ACH) jedhama.
Maallaqni kun karaa elektirooniksii waan dabarfamuuf herrega fudhattootaa ofumaan galfama.

III . Bittaa Kaardii Deebii

Bittaa kaardii deebii daldala kaardii liqii wajjin wal fakkaata garaagarummaa tokko tokko qaba.
Bittaa kaardii deebii qaamaan, toora interneetii ykn bilbilaan gochuu dandeessu. Bittaa kaardii deebii keessatti maallaqni sun kallattiin herrega walitti hidhame keessaa kan baafamu yoo ta'u, kan qabdu caalaa baasuu hin dandeessu.

Yeroo kaardii deebii fayyadamtee bittaa raawwattu meeshaa sanaaf yeroo sanaa fi achitti kaffaltii kaffalaa jirta, maallaqa herrega baankii kee keessa jiru irraa fudhachaa jirta. Yeroo kaardii liqii fayyadamtu garuu, bu'uuraan meeshaa sanaaf dhaabbata kaardii irraa maallaqa liqeessaa jirta. Daldalaaf kaffala, achiis maallaqa sanaaf kaffaltii siif kaffala. Yeroo ibsa ji'aa argattu deebifta. Yoo maallaqa guutuu hin kaffalle, akkuma liqii kamiyyuu irratti gootu, qooda hafe irratti dhala kaffalta.

IV . Baankii Moobaayilaa

Mobile banking jechuun gocha daldala faayinaansii meeshaa sochootuu irratti raawwachuudha.
Faayidaan baankii moobaayilaa bakka kamittuu fi yeroo barbaadetti baankii hojjechuu danda’uu dabalata.
Miidhaan isaas yaaddoo nageenyaa fi dandeettii daangeffame kan qaamaan ykn kompiitaraan baankii hojjechuu wajjin wal bira qabamee ilaalamudha.

ÿ **Gocha 5.6**

1. Tajaajila baankii fi elektirooniksiidhaaf qaamaan gara baankii deemuun wal bira qabamee yoo ilaalamu baankii, .
2. Muuxannoo keessan ykn maatii keessanii irratti hundaa’uun, hiriyyaa deeskii keessanii wajjin faayidaa baankii moobaayilaa fayyadamuu irratti mari’adhaa

5.7 Dhaabbilee Faayinaansii Dhalootaan

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Garaagarummaa gosoota faayinaansii dhalootaan adda addaa adda baasuu

dhaabbilee Itoophiyaa keessatti argaman, .

6 Fooyya'iinsa jireenya hawaasaa irratti gahee dhaabbileen faayinaansii dhalootaan jiraatan qorachuu

Yaadota Ijoo

Dhaabbilee faayinaansii dhalootaan jiraatan; "Iqqub" jedhu; "Iddir" jedhu; Waldaa Hojii Gamtaa Qusannaa fi Liqii (SACCs) jedhaman.

Gocha Jalqabaa

Waa'ee dhaabbata faayinaansii dhalootaan (naannoo) naannoo keessan jiru kamiyyuu waanuma fedhe nuuf himaa.

Habashoonni sirna faayinaansii aadaa dhalootaan *'iqqub' fi 'idir/* jedhamu qabu. *mahiber jedhamuun beekama.* Galii isaanii irratti hundaa'uun lammiileen Itoophiyaa torbanitti "iqqub" keessatti maallaqa hamma tokko qusatu. Kunis dandeettii miseensota "Iqqub" sana keessa jiran irratti hundaa'uun birrii 100 hanga birrii 10, 000 ta'a. Hojjettoonni baay'een isaanii ji'a ji'aan kana kan hojjetan yoo ta'u, namoonni daldalaas torbanitti ykn guyyaa guyyaan illee qusatu. Maallaqni Iqub kun irra caalaa yeroo hawaasummaa kan akka *cidha, awwaalcha, dhukkuba,* akkasumas hojiiwwan hin xumuramne tokko tokko kan akka mana ijaaruu fi kkf xumuruuf kan oolu yoo ta'u, hanga miseensonni hundi qusannoo irraa qooda isaanii argatanitti yeroo yeroon miseensota gidduutti naanna'a. (Haroo fi Azadi, 2020).

Iddir gama biraatiin irra caalaa sirna awwaalchaa fi tajaajila kanaan walqabatu. Miseensummaan irra caalaa naannoo irratti kan hundaa'u yoo ta'u gumaachi ji'a ji'aan kan ta'udha. Ogummaa irratti hundaa'ee, miseensa maatii sanaaf duuti gaaf tokko dhufuun isaa hin oolu. Hanga sanatti miseensichi ji'a ji'aan maallaqa hamma tokko "iddirs" keessatti gumaacha. Iddiroonni miseensichi waan barbaachisu akka fudhateef maallaqa hamma tokko ni kennu.

Isaan kun kutaalee xixiqqaa armaan gadii keessatti gabaabinaan kan ilaalamu ta'a:

1. Kilabii "iqqub"- ykn Qusannaa

Miseensummaan "iqqub" *walitti dhufeenya hawaasummaa dursee hundeeffame irratti hundaa'a.* Garee walfakkaataa of keessaa qaba : namoota *bakka hojii tokko, saba tokko,* sochii daldalaa ykn daldalaa *tokko , sadarkaa mana barumsaa* ykn *naannoo tokko.*

Namoonni kutaa jireenyaa hundarraa dhufan, *hiyyeeyyii baadiyyaa irraa kaasee hanga dureeyyii magaalaatti, ijoollee dhiiraa kophee ibsu* irraa kaasee hanga qondaaltota mootummaa sadarkaa olaanaatti, "iqqub" irratti hirmaatu, gumaachi kaappitaalaas akka *kaayyoo* "iqqub" fi *dinagdeetiin* garaagarummaa qaba

sadarkaa miseensota isaa. (AREDO, 1993) kan jedhu.

Namoonni damee faayinaansii idilee caalaa *"iqqub"* kan filatan sababoota armaan gadii irraa kan ka'e akka (AREDO, 1993) irratti ibsametti:

- •Hidhata gamtaa fi michoomaa garee keessatti cimsuu, .
- •Qusannoo dirqisiisaa kan waliigaltee ta'e, .
- • *"iqqub"* haalawwanii fi fedhii adda addaa wajjin walsimuu fi madaqfamuu danda'uu , .
- •Balaa gadi aanaan kaffaltii dhabuu, .
- •Baasii bulchiinsaa fi daldalaa gadi aanaa ykn qabatamaan hin jirre, .
- •Ulaagaa invastimantii xiqqaan jiraachuu dhabuu, .
- •Amala qumaara taphachuu fi hawwata kana irraa kan ka'e kan lootarii qabatu isaan.

2. *"Iddir" jedhu .*

"Iddir" dhaabbata faayinaansii fi hawaasummaa dhalootaan guutummaa Itoophiyaa keessatti bakka hundatti argamu jechuun ni danda'ama. *"Iddir"* gargaarsa maallaqaa fi meeshaa dabalatee tajaajila bal'aa kan kennu yoo ta'u, rakkinni yoo mudate miseensa tokkoof jajjabina akka

akkasumas bashannana akka haala isaatti.

Tajaajilli "iddiroonni" kennan *baasii awwaalchaa, gargaarsa maallaqaa maatii nama du'ee fi, haala tokko tokko keessatti, uwwisa balaa biroo kan akka baasii yaalaa, kasaaraa sababa ibiddaa ykn hannaa fi kkf kan hammatu yoo ta'u, "iddir"* hunduu jechuun ni danda'ama dambii ittiin bulmaataa mataa isaa kan dirqamaa fi itti gaafatamummaa miseensotaa, hojimaataa fi hojii ibsu qaba qondaaltota.

Hidhamiinsi hawaasummaa *"iddirs"* keessattis akkuma dhimma "iqqub" baay'ee barbaachisaa dha . Miseensi tokko *walga'ii irratti argamuun, sirna awwaalchaa irratti argamuun, dhukkubsattoota daawwachuu fi kkf.Dambiin* ittiin bulmaataa *"iddirs"* kan kabajamu sababa qoqqobbii hawaasummaa cimaa fi adabbii amala karaa irraa maqe miseensota *"iddirs" biratti mul'ateef.*

Gumaan miseensotaa *"iddir"* tokko irraa gara isa kaaniitti garaagarummaa qaba. Maallaqni waliinii harki caalaan isaa herrega baankii kaayyoodhaan *"iddiriif"* baname keessatti kan galfamu yoo ta'u, maallaqni xiqqaan qondaaltota biratti dhimma hatattamaadhaaf kan qabamudha. *"Iddiroonni"* baay'een isaanii *dunkaana, teessoo ykn teessoo, meeshaalee fi kkf* mataa isaanii kan qaban yoo ta'u , meeshaaleen kun baay'inaan miseensi maatii hirmaataa tokkoo yoo du'e kan itti fayyadamanidha. . (AREDO, 1993) kan jedhudha.

3. *Waldaa hojii gamtaa Qusannaa fi liqii (SACC) .*

Waldaaleen hojii gamtaa qusannaa fi liqii *(SACCos)* dhaabbilee faayinaansii walakkaa idilee ta'anii moggaafamuu ni danda'u. Abbummaa qabeenyaafi bulchiinsa ilaalchisee to'annoo qaamolee giddugaleessaatiin ala ta'u.

SACCoonni Itoophiyaa keessa jiran ka'umsa *dhiyeenyaa* qabu. Kanneen durii dhuma bara 1960moota keessa kan hundeeffaman yoo ta'u, hanga bara 1978tti baay'ee suuta guddachaa kan turan yoo ta'u, guddinni suuta jedhu akkasii duuba kan jiru tokko tasgabbii dhabuu siyaasaa fi hawaasummaa fincila bara 1974 hordofee ture. SACCos bara 1978 irraa eegalee saffisaan guddachaa jiru.Haa ta'u malee, saffisi guddinaa waldaalee hojii gamtaa hundaaf tokko miti. Gariin isaanii saffisa baayyee saffisaan guddachaa jiru. (AREDO, 1993) kan jedhudha.

SACCoonni *liqii yeroo gabaabaa teeknooloojiiwwan oomisha qonnaaf oolu maallaqaan gargaaruu fi hojiiwwan galii qonnaan ala ta'an hojjechuu irratti* dandeettii guddaa akka qabanitti ilaalamu . *(Tesfamariam, 2015) jedhu.*

ÿ **Gocha 5.7**

1. Faayidaa diinagdee fi hawaasummaa irratti yaaduu Dhuunfaan yaaduun faayidaa diinagdee fi hawaasummaa "iqubbs", "iddirs" fi "SACCos" tarreessuun. Dhuunfaan hojjedhuutii faayidaa isaa tarreessi.
2. Tarreewwan faayidaa "iqubbs", "iddirs" fi "SACCos" naannoo keessan jiran fidaa. Sana booda garee barattoota sadii of keessaa qabuun waa'ee faayidaa isaa irratti mari'adhaa.

Cuunfaa Kutaa

Giddu-galeessa faayinaansii jechuun dhaabbata daldala faayinaansii tokko keessatti qaama lama gidduutti akka giddu-galeessa ta'ee hojjetudha, fakkeenyaaf- Baankii Daldalaa Itoophiyaa. Giddu-galeessitoonni faayinaansii fayyadamaa giddu galeessaaf faayidaa hedduu kan akka nageenya, dhangala'aa, fi dinagdee guddinaa baankii fi bulchiinsa qabeenya keessatti hirmaatu ni kennu.

Gabaa faayinaansii gabaa qusannoon invastimantiif ramaduuf karaa ta'eedha. Qusattootaaf qabeenya adda addaa akkasumas bifa adda addaa invastaroota maallaqa walitti qabuu fi kanaanis gocha qusannaa fi invastimantii addaan baasuu danda'an ni kennu.

Dhaabbileen faayinaansii *dhaabbilee akka giddu-galeessa faayinaansii ta'anii tajaajilanidha .*

Itoophiyaa keessatti baankii ammayyaa bara 1905 eegale: Baankii Abisiiniyaa hundeeffamuudhaan , waliigaltee waggaa shantamaaf *Baankii Biyyoolessaa Anglo-Egyptian waliin taasifame irratti hundaa'uun.*

Dhaabbileen faayinaansii maayikiroo (MFIs): dhaabbilee faayinaansii tajaajila faayinaansii kan akka *qusannaa, liqii, inshuraansii fi dabarsuu maallaqaa* namoota osoo akkas ta'ee sirna baankii aadaa wabii gaafateen osoo hin tajaajilamin hafaniif carraa kennan dha.

Baankii elektirooniksii, kan maallaqa elektirooniksii dabarsuu (EFT) jedhamuunis beekamu, maallaqa herrega tokko irraa gara herrega biraatti karaa elektirooniksiitiin dabarsuu agarsiisa.

Namoonni kutaa jireenyaa hundarraa dhufan, *hiyyeeyyii baadiyyaa irraa kaasee hanga dureeyyii magaalaatti, ijoollee dhiiraa kophee calaqqisan* irraa kaasee hanga qondaaltota mootummaa sadarkaa olaanaatti, "iqqub" irratti hirmaatu, gumaachi kaappitaalaas akkaataa *kaayyoo* "iqqub" fi *haala dinagdee miseensota isaa irratti hundaa'uun garaagarummaa qaba.*

"Iddir" dhaabbata faayinaansii fi hawaasummaa dhalootaan guutummaa Itoophiyaa keessatti bakka hundatti argamu jechuun ni danda'ama. *"Iddir"* gargaarsa maallaqaa fi meeshaa dabalatee tajaajila bal'aa kan kennu yoo ta'u, rakkinni yoo mudate miseensa tokkoof jajjabina akka

akkasumas bashannana akka haala isaatti.

Kutaa I: Yoo himichi sirrii ta’e Dhugaa ykn yoo sirrii hin taane Soba barreessi gaaffilee armaan gadii

1. Baankonni giddu-galeessitoota maallaqa kuufamaa fi liqeessitoota gidduutti ta’u.
2. Ramaddiin qusannaa fi invastimantii gabaa faayinaansii keessatti raawwatama.
3. Dhaabbileen faayinaansii baankota, inshuraansii fi faayinaansii maayikiroo of keessatti qabatu.
4. Itoophiyaa keessatti hojiin baankii ammayyaa bara 1991 eegale.

Kutaa II: Filannoowwan kennaman keessaa deebii hundarra gaarii ta’e filadhu

1. Ibsa armaan gadii keessaa gabaa faayinaansii kan ibsu isa kami?

   QEENXEE . Gabaa faayinaansii bakka qusattootaa fi invastaroota wal arganii fi daldala itti hojjetanidha

   B . Gabaa faayinaansii saffisa daldalaa kan dabalu yoo ta’u, isaanis ni hir’atu baasii

   C . Gabaa faayinaansii qajeelfama hin qabu

   D. D . A fi B

2. Kanneen armaan gadii keessaa kamtu galma Baankii Biyyaalessaa ta’uu hin oolu?

   QEENXEE . Nootii maallaqaa maxxansuu ykn saantima baasuu

   B . Kuufama

   C . Qaala’iinsa jireenyaa gadi aanaa ta’e eeguu

   D . Guddina dinagdee jajjabeessuu

   E . Sirna faayinaansii tasgabbaa’aa ta’e eeguu

3. Baankiin fakkeenya:

   QEENXEE . meeshaa faayinaansii ta’e.

   C . dhaabbata faayinaansii ta’e

   B. B . gabaa faayinaansii ta’e.

   D . Kanneen armaan olii keessaa tokkollee sirrii miti.

4. Adeemsa gidduu seenummaa faayinaansii: 1.1.

   . dinagdee tokkoof baasii qulqulluu uuma garuu kan hin oolledha.

   QEENXEE . adda durummaan biyyoota hin guddanne keessatti itti fayyadama.

   Dh.K.D. kan itti fayyadamu yeroo liqeessaan maallaqa argachuu qabutti.

   D. D . dandeettii dinagdeen oomishuuf qabu hir’isa.

Kutaa III: Tokkoon tokkoon kanneen armaan gadii bakka duwwaa jechoota mijatoo ta’aniin guuti

1. _____fi _____dhaabbilee faayinaansii dhalattoota Itoophiyaati.
2. 2. _____, _____ . fi ___ sirna baankii elektirooniksii dha.
3. Baankonni fudhatu _____ maatii ykn namoota dhuunfaa irraa fi kennuu ___ liqeeffattootaaf.
4. Baankonni daldalaa dhuunfaa Itoophiyaa keessatti kan hundeeffaman sababa labsii _____ _____ (bara) keessa ture.

Guddina Diinagdee Yuunitii

6. 6.

Seensa

Yaaddoon giddu galeessaa dinagdee akkamitti waan Adam Smith 'qabeenya sabootaa' jedhee waamu akka gaariitti ibsinu irratti hundaa'a. Biyyoonni tokko tokko maaliif dureeyyii, kaan immoo hiyyeeyyii ta'an gaaffii jedhuuf deebii kennuu kan danda'u guddina dinagdee isaanii madaaluudhaan qofa. Jijjiiramni gosoota hojii dinagdee hojjetaman irratti hubannu fi akkasumas maloonni raawwii isaanii keessatti fayyadamnu jijjiirama sadarkaa dinagdee jechuunis guddina dinagdeetiin akka gaariitti ibsama. Dandeettiin biyyi tokko hiyyummaa salphisuu fi lammiilee ishee sadarkaa jireenyaa madaalawaa fi olaanaa ta'e kennuu qabdu, hamma guddaa dinagdeen ishee saffisaan akka guddatu irratti hundaa'a. Barreeffamoonni ammayyaa dinagdee keessatti argaman harki caalaan isaanii adeemsa guddina dinagdee hubachuuf kan qophaa'ani dha.

Kitaaba barnoota dinagdee kutaa 10ffaa kutaa 10ffaa kana keessatti *"Jijjiiramoota dinagdee maakroo, hiikaa fi safartuu guddina dinagdee, maddoota guddina dinagdee: sababoota dinagdee fi sababoota dinagdee hin taane, guddinni dinagdee adda addaa keessatti maaliif garaagarummaa qaba, ramaddii biyyoota sadarkaa galii: Galii gadi aanaa, galii giddu galeessaa fi galii ol'aanaa, safartuu oomishtummaa, dhiibbaa oomishtummaa dinagdee irratti qabu, dadhabina itti fayyadama GDP/ GDP Per Capita, fi marsaa daldalaa: hiika isaa fi marsaa isaa".*

Haala kanaan barattoonni kutaa kana guutuu keessatti haala dinagdee biyya isaanii irratti yaaduu qabu. Marii ti'oorii hunda ilaalcha Itoophiyaa waliin walqabsiisuu qabu.

Kaayyoowwan Kutaa

Barattoonni kutaa kana milkaa'inaan erga xumuranii booda :

6 Maddoota guddina dinagdee gurguddoo adda baasuu.
6 Marsaa adda addaa marsaa daldalaa ibsi.
6 Karaalee filannoo guddina dinagdee madaaluu danda'an irratti mari'adhaa

6.1 Irra Deebiin Jijjiiramoota Diinagdee Maakroo

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Jijjiiramoota bu'uuraa dinagdee maakroo adda baasuu, .

6 Guddina barbaadamu fi hin barbaadamne jijjiiramoota dinagdee maakroo kanaa madaaluu

Yaadota Ijoo

Herrega Galii Biyyaalessaa (GDP, GNP fi kkf), Guddina Diinagdee, Misooma Diinagdee, Qaala'iinsa jireenyaa, Hoji dhabdummaa

Gocha Jalqabaa

Garaagarummaan dinagdee maakroo fi dinagdee xiqqaa gidduu jiru maali?

Jijjiiramoota Diinagdee Maakroo

Hanqinni qo'annoo Diinagdee filannoo osoo hin taane barbaachisummaa taasisa. Diinagdeen saayinsii hawaasummaa qabeenya daangeffame qabnu keessaa waan gaarii argachuuf murtoo gochuu ilaallatudha. Murtiiwwan kun murteessitootni dhuunfaa irratti yoo murtaa'an

sadarkaa sadarkaan kan jiru yoo ta'u, xiinxallichi dinagdee maayikiroo jalatti ramadama . Gama biraatiin murteewwan kun sadarkaa biyyaatti kan murtaa'an yoo ta'e, xiinxallichi jalatti ramadama *dinagdee maakroo.*

Yuunitiiwwan murtii dhuunfaa dinagdee keessatti fayyadamaa dhuunfaa (bituu) fi oomishaa dhuunfaa (gurgurtaa) dinagdee keessatti kan hammatudha. Fayyadamtoonni meeshaalee fi tajaajiloota fayyadaman irraa itti quufinsa isaanii guddaa argachuuf yaalu. Oomishtoonni meeshaalee fi tajaajiloota gurguruu irraa bu'aa argatan guddaa argachuuf yaalu. Haala kanaan, *microeconomics* fayyadamaan baajata jiruun hangam fayyadamuu (bituu) akka qabu xiinxala gaarii kenna.
Haaluma walfakkaatuun, oomishtoonni meeshaalee fi tajaajiloota oomishaman irraa bu'aa guddaa argachuuf baay'ina galtee adeemsa oomishaa keessatti fayyadamu irratti murteessa. Kunis dinagdee keessatti optimization jedhamuun beekama.

Saboonni karaa mootummaa ykn hoggantoota isaaniitiin murtoo kennu. Endowment biyyoota akka lafa, bosona, bishaan, baay'ina ummataa, maashinarii, kaappitaalaa fi kkf daangeffamaadha.
Yoo dinagdeen itti hin fayyadamne galmoota dinagdee maakroo: guddina dinagdee dabaluu, hoji dhabdummaa hir'isuu, gatii tasgabbaa'aa, madaallii kaffaltii dabaluu fi *kkf* osoo hin ga'iin qisaasama

murtee sadarkaa biyyaatti oomishaa fi fayyadama irratti dursa kennuudhaan galmoota dinagdee maakroo armaan olitti ibsaman akka galmaan geenyu. Murtoon dinagdee maakroo kun imaammata dinagdee maakroo mootummaatiin kan murtaa'udha.

Jijjiiramoonni dinagdee maakroo gurguddoon: *Hafnaan Herrega Ammaa, Qaala'iinsa jireenyaa, Guddina Diinagdee fi Hoji dhabdummaa kan dabalatudha.* Gama biraatiin galmoota dinagdee maakroo gurguddoon mootummoonni biyyootaa hordofan; *hafnaan herrega ammaa fooyya'uu; gatii tasgabbaa'aa; guddina dinagdee dabaluu; fi hoji dhabdummaa hir'isuu danda'eera.*

. *Hafnaan Herrega Ammaa:* biyyoonni meeshaalee fi tajaajiloota isaanii biyyoota *I* birootti gurguru *(al-ergii)* akkasumas, meeshaalee fi tajaajiloota biyyoota biroo irraa ni bitatu *(import).* Haala kanaan, hafnaan herrega kaarentii garaagarummaa gatii doolaaraa meeshaalee biyyi tokko ergitu fi gatii doolaaraa meeshaalee biyyi tokko galchitu gidduu jirudha.

•Kanaaf, *herrega ammaa ykn hafnaan daldalaa = Al-ergii (X) – Galtee (M).*

Seenaariyoonni lama ni jiraatu:

Seenaa 1: Gatiin al-ergii (X) gatii galtee (M) yoo caale, caalmaan daldalaa ni jira. Kun bu'aa barbaadamuudha. Biyyattiin daldala kanarraa fayyadamaa jirti. Kun biyyoota guddatan namoota qaaliin al- ergiidhaaf dhugaadha-
meeshaalee ufactured ta'an.

Haala 2ffaa: Gatiin al-ergii (X) gatii galtee (M) gadi yoo ta'e hanqinni daldalaa ni jira. Kun bu'aa barbaadamu miti. Biyyattiin amma daldala kanaan kasaaraa jirti. Biyyoonni guddina xiqqaa qaban meeshaalee qonnaa sadarkaa tokkoffaa gatii salphaadhaan waan erganiif haala kanatu isaan mudata.

. *Qaala'iinsa jireenyaa:* sadarkaa gatii waliigalaa meeshaalee fi tajaajiloota yeroo murtaa'e *II* keessatti dabaluudha . Sadarkaan waliigalaa gatii dabaluu, yeroo baay'ee dhibbeentaadhaan kan ibsamu, yuunitiin maallaqaa tokko bu'a qabeessa ta'ee kan yeroowwan darban caalaa xiqqaa akka bitu agarsiisa. Kunis, qaala'iinsi jireenyaa yeroo jirutti, yeroon darbaa deemuun humni bittaa maallaqaa akka gadi bu'u agarsiisa. Dinagdee tokko keessatti qaala'iinsi jireenyaa olaanaan hin barbaadamu. Kana jechuun warri imaammata baasan qaala'iinsa jireenyaa gadi aanaa taasisuu fi yaalu jechuudha.

Qaala'iinsi jireenyaa gosa (sababoonni) lama qaba;

- ÿQala'iinsa jireenyaa baasii-dhiibuu: yeroo baasii oomishaa ol'aanaa ta'e oomisha- . ers bu'aa argachuuf gatii dabaluu; fi
- ÿQala'iinsa jireenyaa fedhii-harkisuu: yeroo fedhiin guddachaa jiru (gatii ol'aanaa kaffaluu danda'uu) meeshaalee dhaabbileen oomishaniif, dhaabbileen bu'aa dabalataa argachuuf gatii illee akka dabalu taasisa.

III . *Guddina dinagdee:* hamma sadarkaan oomisha dinagdee tokko keessatti yeroo murtaa'e keessatti yeroo baay'ee waggaa tokko keessatti dabaluudha. Guddinni dinagdee garmalee barbaadamaadha sababiin isaas, ummanni dinagdee tokko keessa jiru duroomaa jira jechuudha. Guddinni dinagdee karaalee hedduudhaan dabaluu danda'a, kanneen akka *fooyya'iinsa teeknooloojii, fedhiin meeshaalee fi tajaajiloota dabaluu, akkasumas baay'inni humna hojjetaa dabaluu.*

IV . *Hoji dhabdummaa:* baay'ina namoota dinagdee tokko keessatti hojjechuuf fedhii fi dandeettii qaban, garuu sadarkaa mindaa deemaa jiruun hojii hin qabne agarsiisa. Hoji dhabdummaan gosoota adda addaa baay'eedha: *hojii dhabdummaa wal-dhabdee (frictional unemployment);* - hojii haaraa barbaaduu ykn hojiiwwan gidduutti ce'umsa irraa kan ka'e; caasaa *hoji dhabdummaa;* - kufaatii industirii murtaa'e tokko irraa kan ka'e, fakkeenyaaf barreeffama gosa ykn albuuda dhagaa boba'aa; *hoji dhabdummaa waqtii;* - yeroo waggaatiin kan dhufu, qonnaan bultootaaf yeroo gogiinsa; fi *hoji dhabdummaa marsaa;* - kufaatii dinagdeetiin kan dhufu – sadarkaan oomishaa dinagdee tokko keessatti hir'achuu.

ÿ **Gocha 6.1**

1. Maddoonni guddina dinagdee maali? Isaan gadi tarreessi.
2. Biyyoonni hiyyeeyyiin maaliif hanqina herrega kaarentii keessa akka jiran ibsi?

6.2 Hiikaa fi Safartuu Guddina Diinagdee

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Guddina dinagdee ni ibsu
6 Guddina dinagdee madaaluu
6 Guddina diinagdee fi guddina dinagdee addaan baasuu

Yaadota Ijoo

Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP), Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa Mataa Namaa (GDP mataa namaa), Baay'ina Uummataa, Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa Dhugaa (RGDP), Waliigala Biyya Keessaa Dhugaa Omisha Nama Tokkoof

Gocha Jalqabaa

Guddinni dinagdee maali?

6.2.1 Hiikaa fi safartuu Guddina Diinagdee

Guddinni dinagdee **yeroo gabaabaa** keessatti yeroo RGDPn yeroo gabaabaa keessatti dabaluudha. Dabalaan RGDP foormulaa armaan gadiitiin kennama:

$$g = \frac{\text{RGDPt} - \text{RGDP tÿ1}}{\text{RGDP tÿ1 jedhamuun beekama}} \quad 100\% .$$

Guddinni dinagdee **yeroo dheeraa keessatti,** *galiin mataa namaa itti fufiinsaan dabaluu* fi jijjiiramni *caasaa dinagdee keessatti walqabatee dhufudha. Kana jechuun* waggoota itti aananiif GDP dabaluu fi Jijjiiramni Caasaa damee qonnaa irraa gara damee omishaattis ni raawwatama. GDP dhugaa mataa mataa, Galii mataa mataa jedhamuunis kan beekamu, foormulaa armaan gadiitiin kennama. Innis RGDP bara kennamee baay'ina ummataa waliigalaa waggaatiin hiramuudha.

RGDP mataa namaa = _____

Jijjiiramni caasaa yeroo baay'ee industiriitiin kan beekamudha; *qoodni qonnaa GDP fi humna hojjetaa keessatti gadi bu'uu,* akkasumas *qoodni damee industirii fi tajaajilaa wal-simuun dabaluu.*

Maddoota guddina dinagdee dinagdee tokko keessatti

Guddinni dinagdee kan dhufu *qabeenyi irra deebiin uumamee, irra deebiin gurmaa'ee* fi *irra deebiin haala bu'a qabeessa ta'een yeroo ramadamudha.* Fooyya'iinsi teeknooloojii oomishtummaa waan dabaluuf guddina dinagdee fida. Mee qonnaaf re'ee osoo hin taane tiraaktaraa fayyadamuu yaadi. Tiraaktaroota yeroo gabaabaa keessatti re'oota caalaa baay'ee hojjechuu danda'u. Warri kaan ammoo warra...

sababoota oomishaa; daballiin wantoota oomishaa kan akka lafaa, humna namaa fi kaappitaalaa guddina dinagdee fida.

Guddinni dinagdee meeshaalee fi tajaajiloota baay'ee akkasumas fooyya'oo ta'an bu'uura itti fufiinsa qabuun oomishaalee cinaa miidhaa geessisan xiqqaa ta'een dhiyeessuudhaan kan beekamudha. Sadarkaan guddinaa olaanaa GDP (guddina dinagdee) *sadarkaa jireenyaa fooyyessuu, hiyyummaa salphisuu, carraa hojii baay'ee fi hawaasummaa guddaa uumuuf* akka ***bu'uuraatti*** fudh *nageenya.*

Sadarkaan *GDP dhugaa agarsiiftuu gaarii badhaadhina dinagdee yoo ta'u,* guddinni *GDP dhugaa agarsiiftuu gaarii guddina dinagdeeti.* (9) jedhu. Sadarkaan guddinaa GDP dhugaa nama tokkoof waggaa idilee keessatti saffisaan hangam akka guddate safara.

6.2.2 Guddina dinagdee vs Misooma dinagdee

Guddinni dinagdee fi guddinni dinagdee akka walfakkeenyaatti dogoggoraan fudhatama. Guddinni saffisa guddina GDP ykn GDP mataa namaa agarsiisa. Misoomni gama biraatiin yaad-rimee baay'ee bal'aa ta'ee fi adeemsa jijjiirama waliigalaa gama jireenya dhala namaa adda addaatiin raawwatamu agarsiisa. *Jijjiirama tarkaanfataa caasaa hawaasummaa, siyaasaa, dhaabbilee fi dinagdee irratti* mul'atu ilaala . Guddinni dinagdee guddina dinagdee malee ta'uu danda'a garuu misoomni dinagdee akka raawwatamuuf guddinni dinagdee barbaachisaa ta'us haalli gahaa miti. Haala kanaan guddinni tuuta xiqqaa guddinaati jechuu dandeenya.

ÿ **Gocha 6.2**

1. Guddina dinagdee yeroo gabaabaa fi yeroo dheeraa keessatti hiikuu.
2. Daataa GDP fudhachuun guddina diinagdee Itoophiyaa shallaguu biyya.
3. Guddina diinagdee fi guddina diinagdee addaan baasuu.

6.3 Maddoota Guddina Diinagdee

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Maddoota (sababoota) guddina dinagdee adda addaa adda baasuu

6 Biyyoonni tokko tokko dureeyyii, kaan immoo hiyyeeyyii maaliif akka taÿan ibsi

6 Ulaagaalee biyyoota addunyaa garee adda addaatti ramaduu kaasuun

Yaadota Ijoo

Qabxiilee oomishaa, Guddina teeknooloojii, Guddina dinagdee

Gocha Jalqabaa

Maddi guddina diinagdee Itoophiyaa maali jettu?

Addunyaa kana irratti sadarkaan jireenyaa irratti garaagarummaa guddaatu jira. Biyyoota dureeyyii ta'an keessatti' (kan akka; Ameerikaa, Jaappaan, ykn Jarmanii) galiin giddu galeessaa, galiin giddu galeessaa biyyoota hiyyeeyyii (kan akka Hindii, Indooneeshiyaa, ykn Naayijeeriyaa) dachaa kudhan ol ta'a. Garaagarummaan galii guddaan kun qulqullina jireenyaa irratti garaagarummaa guddaa fida. Namoonni biyyoota dureeyyii ta'an keessa jiran *nyaata fooyya'aa, mana jireenyaa nageenya qabu, kunuunsa fayyaa fooyya'aa fi umurii dheeraa* akkasumas *konkolaataa baay'ee, bilbila baay'ee fi televijiinii baay'ee qabu.*

Biyyoota adda addaa keessatti guddinni dinagdee garaagarummaa guddaa qaba. Dhiheenya kana biyyoonni Baha Eeshiyaa tokko tokko kan akka Singaapoor, Kooriyaa Kibbaa fi Taayiwaan waggaatti guddina dinagdee gara dhibbeentaa torbaa (%7) galmeessisaniiru. Saffisa kanaan galiin isaanii giddu galeessaan waggaa kudhan (10) keessatti dachaa lama ta'a. Dhiheenya kanas Chaayinaan guddina daran ol'aanaa argatteetti-waggaatti gara dhibbeentaa kudha lamaa (%12). *Biyyi guddina ariifataa akkasii mudachaa jirtu, dhaloota tokko keessatti, hiyyeeyyii addunyaa keessaa tokko ta'uu irraa gara dureeyyii ta'uutti ce'uu dandeessi.*

6.3.1 Oomishtummaan akka sababa garaagarummaa sadarkaa jireenyaa gidduutti biyyoota

Garaagarummaa guddaa sadarkaa jireenyaa addunyaa irratti mul'atu ibsuun karaa tokkoon baay'ee salphaadha. Akkuma ilaallu ibsi isaa jecha tokkoon gabaabfamuu danda'a—oomishtummaa. Garuu karaa biraatiin garaagarummaan idil-addunyaa gadi fageenyaan nama ajaa'ibsiisa. Biyyoota tokko tokko keessatti galiin maaliif akka baay'ee ol'aanaa ta'e ibsuuf, wantoota oomishtummaa saba tokkoo murteessan hedduu ilaaluu qabna.

Oomishtummaan maaliif akkas barbaachisaa ta'e: Sadarkaa jireenyaa murteessuu keessatti gaheen ijoo oomishtummaan qabu akkuma dooniiwwan daandii irra jiraniif (Robinson Crusoe) sabootaaf dhugaadha (Robinson Crusoe). Omishni waliigalaa biyya keessaa (GDP) dinagdee tokkoo yeroo tokkotti waan lama safara: *waliigal*

galii dinagdee keessatti namni hundi argatuu fi *baasii waliigalaa oomisha meeshaalee fi tajaajiloota dinagdee irratti bahu.* GDPn wantoota lamaan kana yeroo tokkotti madaaluu danda'a sababiin isaas, dinagdee waliigalaatiif, walqixa ta'uu qabu. Salphaatti yoo ilaalle galiin dinagdee tokkoo oomisha dinagdeeti.

Sabni tokko sadarkaa jireenyaa ol'aanaa argachuu kan danda'u meeshaalee fi tajaajiloota baay'inaan oomishuuf yoo danda'e qofaadha. Hojjettoonni Ameerikaa hojjettoota Naayijeeriyaa caalaa oomisha waan qabaniif lammiileen Ameerikaa Naayijeeriyaa caalaa jiraatu. Hojjettoonni Jaappaan oomishtummaa irratti guddina saffisaa waan argataniif Jaappaanonni sadarkaa jireenyaa Arjentiinaa caalaa guddina saffisaa argataniiru.

Akkaataa oomishtummaan itti murtaa'u: Kiruusoo (Robinsan Kiruusoo keessatti) qurxummii qabachuu irratti ni caala (oomisha guddaa qabaata), fakkeenyaaf, *utubaa qurxummii qabuu baay'ee yoo qabaate, mala qurxummii qabuu isa gaarii ta'een yoo leenji'e, odola isaa dhiyeessii qurxummii baay'ee yoo qabaate* ykn *meeshaa qurxummii qabuu fooyya'aa yoo kalaqe.* Tokkoon tokkoon murteessitootni oomishtummaa Kiruusoo kanaa-kan *kaappitaala fiizikaalaa, kaappitaala namaa, qabeenya uumamaa fi beekumsa teeknooloojii jennee waamu dandeenyu*- walxaxaa fi dhugaa ta'e keessatti walfakkaata qaba

dinagdeewwan. Mee tokkoon tokkoon wantootaa dabareedhaan haa ilaallu.

. *Kaappitaala qaamaan hojjetaa tokkoof*- Hojjettoonni *meeshaalee I ittiin hojjetan yoo qabaatan* caalaatti oomishaa dha . Kaappitaalli fiizikaalaa hojjetaa tokkoof hamma meeshaalee fi maashinoota hojjetaan tokkoon tokkoon isaa ittiin hojjechuuf jirudha.

. *Kaappitaala Namaa Hojjetaa Tokkoof*- Murteessaan oomishtummaa inni lammaffaan kaappitaala namaa *II* dha . Kaappitaalli namaa jechuun ogeessi dinagdee beekumsaa fi dandeettii *hojjettoonni barnoota, leenjii fi muuxannoodhaan horatan jechuudha.* Kaappitaalli namaa ogummaawwan sagantaalee daa'imman jalqabaa, mana barumsaa kutaa, mana barumsaa sadarkaa lammaffaa, kolleejjii, fi leenjii hojii irratti ga'eessota humna hojjetaa keessatti argaman of keessatti qabata. *Kaappitaala namaa oomishuuf galteewwan bifa barsiisotaa, mana kitaabaa, fi yeroo barattootaatiin barbaada.*

III . *Qabeenya Uumamaa Hojjetaa* tokkoof- Murteessaan sadaffaan oomishtummaa qabeenya uumamaa ti. Qabeenyi uumamaa galteewwan gara oomishaatti uumaman kan akka lafaa, lageen, fi kuufama albuudaati. Garaagarummaan qabeenya uumamaa garaagarummaa sadarkaa jireenyaa addunyaa irratti mul'atu tokko tokkoof itti gaafatamummaa qaba. Milkaa'inni seenaa Ameerikaa *kan* oofe ture

gartokkoon isaa *lafa qonnaaf haala gaariin mijatu guddaa ta'uu isaatiin.* Har'a biyyoonni Baha Giddu Galeessaa tokko tokko kan akka *Kuweeti fi Sa'uudii Arabiyaa,* akka tasaatti *kuufama boba'aa gurguddoo addunyaa* tokko tokko gubbaa waan jiraniif qofa dureeyyii dha . Qabeenyi uumamaa barbaachisaa ta'uu kan danda'u ta'us, *barbaachisaa miti*

dinagdeen tokko meeshaalee fi tajaajiloota oomishuuf oomisha olaanaa akka qabaatuuf barbaachisaa dha. Fakkeenyaaf Jaappaan qabeenya uumamaa muraasa qabaattus biyyoota dureeyyii addunyaa keessaa tokkodha. Daldalli idil-addunyaa milkaa'ina Jaappaan akka danda'amu taasisa. Jaappaan qabeenya uumamaa ishee barbaachisu kan akka boba'aa hedduu biyya alaatii kan galchitu yoo ta'u, meeshaalee oomisha ishee gara dinagdee uumamaan badhaadhanitti er maddeen.

IV . Beekumsa Teeknooloojii- Murteessituun oomishtummaa afraffaan beekumsa teeknooloojiiti- hubannoo karaalee meeshaalee fi tajaajiloota oomishuuf gaarii ta'e. Waggaa dhibba tokko dura, lammiileen Ameerikaa irra caalaan isaanii qonna irratti kan hojjetan turan, sababiin isaas teknooloojiin qonnaa uummata guutuu sooruuf galtee humna namaa olaanaa waan barbaaduuf ture. Har'a guddina teeknooloojii qonnaatiin ummanni muraasni nyaata gahaa biyyattii guutuu sooruu danda'u oomishuu danda'a. *Jijjiiramni teeknooloojii kun humna namaa meeshaalee biroo oomishuuf akka argamu taasisee fi tajaajila.*

6.3.2 Amaloota Guddina Diinagdee

Ogeessi Diinagdee beekamaa fi abbaa herrega galii biyyaalessaa kan ta'e *Siimoon Kuznets* amala gurguddoo shan guddina dinagdee ammayyaa adda baaseera:

a) *Galii mataa namaa dabaluu saffisa olaanaa:* Guddinni dinagdee ammayyaa bu'uuraan yeroo dheeraa keessatti guddina galii mataa namaa ol'aanaa jechuudha.

b) *Saffisa olaanaa oomishtummaa sababoota dabaluu:* Guddinni dinagdee ammayyaa oomishtummaa sababoota oomishaa hundaas dabaluu barbaada. ***c)*** *Saffisa jijjiirama caasaa olaanaa:* Guddinni dinagdee ammayyaa sochii dinagdee naannoo oomisha xiqqaa (qonnaa) irraa gara oomisha baay'ee (industirii)tti ce'uu barbaada. Guddinni gita abbootii qabeenyaa fedhii fi dandeettii hojii dinagdee haaraa hojjechuu qabu jijjiiramni caasaa akka raawwatamuuf haal-duree barbaachisaa dha.

d) *Saffisa qusannaa fi invastimantii dabaluu:* Guddinni dinagdee kan uumamu saffisi qusannoo fi invastimantii biyya keessaa yeroo ol ka'udha. Tajaajila faayinaansii ammayyaa hundeessuun babal'isuun biyya keessaa sochoosuuf barbaachisaa dha maddeen.

e) *Adeemsa oomishaa keessatti hojiirra oolmaa beekumsa saayinsii ammayyaa dabaluu: 1.1.* Adeemsa oomishaa keessatti beekumsa saayinsii hojiirra oolchuun gahumsa itti fayyadama qabeenya kan dabalu yoo ta'u, kana malees qabeenya hanqina qabuuf bakka bu'oota ni kenna.

6.3.3 Ramaddii biyyoota addunyaa akkaataa Galiitiin

Diinagdee addunyaa keessatti wanti baay'ee nama dinqu faallaa garmalee ta'uu isaati. Gama tokkoon biyyoota guddatan, gama biraatiin ammoo biyyoota hin guddanne qabna.

Beekumsa baay'ee fi sochiin namootaa, odeeffannoo fi meeshaalee fi tajaajiloota saffisaa fi wal bira qabamee yoo ilaalamu gatii xiqqaa ta'een, qaawwi guddaan akkasii akkamitti itti fufuu fi illee bal'achuu danda'e? (Todaroo fi Ismiiz, 2012).

Karaan biyyoota addunyaa ittiin ibsan baay'inaan galii mataa mataa isaaniitiin akka guddatanii fi guddachaa jiranitti. Dhaabbata Tumsa Diinagdee fi Misooma (OECD) fi Dhaabbata Mootummoota Gamtoomanii dabalatee dhaabbileen idil-addunyaa hedduun biyyoota sadarkaa dinagdee isaaniitiin galii mataa isaaniitiin madaalamu gareewwan armaan olitti ibsaman lamaan: guddatanii fi guddachaa jiran keessatti ramaduu.

Sirna ramaddii Baankii Addunyaa keessatti dinagdeen 210 yoo xiqqaate ummata kuma 30 qabu sadarkaa galii waliigalaa biyyaalessaa (GNI) mataa namaatiin sadarkaa qaba. Diinagdeen kunniin booda akka;

1. biyyoota galii xiqqaa qaban (LICs):- *galii waliigalaa biyyaalessaa mataa mataa tokkoo bara 2008 $975 fi isaa gadi akka qaban kan ibsaman, .*
2. biyyoota galii giddu galeessaa gadi aanaa qaban (LMCs): *galiin isaanii $976 fi*

   Doolaara 3,855, .
3. biyyoota galii giddu galeessaa ol'aanaa qaban (UMCs): *galiin isaanii $3,856 fi*

   Doolaara 11,906, .
4. biyyoonni OECD galii guddaa qaban, fi biyyoonni galii guddaa qaban biroo: galii qabu

   kan doolaara 11,907 fi isaa ol ta'e.

(Yeroo baay'ee, LMC fi UMCn karaa al-kallatti biyyoota galii giddu galeessaa qabanitti garee ta'u.).

Dhaabbanni Mootummoota Gamtoomanii, bara 2010 irraa eegalee garee biyyoota *galii xiqqaa, kaappitaala namaa gadi aanaa, fi saaxilamummaa dinagdee olaanaa* qaban Biyyoota Guddina Xiqqaa (LDC) jechuun ramada. Ramaddiin kun biyyoota addunyaa 49 kan hammatu yoo ta'u; 33 Afrikaa, 15 Eeshiyaa, dabalataan Heeyitii.

ÿ **Gocha 6.3**

1. Daataa shanan darbanii fudhachuun GDP Per capita of Ethiopia shallaguu waggoota, akkasumas garaagarummaa waggoota walbira qabuu fi xiinxaluu, .
2. Wantoota sadarkaan jireenyaa biyya keenyaa kan adda ta'an tarreessi ollaa Keeniyaa jedhamtu.
3. Biyyoota addunyaa karaalee adda addaa ramaduun adda baasuu.

6.4 Dadhabbii Fayyadama GDP/GDP Mataa Namaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Guddina diinagdee Itoophiyaa shanan darbanii shallaguu fi madaaluu waggoota

6 Dadhabina guddina Diinagdee mataa mataa irratti hundaa'e adda baasuu shallaggii.

Yaadota Ijoo

Diinagdee lafa jalaa; Gumaacha hin kaffalamiin

Gocha Jalqabaa

Hiika safartuu oomisha waliigalaa (GDP) koorsii dinagdee kutaa 9ffaa keessan irraa yaadadhaa .

GDPn galii waliigalaa dinagdee fi baasii waliigalaa dinagdeen meeshaalee fi tajaajiloota irratti baasu lamaan isaanii safara. Haala kanaan GDP nama tokkoof galii fi baasii nama giddu galeessaa dinagdee keessa jiru nutti hima. Namoonni baay'een galii olaanaa argachuu fi baasii olaanaa argachuu waan filataniif, GDP nama tokkoof safartuu uumamaa fayyaa dinagdee nama dhuunfaa giddu galeessaa fakkaata. Garuu kanneen armaan gadii daangaawwan GDP akka safartuu raawwii dinagdee saba tokkootti;

GDPn garuu safartuu fayyaa gaarii miti: Wantoonni jireenya gaariidhaaf gumaachan tokko tokko GDP keessaa hafu. *Tokko boqonnaadha.* Fakkeenyaaf, namni dinagdee keessa jiru hundi dhuma torbaniitti boqonnaa argachuu mannaa, torbanitti guyyaa hunda akka tasaa hojjechuu jalqabe haa jennu. Meeshaaleen fi tajaajiloonni hedduun ni oomishamu, GDPn ni dabala ture. Ta'us GDPn dabalaa jiraatus namni hundi ni wayya jennee xumuruu hin qabnu. *Kasaaraan boqonnaa hir'ate irraa dhufu bu'aa meeshaalee fi tajaajiloota baay'ee oomishuuf fi fayyadamuu irraa argamu ni hir'isa.*

GDPn gatii gabaa fayyadamuun meeshaalee fi tajaajiloota gatii waan kennuuf, ***gatii sochii gabaan alatti raawwatamu hunda jechuun ni danda'ama jedhamee kan hin dabalamnedha.*** Keessattuu *GDPn gatii meeshaalee fi tajaajiloota biyya keessatti oomishaman dhiisa.* Chef tokko nyaata mi'aawaa qopheessee mana nyaataa isaa keessatti yeroo gurguru, gatiin nyaata sanaa qaama GDP ta'a. Garuu chef nyaata walfakkaatu maatii isaaf yoo qopheesse gatii inni wantoota qalamaa irratti dabale GDP keessaa hafeera. Haaluma walfakkaatuun, *kunuunsi daa'immanii giddugala kunuunsa guyyaa keessatti kennamu qaama GDP yoo ta'u, kunuunsi daa'immanii warra mana keessatti godhamu garuu akkas miti. Hojiin tola ooltummaas nageenya warra hawaasa keessa jiraniif gumaacha qaba,* garuu GDP gumaacha kana hin calaqqisiisu

Wanti biraa GDPn of keessaa baasu *qulqullina naannoo ti.* Mee yaadi, kan

mootummaan dambiiwwan naannoo hunda dhabamsiiseera. Sana booda dhaabbileen faalama uuman osoo hin ilaalin meeshaalee fi tajaajiloota oomishuuf kan danda'an yoo ta'u, GDPn dabaluu danda'a. Ta'us nageenyi gaariin kufuu hin oolu. Qulqullinni qilleensaa fi bishaanii gadi bu'uun bu'aa oomisha guddaa irraa argamu kan ofirraa ittisuu caalaa ta'a.

GDPnis waa'ee qoodinsa galii homaa hin dubbatu. Hawaasni namoonni 100 galii waggaa doolaara kuma 50 qaban GDP doolaara miiliyoona 5 yoo ta'u, GDP nama tokkoof doolaara kuma 50 ta'uun isaa nama hin ajaa'ibu. Hawaasni namni 10 doolaara kuma 500, 90 immoo homaa tokko malee rakkatu akkasuma. Namoonni haalawwan lamaan sana ilaalanii walqixa jedhanii waamu muraasni. GDP nama tokkoof nama giddu galeessaa maaltu akka mudatu nutti hima, giddu galeessa duuba garuu muuxannoo dhuunfaa adda addaa guddaatu jira. (Mankiw, 2012) jedhu.

GDPn daldala gabaa Gurraacha keessatti raawwatamus ni hin dabalatu. Daldalli isaanii nageenya hawaasaaf gatii guddaa kan qabu ta'us seeraan ala waan ta'eef...
GDP keessatti hin lakkaa'amu.

- Dhuma irratti, GDPn kaayyoowwan irra caalaan—garuu hundaaf miti—safartuu gaarii fayyaa dinagdee ta'uu isaa xumuruu dandeenya. GDPn maal akka hammatee fi maal akka dhiisu yaada keessa galchuun barbaachisaadha.

ÿ **Gocha 6.4**

1. Guddina diinagdee Itoophiyaa waggoota shanan darbanii madaaluun nuuf himaa xiqqeessuus ta'e garmalee tilmaamame.
2. GDP mataa namaa galii waggaa nama dhuunfaa garmalee tilmaama. Dhugaa/Soba. Ibsuu.

6.5 Marsaa Daldalaa fi Marsaa Isaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Marsaa daldalaa ibsi

6 Olka'iinsaa fi gadi bu'iinsa marsaa daldalaa keessatti mul'atu ibsi

Yaadota Ijoo

Marsaa daldalaa; Boomii; Kufaatii dinagdee; Mukuu hamaa; Fooyyee qabaachuu

Gocha Jalqabaa

"Marsaa daldalaa" jechuun maali?

Marsaa Daldalaa fi Marsaa Isaa

Jechi marsaa daldalaa jedhu jijjiiramni dinagdee haala idilee, tilmaamamuu danda'u akka hordofu waan agarsiisuuf hamma tokko dogoggorsa. Dhugaa dubbachuuf, *jijjiiramni dinagdee tasumaa yeroo hunda kan hin taane siyaa taÿu, sirritti tilmaamuun hin dandaÿamu jechuun ni dandaÿama.*

Haala kanaan, Marsaan Daldalaa: jijjiirama sochii dinagdee sirna hin qabnee fi baay'inaan tilmaamuun kan hin danda'amne yoo ta'u, kunis oomisha meeshaalee fi tajaajiloota ykn baay'ina namoota qacaramaniin kan madaalamudha. (9) jedhu.

Marsaa marsaa daldalaa: Jijjiiramni fedhii waliigalaa sadarkaa oomishaa, hojii, galii fi gatii irratti jijjiirama fida. Jijjiiramni kun akka waliigalaatti uumamaan marsaa kan ta'ee fi marsaa marsaa adda addaa afur kan hordofu yoo ta'u: 1. Badhaadhina ykn boom;

2. Kufaatii dinagdee;
3. Dhiphina sammuu ykn kufaatii; fi
4. Fayyachuu.

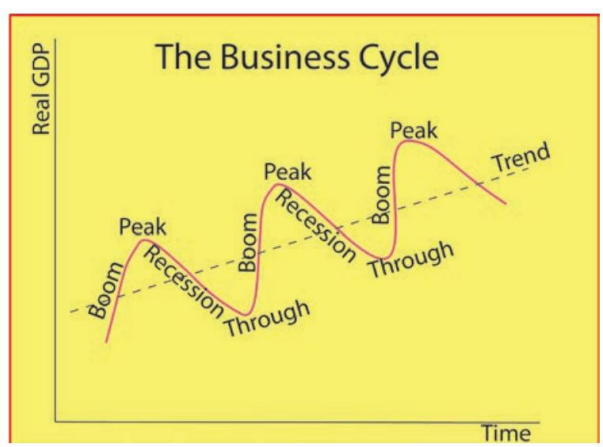

Fakkii 6.1 Marsaa Daldalaa

(Madda: Barreessaan kan sketch godhe)

AN . Badhaadhina ykn boom ykn peak: marsaa sochii dinagdee fedhii dabaluu, gatii dabaluu, invastimantii dabaluu, hojiin dabaluu, galiin dabaluu, humna bittaa dabaluu fi kana irraa kan ka'e fedhii dabaluu fi kkf ta'ee kan beekamudha. Kanaafuu, invastaroonni fedhii isaaniitiin balaa fudhachuun invastimantiif seenu.

Kunniin haalawwan boom boba'aa dabalataa karaa hojii baay'isaa dhiibbaa.

II . Kufaatii ***dinagdee:*** yeroo boom dinagdeen garmalee ho'uu fi abbootiin taayitaa maallaqaa, dhaabbileen faayinaansii fi daldalli mataan isaa of eeggannoo taphachuu jalqabuu danda'a. Invastimantii hir'isuun, hojiin hir'achuu, galiin gadi bu'uu, humna bittaa fi fedhiin hir'achuu danda'a.

Gatiin gadi bu'uu jalqabuu mala.

III . ***Dhiphina ykn kufaatii ykn trough:*** tarkaanfiiwwan sirreeffamaa bu'a qabeessa ta'an fudhatamuu yoo dadhaban dinagdeen gara dhiphina sammuutti seenuu danda'a. Sadarkaa amantaan daldalaa sadarkaa gadi aanaa irra jirudha. Invastimantii, hojiin, oomishni, galiin fi gatiin gadi tuqa.

IV . Fayyuu ykn babal'achuu: akkuma dinagdeen dhiphina keessaa ba'een marsaa fayyinaatti seena. Fayyinni itti fufiinsa qabu sadarkaan invastimantii, hojii, oomishaa, galii fi gatiin gara oliitti akka socho'u ni argata. Kun dhumarratti haala guddina dinagdee fiduu danda'a.

ÿ **Gocha 6.5**

1. Sararri Trend diyaagiraamii marsaa daldalaa keessatti maali?
2. Sararri kamtu guddina GDP dhugaa agarsiisa

Cuunfaa Kutaa

Jijjiiramoonni dinagdee maakroo gurguddoon: Hafnaan Herrega Ammaa, Qaala'iinsa jireenyaa, Guddina Diinagdee fi Hoji dhabdummaa kan dabalatudha. Gama biraatiin galmoota dinagdee maakroo gurguddoon mootummoonni biyyootaa hordofan; hafnaan herrega ammaa fooyya'uu; gatii tasgabbaa'aa; guddina dinagdee dabaluu; fi hoji dhabdummaa hir'isuu danda'eera.

Guddinni dinagdee yeroo Oomishni Waliigalaa Biyya Keessaa Dhugaa (RGDP) yeroo gabaabaa keessatti dabaluu yoo ta'u, galii mataa namaa itti fufiinsaan dabaluu fi jijjiirama caasaa dinagdee kanaan walqabatee dhufu agarsiisa, yeroo dheeraa keessatti.

Guddinni dinagdee kan dhufu qabeenyi irra deebiin uumamee, irra deebiin gurmaa'ee fi irra deebiin haala bu'a qabeessa ta'een yeroo ramadamudha. Fooyya'iinsi teeknooloojii oomishtummaa sababoota oomishaa waan dabaluuf guddina dinagdee fida.

Dhaabbanni Mootummoota Gamtoomanii, bara 2010 irraa eegalee garee biyyoota galii xiqqaa, kaappitaala namaa gadi aanaa, fi saaxilamummaa dinagdee olaanaa qaban Biyyoota Guddina Xiqqaa (LDC) jechuun ramada. Ramaddiin kun biyyoota addunyaa 49 kan hammatu yoo ta'u; 33 Afrikaa, 15 Eeshiyaa, dabalataan Heeyitii.

GDPn safartuu fayyaa guutuu miti sababiin isaas: fayyaa namni boqonnaa irraa argatu; gatii sochii gabaan alatti raawwatamu hunda jechuun ni danda'ama kan hin daballeedha; qulqullina naannoo/ykn manca'uu isaas ni hambisa; dhimmoota waa'ee qoodinsa galii ilaallatanis ni hambisa; gabaa Gurraachas ni hambisa

daldala (transactions) irratti raawwatamu.

Jechi marsaa daldalaa jedhu jijjiiramni dinagdee haala idilee, tilmaamamuu danda'u akka hordofu waan agarsiisuuf hamma tokko dogoggorsa. Dhugaa dubbachuuf, jijjiiramni dinagdee tasumaa yeroo hunda kan hin taane siÿa taÿu, sirritti tilmaamuun hin dandaÿamu jechuun ni dandaÿama.

Kutaa I: Dhugaa barreessi yoo himoonni sirrii ta'an yookiin Soba yoo kana hin taane tokkoon tokkoon isaaniitiif gaaffilee armaan gadii

1. Maddoota guddina dinagdee keessaa tokko sababa oomishaa haaraa argachuudha.
2. Biyyoota addunyaa gidduutti garaagarummaan oomishtummaa sababoota oomisha isaanii irratti hin jiru.
3. Marsaan daldalaa RGDP qabatamaa biyyattii keessatti yeroo yeroon kan jijjiiramudha naannoo RGDP ta'uu danda'utti.
4. Itoophiyaan biyyoota Guddatan addunyaa keessaa tokko.

Kutaa II: Tokkoon tokkoon gaaffiidhaaf filannoowwan kennaman keessaa deebii hundarra gaarii ta'e filadhu

1. Kanneen armaan gadii keessaa tokko jijjiirama dinagdee maakroo miti, isa kam?

QEENXEE . Alergii B. Hoji dhabdummaa C. Qaala'iinsa jireenyaa D. faayidaa 2. Galmi mootummootaa kanneen armaan gadii hunda kan hammatu yoo ta'u, tokko malee, A . Hoji dhabdummaan hir'achuu C. faayidaa dabaluu B . guddina dinagdee dabaluu D. qaala'iinsa jireenyaa to'achuu

3. Guddinni dinagdee kan shallagamu

QEENXEE . RGDP Baay'ina Uummataatiin qoodame

B . RGDP bara kanaa hir'isuun RGDP bara darbee yeroo RGDP bara darbeen qoodame 100% .

C . Uummata waliigalaa RGDPn qoodame

D . Homaa

4. Guddina dinagdee yeroo dheeraaf ulaagaaleen barbaachisan

QEENXEE . Waggoota dheeraaf Dabala RGDP itti fufe

B . Waggoota dheeraaf Baay'ina Uummataa dabaluu

C . Jijjiirama caasaa qonna oomisha xiqqaa irraa gara damee industirii oomisha guddaa qabuutti

D. D . A fi C

Kutaa III: Bakka duwwaa ta'e jechoota gaaffilee armaan gadiitiif mijatoo ta'aniin guuti

1. GDP biyya tokkoo a ____ gatii meeshaalee _____ hundaafi tajaajila oomishame 2. _____ bara _____ keessatti.

Faayidaan herrega ammaa yeroo _____biyya tokkoo _____ caaludha.

3. Ni jiru ____ baay'ina biyyoota guddina hin qabne addunyaa irratti; kan keessaa bahee jira ___ Afrikaatti, . ____ Eeshiyaa keessatti fi _____ akka UN bara 2010tti ramaddii biyyoota galii gadi aanaa qaban.

4. Marsaan daldalaa tokko yeroo babal'ina _____ isaa fi yeroo kufaatii dinagdee _____ isaa ga'a.

.....

Unit Diinagdee Itoophiyaa

7. 7.

Seensa

Gara waggaa 100f diinagdeen Itiyoophiyaa gabaa irratti xiyyeeffate irraa gara giddu galeessa karoorfameetti deebi'ee gara dinagdee gabaa irratti xiyyeeffateetti jijjiiramuu mudateera. Sirna Mootii irraa kaasee hanga bara 1974tti dinagdeen adda durummaan qonnaa ture. Diinagdeen sirna fiwudaalaa jalatti kan hundaa'e yoo ta'u, abbummaan lafaa baay'ee walqixxummaa kan hin qabne yoo ta'u, lafti qonnaa guddaan harka abbootii qabeenyaa sooreyyii ta'ee fi indaastiriiwwan baay'ee muraasni turan kan warra biyya alaa turan.

Bara Sirna Waraanaa (1974 – 1991) dinagdeen gara dinagdee ajajaa kan qajeeltoowwanii fi ilaalchi sooshaalistii bulchanitti ce'e. Damee qonnaa, industirii fi faayinaansii irratti haaromsi lafaa guddaan hojjetameera. Mootummaan indaastiriiwwan omishaa gurguddoo, baankotaa fi dhaabbilee inshuraansii hunda qaba ture. Tarkaanfiiwwan kun hundi fudhatamanis sirnichi rakkoolee Itoophiyaa roga hedduu qabu furuu hin dandeenye.

Sunis kan xumurame gaafa Caamsaa 28, 1991 EPRDF hiriira gara Addis Ababaatti seenee aangoo qabate.

EPRDF bara 1991 aangoo erga fudhatee booda mootummaan dinagdee gabaa irratti xiyyeeffate hordofe. Haaromsa dinagdee dhaabbilee mootummaa dhuunfaatti dabarsuu, al-ergii qonnaa guddisuu fi seeraan ala ta'uu irratti hundaa'e gara gabaa bilisaa dinagdeetti ce'uun deeggareera. Tarkaanfiin kun raawwii guddina damee olaanaaf haala mijeesse.

Kana yaada keessa galchuun kutaan kun qabxiilee armaan gadii irratti mari'atama, *"Qaamolee dinagdee Maakroo (GDP);Haala waliigalaa dameelee ijoo dinagdee Itoophiyaa: Damee Qonnaa, Gahee damee qonnaa, Caasaa damee qonnaa;Industirii: Gahee damee industirii;Tajaajila: Gahee damee tajaajilaa, Qaamolee damee tajaajilaa;Qonnaafi misooma industirii, Falmiin damee industirii dameewwan dinagdee hafan waliin wal bira qaba".*

Kaayyoowwan Kutaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

- **6** Raawwii dinagdee maakroo Itoophiyaa qorachuu.
- **6** Guddina dinagdee keessatti gahee fi raawwii damee tokkoon tokkoon isaanii xiinxaluu.
- **6** Gabaasa gabaabaa Diinagdee Itoophiyaa irratti barreessi
- **6** GDP, NGDP, RGDP fi GDP deflator shallagi

7.1 Qaamolee Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP) .

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Qaamolee gurguddoo dinagdee maakroo (GDP) ni ibsu.
6 Baasii fayyadama waliigalaa maatiin keessan baasu kaasi.

Yaadota Ijoo

Fayyadama (C) ; Invastimantii (I); Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP); Al-ergii (E); Galchuu (M) ; Bittaa Mootummaa (G) .

Gocha Jalqabaa

Qaamonni gurguddoon Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP) maal fa'a?

Gamaaggama qaamolee Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa (GDP) .

Baasii dinagdee keessatti bahu bifa hedduu qaba. Yeroo kamiyyuu maatiin Soressa mana nyaataa *Kaku Mame Restaurant keessatti laaqana nyaachaa jiraachuu danda'u; Haile Motors* warshaa konkolaataa ijaaraa jiraachuu mala; Raayyaan Ittisa Biyyaa Itiyoophiyaa Diroonii bittaa jiraachuu mala; akkasumas Daandiin Qilleensaa Itiyoophiyaa Boeing irraa xiyyaara bitachuu malu. GDPn baasii bifa adda addaa kana hunda meeshaalee fi tajaajiloota biyya keessaa oomishaman kan hammatudha.

Diinagdeen qabeenya hanqina qabu akkamitti akka fayyadamaa jiru hubachuuf, ogeeyyiin dinagdee gosoota baasii adda addaa keessaa walnyaatinsa GDP qoratu. Kana gochuuf GDP (kan Y jennee agarsiifnu) bakka afuritti qoodama: fayyadama (C), invastimantii (I), bittaa mootummaa (G), fi al-ergii qulqulluu (NX):

$$Y = C + I + G + NX, \text{ Bakka } NX = \text{Al-ergii}(X) - \text{Galchi}(I).$$

Hima walqixaa kun eenyummaati-hima walqixaa sababa jijjiiramoonni hima walqixaa keessa jiran akkamitti ibsaman irraa kan ka'e dhugaa ta'uu qabu. Haala kana keessatti tokkoon tokkoon birri baasii GDP keessatti hammatame qaamolee GDP afran keessaa tokkotti waan kaa'amuuf, waliigala qaamolee afran GDP waliin walqixa ta'uu qaba. Mee tokkoon tokkoon qaamolee afran kanaa sirriitti haa ilaallu.

Gabatee 7.1 GDP fi qaamolee isaa- Fakkeenya Lakkoofsaa

Waliigala Qaamolee (Bill of $) Nama tokkoof ($ keessatti) Dhibbeentaa Waliigala			
Omisha Waliigalaa Biyya Keessaa, Y **$14, 259 $46, 372** Fayyadama, C			**100% .**
Invastimantii, I 1,623	10, 093 irratti ibsame	32,823 ta'eera	71. 71.
Bittaa Mootummaa, G 2,933 Al-ergii Qulqulluu,		5,278 ta'eera	11. 11.
NX Madda: (Mankiw, 2012): 203.		9,540 ta'eera	21. 21.
	-390	-1, 269 irratti kan argamu	-3

An. **Fayyadama**

Fayyadamni *bittaa mana jireenyaa haaraa irraa kan hafe,* baasii maatiin meeshaalee fi tajaajiloota irratti baasudha .

Meeshaalee- baasii manaa *meeshaalee yeroo dheeraa turuu danda'an, kan akka konkolaataa fi meeshaalee,* fi *meeshaalee yeroo dheeraa hin turre, kan akka nyaataa fi uffata irratti bahu dabalata.*

Tajaajila- meeshaalee hin qabamne kan akka *rifeensa murachuu fi kunuunsa fayyaa of keessatti qabata.* Baasii maatii *barnootaaf* bahu fayyadama tajaajilaa keessattis hammatama (namni tokko kutaa itti aanu keessatti caalaatti ni simata jedhee falmuu danda'us).

ii. **Invastimantii**

Invastimantii jechuun meeshaalee *gara fuulduraatti meeshaalee* fi *tajaajiloota* hedduu oomishuuf itti fayyadaman bituudha . Innis walitti qabama bittaa *meeshaalee kaappitaalaa, inventaarii fi caasaa ti.* Invastimantii *caasaa* keessatti baasii *mana jireenyaa haaraa irratti bahu kan dabalatudha.* Akka waliigalteetti, bittaa mana haaraa gosa baasii maatii tokkoo kan fayyadama osoo hin taane invastimantii jedhamee ramadameedha.

Akkaataan kuufama inventarii hubatamuu qaba. Dell kompiitara tokko oomishee gurguruu dhiisee gara inventarii isaatti yeroo dabalu, Dell kompiitara sana ofii isaatiif "bite" jedhamee fudhatama. Kunis, herreegdonni galii biyyaalessaa kompiitara akka qaama baasii invastimantii Dell'tti ilaalu. (Boodarra Dell kompiitara sana inventarii keessaa yoo gurgure, invastimantiin inventarii Dell sana booda negaatiivii ta'a, kunis baasii gaarii bitataan baasu kan ofirraa ittisu ta'a.) Kaayyoon GDP tokko gatii oomisha dinagdee safaruu waan ta'eef, meeshaaleen inventariitti dabalaman qaama oomisha yeroo sanaa waan ta'aniif, inventaariin akkasitti ilaalama.

Herregni GDP jecha invastimantii jedhu akkaataa jecha kana haasawa guyyaa guyyaa keessatti dhaga'uu dandeessan irraa adda ta'een akka fayyadamu hubadhu. Jecha invastimantii jedhu yeroo dhageessan, invastimantii faayinaansii kan akka *aksiyoonaa, boondii fi fandii waliinii yaaduu dandeessu.* Faallaa kanaatiin, GDPn baasii meeshaalee fi tajaajiloota irratti bahu waan safaruuf, asitti jechi invastimantii jedhu bittaa meeshaalee (kan akka *meeshaalee kaappitaalaa, caasaa, fi*

inventaarii) meeshaalee biroo oomishuuf itti fayyadaman.

iii. **Bittaa Mootummaa**

Bittaa mootummaatiin baasii meeshaalee fi tajaajiloota *mootummaa naannoo, naannoo fi federaalaan bahu dabalata. Mindaa hojjettoota mootummaa akkasumas baasii hojii mootummaa irratti bahu* kan hammatudha .

Hiikni bittaa mootummaa xiqqoo qulqulleessuu barbaada. Mootummaan mindaa jeneraal Raayyaa Ittisa Biyyaa ykn barsiisaa mana barumsaa yeroo kaffalu mindaan sun qaama bittaa mootummaati. Garuu yeroo mootummaan *faayidaa Wabii Hawaasummaa* kaffalu
nama maanguddoo ta'eef ykn *faayidaa inshuraansii hoji dhabdummaa* hojjetaa dhiheenya kana hojii irraa ari'ameef, seenaan isaa baay'ee adda: Isaan kun *kaffaltii jijjiirraa* jedhama
sababni isaas meeshaa ykn tajaajila yeroo ammaa oomishameef jijjiiruuf kan hin hojjetamne waan ta'eef. Kaffaltiin jijjiirraa galii maatii ni jijjiira, garuu oomisha dinagdee hin calaqqisiisu. (Ija dinagdee maakrootiin yoo ilaalle, kaffaltiin jijjiirraa akka gibira negaatiivii ti.) GDPn galii oomisha meeshaalee fi tajaajiloota irraa argamu, fi baasii oomisha meeshaalee fi tajaajiloota irratti bahu safaruuf waan yaadameef, *kaffaltiin jijjiirraa akka qaama bittaa mootummaatti hin lakkaa'amu.*

iv. **Al-ergii Qulqulluu**

Al-ergiin qulqulluun gatii bittaa biyya alaa meeshaalee biyya keessaa oomishaman (gatii ***al-ergii)*** gatii bittaa biyya keessaa meeshaalee biyya alaa (gatii *galtee) irraa hir'isuun walqixa.* Dhaabbanni biyya keessaa tokko bitaa biyya biraatti gurguruun, kan akka Haile Motors konkolaataa lammiilee Keeniyaaf gurguruun, al-ergii qulqulluu ni dabala.

Net in net exports jechuun gatii *galtee gatii al-ergii irraa hir'ifamuu isaa agarsiisa.* Hir'isuun kun kan godhame qaamoleen GDP biroo meeshaalee fi tajaajiloota biyya alaatii galchuu waan dabalataniif. Fakkeenyaaf, maatiin tokko konkolaataa birrii kuma 300 kan ta'e Toyota, dhaabbata konkolaataa Jaappaan irraa bite haa jennu. Daldalli sun bittaa konkolaataa qaama baasii fayyadamtootaa waan ta'eef fayyadama Birrii kuma 300n dabala. Konkolaataan kun biyya alaa waan ta'eef al-ergii qulqulluu Birrii kuma 300n hir'isa. Kana jechuun, al-ergiin qulqulluun meeshaalee fi tajaajiloota biyya alaa oomishaman (mallattoo hir'isuu wajjin) kan hammatu yoo ta'u, meeshaaleen fi tajaajiloonni kun fayyadama, invastimantii, fi bittaa mootummaa keessatti waan hammatamaniif (mallattoo ida'uu wajjin). Haala kanaan, maatiin biyya keessaa, dhaabbati ykn mootummaan meeshaa ykn tajaajila biyya alaa irraa yeroo bitu, bittaan sun al-ergii qulqulluu hir'isa, garuu fayyadama, invastimantii ykn bittaa mootummaas waan kaasuuf, GDP irratti dhiibbaa hin geessisu.

Al-ergii Qulqulluu = Al-ergii Waliigalaa (E) - Galtee Waliigalaa (M) .

ÿ **Gocha 7.1**

1. Baasii naannoo keessanii irraa kanneen armaan gadii keessatti hammataman tarreessi;

(Jalqaba dhuunfaadhaan achiis hiriyaa daree keessanii wajjin mariÿadhaa)

- Fayyadama (C) .
- Invastimantii (I) •

Bittaa Mootummaa (G) .

- Al-ergii Qulqulluu (NX) .
  - Al-ergii •

Galtee

7.2 GDP Dhugaa Vs GDP Maqaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 GDP maqaa fi GDP Dhugaa addaan baasuu

6 Deflator GDP shallagi

Yaadota Ijoo

GDP dhugaa; GDP maqaa; GDP Deflator

Gocha Jalqabaa

Real GDP fi Nominal GDP yeroo dhageessan maaltu sammuu keessan dhufa?

GDP Dhugaa fi GDP Maqaa wajjin wal bira qabamee yoo ilaalamu

GDPn *baasii waliigalaa* meeshaalee fi tajaajiloota *gabaa dinagdee hunda keessatti bahu safara.*

Baasii waliigalaa waggaa tokko irraa gara waggaa itti aanutti yoo dabale, yoo xiqqaate wantoota lama keessaa tokko dhugaa ta'uu qaba: Yookaan, .

1. *Diinagdeen oomisha meeshaalee fi tajaajiloota guddaa oomishaa jira,* ykn 2. *Meeshaalee fi tajaajiloonni gatii ol'aanaadhaan gurguramaa jiru.*

Jijjiirama dinagdee yeroon dhufu yeroo qoratan, ogeeyyiin dinagdee *bu'aa lamaan kana addaan baasuu barbaadu.* Keessattuu, safartuu *baay'ina waliigalaa meeshaalee fi tajaajiloota* dinagdeen oomishaa jiruu *fi jijjiirama gatii meeshaalee fi tajaajiloota sanaatiin hin tuqamne barbaadu.*

Kana gochuuf ammoo ogeeyyiin dinagdee safartuu ***GDP dhugaa jedhamu fayyadamu.*** GDPn dhugaa gaaffii yaadame tokkoof deebii kenna: *Meeshaalee fi tajaajiloota kanaaf gatii* ***bara murtaa'e tokko darbe keessa tureen osoo gatii itti kennine gatii meeshaalee fi tajaajiloota bara kana oomishaman maal ta'a?***

y Gatii sadarkaa darbe irratti murtaa'e fayyadamuun oomisha amma jiru madaaluudhaan GDPn dhugaa oomishni waliigalaa meeshaalee fi tajaajiloota dinagdee yeroon akkamitti akka jijjiiramu agarsiisa.

Safartuu hanga oomishame *kan jijjiiramni gatiin hin tuqamne* argachuuf GDP dhugaa fayyadamna, kunis *oomisha meeshaalee fi tajaajiloota gatii dhaabbataa ta'een gatii qaban dha.* GDP dhugaa kan shallagnu akka;

1. Jalqaba waggaa tokko akka bara bu'uuraatti murteessuu
2. Sana booda gatii meeshaalee fi tajaajiloota bara bu'uuraa keessatti fayyadamuun shallaggii gatii meeshaalee fi tajaajiloota ***waggoota hunda keessatti.***

Kana jechuun, gatiiwwan bara bu'uuraa keessatti argaman baay'ina waggoota adda addaa keessatti walbira qabuuf bu'uura ta'u.

Fakkeenya keenya keessatti bara bu'uuraa akka ta'uuf bara 2010 filanne haa jennu. Sana booda gatii *Kitfo fi Chumbo* bara 2010 fayyadamuun gatii meeshaalee fi tajaajiloota bara 2010, 2011, fi 2012 oomishaman shallaguu dandeenya.Gabatee 2 irratti shallaggii kana agarsiifameera. GDP dhugaa bara 2010 shallaguuf gatii *Kitfo fi Chumbo* bara 2010 (bara bu'uuraa) fi baay'ina *Kitfo fi Chumbo* bara 2010 oomishame fayyadamna.(Akka kanaan, bara bu'uuraatiif, GDP dhugaa yeroo hunda GDP maqaa wajjin walqixa.) GDP dhugaa bara 2011 shallaguuf, gatii *Kitfo fi Chumbo* bara 2010 (bara bu'uuraa) fi kan baay'ina *Kitfo fi Chumbo*
produced in 2011. Haaluma walfakkaatuun GDP dhugaa bara 2012 shallaguuf gatii bara 2010 fi baay'ina bara 2012 fayyadamna.GDP dhugaa bara 2010 Birrii 200 irraa gara bara 2011tti Birrii 350tti, achiis bara 2012tti Birrii 500tti ol guddachuu isaa yeroo argannu, daballiin kun baay'ina dabaluu isaatiin kan walqabatu ta'uu ni beekna kan oomishame gatiin sadarkaa waggaa bu'uuraa irratti murtaa'ee waan qabameef.

Walumaagalatti: GDP maqaa gatii amma jiru fayyadamuun oomisha meeshaalee fi tajaajiloota dinagdee irratti gatii kaa'a. GDP dhugaan oomisha meeshaalee fi tajaajiloota dinagdee irratti gatii kaa'uuf gatii waggaa bu'uuraa dhaabbataa fayyadama. GDP dhugaa jijjiirama gatiitiin waan hin tuqamneef, jijjiiramni GDP dhugaa jijjiirama hanga oomishamaa jiru qofa calaqqisiisa. Haala kanaan GDP dhugaan safartuu oomisha meeshaalee fi tajaajiloota dinagdeeti. (Mankiw, 2012) jedhu.

Galmi keenya GDP shallaguu keessatti *dinagdeen waliigalaa hangam akka hojjechaa jiru madaaluudha.* GDP dhugaan oomisha meeshaalee fi tajaajiloota dinagdee waan madaaluuf dandeettii dinagdeen fedhii fi fedhii namootaa guutuuf qabu kan calaqqisiisudha. *Haala kanaan, GDPn dhugaa GDP maqaa caalaa safartuu fayyaa dinagdee fooyya'aa dha.* Ogeeyyiin dinagdee waa'ee GDP dinagdee yeroo dubbatan yeroo baay'ee GDP maqaa osoo hin taane GDP dhugaa jechuu isaaniiti. Akkasumas waa'ee guddina dinagdee yeroo dubbatan guddina sana akka jijjiirama dhibbeentaa GDP dhugaa yeroo tokko irraa gara yeroo biraatti dhufuun madaalu.

7.2.1 Deflator GDP

GDP maqaa *baay'ina* meeshaalee fi tajaajiloota dinagdeen oomishaa jiruu fi *gatii* meeshaalee fi tajaajiloota sanaa kan calaqqisiisudha. Faallaa kanaatiin, sadarkaa waggaa bu'uuraatti gatii dhaabbataa taasisuudhaan, *GDPn dhugaa baay'ina oomishame qofa calaqqisiisa.* Istaatistiksii lamaan kana irraa sadaffaa, kan *GDP deflator jedhamu,* kan gatii meeshaalee fi tajaajiloota qofa calaqqisu shallaguu dandeenya.

Deflator GDP akka armaan gadiitti shallagama:

$$\text{GDP Deflator} = \frac{\text{GDP maqaa}}{\text{GDP dhugaa}} \text{ 100 irratti}$$

GDP maqaa fi GDP dhugaa bara bu'uuraa keessatti walfakkaata ta'uu waan qabuuf, deflator GDP bara bu'uuraa yeroo hunda 100. Deflator GDP waggoota itti aananiif jijjiirama GDP maqaa bara bu'uuraa irraa jijjiirama GDP dhugaatiin walqabatee ta'uu hin dandeenye safara.

GDP deflator sadarkaa gatii amma jiru sadarkaa gatii bara bu'uuraa wajjin wal bira qabamee safara. Kun dhugaa taÿe maaliif akka taÿe hubachuuf, fakkeenyota salphaa tokko lama haa ilaallu. Tokkoffaa, baay'inni dinagdee keessatti oomishamu yeroon dabalaa deema garuu gatiin akkuma jirutti akka hafu yaadi. Haala kana keessatti GDP maqaa fi dhugaa waliin ol ka'u, kanaaf GDP deflator dhaabbataa dha. Amma, kanaa mannaa, yeroon dabalaa deema garuu baay'inni oomishamu akkuma jirutti jira haa jennu. Haala lammaffaa kana keessatti GDP maqaa ol ka'a garuu GDP dhugaa akkuma jirutti waan ta'eef GDP deflator akkasumas ol ka'a. Hubadhaa, haala lamaan keessatti, GDP deflator waan gatii irratti ta'aa jiru calaqqisiisa malee baay'ina miti.

Mee amma gara fakkeenya lakkoofsaa keenya gabatee 7. 2. Deflator GDP gabatee jala irratti shallagama. Bara 2010 tiif GDP maqaa Birrii 200, GDP dhugaa ammoo Birrii 200 waan ta'eef GDP deflator 100. (Deflator yeroo hunda bara bu'uuraa 100.) Bara 2011 tiif GDP maqaa Birrii 600, GDP dhugaa ammoo Birrii 350, kanaaf GDP deflator 171 dha.

Ogeeyyiin dinagdee jecha *qaala'iinsa jireenyaa* jedhu fayyadamuun haala *sadarkaan gatii waliigalaa dinagdee itti dabalaa jiru ibsuuf.* Sadarkaan qaala'iinsa jireenyaa jijjiirama dhibbeentaa safartuu tokko tokkoon sadarkaa gatii yeroo tokko irraa gara yeroo itti aanutti dhufudha. GDP deflator fayyadamuun qaala'iinsa jireenyaa waggoota lama walitti aanan gidduutti akka armaan gadiitti shallagama:

$$\text{Qaala'iinsa jireenyaa bara 2} = \frac{\text{2ÿ 2ÿ}}{\text{1 1.}} \text{ 100 irratti}$$

Sababni isaas, bara 2011tti GDP deflator 100 irraa gara 171tti waan ol ka'eef, qaala'iinsi jireenyaa 100 × (171 – 100)/100, ykn dhibbeentaa 71 dha. Bara 2012tti GDP deflator bara darbe 171 ture gara 240tti ol ka'eera, kanaaf qaala'iinsi jireenyaa 100 × (240 – 171)/171, ykn dhibbeentaa 40 dha.

GDP deflator safartuu ogeeyyiin dinagdee sadarkaa giddu galeessaa gatii dinagdee fi kanaanis saffisa qaala'iinsa jireenyaa hordofuuf itti fayyadaman keessaa isa tokkodha. GDP deflator maqaa kana kan argate qaala'iinsa jireenyaa GDP maqaa keessaa baasuuf fayyadamuu waan danda'uuf-jechuunis, daballii sababa daballii gatiitiin dhufuuf GDP maqaa "deflate" gochuuf. Kan biraa qoranna

safartuu sadarkaa gatii dinagdee, indeeksii gatii fayyadamaa jedhamu, boqonnaa itti aanu keessatti, garaagarummaa safartuuwwan lamaan gidduu jirus ibsina.

Gabatee 7.2 GDP Dhugaa fi Maqaa- Fakkeenya

	Gatii fi Baay'ina			
Waggaa	Gatii Kitfo Baay'ina kan	Kitfoo	Gatiin kan Chumbo	Baay'ina Chumbo
2010. Bara 2010	Birrii 150	100 irratti	Birrii 250	50. 50.
2011. Bara 2011	180 irratti	150 irratti	350 irratti kan argamu	100 irratti
2012. Bara 2012	200 irratti kan argamu	200 irratti kan argamu	400 ta'e	150 irratti

Daataa yaadame armaan olii kennameefiin GDP maqaa fi dhugaa shallagi;

	GDP Maqaa Shallaguu		
2010 150*100= 15,000 250*50= 12,500 2011 180*150 = 27,000 350*100= 35,000			27,500 ta'a
2012 200*200= 40,000 400*150= 60,000			62,000 ta'eera
			100,000 ta'a
	Shallaggii GDP Dhugaa (bara bu'uuraa 2010) .		
2010 150*100= 15,000 ta'a		250*50= 12,500 ta'a	27,500 ta'a
2011 150*150= 22,500 ta'a		250*100= 25,000 ta'a	47,500 ta'eera
2012 150*200= 30,000 ta'a		250*150= 37,500 ta'a	67,500 ta'a
	Shallaggii GDP Deflator		
2010. Bara 2010	(27,500/27,500) *100= 100 250*50= 12,500 ta'a		GDP Deflator= (NGDP/RGDP) *100
2011. Bara 2011	(62,000/47,500) *100= 131 250*100= 25,000 ta'a		
2012. Bara 2012	(100,000/67,500)*100= 148 250*150= 37,500 ta'a		

Maddi: (9): 204 irraa kan adda ta'e.

ÿ **Gocha 7.2**

Bara kana irraa eegalee waggoota sadii walitti aansuun duubatti deebi'uu fudhachuu, fi meeshaalee naannoo keessanitti yeroo baay'ee itti fayyadaman lama fudhachuu;

1. GDP Maqaa shallaguu
2. GDP Dhugaa shallaguu
3. GDP deflator shallagi

7.3 Damee Qonnaa Diinagdee Itiyoophiyaa keessatti

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni;

6 Dameewwan gurguddoo Diinagdee Itiyoophiyaa ni ibsu
6 Walitti dhufeenya fuulduraa fi duubatti deebi'aa damee qonnaa ni qorata;
6 Gahee dameen qonnaa Oomisha Waliigalaa Biyya Keessaa fi keessatti madaaluu carraa hojii uumuu.
6 Caasaa damee qonnaa Itoophiyaa xiinxaluu, .

Yaadota Ijoo

Damee qonnaa; Walitti hidhamiinsa fuulduraa; Dirqama kennuu; Walitti Hidhamiinsa Duubatti Deebi'aa ; Baay'ina maatii; Qonnaan bulaa abbaa qabeenyaa xixiqqaa; Onnachiiftuu gatii

ÿ **Hojii Jalqabaa**

Itoophiyaa keessatti damee qonnaa yeroo dhageessan maaltu sammuu keessanitti dhufa?

Akka ragaan gabaasa waggaa NBE, bara 2019/20tti, qoodni qonnaa GDP irraa %40 gara %33tti gadi bu'eera, qoodni Industirii GDP keessatti %21 irraa gara %29tti ol guddateera, qoodni damee tajaajilaa GDP keessatti waggoota jahan bara 2014/15 hanga 2019/20tti %40 ta'uu danda'a.

Waggoota kurnaniif qonni lafee dugdaa diinagdee Itoophiyaa ta'ee ture. Kanarraa ka'uun raawwiin isaa fayyaa dinagdee ummataa murteessa. Akkasumas, geejjibaa fi oomishaa dabalatee hojiiwwan dinagdee biroo hedduun damee qonnaa irratti baay'ee hirkatu.

Amaloota Ijoo Damee Qonnaa: Qonni GDP waliigalaa biyyattii keessaa gara %45 gumaacha; galii al-ergii keessaa %80 ol kan maddisiisu yoo ta'u; ummata keessaa gara %85 qacara; akkasumas meeshaalee jallisii gara %70 hojiiwwan sadarkaa lammaffaatiif ni dhiyeessa (Waajjira Istaatistiksii Giddugaleessaa, 2006). Dameen qonnaa midhaaniis ta'e horii ni oomisha. Midhaan oomishaman midhaan nyaataa, midhaan maallaqaa, fuduraalee, fi muduraa kan dabalatudha. Galii GDP fi al-ergii biyyattii keessaa oomisha beeyladaa waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu qooda guddaa qaba. (Belayneh, Weldeselassie, Legesse, Tasew, Deenuu, fi Baansal, 2011) irratti kan xiyyeeffatedha.

Rakkoolee Gurguddoo Damee kanaa: 1.1.

- Gogiinsa yeroo baayyee, .
- Maca'iinsa biyyee baay'inaan garmalee dheeduu fi baay'ina ummataa garmalee irraa kan ka'e, .
- Lafti caccabuu, .

•Babal’ina gochaalee qonnaa duubatti hafoo, .

•Sababa toora daandii gaarii dhabuu fi kkf irraa kan ka’e bakki gabaa gaarii hin taane.

•Gatiin galteewwan qonnaa kan akka xaa’oo fi kkf saffisaan dabaluu.

Gahee Hojii Damee Qonnaa

Qonnaan lafee dugdaa diinagdee Itoophiyaa ta’uun isaa, gahee guddaa inni taphatu irraa hubachuun ni danda’ama, kutaalee itti aanan keessatti kan ilaalame.

An . Madda nyaataa fi meeshaalee jallisii ti

Diinagdee Itiyoophiyaa keessatti gahee qonnaa ijoo keessaa tokko madda nyaataa fi meeshaalee jallisii ta’uudha. Fakkeenyaaf, qonni midhaan nyaataa, aannaniifi bu’aalee foonii biyyattiif dhiyeessa. Dameen qonnaa oomishaa ta’e nyaataa fi meeshaalee jallisii baay’inaan ummataaf ni kenna.

Walitti hidhamiinsa duubatti hafummaa: dameen qonnaa gahumsa/oomishaa ta’e damee industirii fi humna hojjetaa isaaf nyaataa fi meeshaalee jallisii ni dhiyeessa. Dabareen isaas fedhii ummata qonnaan bulaa fi qonnaan bulaa hin taane guddachaa dhufeef deebii kennuu danda’uuf galteewwanii fi teeknooloojiiwwan ammayyaa dhiyeessuu qaba. Deeggarsa akkasii malee dameen qonnaa laafaa fi deeggarsa kan hin qabne ta’ee mul’ata. Uummata ofii illee wabii nyaataa dhabuun akka isaan mudatu balaadhaaf saaxiluu danda’a.

Kana malees, oomishtummaan damee qonnaa sadarkaa galii ummanni baadiyyaa argatan ni fooyyessa. Galiin namoota baadiyyaa dabaluu isaatiin fedhiin meeshaalee oomishaman damee industirii irraa dhufan akka dabalu ni taasisa jedhamee amanama.

Walitti hidhamiinsa fuulduraa: oomishtummaan damee qonnaa keessatti walitti hidhamiinsa fuulduraa armaan gadii guddisuu danda’a. Tokkoffaa, baasii jireenyaa naannoo industirii irratti hundaa’e/magaalaa hir’isa kunis dabaree isaatiin dhiibbaa mindaa hir’isuun bu’aan industirii akka olka’u taas Lammaffaa, dhiyeessii meeshaalee jallisii dabaluun baasii meeshaalee jallisii hir’isuun bu’aa industirii ol’aanaa taasisa. Qabxiileen lamaan kun qusannoo industirii fi invastimantii guddina damichaaf geessu guddisuuf gumaacha guddaa gochuu danda’u.

II · Madda kaappitaalaati

Dameen qonnaa invastimantii deeggaruuf qusannoo fi gibira caalmaa xiqqaa ta’e kan kennu ta’us, damee qonnaa irraa gara dameelee birootti dabarsuunis haalawwan sadan armaan gadiitiin kan raawwatamudha:

•gibira;

•oomisha qonnaa irratti to’annoo gatii kaa’uudhaan qonna biyya keessaa eeguuf haalawwan daldalaa ibsuu, fi

•Meeshaalee qonnaa gatii baayyee murtaa’een dirqiin geessuu.

Gaaffiin jiru caalmaan meeqa dabarfamuu qaba kan jedhudha. Gama kanaan ilaalchi faallaa lama irratti mari'achuun ni danda'ama. Tokko qonni babal'ina isaaf kaappitaala guddaa hin barbaadu. Ilaalchi inni biraan immoo jijjiirama qonnaaf invastimantii barbaachisu baay'ee guddaa waan ta'eef dhangala'aan kaappitaalaa qulqulluu qonna hin taane irraa gara qonnaatti barbaachisuu danda'a.

Sirni Derg fayyadamtoota magaalaa fi waraana isaa guddaadhaaf nyaata gatii salphaadhaan dhiyeessuuf damee qonnaa irraa caalmaa guddaa buqqise. Haa ta'u malee, caalmaan kun bu'a qabeessa ta'een itti fayyadameera. Kunis dandeettiin dameen qonnaa caalmaa gara dameelee birootti dabarfamuu danda'u oomishuuf qabu olaanaa ta'uu akka danda'u agarsiisa.

III . Oomisha Waliigalaa Biyya Keessaaf gumaacha qaba

Waggoota kurnan afran darban keessatti qoodni qonnaa fi dameewwan michuuwwan (qurxummii fi bosona) GDP biyyaalessaa keessatti qaban gadi bu'aa dhufeera. Gaheen dhibbeentaa jalqaba bara 1960moota keessa dhibbeentaa 76 ture bara 2003/04tti dhibbeentaa 45tti gadi bu'eera. Kanarraa kan ka'e madda jijjiirama diinagdee Itiyoophiyaa isa guddaa ta'ee jira.

IV . Hojiidhaaf gumaacha qaba

Ummanni Itoophiyaa %80 ol qonna (midhaanii fi hojii horsiisa beeyladaa) irraa kan argatudha. Guddinni baay'ina ummataa olaanaa fi magaalummaan gadi aanaa ta'uun humna hojjetaa caalmaa guddachaa jiru xuuxuu akka hin dandeenye damee kanaaf qormaata guddaa dabalaa dhufeera. Magaalummaa fi misooma damee qonnaa ala ta'eef tuffatamuun ykn xiyyeeffannoon xiqqaachuun damee qonnaa dhiibbaa guddachaa dhufe keessa galcheera. Kanas ta'e sana humna hojjetaa dhibbeentaa guddaa deeggara.

Hanqinni qabeenya biroo, keessumaa lafa qonnaa dabalaa dhufuu isaatiin, oomishtummaa humna namaa damee qonnaa fooyyessuuf tarkaanfiiwwan fudhatamuu qabu.

Caasaa Damee Qonnaa

i.Sirna Qonnaa Itoophiyaa keessatti

Dameen qonnaa Itoophiyaa damee xixiqqaa midhaan-oomisha, horii, bosona, fi qurxummii irraa ijaarame. GDP damichaa keessaa gara %65 oomisha midhaanii irraa kan argamu yoo ta'u, horsiisni beeyladaa ammoo %25 gumaacha. %10 kan hafe ammoo dameewwan michuu ta'an, bosona, qurxummii qabuu fi kanneen biroo irraa maddisiisa.

Lakkoofsi Qonnaa Saamuda biyyoolessaa bara 2001/2002 sirna oomisha qonnaa gurguddoo irratti ragaa tokko tokko ni kenna. Gabaasni kun qonnaan bultootaa gosoota sadii adda baasee jira.

Yeroo ammaa kana sirna qonnaa armaan gadii Itoophiyaa keessatti bal'inaan hojjetamaa jira.

qeenxee. Sirni qonna qonnaan bultoota xixiqqaa, .

b. Sirni tiksee/godaantummaa, fi

c. Sirna qonna daldalaa ammayyaa.

qeenxee. Sirna qonna abbootii qabeenyaa xixiqqaa

Sirna hunda caalaa barbaachisaa ykn olaantummaa qabudha. Oomisha qonnaa keessaa dhibbeentaa 90 ol yoo ta'u, lafa waliigalaa oomisha midhaanii jala jiru keessaa gara dhibbeentaa 95 qaba. Qonna walmakaatiin kan amala qabudha.

Lakkoofsi waliigalaa maatii gosa kana keessa jiran gara mataa miiliyoona 10.58 akka ta'u tilmaamameera. Giddugaleessaan baay'inni maatii maatii tokkoof naannoo miseensota 5 ta'ee dhaabbate.
Hawaasa kana keessaa dhibbeentaan 86 ol lafa qonnaa tokkoon tokkoon isaanii hektaara 2 gadi ta'e misoomsu.

b. Sirna Qonna Tiksee

Bal'inni lafa Itoophiyaa gara %40 naannoo goggogaa fi walakkaa goggogaa keessa kan argamu yoo ta'u, lafa gadi fagoo, m 1,500 gaditti argama. Achitti oomishni midhaanii roobaan sooramu sababa rooba sadarkaa gadi aanaa hin jijjiiramneen kan hin danda'amne yoo ta'u, namoonni jireenya isaaniif caalaatti horii irratti hirkatu. Lafti gadi fagoo kun loon Itoophiyaa gara %20, hoolaa %25, re'oonni %73, dabalataan gaala gara miliyoona tokkoo kan jiraatudha. Bineensonni kun namoota gara miliyoona 5.5 taÿan deggeru.

Uummata kana sooruu bira darbee, beeylada lafa reenjii keessa jiru, biyyattiin bineensota lubbuu qaban, keessumaa loon ergitu keessaa harka guddaa qaba. Hoolotaa fi re'oonni hafan lafa dheedichaa irraa argaman dhiyeessii biyya keessaa keessaa gara %19 bakka bu'u.

Lafti Ityoophiyaan irra jiraattu bineensota bosonaatiifis iddoo guddaa qaba. Bakkeewwan bineensonni bosonaa baay'inaan itti baay'atan kutaa kibba dhiha biyyattii keessattuu naannoo laga Oomoo fi naannoo Gaambeellaatti argamu. Naannolee rooba baay'ee fi biyyee lalisaa qaban kanneen keessatti weerarri tsetse sochii qonnaa fi tiksee baay'ee ukkaamseera. Baay'inaan xiqqaa ta'us, bineensonni bosonaa kutaa baha biyyattii keessattuu gammoojjii Awaash fi lafa horsiisa kibbaa keessattis ni jiru. Kunuunsaa fi misoomni qabeenya kanaa kan raawwatamu paarkiiwwan biyyoolessaa, bakka kunuunsa bineensota bosonaa, fi bakka kunuunsa bineensota bosonaatiin ta'a. Kana malees, bakkeewwan to'annoo jala oolan 14 kan hundeeffaman yoo ta'u, isaan keessaa inni guddaan naannoo adamsa Booreenaa to'atameedha.

Waa'ee sirna qonnaa kanaa odeeffannoon barreeffamaan baay'een hin jiru. Irra caalaan...

namoonni godaantoota, yeroo yeroon, horii isaanii waliin, bakka tokko irraa gara bakka biraatti dheedichaa fi bishaan barbaaduuf socho'u. Qorannoon tokko tokko waa'ee tiksitoota gammoojjii Awaash keessa naanna'an, in connection the with development of medium-to large-scale irrigation schemes there.

Sirna godaantoota tiksee keessatti oomishni beeyladaa oomisha midhaanii caalaa baay'ee guddaadha. Sirni kun hanqina nyaataa yeroo dheeraatiin kan amala qabu ta'uu isaa ilaalchi waliigalaa fi empirical ta'e ni mul'isa. Haala kanaan oomishni qonnaa fi oomishtummaan garmalee gadi aanaadha. Talaallii beeyladaa irraa kan hafe, mootummaan (ykn dhaabbata biraa, kan mootummaa hin taane) yeroo dheeraaf gargaarsa ykn deeggarsa sirna tiksee-godaantootaaf kenne hin jiru jechuun ni danda'ama. Haa ta'u malee, guyyoota kanatti damee xiqqaan kun babal'ina tajaajila ekisteenshiniitiin xiyyeeffannoo yaaddoo guddaa ta'ee jira.

c. Sirna Qonna Daldalaa

Sirni qonna daldalaa *karoora waggaa shanii sadaffaa keessatti ifatti hojiirra oole* (1968 – 73) Mootummaa Impaayera Itoophiyaa. Tooftaalee qonna ammayyeessuun caalmaa gabaaf dhiyaatu guddisuuf yaadaman keessaa lafti mootummaa jiru qonna daldalaa gurguddoo hundeessuuf akka oolu karoorri kun ibseera. Kanarraa kan ka'e abbootiin qabeenyaa hedduun *gammoojjii Awaash, gammoojjii Riiftii fi naannolee biroo keessatti qonna daldalaa kireeffatanii misoomsan.* Warraaqsa bara 1974 booda qonnaan bultoonni kun hundi mootummaan fudhataman. Lafti mootummaa dabalataa kutaalee biyyattii hedduu keessattis gara qonna mootummaa guddaatti guddateera. Isaan kunniin dhaabbileetti kan gurmaa'an yoo ta'u, isaanis dabaree isaaniitiin korporeeshinii jalatti garee ta'aniiru, akkaataa bakka isaanii fi ispeeshaalaayizeeshinii oomisha isaaniitiin. Ministeerri addaa, Ministeerri Misooma Qonna Mootummaa qonna mootummaa bulchuu fi babal'isuuf hundeeffame. Akkasumas ministeerri addaa kan biraa Ministeera Misooma Bunaa fi Shaayii hundeeffame.

Intarpiraayiziin qonna mootummaa qonna cimaa fi qonna makaanaayizeeshinii bal'aa jalqabe. Inni duraa jallisii irratti kan hundaa'e yoo ta'u, inni lammaffaan ammoo qonna roobaan sooramuun kan mallatteeffate yoo ta'u, xaa'oo fi keemikaalota biroo fayyadamuus ta'e osoo hin fayyadamin. Lafa itti hin fayyadamne, gara qonnaatti fiduu irratti kan hundaa'e yoo ta'u, bara 1974 dura qonna ammayyaa Itoophiyaa keessatti amala olaanaa ture.

Qonnaan bultoonni mootummaa sirna oomishaa Itoophiyaa hunda caalaa kan miidhagfaman ta'aniiru. Qonnaan bultoonni kunneen lafa fudhachuu, galtee qonnaa, liqii, onnachiiftuu gatii fi mijaa'ina gabaatiin daangaa hin turre. Faayidaan kun hundi jiraatanis oomisha kan hin qabnee fi gahumsa kan hin qabne turan. Amaloonni gurguddoon baay'ee isaanii turan

bulchiinsa gaarii hin taane, qabeenyatti fayyadamuu, malaammaltummaa fi kkf Qonnaan bultoonni kunneen tokko tokko qorannoo gahaa malee kan misooman yoo ta'u, kasaaraa maallaqaa guddaa kan geessisan ta'uun isaanii hubatamuu qaba. Dhugaa dubbachuuf qonnaan bultoonni mootummaa harki caalaan isaanii qabeenya maallaqaa mootummaatiin kan hojjetaman turan.

Sirni kun bal'ina lafa midhaanii waliigalaa keessaa gara %5 kan of keessaa qabu yoo ta'u, waldaalee hojii gamtaa waliin ta'uun oomisha qonnaa waliigalaa keessaa %10 gadi qaba.

Gahumsi qonna mootummaa baasii guddaa hundeessuun hojjechuuf bahu waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu garmalee gadi aanaadha. Midhaan gurguddoon qonnaan bultoota kanneen keessatti oomishaman suufii, buna, shaayii, qamadii, kuduraa fi muduraa kan dabalatudha.

Bal'inni fi gaheen qonna mootummaa bara 1992 booda yeroo mootummaan haaraan qonna mootummaa tokko tokko qonnaan bultootaa fi invastaroota dhiyoo jiraniif kenne gadi bu'e. Yeroo ammaa kana qonnaan bultoonni mootummaa 13 qofa. Lafa hektaara 156,040 irratti irra caalaa qamadii, boqqolloo, cuunfaa, bunaa fi shaayii oomishanii jiru.

Imaammata dinagdee amma jiruun qonna daldalaa hundeessuuf yaaliin taasifameera. Hayyama invastimantii waliigalaa bara 1992/93 hanga 1997/98 gidduutti kenname keessaa 1148 ykn %26.8 qonna irratti kan hojjetan ta'uu ibsameera. Haa ta'u malee, pirojektoonni 508 qofatu hojiitti seene.

Dhufaatii dinagdee gabaatiin Mootummaan Federaalaa dhiyeessii nyaataa fi meeshaalee jallisii guddisuuf carraa hojii uumuuf qonna ammayyaa bal'aa babal'isuu fi misoomsuu keessatti gahee murteessaa taphachuu danda'u hubatee jira. Kanarraa kan ka'e gaheen qonnaan bultoota mootummaa haalaan gadi bu'a jedhamee eegama. Mootummaan qonna mootummaa dinagdeef tarsiimoo ta'e sana, kaappitaala dhuunfaa biyya keessaa ykn alaa waliin ta'uun hojjechuu ni danda'a. Kaappitaala dhuunfaa biyya keessaa fi alaa jajjabeessuuf, daangaa kaappitaalaa tokko malee, mootummaan haala dandeessistuu uumuuf kutannoo qaba.

ÿ **Gocha 7.3**

1. Gosoota/caasaa qonnaa itti shaakalamu irratti hiriyaa deeskii keessanii waliin mari'adhaa naannoo keessanitti
2. Faayidaa hawaasni damee qonnaa irraa argachuu danda'u tarreessu

7.4 Damee Industirii Diinagdee Itiyoophiyaa keessatti

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Damee industirii Itoophiyaa ni ibsu, .
6 Gahee dameen industirii diinagdee Itoophiyaaf qabu qorachuu

Yaadota Ijoo

Indaastirii; Maanufaakchariingii; Albuuda baasuu; Omisha bal'aa; Omisha sadarkaa giddu galeessaa; Ijaarsa

Gocha Jalqabaa

Damee industirii Itoophiyaa yeroo yaaddan maaltu sammuu keessan dhufa?

Dameen industirii Itiyoophiyaa damee qonnaa fi tajaajila waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu xiqqaa ture. Kunis seenaa gabaabaa industirii biyyattii keessatti mul'atu irraa kan ka'e ta'uu danda'a. Guddinni isaa xiqqaa yoo ta'u, waggoota 1997/98 hanga 2009/2010tti turan irraa kan hafe waggoota kurnan afran darbaniif dhibbeentaa 6.7 hin caalle. (Belayneh, Weldeselassie, Legesse, Tasew, Deenuu, fi Baansal, 2011) irratti kan xiyyeeffatedha.

Dameen industirii dameewwan xixiqqaa sadiitiin kan ol'aantummaa qabu yoo ta'u, isaanis omishaa (%38), ijaarsa (%25), fi dhiyeessii elektirikii fi bishaanii (%18) dha. Dameewwan xiqqaa hafan, humna ibsaa, albuudaa fi dhagaa baasuu fi kkf %19 hafe ta'u.

Amaloota Ijoo Damee Industirii: 1.1.

- Dameen kun GDP keessaa gara %13 fi hojii %9.5 gumaacha.
- Industiriiwwan omishaa mootummaa gara 130 fi dhuunfaa guddina hunda qaban gara 7,000 kan jiran yoo ta'u, irra caalaa oomisha meeshaalee fayyadamaa irratti kan bobba'an ta'uu ibsameera. Oomishaaleen gurguddoon indaastiriiwwan omishaa kanaa kanneen akka:
    - o huccuu, nyaata, tamboo, dhugaatii, simintoo, gogaa fi oomishaalee gogaa, muka, oomishaalee sibiilaa fi sibiilaa hin taane, waraqaa, pilaastikii, tilee, uffata/uffata, foon qaruuraa fi qorraa, sukkaara fi molaasii, keekii zayitaa fi oomishaalee boba'aa.
- Raawwiin guddinaa damee industirii waggoota dhiyoo asitti fooyya'iinsa guddaa kan agarsiise yoo ta'u, waggoota 10 2001/02 -2009/10tti giddu galeessaan %6.7 guddina agarsiisaa ture.

Raawwii guddinaa damee xiqqaa tokkoon tokkoon isaanii yoo ilaalle, dameen ijaarsaa bara 2002 - 2010 gidduutti guddina olaanaa galmeesse.Bara 2006 - 2010tti waggaatti giddu galeessaan gara %13 yoo ta'u, bara 1991/92 fi 2005/06 gidduutti %4.6 qofa ture. Guddaa-fi

indaastiriiwwan giddu galeessaa guddina olaanaa lammaffaa galmeessaniiru.

Rakkoolee Gurguddoo Damee kana Keessatti Mul'atan;

- •Bu'uura industirii gadi aanaa
- •Sadarkaa oomishtummaa gadi aanaa
- •Dandeettii gadi aanaa fayyadamuu
- •Hanqina sharafa alaa, invastimantii haaraa, meeshaalee jallisii fi meeshaalee faayidaa hin qabne
- •Teeknooloojii sadarkaa baayyee gadi aanaa/hirkattummaa olaanaa teeknooloojii biyya alaatii galfamu irratti
- •Ogummaa fi hoggansa sadarkaa gadi aanaa

Gahee Damee Industirii Diinagdee Itiyoophiyaatti

Akka Istaandardii Ramaddii Industirii Idil-addunyaa (ISIC)tti dameen industirii Itiyoophiyaa *albuudaa fi dhagaa baafachuu, oomishaa, humna ibsaa, dhiyeessii bishaanii, fi ijaarsa irraa kan ijaaramedha.* Waggoota 1991/92 - 1997/98tti oomishni gurguddoo fi giddu galeessaa gatii waliigalaa oomisha industirii keessaa %38.4 kan gumaachan yoo ta'u, oomishni xixiqqaa fi hojiin harkaa naannoo %18.7 gumaacheera.

Gumaan hojii albuudaa, dhagaa baasuu fi dhiyeessii humna ibsaa %3.9, %15.8 fi %23.2 ture. Kana irraa *damee xiqqaan oomishaa damee industirii Itiyoophiyaa irratti ol'aantummaa qabaachuun,* oomisha damee %57 ol akka argamsiise hubachuu dandeenya .

Dameen xiqqaan omishaa damee industirii keessatti qaama ol'aantummaa fi daayinamikii waan ta'eef, akkasumas ragaan tartiiba yeroo jiraachuu irraa kan ka'e gumaacha dameen industirii biyyaalessaaf qabu yeroo xiinxallu damee xiqqaa kana irratti xiyyeeffanna
diinagdee.

An. **Gumaacha Out Put**

Akka ISIC jedhutti, dameen omishaa meeshaalee ykn qaamolee gara oomisha haaraatti jijjiiramuu fiizikaalaa ykn keemikaalaan kan beekamu yoo ta'u, hojiin sun maashinii humnaan socho'uun yookiin harkaan yoo raawwatame, warshaa keessatti yookiin mana hojjetaa keessatti kan hojjetamu ta'uu isaati.

Nyaataa fi dhugaatiiwwan bara 2007/08tti gatii waliigalaa oomisha dhaabbilee omishaa keessaa gara %48 kan qaban yoo ta'u, *sibiilota hin taane (%17)* fi *keemikaalaan (%9) itti aanan.* Hojiileen industirii sadan kun yeroo walfakkaataatti dhaabbilee omishaa gurguddoo fi giddu galeessaa keessatti gatii waliigalaa oomishaa hunda keessaa %74 ol kan qaban ta'uu ibsameera.

Gama gatii dabalataa damee xiqqaa industirii guddaa fi giddu galeessaatiin,...

gareen industirii nyaataa fi dhugaatii adda dureedha. Fakkeenyaaf, bara 2007/08tti gumaachi garee industirii nyaataa fi dhugaatii %50.7 ture.

Ragaa galii gurgurtaa irraa argame yoo ilaalle gareen indaastirii nyaataa fi dhugaatii naannoo Birrii biiliyoona 8.3 kan argate yoo ta'u, kunis galii waliigalaa bara 2007/08 oomisha gurguddoo fi giddu galeessaa irraa argame keessaa %48.5tti dhihaata. (Belayneh, Weldeselassie, Legesse, Tasew, Deenuu, fi Baansal, 2011) irratti kan xiyyeeffatedha.

ii. **Gumaacha Hojii**

Dameen industirii, akka waliigalaatti, fi damee xiqqaan oomishaa, addatti, keessumaa baay'ina ummata magaalaa Itoophiyaa saffisaan guddachaa jiruuf madda hojii barbaachisaa ta'ee tajaajila. Bara 2007/08tti namoonni 1,677,906 kan bobba'an yoo ta'u, kana keessaa 678,911 hojjettoota damee industirii turan. Lakkoofsi namoota bobba'anii fi hojjettoota yeroo kana keessatti kan bara 2006/07 waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu dhibbeentaa 6.4 fi 5.8 dabaluu agarsiiseera. Dabalaan lakkoofsi namoota bobba'anii fi hojjettootaa kunniin kan maddu lakkoofsi dhaabbilee bara 2007/08 uumamanii ta'uu danda'a. (Ibid) jedhu.

Dandeettii qaxarrii garee industirii tokkoon tokkoon damee omishaa keessatti qaban yeroo qorannu, bara 2007/08 irraa eegalee:

- •Gareen nyaataa fi dhugaatii %50, .
- •Gareen industirii sibiilaa hin taane, fi waraqaa fi maxxansaa hojii damichaa keessaa %14 fi %10.9 gumaachaniiru.

Gareen industirii sadan kun walitti dhufanii bara 2007/08tti humna hojjetaa waliigalaa damee xiqqaa omishaa keessaa %75tti dhihaatu qacaratainiiru.

Barbaachisummaan gareewwan industirii hafan, gama hojiitiin, oomishtoota mukaa fi meeshaalee manaa keessatti %2.1 hanga oomishtoota oomisha huccuu keessatti %8.8 gidduutti garaagarummaa qaba. Gaheen hojii dameewwan kanneenii gadi bu'uun isaa irra caalaa gareewwan industirii biroo kanneen akka sibiilaa hin taane, waraqaa fi maxxansaa keessatti carraan hojii dabaluu irraa kan ka'edha.

iii. **Gumaacha Sharafa Alaa**

Galiin maallaqa biyya alaa biyyattiin argattu keessaa %90 ol damee qonnaa irraa argama. Dameen industirii Itiyoophiyaa haala gaarii hin taaneen guddatte galii maallaqa biyya alaa sabaaf gumaacha baay'ee xiqqaadha.

Huccuun sharafa alaa damichaa keessaa %41.5 kan argamsiisu yoo ta'u, kunis gumaacha guddaadha. Nyaataa fi dhugaatii, gogaa fi kophee akka lammaffaa fi sadaffaatti itti aanan

%32.9 fi %10.8 ta'uun ibsameera. Akkaataan kun waggoota dhiyoo asitti akkuma duraaniitti jechuun ni danda'ama. Jijjiiramni mul'atu garee mukaa fi meeshaalee manaa fi keemikaalaa qofa. Gatiin waliigalaa mukaa fi meeshaalee manaa fi keemikaalaa al-ergii bara 2007/08 Birrii 43,269.7 fi 30,198.9 ture. Kunis akka agarsiiftuu dandeettii sabni kun meeshaalee aadaa hin taane irraa maallaqa biyya alaa fiduuf qabutti fudhatamuu danda'a.

Faayidaan damee xiqqaa omishaa Itiyoophiyaa ilaalcha filannoo addunyaan guddatte dhiheessitu irraa argamu guddaadha. Kanumaan walqabatee, Itoophiyaa dabalatee biyyoonni guddachaa jiran tokko tokko taarifaa fi kootaa malee gabaa huccuu Ameerikaa akka argatan kan hayyamu *labsiin guddinaa fi carraa Afrikaa (AGOA)* carraa hunda caalaa beekamaadha. Biyyoonni Awurooppaas gabaa isaanii oomishaalee Afrikaa oomishamaniif banaa jiru. Fakkeenyaaf, Itoophiyaan amma oomisha sukkaara ishee gabaa Awurooppaatti gurguruu dandeessi. Kanaaf sabni kun yaaliiwwan filannoo kanneen biroo fi kanneen biroo addunyaan guddatte saboota hiyyeeyyii Afrikaaf dhiyeessaa jirtu irraa fayyadamuuf hamma danda'u carraaquu qaba.

ÿ **Gocha 7.4**

1. Oomishaalee damee industirii naannoo keessanii tarreessi
2. Garee barattoota sadiitiin qooda damee industirii irratti mari'achuu the diinagdee Itoophiyaa

7.5 Damee Tajaajilaa Diinagdee Itoophiyaa keessatti

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni;

6 Damee tajaajila Itoophiyaa ni ibsu

6 Gahee dameen tajaajilaa diinagdee Itoophiyaa irratti qabu madaaluu

Yaadota Ijoo

Damee tajaajilaa; Tuurizimii; Barumsa; Tajaajila yaalaa; Hambaalee aadaa

Gocha Jalqabaa

1. Dameen tajaajilaa maali?

2. Garaagarummaan damee qonnaa, industirii fi tajaajilaa maali?

Dameen kun dameewwan xixiqqaa adda addaa kanneen daldala jumlaa fi daldala gurgurtaa irraa eegalee, hanga mana nyaataa fi hanga kenniinsa tajaajila barnootaa fi fayyaatti kan ijaarame dha. Caalaatti ibsuuf, .

dameen tajaajilaa kanneen armaan gadii of keessatti qabata:

- •daldala jumlaa fi gurgurtaa, .
- •hoteelotaa fi mana nyaataa, .
- •geejjibaa fi qunnamtii, .
- •baankii fi inshuraansii, .
- •bulchiinsa mootummaa fi ittisa, .
- •barumsa,
- •Tajaajila fayyaa, mana keessaa fi kanneen biroo.

Amaloota Ijoo Damee kanaa: 1.1.

- **y** Gaheen damichaa bara 2008/09tti GDP %45.1 ture.
- **y** Ummata dhibbeentaa xiqqaa (gara %10) irratti bobba'ee jira damee tajaajilaa.
- **y** Gumaan guddaan damichaa GDP keessatti qabu irra caalaa kan dhufu qaxarrii mootummaa.
- **y** Gama fayyaa, daldalaa, turizimii, .

  baankii fi inshuraansii waggoota muraasa darban keessatti.
- **y** Raawwii Guddinaa: Riifoormii jalqaba bara 1990moota keessa gaggeeffame hordofuun guddinni damee tajaajilaa guddaa ta'eera. Kanarraa kan ka'e, saffisi guddina isaa fi kana irraa kan ka'e qoodni inni GDP keessatti qabu waggoota kurnan lamaan darban keessatti tartiibaan dabalaa dhufeera.

Gahee Damee Tajaajilaa Diinagdee Itoophiyaaf qabu

Dameen tajaajilaa diinagdee biyyattii keessatti gahee olaanaa qaba. Gumaacha isaa

kofa sadii irraa ilaaluun ni danda'ama, isaanis: *oomisha, hojii, fi sharafa alaa gumaacha.*

An. **Gumaacha Out Put**

Dameen tajaajilaa, damee qonnaa cinatti, diinagdee Itiyoophiyaa keessatti gahee olaanaa taphateera. Garuu bara 2008/09 fi 2009/10tti gumaachi oomishaa damee tajaajilaa Itiyoophiyaa damee qonnaa irratti ol'aantummaa qabaachuun gara %45 fi %46 gumaacheera.

ii. **Gumaacha Hojii**

Itiyoophiyaatti dameen tajaajilaa humna hojjetaa keessaa harka guddaa xuuxuudhaan qonnaatti aanee damee guddaa lammaffaadha. Humna hojjetaa waliigalaa keessaa gara %1.4 damee fayyaa fi barnootaa keessatti kan qacaraman yoo ta'u, gara %0.5 ammoo damee komunikeeshinii fi geejjibaa irratti kan qacaramaniidha.

Itiyoophiyaatti sababa diinagdeen saffisaan guddachaa jiruun carraan hojii irra caalaan dhaabbataa ta'e lakkoofsi guddaan uumamaa jira. Keessattuu carraan hojii uumaa kan jiru:

- **y** Invastimantii damee dhuunfaa guddisuuf tattaaffii mootummaa itti fufiinsa qabu taasisuu;
- **y** Misooma bu'uuraalee misoomaa irratti dhiibbaa guddaa;
- **y** Industirii tajaajilaa babal'achaa jiru; fi
- **y** Dameen horticulture saffisaan guddachaa jiru

iii. **Galii Sharafa Alaa** Gatiin al-ergii

tajaajilaa bara 1980tti doolaara miiliyoona 261 ture bara 1998tti doolaara miiliyoona 348tti ol guddachuun giddu galeessaan guddina %33 agarsiisa.

Bara 2008/09tti galiin sharafa alaa dhaabbilee tajaajila kennan kanneen akka *Daandii Qilleensaa Itiyoophiyaa* fi *Sarara Doonii Itiyoophiyaa,* akkasumas dameewwan xixiqqaa tajaajila adda addaa kanneen akka *turizimii, komunikeeshinii, inshuraansii fi tajaajila faayinaansii irraa argame,* walumaa galatti gara doolaara biiliyoona 2 kan gahe yoo ta'u, meeshaalee al-ergiidhaaf doolaara biiliyoona 1.5 qofa ture.

Qaamolee Damee Tajaajilaa

Dameen tajaajilaa ykn indaastiriin tajaajilaa damee dinagdee gurguddoo sadan keessaa isa tokko. Amalli bu'uuraa damee kanaa oomisha tajaajilaa ('meeshaalee hin qabamne' jedhamuunis beekama), damee meeshaalee oomishaa hin hammatu.

Dameen kun dameewwan xixiqqaa adda addaa irraa kan ijaaramedha. Caalaatti ibsuuf, dameen tajaajilaa: daldala, hoteelotaa fi mana nyaataa, geejjibaa fi qunnamtii, barnoota, .

baankii fi inshuraansii, bulchiinsa mootummaa fi ittisa, fayyaa, fi tajaajila biroo.

Akka ramaddii Herrega Galii Biyyaalessaa Itiyoophiyaatti dameewwan xixiqqaa shanan jalqabaa tajaajila raabsaa kan waamaman yoo ta'u, kanneen hafan ammoo damee tajaajilaa 'Kanneen biroo' keessatti argamu.

Akka Gabaasa MOFED bara 2009/10tti qoodni GDP damee tajaajilaa bara 2002/03 %41.1 ture bara 2009/10tti %46tti ol guddateera. Kunis irra caalaa bu'aa guddina saffisaa gama riil isteetii, hoteelaa fi mana nyaataa, barnootaa, fi fayyaa irratti mul'ateen kan dhufedha. Faallaa kanaatiin qoodni qonnaa bara 1995/06 sadarkaa %56.7 ture irraa gara %42 bara 1995/06tti gadi bu'eera 2009/10.

Damee tajaajilaa ilaaluuf karaaleen hedduun kanneen akka: qoqqoodinsa isaa, qaamolee isaa, fi gosoota hojiiwwan qaamolee keessa jiran. Haaluma kanaan, kutaan tajaajilaa industirii adda addaa kan hammatu yoo ta'u, garuu adda durummaan fayyadamaa irratti kan xiyyeeffate (tajaajila kallattiin fayyadamaa tokkoof kennuu), adda durummaan daldala irratti kan xiyyeeffate (tajaajila kallattiin daldala biraatiif kennuu) ykn walmakaa (daldalaafi fayyadamtoota dhuunfaaf tajaajila kennuu) jedhamee ramadamuu danda'a.

Akka filannootti hojiiwwan kutaa tajaajilaa sochii dinagdee isaanii eeruun ibsuun ni danda'ama. Haaluma kanaan,

- **y** Sochii qaamaa: meeshaalee waliin hojjechuu kan of keessatti hammate; fakkeenyonni konkolaataa suphuu, rifeensa tolchuu fi nyaata bilcheessuu kan dabalatudha.
- **y** Hojii sammuu: sadarkaa akka yunivarsiitii fi mana barumsaa ogummaatti barnoota ykn leenjii kennuu of keessatti qabata.
- **y** Hojiileen miidhaginaa: fayyadamtootaaf muuxannoo aartii kan akka muuziyeemii, agarsiisa tiyaatira, agarsiisa aartii, fi agarsiisa muuziqaa dhiyeessuu of keessaa qaba.

ÿ **Gocha 7.5**

1. Tajaajila naannoo keessan irraa beektan tajaajilichi kennu tarreessi damee
2. Garee barattoota afur of keessaa qabuun gahee damee tajaajilaa hanga diinagdee Itoophiyaa

7.6 Qonnaa fi Misooma Industirii

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Misooma qonnaa fi misooma Industirii addaan baasuu

tooftaalee fayyadamuun.

6 Tarsiimoo Industirii Misooma Qonnaa Hogganamu (ADLI) madaaluu kan Itoophiyaa.

Yaadota Ijoo

Misooma qonnaa; Misooma Industirii; Tarsiimoo ADLI

Gocha Jalqabaa

Tarsiimoo misooma qonnaa fi industirii wal bira qabuu?

Akkuma galmeen mul'isutti dameen qonnaa Itoophiyaa keessatti utubaa dinagdee biyyattiiti. Akkasumas damee baay'ee jijjiiramaa ta'uu isaa, haala guddina isaa wal qixxummaa dhabuu irraa kan mul'atu yoo ta'u, kunis bu'aa hirkattummaa cimaa rooba irratti qabuu fi rifannoota waqtii yeroo baay'ee Itoophiyaa keessatti mul'atudha. Haa ta'u malee, GDP, galii daldala al-ergii, fi hojiif qooda guddaa gumaacha. Akkasumas industirii adda addaa biyyattiif meeshaalee jallisii hanga guddaa ta'een ni dhiheessa. Haala kanaan tooftaaleen adda addaa hanga ammaatti isa guddisuuf fudhataman irra deebiin yaadamuu qabu. Hojiin cimaan dursa misoomaa irra deebiin yaaduu kun haalawwan kaayyoo naannoo adda addaa akkasumas naannoo ilaalcha keessa galchuun hojjetamuu qaba.

Guddina biyya tokkootiif ilaalchi ykn paradigm adda addaa madaqfamaniiru. Gaheen qonni guddina dinagdee keessatti qabu baay'inaan kan darbaa fi kan deeggaru ykn sadarkaa lammaffaa ta'ee fudhatameera. Diinagdee warra dhihaa keessatti dameen industirii dursi kan kennameef yoo ta'u, kunis teeknooloojii fudhachuu fi dameewwan biroo waliin walitti dhufeenya fuulduraa fi duubatti deebi'aa uumuuf dandeettii guddaa qaba jedhamee tilmaamamu irratti hundaa'uun ture.

Haa ta'u malee, guddina industiriitiif dursa ulfaataa akkasii kennuun barbaachisaa ta'uun isaa biyyoota guddachaa jiran kan akka Itoophiyaa irra caalaan isaanii gaaffii keessa galcha. Bara 1970moota irraa eegalee ogeeyyiin dinagdee misoomaa dameen qonnaa akka damee adda duree fi daayinamikii ta'etti ilaalamuu akka qabu hubataniiru. Itti dabaluunis, guddinni damee qonnaa malee guddinni damee industirii laafaa akka ta'u ibsu. Kanarraa ka'uun dameen qonnaa damee adda duree ta'uu qaba, kunis mala tarsiimoon misoomaa Itiyoophiyaa ammaa ADLI.

ÿ **Gocha 7.6**

1. Kanneen armaan gadii irratti cinaa wal falmaa;

qeenxee. Misoomni industirii misooma qonnaa caalaa gaarii ta'aaf

Itiyoophiyaaf guddina dinagdee saffisaa ta’e.

b. Misoomni qonnaa Misooma Industirii caala for

Itiyoophiyaaf guddina dinagdee saffisaa ta’e.

2. Tarsiimoo ADLI Itoophiyaa madaaluu.

Cuunfaa Kutaa

Diinagdeen qabeenya hanqina qabu akkamitti akka fayyadamaa jiru hubachuuf, ogeeyyiin dinagdee gosoota baasii adda addaa keessaa walnyaatinsa GDP qoratu. Kana gochuuf GDP (kan Y jennee agarsiifnu) bakka afuritti qoodama: fayyadama (C), invastimantii (I), bittaa mootummaa (G), fi al-ergii qulqulluu (NX).

Ogeeyyiin dinagdee jijjiirama raawwii dinagdee biyya tokkoo yeroon qoratan bu'aa maqaa fi bu'aa dhugaa jijjiirama kanaa adda baasuu barbaadu.
Keessattuu, safartuu *baay'ina waliigalaa meeshaalee fi tajaajiloota* dinagdeen oomishaa jiruu *fi jijjiirama gatii meeshaalee fi tajaajiloota sanaa (RGDP) hin tuqamne barbaadu.*

Jala bultii warraaqsa Fulbaana 1974tti haalli dinagdee Itoophiyaa gara dhumaatti mallattoo saffisa hir'achuu agarsiisuu kan jalqabe ta'us , *guddina GDP fi GDP mataa namaa sadarkaa giddu galeessaa kabajamaa agarsiiseera .* Reeshiyoon qusannoo biyya keessaa guddachaa kan dhufe yoo ta'u, *Itoophiyaan haala madaallii kaffaltii mijataa fi qaala'iinsa jireenyaa gadi aanaa qabdi turte.*

Dameen qonnaa utubaa ummata Itoophiyaa yoo ta'u, ummanni dhibbeentaa 85 ol keessatti hojjeta.

FDREn damee qonnaa jijjiiruun misooma dinagdee guddisuuf tarsiimoo Industirii Misooma Qonnaatiin Hogganamu (ADLI) fudhateera.

Dameen qonnaa olaantummaa qabaatus rakkoolee ulaagaa biyyaalessaa guutuu irraa duubatti deebisan mudachaa jira. Rakkoon jiru hawaasummaas ta'ee uumamaan kan mul'atudha. Rakkoon hawaasummaa (namni uumame) ramaddii qabeenyaafi murtee kennuu wajjin kan walqabatu yoo ta'u, kan uumamaa ammoo haala qilleensaa irra deddeebi'amee fi hin eegamneen kan walqabatudha.

Gabaasa waggaa NBE bara 2019/20 irratti hundaa'uun, qooda dameewwan GDP keessatti bara 2014/15 hanga 2019/20tti, qoodni qonnaa GDP keessatti bifa %40 gara %33tti gadi bu'eera, qoodni Industirii GDP %21 irraa gara %29tti fi qoodni damee tajaajilaa GDP keessatti hir'ateera waggoota jahan darbaniif %40 jechuun ni danda'ama.

Guddina biyya tokkootiif ilaalchi ykn paradigm adda addaa madaqfamaniiru. Gaheen qonni guddina dinagdee keessatti qabu baay'inaan kan darbaa fi kan deeggaru ykn sadarkaa lammaffaa ta'ee fudhatameera. Diinagdee warra dhihaa keessatti dameen industirii dursi kan kennameef yoo ta'u, kunis teeknooloojii fudhachuu fi dameewwan biroo waliin walitti dhufeenya fuulduraa fi duubatti deebi'aa uumuuf dandeettii guddaa qaba jedhamee tilmaamamu irratti hundaa'uun ture.

Kutaa I: Yoo himichi sirrii ta’e Dhugaa ykn Tokkoon tokkoon isaaniif yoo sirrii hin taane Soba barreessi gaaffilee armaan gadii.

1. Misooma industirii caalaa misoomni qonnaa barbaachisaa dha.
2. Tarsiimoon misoomaa amma Itoophiyaa keessatti fudhatamaa jiru Industirii Tarsiimoo Qonnaa Misoomaan Hogganamu (IDLA).
3. Omishni midhaanii oomisha sanyii zayitaa itti aanee sadarkaa lammaffaa irratti argama, baay’inaan kan oomishaa.
4. Fedhiin Awurooppaa daraaraa Itiyoophiyaa murame guddisuun misooma daraaraa Itoophiyaa irratti dhiibbaa xiqqaa qaba.

Kutaa II: Filannoowwan kennaman keessaa deebii hundarra gaarii ta’e filadhu.

5. Kanneen armaan gadii keessaa qooda qonni diinagdee Itoophiyaa keessatti qabu keessaa isa tokko kan hin taane isa kami?

. Madda meeshaalee jallisii industirii qonnaa irratti hin hundoofneef

QEENXEE . Madda dhiyeessii nyaataa

Dh.K.D. Madda galii maallaqa alaa

D. D . Kanneen armaan olii hunda

6. Kanneen armaan gadii keessaa tokko gosa caasaa qonnaa Itoophiyaa keessatti olaantummaa qabudha.

. Damee xiqqaa horsiisa beeyladaa bal’aa

QEENXEE . Qonna mootummaa

C . Sirna qonnaan bultoota xixiqqaa

D. D . Sirna qonna waloo

Yuunitii Bizinesii Jalqabaa fi Kalaqa

8. 8.

Seensa

Kalaqni kana booda jecha buzzword miti. Yeroo kamiyyuu caalaa guddina daldalaa boba'aa ta'uu fi qooda gabaa eeguu keessatti qaama murteessaadha. Faayidaan daldalaa kalaqaan qabu akka gaariitti beekamaadha. Har'a garuu, carraaqqiin dhaabbileen daldalaa yaada haaraa qopheessuu fi raawwachuuf godhan keessatti ariifannaa dabalataatu jira. Maddoota beekamoo fi hin beekamne hedduu irraa balaan jeequmsa isaan mudachaa jira. Akkaataa daldaltoonni deebii itti kennan milkaa'ina isaanii itti fufiinsa qabuu fi dhumarratti, jiraachuu isaaniif murteessaadha.

Kana yaada keessa galchuun kutaan kun qabiyyee akka *Kalaqa, jalqabbii daldalaa fi Xiinxala Faayidaa Baasii irratti ni mari'ata.*

Kaayyoowwan Kutaa

Xumura kutaa kanaa irratti barattoonni:

6 Kalaqa ibsuu

6 Kalaqaa fi murteessitootni isaa xiinxaluu

6 Qaamolee ijoo karoora daldalaa ibsi

6 Dhaabbilee daldalaa adda addaa addaan baasuu

6 Karoora daldalaa tokko irra deebi'ii ilaali

8.1 Kalaqa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Kalaqa ibsi

6 Gosoota kalaqaa ni kaasi

Yaadota Ijoo

Argannoo; Omisha, adeemsa, gabaa, ikoo-, jaarmiyaa, Kalaqa; Uumuu kan danda'u badiisa

Gocha Jalqabaa

Kalaqni maali?

Hiika Kalaqa

Qajeelfamni wabii idil-addunyaa OECD irraa odeeffannoo kalaqa walitti qabuu fi itti fayyadamuuf Oslo Manual yaad-rimee kalaqaa akkas jechuun ibseera:

"(...) oomisha ykn adeemsa haaraa ykn fooyya'aa (ykn walitti makamuu isaanii) oomisha ykn adeemsa yuunitii kanaan duraa irraa baay'ee adda ta'ee fi fayyadamtoota (oomisha) ta'uu danda'aniif akka dhiyaatu taasifame ykn yuunitiin (adeemsa) itti fayyadamuuf kan dhiyaate."

Kalaqni waan haaraa, fooyya'aa ykn dhiyaatee gatii uumu jedhamee hiikamuu danda'a. Qaamolee ijoo lamatti gabaabfamuu danda'a: kalaqaa fi hojiirra oolmaa.

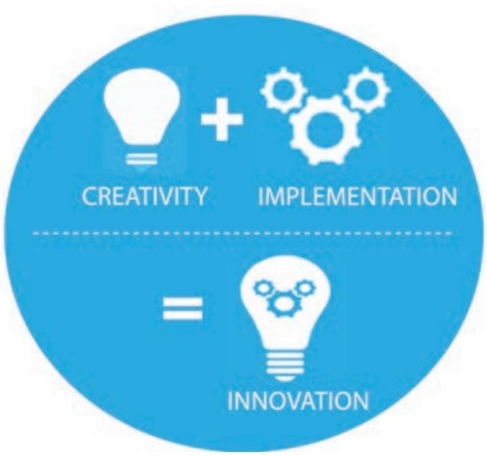

Fakkii 8.1 Kalaqa

Gosoota kalaqaa

Akka maxxansa 4ffaa fi isa dhiyoo (2018) Maanu'alii Oslootti, gosoota kalaqaa gurguddoo afur qaba:

AN . Kalaqa Jaarmiyaa

Kalaqni jaarmiyaa jechuun tooftaa jaarmiyaa haaraa haala kamiinuu gocha daldalaa dhaabbata tokkoo, akkasumas akkaataa bakki hojii isaa itti gurmaa'ee fi hariiroo qooda fudhattoota alaa waliin qabu jijjiiru qopheessuu jechuudha.

Fakkeenyota: 1.1.

- **y** Dhaabbileen jalqabaa sagantaa hojii torban guyyoota afuriif guyyoota 4 qofa fudhatan torbanitti
- **y** Dhaabbilee jalqabaa humna dijitaalaa fayyadamuu fi hojjettoonni waajjira darbanii mana taa'anii akka hojjetan hayyamuu jalqaban (gahee hojii irratti hundaa'uun) .

II . Kalaqa Adeemsaa

Kalaqni adeemsaa jijjiirama mala hojii, tooftaalee itti fayyadamanii fi meeshaalee ykn sooftiweerii dabalatee mala oomishaa ykn geejjibaa haaraa ykn fooyya'aa ta'e hojiirra oolchuudha.

Fakkeenyota: 1.1.

- **y** Dhaabbileen jalqabaa teeknooloojii SaaS (software as a service) irratti waca godhan, fi fakkeenyaaf, wiirtuuwwan qunnamtii duumessaa Talk desk irraa fayyadaman, akkaataa adeemsi deeggarsa maamiltoota isaanii duraan itti qindaa'u jijjiiran
- **y** Hoteelonni jalqabaa, fakkeenyaaf, hubannoo Hoteela Climber irraa argame fayyadamuun, daataa guddaa irratti hundaa'uun murtoo murteessan, mala murtee kennuu isaanii irratti jijjiirama fidaniiru

III . Kalaqa Omishaa

Kalaqni oomishaa meeshaa ykn tajaajila haaraa ykn fooyya'aa ta'e galchuudha. Kalaqoonni ykn jijjiiramni kunniin ibsa teeknikaa, meeshaalee ykn sooftiweerii fayyadaman fooyyessuu ykn illee UX (muuxannoo fayyadamaa) irratti tarkaanfachuu wajjin kan walqabatu ta'uu danda'a. Haa ta'u malee, kalaqni oomishaa dalagaalee ykn ibsa raawwii hunda fooyyessuu hin barbaachisu.
Fooyya'iinsi ykn daballiin faankishinii haaraa akkasumas faankishiniiwwan biroo dhabuu ykn ibsitoota biroo tokko tokkoo gadi buusuun walitti makamuu danda'a.

Kana malees, kalaqni oomishaa tokko fayyadamtoota ta'uu danda'aniif akka argamu dabaluu qaba garuu gurgurtaa maddisiisuu hin barbaachisu. Sababni isaas osoo akkas ta'ee kalaqawwan fedhii xiqqaa qaban ykn fakkeenyaaf oomishaalee dijitaalaa kan akka appii bilisa ta'an ni hambifamu turan. Kanuma waliin, jijjiiramni idilee ykn fooyya'iinsi dogoggora sirreessuu ykn jijjiirama waqtii tokko tokko qofa waan ta'eef akka kalaqa oomishaatti hin ilaalamu.

Fakkeenyota: 1.1.

- **y** Legoon meeshaalee sibiila isaa beekamoo gara zayita biyyoodhaan manca'uu danda'utti jijjiiraa tureera-

  pilaastikii bu'uura godhate

- **y** Konkolaattonni elektirikii jalqabaa gabaa konkolaataa keessatti dhiyaatanis kalaqa yoo ta'an, baatiriiwwan haaraan fageenya dheeraa qaban kanneen itti fufanii ba'anis fakkeenya kalaqaati

IV . Kalaqa Gabaa

Kalaqni gabaa jechuun tooftaa gabaa haaraa jijjiirama fidu, fakkeenyaaf, akkaataa oomishni tokko itti dizaayinii ykn itti kuufamu, ykn illee murtii biroo gatii ykn beeksisa ilaalchisee kennamu qopheessuu jechuudha.

Fakkeenya:

- **y** Haagen Dazs konteenara haaraa balfa irraa bilisa ta'e

V . Ikoo Innooveeshinii

Ikoo-innovation kalaqa galmoota bara 2030 misooma itti fufiinsa qabu UNn hundeesse irratti guddina guddaa argamsiisuudha. Qabatamaan dhiibbaa haala oomisha keenyaa naannoo irratti qabu hir'isuu, dhiibbaa naannoo dandamachuu uumamni fooyyessuu ykn itti fayyadama uumamaa gahumsaa fi itti gaafatamummaa guddaa qabu galmaan ga'uu jechuudha
maddeen.

Haala kanaan kalaqni ikoo naannoo adda addaa lamatti gatii uumuu danda'a jechuu dandeenya. Tokkoffaa, ija misooma itti fufiinsa qabuun yoo ilaalamu, marsaa jireenyaa oomisha tokkoo guutuu keessatti itti fufiinsa waan guddisuuf, qormaata akka jijjiirama qilleensaa, hanqina qabeenyaafi heddummina lubbu qabeeyyii furuuf gargaara. Lammaffaa, raawwii hojii fi dorgommii dhaabbata tokkoo guddisuus ni danda'a. Adeemsa haaraa fi magariisa ta'e, teeknooloojiiwwanii fi tajaajiloota hammachuudhaan, kalaqni ikoo dhaabbileen gabaa haaraa akka argatan, oomishtummaa fi bu'aa guutuu sansalata gatii keessatti akka dabalu, maqaa isaanii akka cimsan ykn
invastaroota haaraa hawwachuu.

Fakkeenya:

- **y** Yeroo muraasa dura, Procter and Gambler abbootiin manaa gara bishaan qabbanaa'aa dhiqachuutti ce'uun kaffaltii humna ibsaa isaanii qusachuu akka danda'an hubatanii, bishaan qabbanaawaa qulqulleessu (kalaqa oomishaa) hojjechuu jalqaban .
- **y** Akka qaama tarsiimoo itti fufiinsa qabuutti, IKEA konkolaataa isaa gara konkolaataa elektirikii jijjiiraa jira (kalaqa adeemsaa) .

- **y** Nestle's haaraa waraqaa irratti hundaa'e akka filannoo pilaastikii qodaa (gabaa argannoo)
- **y** Dhaabbileen jalqabaa itti fufiinsa hojii isaanii ilaallatu yoo hin mirkaneessine dhiyeessitootaa fi michoota isaanii jijjiiruuf murteessan, akkasumas caalaatti itti fufiinsa qabaachuuf tattaaffii taasisaa akka jiran (kalaqa jaarmiyaa).

Kalaqnis kan nama diiguudha malee kan kalaqa qofa miti!

Schumpeter (1934) falmii hedduu akkaataa daldaltoonni carraa haaraa fi faayidaa dorgommii barbaadan irratti fide. Falmiin isaa beekamaan tokko yaad-rimee “balleessuu uumaa” jedhu waliin wal qabata. Mul’ata Schumpeter keessatti kaappitaalizimi sirna gabaa daayinamikii fi kalaqaan guutamee fi yeroo hunda jijjiiramaa jiruudha.

Jijjiiramni kun kan uumamu yaadotaa fi adeemsa haaraa paradigm amma jiru (status quo) fudhatee karaa haaraa meeshaalee, tajaajiloota ykn guutummaatti industirii haaraa oomishuuf uumuun ta’uu dubbata.

Himannaan balleessuu fi madaallii dhabuun kan kaappitaalizimii akka guddatuu fi guddatu kan godhu malee yaada yeroo baay’ee fudhatama qabu kan walmadaalummaa dinagdee miti. Haala kanaan lammiin Oostiriyaa ogeessi dinagdee madaallii dhabuu kana “balleessuu kalaqaa” jedhee waama sababiin isaas yeroo baay’ee kalaqni waan geggeessuuf gara jeequmsa gabaatti: fakkeenyaaf, oomishni dulloomu, dhaabbileen cufamu, namoonnis hojii dhaba. Ammas furmaata haaraa qulqullina jireenyaa guddisan ifa akka ba’uuf kunniin bu’aa barbaachisaa ta’uu ni amana.

Seenaa dhala namaa keessatti fakkeenyota badiisa kalaqaa kana ilaalaa turre. Warraaqsa industirii jalqabaa gara guddina boba'aa fayyadamuutti ce'ee jirra nuti har'a hawaasa odeeffannoo teeknooloojii olaanaa ta'eerra. Yeroon kalaqaa kun moodeelota durii akka dullooman gochuun barbaachisummaa nama hundaafi wanti hundi kalaqa uumuu uumu – jijjiiramni kunis cimaadha.

Ija daldalaatiin yoo ilaalle, dhaabbileen mul’ata tarsiimoo guddaa qaban qofatu yeroo badiisa kalaqaa irraa hafu. Dhaabbileen akka Nookiyaa fi Koodaak yeroo tokko industirii mataa isaanii keessatti gabaa irratti adda duree turan, indaastiriin bilbila harkaa fi suuraa akkamitti akka jijjiiramu arguu hin dandeenye. Kanuma waliin, tooftaa itti fufiinsa irraa, akkuma barruu kana irratti gubbaatti ilaalle, dhaabbileen jijjiirama hundee fi tooftaa itti fufiinsa dhugaa qopheessan (balfa karaa geengoo ta’een bulchuu irraa kaasee hanga anniisaa haaromfamuu danda’u fayyadamuutti) gara fuulduraatti kanneen dagaagan ta’uu hin oolan.

Fakkeenyota Kalaqtoota Beekamoo

- Steve Jobs addunyaa bilbila ismaartii iPadiin guddisuu jalqabe
- Marii Kiyurii waa’ee raadiyoo’aktiviitii irratti qorannoo guddaa goote
- Elon Mask konkolaattota elektirikii qananiin hojjetaman irratti guddina guddaa agarsiisaa tureera
- Ann Kiessling naannoo baayoloojii irratti argannoo hedduu argatteetti
- Nikola Tesla humna elektirikii oomishuuf, dabarsuu fi hojiirra oolchuu irratti hojjeteera

- Amanda Jones kalaqxee mala vaakiyuumii qaruuraa keessa kaa'uu ture
- Toomaas Edisan ampuulii elektirikii inkaandescent jedhamu kalaqe
- Grace Hopper qindeessaa jalqabaa afaan sagantaa kompiitaraa kalaqxe

- Leonardo DaVinci, wantoota biroo hedduu keessaa, parachute kalaqe
- Joozefiin Kookreen meeshaa mi'a nyaataa makaanikaal jedhamu kan jalqabaa kalaqxe
- Aleeksaandar Giraaham Beel bilbila jalqabaa kalaqe

ÿ **Gocha 8.1**

1. Kalaqa ibsuu
2. Kalaqa beektu tarreessi gosa isaa himi

8.2 Jalqaba Daldalaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni:

6 Jalqaba hojii daldalaa ibsi

6 Daldala xixiqqaa dhaabbilee daldalaa jalqaban irraa adda baasuu

6 Kalaqaa fi hojii daldalaa jalqabuu walitti firoomsuu

Yaadota Ijoo

Jalqaba Daldalaa; Daldala xixiqqaa

Gocha Jalqabaa

Jalqabni daldalaa maali?

Jalqaba Daldalaa

Abbootiin qabeenyaa tokko yeroo daldala jalqabu, dhaabbilee jalqabaa fi daldala xixiqqaa haala adda ta'een ilaaluu danda'u. Gosoonni daldalaa lamaan kun waan baay'ee kan walfakkaatu yoo ta'ellee, yeroo dhaabbata kee uumtu garaagarummaa ijoo tokko tokkotu jira, akka ati jalqaba irratti dogoggora murteessaa tokkollee hin hojjenne.

Murtoon jalqabaa yeroo daldala kee ijaartu gootu milkaa'ina kee isa jalqabaa boba'aa ta'a ykn yeroo rakkoowwan akkasii akkamitti akka irra darbitu hin beekne ta'etti gufuuwwan hedduu akka si mudatu si taasisa. Qajeelfamni cimaan jalqabbii maal akka ta'e murteessu yoo hin jiraannellee, hiikni waliigalaa dhaabbata jalqabaa dhaabbata kamiyyuu sadarkaa hojii jalqabaa irra jiru garuu yeroo dhiyootti guddina guddaa eegudha.

Dhaabbilee hedduudhaaf kalaqni hubachuu fi raawwachuun rakkisaadha. Daldaltoonni gurguddoon fi dhaabbileen jalqabaa akkamitti akka itti dhiyaatan gidduutti garaagarummaan ifa ta'ee jira. Kanarraa kan ka'e, daldaltoonni gurguddoon dhaabbilee jalqabaa fi abbootii qabeenyaa yaada fi carraa daldala isaaniif jeequmsa uumuu danda'an adda baasuuf, akkasumas kalaqa hafuura, dhiiga, dafqaa fi imimmaan abbootii qabeenyaatiin banuuf ilaalaa jiru.

Gama biraatiin, daldalli xixiqqaa gosa daldala kamiyyuu hojjettoota lakkoofsa murtaa'e qofa qabu yoo ta'u, baay'inni isaanii industiriidhaan garaagarummaa qaba. Gosoonni daldalaa kun walfakkaataa ta'anii kan dhaga'amu ta'us, garaagarummaa lamaan gidduu jiru hubachuun milkaa'ina gara fuula duraa akka abbaa qabeenyaa tokkootti argattaniif murteessaa ta'a.

Guddina daldalaa fi galii ilaalchisee dhaabbileen jalqabaa daldala xixiqqaa irraa guutummaatti adda. Fakkeenyaaf, dhaabbileen jalqabaa adda durummaan galii sadarkaa olaanaa fi dandeettii guddinaa irratti xiyyeeffatu. Dhaabbanni jalqabaa akka moodeela daldalaa yeroof ta'utti kan ilaalamu yoo ta'u, xiyyeeffannaan guddina ariifataa irratti ta'a. Daldala xixiqqaa irraa adda ta'ee daangeffamni ykn

daangaa guddina irratti kaa'ame. Daldaltoonni xixiqqaa gabaa guddaa keessaa kutaa xiqqaa keessatti hojjechuudhaan guutummaatti kan gammadan yoo ta'u, dhaabbileen jalqabaa yeroo baay'ee oomisha ykn tajaajila isaan kennan irraa qooda gabaa hamma danda'an argachuu barbaadu.

Dhaabbileen jalqabaa yeroo gabaabaa keessatti guddachuu waan barbaadaniif sadarkaa jalqabaa guddina daldalaa irratti bu'aa hin argatan. Yeroo tokko tokko dhaabbati jalqabaa tokko bu'aa doolaara jalqabaa argachuuf waggoota fudhata. Galmi inni guddaan oomisha ykn tajaajila milkaa'inaan gabaa irra kaa'amuu danda'u uumuudha, kunis yeroo dheeraa keessatti bu'aa doolaara miliyoonaan lakkaa'amu fiduu danda'a. Dhaabbilee jalqabaa milkaa'oo ta'an keessaa Uber yoo ta'u, amma gatii gabaa doolaara biiliyoona 50 qaba. Kaayyoon kee daldala xixiqqaa uumuus ta'e dhaabbata jalqabuu yoo ta'e, yeroo kee uumtu garaagarummaa gosoota daldalaa lamaan kana gidduu jiru beekuu qabda

dhaabbata mataa isaanii.

Daldaltoonni jalqabaa oomisha ykn tajaajila gabaa irratti hojiirra oolu uumuuf yaalaa jiru, yeroo baayyee misooma oomishaaf kaappitaala guddaa kaa'uu isaan barbaachisa, kunis yeroo baayyee invastimantii sirrii malee hojjetamuu hin danda'u. Yeroo baayyee dhaabbileen jalqabaa invastaroota ergamaa ykn dhaabbilee kaappitaala veenturee irraa maallaqa ni argatu.

Maallaqni dhaabbilee jalqabaa irra caalaan isaaniif maallaqa sanyii kan of keessaa qabu yoo ta'u, kunis dhaabbatichi invastaroota ergamaa ta'uu danda'an maallaqaaf ni dhiyaata jechuudha. Investarooti kun namoota dhuunfaa dhaabbata dhuma irratti guddaa ta'uuf deema jedhanii amanan keessatti invast gochuu barbaadanidha. Investarooti kunneen maallaqa isaaniif qooda daldala kana ni argatu, kunis yeroo baayyee dhibbeentaa 5-10 waliin walqixa.

Gocha 8.2

1. Daldala jalqabbii ibsuu 2. Daldala jalqabaa daldala xixiqqaa irraa adda baasuu

8.3 Gosa Daldalaa Dhaabbilee

Xumura kutaa kanaa irratti Barattoonni:

6 Bifa gurmaa'ina daldalaa adda addaa adda baasuu;
6 Amaloota, faayidaa fi miidhaa bifa daldalaa adda addaa ni ibsu jaarmiyaalee;
6 Filannoo bifa daldalaa mijaawaa ta'e murteessuuf wantoota murteessan irratti mari'adhaa dhaabbata.

Yaadota Ijoo

Daldala Tokkicha; Korporeeshiniiwwan; Daldala Walta'iinsaa

Gocha Jalqabaa

1. Dhaabbileen daldalaa maali?
2. Gosoonni dhaabbilee daldalaa maali?

Dhaabbileen daldalaa nama dhuunfaa tokkoon ykn garee namoota dhuunfaa dhaabbata walta'iinsaa ykn dhaabbata aksiyoonaa uumuu danda'aniin qabamuu fi bulfamuu danda'u. Qophiin abbummaa fi bulchiinsa akkasii bifa gurmaa'ina daldalaa jedhamee waama. Dhaabbanni daldalaa tokko yeroo baay'ee bifa armaan gadii qaba: abbummaa kophaa, daldala walta'iinsaa fi Korporeeshiniiwwan.

8.3.1 Abbaa Qabeenyaa Tokkicha

Jechi 'tokkicha' jedhu tokkicha yoo ta'u, 'abbummaa' jechuun abbummaa jechuudha. Kanaafuu, abbaan qabeenyaa dhaabbata daldalaa sanaa nama tokko qofa. Kana jechuun bifa gurmaa'ina daldalaa namni dhuunfaa tokko daldala sana qabatee bulchu, bu'aa fudhatee kasaaraa baatu, bifa gurmaa'ina daldalaa abbaa qabeenyummaa kophaa jedhamuun beekama. Gosa kutaa daldalaa namni tokko qofa itti gaafatamummaa kaappitaala dhiyeessuu fi balaa dhaabbatichaa baachuu, akkasumas bulchiinsa daldalaa. Yaadannoo abbaa qabeenyummaa qofaa hundeessuun baayyee salphaadha. Namni daldala jalqabuuf fedhii qabuu fi qabeenya barbaachisaa qabu kamiyyuu bifa gurmaa'ina daldalaa kana hundeessuun ni danda'ama. Bifa kanaan daldala jalqabuu fi hojjechuuf qabatamaan sirna seeraa kamiyyuu raawwatamuu hin barbaadu. Yeroo tokko tokko akka mana nyaataa, mana keemistii fi kkf garuu hojii daldalaa jalqabuu dura qaama aangoo qabu irraa hayyamni argachuun dirqama.

Amaloota Bifa Abbaa Qabeenyaa Tokkicha Dhaabbata Daldalaa

a) Abbummaa Tokko- Dhaabbanni daldalaa kun abbaa qabeenyaa tokko kan ofii isaa/ .

ofii ishee qabeenya hunda walitti fiduudhaan daldala kana jalqabdi.

b) Abbummaa fi Bulchiinsa Addaan Bahuu Hin Qabu: Abbaan qabeenyaa ofii isaatii ogummaa fi sammuu mataa isaatiin daldala sana ni bulcha.

c) Sirna Seeraa Xiqqaa: Uumamuu fi hojiin bifa abbaa qabeenyummaa kophaa jaarmiyaa daldalaa sirna seeraa kamiyyuu kan of keessaa qabu miti. Haala kanaan uumamuun isaa baay'ee salphaa fi salphaadha.

d) Qaama Addaa Hin Qabu: Kutaan daldalaa qaama abbaa qabeenyaa irraa adda ta'e hin qabu. Daldalaan fi dhaabbati daldalaa tokko fi tokko yoo ta'an, daldalaan daldala isaa keessatti waan ta'u hundaaf itti gaafatamummaa qaba

safartuu.

e) Bu'aa fi Kasaaraa Qoodamuu Hin Qabu: Abbaan qabeenyaa kophaa isaa bu'aa argatu qofa. Kanuma waliin kasaaraan guutuus isatu baata. Balaa baatee bu'aa isaas kan haammatu isa qofa.

f) Itti Gaafatamummaa Daangaa Hin Qabne: Itti gaafatamummaa abbaa qabeenyaa tokkicha daangaa hin qabu. Kasaaraan yoo mudate qabeenyi daldalaa isaa itti gaafatamummaa daldalaa kaffaluuf gahaa yoo hin taane qabeenyi dhuunfaa isaas itti gaafatamummaa daldalaa kaffaluuf itti fayyadamuun ni danda'ama.

g) To'annoo nama tokkoo: Aangoon to'annoo daldala abbaa qabeenyummaa kophaa yeroo hunda abbaa qabeenyaa biratti hafa. Inni/isheen daldala akka mataa isaatti gaggeessa will.

Faayidaa: 1.1.

- **ÿ** Jalqabuuf salphaadha
- **ÿ** Bilisummaa hojii guddaa- Hojii keessatti Daddabbii (flexibility in Operation).
- **ÿ** Aangoo ol'aanaa
- **ÿ** Faayidaa gibira galii dhaabbilee baayyee xixiqqoo keessatti
- **ÿ** Iccitii Daldalaa Eeguu
- **ÿ** Murtee Saffisaa fi Tarkaanfii Hatattamaa
- **ÿ** Hojii keessatti jijjiirama (flexible) ta'uu. **ÿ** Tuttuqaa Dhuunfaa.

Miidhaa isaa

- **ÿ** Qabeenya daangeffame.
- **ÿ** Itti fufiinsa dhabuu. **ÿ** Itti Gaafatamummaa Daangaa Hin Qabne. **ÿ** Hojii Guddaaf Mijataa Hin Taane. **ÿ** Ogummaa Hooggansaa Daangeffame.

8.3.2 Walta’iinsa

Waldaa hojii gamtaa jechuun daldala namoota lamaa fi isaa ol ta’aniin qabeenya dhaabbatichaaf gumaachaniidha. Michoonni bu’aa daldala sanaa ofitti qoodu. *Walta’iinsa waliigalaa* keessatti , walta’iinsi hundi itti gaafatamummaa daangaa hin qabne qabu. *Waldaa shariikaa* keessatti abbootiin liqaa qabeenya dhuunfaa dhaabbilee daangeffame duukaa deemuu hin danda’an.

Amaloota bifa walta’iinsaa gurmaa’ina daldalaa Hiika walta’iinsaa akka armaan olitti kenname irratti hundaa’uun amala adda addaa bifa walta’iinsaa gurmaa’ina daldalaa, akka armaan gadiitti gabaabsinee ibsuun ni danda’ama:

a) *Namoota lamaa fi isaa ol:* Dhaabbata walta’iinsaa ijaaruuf yoo xiqqaate namoonni lama barbaachisa. Daangaan guddaan baay’ina namootaa daldala baankiidhaaf kudhan, daldala biroof ammoo 20 ta’a. Lakkoofsi daangaa armaan olitti ibsame yoo caale waldaan seera ala ta’ee walitti dhufeenyi isaan gidduu jiru walta’iinsa jedhamuu hin danda’u.

b) *Hariiroo Waliigaltee (Contractual Relationship):* Walta’iinsi kan uumamu namoota harka walqabachuuf waliigalan gidduutti waliigaltee taasifamuudha. Namoonni akkasii waliigaltee uumuuf gahumsa qabaachuu qabu. Haala kanaan daa’imman umuriin isaanii hin geenye, maraattoonni fi namoonni kaffaltii hin dandeenye michuu ta’uuf ulaagaa hin guutan. Haa ta’u malee, daa’imni umuriin isaa hin geenye faayidaa dhaabbata walta’iinsaa jechuunis dirqama tokko malee bu’aa irraa qooda qabaachuu danda’a kasaaraadhaaf.

c) *Bu’aa fi Daldala Qooduun:* Bu’aa fi kasaaraa daldala dhaabbata waldaa shariikummaa qooddachuuf waliigalteen michuuwwan gidduutti jiraachuu qaba. Galii qabeenya waliin qaban namoonni lamaa fi isaa ol yoo qooddatan akka walta’iinsaatti hin ilaalamu.

d) *Daldala Seeraa Jiraachuu:* Daldalli namoonni bu’aa isaa qooddachuuf waliigalan seera qabeessa ta’uu qaba. Waliigaltee kontirobaandii, gabaa gurraacha fi kkf irratti bobba’uuf kamiyyuu ija seeraatiin daldala walta’iinsaa jedhamuu hin danda’u.

e) *Hariiroo Bakka Bu’aa Muummee:* Michoota gidduutti hariiroon ejensii jiraachuu qaba. Michuu kamiyyuu muummee akkasumas bakka bu’aa dhaabbatichaati. Hiriyaan tokko qaamolee biroo wajjin yeroo walqunnamu akka bakka bu’aa michoota birootti kan hojjetu yoo ta’u, yeroo walfakkaatutti michoonni biroo ijoo ta’u.

f) *Itti Gaafatamummaa Daangaa Hin Qabne:* Michoonni dhaabbatichaa itti gaafatamummaa daangaa hin qabne qabu. Liqaa fi dirqama dhaabbilee kanaaf waliin akkasumas dhuunfaan itti gaafatamummaa qabu. Qabeenyi dhaabbatichaa itti gaafatamummaa dhaabbatichaa guutuuf gahaa kan hin taane yoo ta’e, qabeenyi dhuunfaa miiltoowwaniis dhimma kanaaf itti fayyadamuun ni danda’ama. Haa ta’u malee, itti gaafatamummaa hiriyaa xiqqaa tokkoo hanga qooda inni

bu'aa argamu.

g) *Galmee Tola Ooltummaa:* Galmeen dhaabbata walta'iinsaa dirqama miti.

Garuu dhaabbati hin galmoofne tokko daangaa tokko tokkoon kan rakkatu yoo ta'u kunis galmaa'uun dirqama jechuun ni danda'ama. Daangaawwan nama hin galmoofne kanneen armaan gadiiti

kan hin sochoone.

1) Dhaabbatichi namoota alaa himachuu hin danda'u, warri alaa himachuu danda'us.
2) Waldhabdeen michoota gidduutti uumame furuun hin danda'amu
   falmii karaa mana murtii seeraatiin.
3) Dhaabbatichi maallaqa kaffalamuu qabu, ykn fudhatamuu qabuuf sirreeffama gaafachuu hin danda'u
   irraa, qaamolee biroo kamiyyuu.

Faayidaa unka Walta'iinsaa

Uumuuf Salphaa

Qabeenya Guddaa Argamuu

Murtoo Fooyya'aa

Daddabbii (flexible) gochuu

Balaa Qoodamuu

Gochuuf

Faayidaa Ispeeshaalaayizeeshinii

Eegumsa Dantaa

Iccitii

Daangaa bifa walta'iinsaa Dhaabbanni walta'iinsaas daangaa murtaa'een rakkata. Isaanis kanneen armaan gadiiti:

Itti Gaafatamummaa Daangaa Hin Qabne

Tasgabbii dhabuu

Kaappitaala Daangeffame

Aksiyoona dabarfamuu dhabuu

Waldhabdeen Mudachuu Danda'u

8.3.3 Korporeeshiniiwwan

Korporeeshiniin dhaabbata daldalaa abbootii qabeenyaa isaa irraa dhuunfaa seeraa adda ta'e qabuudha. Abbummaan korporeeshinii aksiyoonaa keessatti aksiyoona aksiyoonaatiin bakka bu'a. Abbootiin qabeenyaa (abbootiin aksiyoonaa) itti gaafatamummaa daangeffame kan qaban ta'us hojii dhaabbatichaa keessatti hirmaannaa daangeffame qabu. Boordiin daayirektarootaa garee abbootii aksiyoonaa keessaa filatame yoo ta'u, sochii korporeeshinichaa ni to'ata. Bifa bu'uuraa abbummaa daldalaa sanaan alatti, gosoota dhaabbilee biroo har'a baramaa ta'an tokko tokko:

Walumaagalatti, korporeeshiniin tokko mirga sagalee kennuu fi daangaawwan biroo murtaa'an irraa kan hafe, mirga seeraa nama dhuunfaa hunda qaba. Korporeeshiniiwwan jiraachuuf mirga kan kennameef chaartara isaanii kan baasu ibsa.

ÿ **Gocha 8.3**

1. Dhaabbilee daldalaa gosa sadan walbira qabuu fi wal bira qabuu.
2. Gosoota sadan kanaaf yoo xiqqaate dhaabbata daldalaa naannoo keessan jiru tokko tarreessi kan dhaabbilee daldalaa, .

8.4 Xiinxala Dandeettii Daldalaa

Xumura kutaa kanaatti barattoonni;

6 Faayidaa baasii ni ibsu Xiinxala qorannoowwan dandeettii daldalaatiif

6 Karoora daldalaa ibsi

6 Karoora daldalaa qopheessuu

6 Xiinxala faayidaa baasii dhaabbilee daldalaa jalqaban ni raawwata

Yaadota Ijoo

Xiinxala SWOT; Xiinxala Faayidaa Baasii; Karoora Daldalaa

Gocha Jalqabaa

Yaadonni daldalaa hundi ni jalqabamu jettanii yaaddu, maaliif moo maaliif hin jalqabu?

8.4.1 Qo'annoo Dandeettii fi karoora daldalaa

Yeroo hojii, daldala ykn pirojektii haaraa hordoftu maal akka barbaadduu fi maal akka eegdu beekuu kee mirkaneessi. Waan gochuu qabnu fi tartiiba ittiin hojjetamu beekuun yeroo, qabeenyaa fi maallaqa hedduu qusachuun ni danda'ama. Seerri gaariin karoora daldalaa hanga qorannoon danda'amuu dursee xumuramutti gonkumaa ajaja kennuu dhiisuudha. Yaad-rimeen ragaan daldalaa, qorannoo dandeettii (feasibility study) jedhamuunis kan beekamu, akka idileetti baasii karoora daldalaa %20 gadi yoo ta'u, qorannoon dandeettii hojii ilaalcha gadi fageenyaa "nuts and bolts" karoora daldalaa tokkotti bakka kamittiyyuu dhihoo ta'uu baatus, sirriitti waan maqaan isaa ibsu ni hojjeta. Pirojektiin tokko tarkaanfiin biroo osoo hin fudhatamiin ykn ba'aan maallaqaa guddaan osoo hin uumamin dura kan danda'amu ta'uu isaa ni agarsiisa. Qorannoon dandeettii (feasibility study) fi karoora daldalaa gidduu garaagarummaan baay'ee guddaan jira.

8.4.2 Qo'annoo Dandeettii

Qorannoon dandeettii (feasibility study) daldalli ykn pirojektiin tokko "kan danda'amu" ta'uu isaa ykn yoo hin danda'amne adda baasuuf kan qophaa'edha: (Gabaabumatti, daldalli ykn pirojektiin sun invastimantii yeroo, maallaqaa fi qorannoo dabalataa dabalataa ni mirkaneessa moo kan hin jalqabnedha). Qorannoon dandeettii (feasibility study) qisaasama invastimantii dabalataa kamiyyuu (ni hojjeta moo hin hojjetu) eeguuf karaa gatii xiqqaa qabuudha. Pirojektiin tokko bu'aa qorannichaa irraa kan danda'amu ta'ee yoo argame, tarkaanfiin loojikii itti aanu karoora hojii guutuu ajajuudha. Invastimantiin qorannoo dandeettii (feasibility study) mataa isaa keessatti hojjetame sana booda qisaasama? Lakki Sababni isaas qorannoo fi odeeffannoon qorannicha keessatti mul'ate sadarkaa karoora daldalaa keessatti faayidaa gaarii kan qabu yoo ta'u, yeroo qorannoofi kanaafis baasii karoora daldalaa kan hir'isu waan ta'eef. Gama biraatiin, karoorri daldalaa akkaataa daldalli ykn pirojektiin tokko itti jalqabamu, hojiirra ooluu fi hoogganamu dursee "karoorfachuuf" kan qophaa'udha. Karoorri daldalaa sababa sadii keessaa tokkoof kan ajajamu yoo ta'u: Irra deebiin gurr

invastimantii/faandii ykn pilaanii bulchiinsa hojiif ta'u.

Namoonni gonkumaa kufaatiidhaaf karoorfataniiru; namoonni karoora baasuu qofa dadhabu! QORANNOO DHAABUU abbaa pirojektii ykn invastara ta'uu danda'uuf yaad-rimeen kenname tokko maallaqaan kan danda'amuu fi qorannoon dabalataa fi/ykn karoorri daldalaa barbaachisaa ta'uu isaa agarsiisa. Qorannoon dandeettii raawwachiisummaatiif odeeffannoon bu'uuraa kan argamu gaaffii, gaaffii fi walgahii walduraa duubaan kan argamu yoo ta'u, maamilchi qorannoo tokko tokko kan kennu yoo ta'u, daataa fi dhugaawwan biroo maddoota adda addaa irraa argamuu qabu. Qorannoon dandeettii hojii idilee wantoota biroo keessaa yaadannoowwan tilmaama faayinaansii, ibsa waliigalaa daldalaa, ibsa waliigalaa akkaataa dhaabbatichi / pirojektichi itti ijaaramu, bulfamuu fi gabaaf dhiyaatu ibsu, ibsa dorgommii ilaallatuu fi tilmaama dhangala'aa maallaqaa giddugaleessa irratti hundaa'e of keessaa qaba. Yaadannoowwan dabalataa bal'ina waliigalaa pirojektichaa fi mul'annoowwan sadarkaa qorannoo keessatti argaman ilaalchisee hammatamuu danda'u. Qorannoon kun akka idileetti kan karoora daldalaa wajjin wal bira qabamee yoo ilaalamu saffisaa fi bifa baay'ee waliigalaa ta'een ni xumurama.

Qorannoon dandeettii (feasibility study) gaaffilee shan deebisuu qaba.

1. Ni hojjeta moo hin hojjetu?
2. Bu'aa qaba moo hin argamsiisu?
3. Bu'uuraan maallaqaan gargaaruuf ykn jalqabuuf maaltu baasisa?
4. Hojjechuun gatii qabaa?
5. Karoora daldalaa ajajuun gatii qabaa?

8.4.2 Karoora Hojii

Karoorri daldalaa kaartaa daandii bal'aa dhaabbata kenname ijaaruuf gargaarudha. Karoorri daldalaa waan qorannoon dandeettii raawwachiisummaa qabu hunda dabalataan yeroo murtaa'e, baajata bal'aa tilmaama waliin, xalayaa yaada, iyyannoo hojjettootaa, duubbee, dorgommii, ciminaa fi hanqinaalee, waraqaa hojii (wabiiwwanii fi mallattoolee deeggarsa guutuu qaban) fi dabalata of keessaa qaba. Dabalataan kooppii sanadoota hunda xiinxala ijoo waliin walqabatee akkasumas karoora waliin ta'uun kaartaa daandii misooma dhaabbatichaa bakka bu'an of keessatti qabachuu qaba.

Karoorri daldalaa akka gaariitti barreeffame galii maaltu eegamuu akka danda'uu fi yoom akka eegamu, baasii ol'aanaa fi baasii maaltu kaffalamuu akka qabuu fi yoom akka kaffalamu sirriitti ni agarsiisa. Akkasumas sadarkaa hojjettootaa fi mindaa baasii hojii, sadarkaa gurgurtaa haala ji'aa fi waqtii waliin, baasii setup, ijaarsa/

baasii waajjira, baasii faayidaa fi bilbilaa, baasii seeraa, inshuraansii fi herregaa, baasii meeshaalee manaa fi dhiyeessii waajjiraalee fi baasii fi tilmaama biroo kumaatamaan lakkaa'aman. Haa ta'u malee, baasii fi galiin kun suuraa barbaadamuuf qaama barbaachisaa ta'e kan uumuu yoo ta'u, a

karoorri daldalaas karoorri barbaachisu hundi xumuramuu isaa agarsiisuu ni barbaachisa.

Akka kanaan karoorri daldalaa hojii bu'a qabeessa ta'e keessatti mirkanaa'ummaa sadarkaa olaanaa hundeessuuf odeeffannoo giddugaleessa ta'e ni qabaata. Kutaaleen waa'ee dimogiraafii, mala gurgurtaa fi gurgurtaa, kaayyoo, karoora babal'ina, shaakala tasa, seensa gabaa oomishaa/tajaajilaa, ulaagaalee dambii, seerota mootummoota Magaalaa, Naannoo fi Federaalaa daldala ykn pirojektichaan walqabatan fi kanneen biroo hedduu hammatamuu qabu. Karoorri daldalaa akka gaariitti barreeffame dandeettii guddaa fi baasii ol'aanaa, itti gaafatamummaa fi balaa pirojektii kamiinuu walqabatee jiru xiqqeessuuf gargaaruu danda'a. Namoonni gonkumaa kufaatiidhaaf karoorfataniiru; karoora baasuu qofa dadhabu! Qorannoon dandeettii (proof of business concept) fi karoorri daldalaa guutummaatti sanadoota adda ta'anii fi tokkoon tokkoon isaanii hojii baay'ee adda ta'e hojjetu. Baasii tokkoon tokkoon isaanii wajjin walqabatee dhufus guutummaatti adda adda.

Haa ta'u malee, karoorri daldalaa akka qaama tokkootti kan qabu yoo ta'u kunis amala ijoo fi ragaa ragaa yaad-rimee daldalaa deeggaru kan hammate ta'uu danda'a.

8.4.3 Qo'annoo dandeettii Intarpiraayizii Xixiqqaa fi Giddugaleessaa qopheessuu

Qorannoon dandeettii IMX (yaad-rimee daldalaa ragaa) mala sirna qabeessa, barreeffamaan yaada daldalaa kee madaaluudha. Ta'uu qaba;

- **y** Murtee kennuu gargaaruuf dhugaawwanii fi lakkoofsa maaltu akka barbaachisu sitti agarsiisu.
- **y** Yaadni kee hojiirra ooluu fi dhiisuu isaa agarsiisi.
- **y** Yaada kee hojiitti hiikuuf malawwanii fi furmaata filannoo ta'an akka argattu fi ilaaltu si dandeessisa.

Qo'annoon kun siin, siif, afaanii fi jechoota waa'ee yaada daldalaa keetii wajjin walqabsiisuu dandeessuun barreeffamuu qaba. Qabiyyee armaan gadii of keessatti qabachuu qaba.

1. **Yaada daldalaa**

Yaada daldalaa keessan akkamitti ibsita? Maali? Ni hojjetaa? Daldala jiran irraa akkamitti adda? Eenyuutu sirraa bita? Yaada kee waraqaa irratti kaa'uu dandeessaa?

"A Service business" ykn "A coffee shop" jechuun qofti gahaa miti. Namni ibsa kana dubbisu kamiyyuu waan ati dubbattu sirriitti akka beekuuf suuraa yaada daldalaa keetii jechootaan dibi. Qo'annoo Dandeettii (Fasibility Study) kee jalqabuuf - yaada daldalaa keetiin jalqabi, waraqaa irratti. Namoota biroo wajjin mari'adhaa, odeeffannoo fi yaada dabalataa akkuma argattanitti sirreessaa.

2. **Profaayilii- Namoota Ijoo**

Yaada gaarii qabaachuun gahaa miti - namoota hojiirra oolchuu danda'an si barbaachisa. Isaan eenyu? Isaan si, hiriyoota kee, maatii kee ykn nama biraati? Namoota kana erga adda baafattee booda dandeettii fi cimina kee/isaanii fi hojii yaadame keessatti gargaaruu moo gufuu ta'uu isaanii murteessuu qabda?

Tokkoon tokkoon nama ijoo ta'eef reezumee fuula tokkoo uumi. Kun seenaa hojii qofa osoo hin taane, suuraa nama ijoo tokkoon tokkoo, cimina, dandeettii, muuxannoo, leenjii fi gahumsa barbaachisaa agarsiisudha. Siifi liqeessaa, dhiyeessaa, michoota ykn bakka bu'aa ta'uu danda'u kamiyyuu, cimina hojii/ bulchiinsa (fi hanqina) kee fi garee keetii ni mul'isa.

Akkasumas ogummaawwan adda baasuu dandeessan kanneen dhabaman kamiyyuu horachuun barbaachisaa ta'uu isaa isinitti agarsiisa.

3. **Kaayyoo Dhuunfaa**

Maaliif gara daldalaatti galuu barbaadda? Deebii - Qabeenya uumuuf!

Yaadadhu: daldalli ijoodhaan namoota jireenya dhuunfaa isaanii keessatti wantoota barbaadan, kan akka manaa, konkolaataa, ayyaanaafi jireenya gaarii akka galmaan ga'an kan taasisudha. Kaayyoo dhuunfaa kaaÿuu qabda. Jireenya dhuunfaa kee keessatti maal akka barbaaddu beektaa?
Yeroo Gabaabaa ilaali - hanga waggaa tokkootti jedhaa; Yeroo Giddugaleessaa - waggaa tokkoo hanga sadii; Yeroo dheeraa - waggaa sadii ol.

Kaayyoo jireenyaa addaan baasuu fi daldalli sun qabeenya maddisiisuu qofa osoo hin taane akkaataa jireenyaa kee akka mijeessuu mirkaneessuu qabda.

4. **Gabaa**

Maamiltoota: Nama hundaaf gurguruu hin dandeessu. Kanaafuu, maamiltoonni kee ta'uu danda'an eenyufa'i? Tarree Hojjedhu. Maaliif sirraa bitu?

Kutaalee ykn gareewwan Gabaa keessan adda baasuu: Kutaalee ykn gareewwan gabaa keessanii irratti beekumsa akkamii qabdu? Meeqatu jira? Maal bitatu? Yeroo meeqa ni bitatu? Giddu galeessaan bittaa isaanii maal ta'a?

Oomishaalee fi Tajaajiloota: Tarree oomishaalee / tajaajiloota kutaa tokkoon tokkoon isaaniif dhiheessitu agarsiisu uumi. Akkasumas oomishuuf ykn bitachuuf yeroo hammamii akka sitti fudhatu ilaali.
Isaan bitachuuf ykn oomishuuf hangam akka baasu fi hangam gurguruu akka dandeessu murteessii.
Dhiyeessitoota: Dhiyeessitoota filatamoo fi filannoo tarree tokko irratti adda baasuun oomishaalee / tajaajila / gatii tarree kana irratti agarsiisuu. Qorannoo kana gargaaruuf kataloogii fi birooshura walitti qabaa.

Dorgommii: Dorgomtoota kee tarreessiitii ciminaa fi hanqina isaanii itti dhaga'amu agarsiisi.
Tokkoon tokkoon dorgomaa ijoodhaaf qabxii gaarii lamaa fi qabxii badaa lama tarreessi. Maaliif daldala kee yaadameef dorgommii akka ta'an hubachuu qabda. Gaaffii Gaafadhu: 171

Maamiltoota isaanii akkamitti isaan irraa hawwachuu dandeessa? Gatiin qofa deebii miti.

Kaartaa: Kaartaa argachuu fi isa irratti daangaa gabaa kee, bakka, dorgomtoota, dhiyeessitoota, fi odeeffannoo dimogiraafii gabaa kee irratti ibsi.

5. **Haala Waliigalaa Daldala Keessan**

Bakka - Marsariitiin keessan, kireeffamee, kan qaba, moo mana keessa jiraa? Maaliif achitti argamu? Faayidaa fi miidhaa maali?

8.4.4 Hojii Karoora Dandeettii – Ragaa Yaad-rimee Daldalaa

Karoorri dandeettii abbootii qabeenyaa - fi invastaroota isaanii - yaad-rimeen daldalaa tokko amanamaa ta'uu fi dhiisuu isaa akka murteessan gargaara. Adeemsi karoora dandamachuu qopheessuu adeemsa qorannooti - adeemsa mirkaneessuu dhaabbati tokko hundee fi guddachuuf maaltu dogoggora ta'uu akka danda'uu fi maaltu sirrii ta'uu akka qabu murteessuuf. Karoora dandamachuu qopheessuun qorannoo fi yaada guddaa kan barbaadu yoo ta'u, kunis yeroo baay'ee yaada jalqabaa irratti jijjiirama guddaa fida. Oduu gammachiisaa karoorri dandeettii raawwachuu hamma cimaa ta'e karoorri daldalaa barreessuu salphaa waan ta'eef daldalli kee deeggarsa maallaqaa argachuu fi milkaa'uuf carraan isaa guddaadha.

Seenaa Karoora Dandeettii

Karoorri dandeettii hojii sanada idilee osoo hin taane gabaasa daldalaa idilee caaseffama qabu jedhamee fudhatamuu danda'a. Innis sakatta'iinsa dhugaa (reality check) keessan isa jalqabaati. (Iddoon gabaa cheekiin dhugaa ta'a.) Akka kanaan karoorri sun baay'ee of eeggannoodhaan itti yaadamee, haala adda ta'een akka gaariitti galmaa'ee fi ifatti barreeffamuu qaba. Qorannoon dandeettii (ragaa yaad-rimee daldalaa) mataa isaatiin jiraachuu danda'a ykn guutummaatti sanada deeggarsa (dabalataan) karoora daldalaa idilee ta'uu danda'a. Karoora daldalaa idilee keessatti murtoon ykn moodeelotni daldalaa hedduun kan itti fayyadaman yoo ta'u, sababni gochoota sanaa ifatti agarsiifamuu kan qabu yoo ta'u kunis yeroo baay'ee argannoowwan qorannoo dandeettii hojii yaad-rimee daldalaa jalqabaa eeruun danda'amuudha

Karoorri danda'amuu yoo xiqqaate dhimmoota karoora hojii dhumaa keessatti hammataman irra caalaan tuquu qaba. Karoora dandeettii raawwachiisummaa keessatti invastarootaa fi michoota biroo amansiisuudhaan deeggarsa isaanii akka dheeressan gochuurra, dizaayiniin sun sirritti argachuu fi walitti dhufeenya isaa qorachuu irratti xiyyeeffata. Yeroo baayyee seera qabeessummaan qorannoo danda'amuu xiinxala faayidaa baasiitiin agarsiifama. Xiinxalli baasii - faayidaa mala salphaa fi bal'inaan itti fayyadamnu yoo ta'u, moodeelli daldalaa ykn murtoon tokko maallaqaan kan danda'amu ta'uu isaa murteessuudha. Akkuma maqaan isaa ibsutti, mala kana fayyadamuuf gatii faayidaa tarkaanfii tokkoo walitti ida'uu qofa, fi baasii isa waliin walqabatu hir'isuu.

Haaluma kanaan, dhiyeessii daldalaa amansiisaa ta'e caalaa karoora hojiirra ooluu danda'uuf ifa ta'uu fi ragaan qabatamaa ta'e barbaachisaa dha.

8.4.2 Xiinxala Faayidaa Baasii

Karaaleen namoonni murtii itti kennan keessaa inni guddaan xiinxala faayidaa baasii (ykn CBA) fayyadamuudha.

Kireeffataa mana haaraa bitachuuf yaadaa jirtu yookiin daldalaa tooftaa gurgurtaa haaraa madaalu yoo taate, CBA fayyadamuu hin oollu. Murtee dhaabbilee, dhuunfaa fi illee mootummaa keessatti qaama murteessaadha.

Dhaabbileen gurguddoon akka Macy's (M) - Get Macy's Inc Report liqaa ofii isaanii doolaara miliyoona dhibbaan lakkaa'amu deebi'anii bitachuuf yeroo socho'anillee, hoggantoonni CBA fayyadamaa jiru. Dhugaa dubbachuuf, tarkaanfiiwwan dhaabbileen fudhatan irra caalaan isaanii bifa tokkoon ykn kan biraatiin CBA kan hirmaachisudha.

Garuu dhugumatti xiinxalli faayidaa baasii maali, akkamitti itti fayyadama? Fakkeenyonni xiinxala faayidaa baasii tokko tokko maali?

Xiinxala faayidaa baasii maali: Xiinxalli faayidaa baasii adeemsa adda durummaan daldaltoonni itti fayyadamanii fi walitti qabama faayidaa, kan akka bu'aa maallaqaa, tarkaanfii tokkoo negaatiivii, ykn baasii tarkaanfii sanaa irratti madaaludha. Teekniikichi yeroo baayyee yeroo tarkaanfii tokko murteessuuf yaalan kan fayyadamu yoo ta'u, yeroo baay'ee maallaqa doolaaraa faayidaa hin qabamne akkasumas baasii carraa shallaggii isaa keessatti hammata.

CBAn murtii yeroo gabaabaaf kan oolu ta'us, yeroo baay'ee kan itti fayyadamu yeroo dhaabbati ykn namni dhuunfaa murtii yeroo dheeraa qabudha.

CBA murtoon ta'uu danda'u kamtu daldala ykn nama dhuunfaaf hiika maallaqaa akka qabu murteessuuf meeshaa salphaadha. Adeemsi kunis faayidaa al-kallattiin ykn baasii tilmaama keessa galcha, akka itti quufinsa maamilaa ykn illee hamilee hojjetaa. Akkasumas yeroo baayyee filannoowwan hedduu gidduutti yeroo murteessan baasii carraa gahee guddaa qaba. Dhaabbileen ykn xiinxaltoonni baasii fi faayidaa dhufuu danda'u yeroo tarreessan yeroo baay'ee wantoota akka baasii humna namaa, faayidaa hawaasummaa fi wantoota biroo battalumatti ifa ta'uu dhiisuu danda'an irratti xiyyeeffatu.

Ammas, CBAn gatii ammaa qulqulluu (ykn NPV) wajjin wal fakkaata, kunis yeroo baayyee invastarootaan kan itti fayyadamanidha.

Kanaafuu, garaagarummaan CBA fi NPV gidduu jiru maali?

Xiinxala Faayidaa Baasii fi Gatii Ammaa Qulqulluu

Xiinxala faayidaa baasii, ykn CBA yeroo raawwannu, akka waliigalaatti faayidaa waliigalaa fi baasii waliigalaa pirojektii gara fuula duraa gatii amma jiruun madaaluun gargaara - kunis bakka gatiin ammaa qulqulluun itti dhufudha.Yeroo baay'ee CBAn ilaalcha yeroo dheeraatiin kan hojjetamu ta'uu isaa yoo ilaalle 173

yaada keessa galchuun, yeroo baay'ee gatii maallaqaa sababa qaala'iinsa jireenyaa fi sababoota birootiin kan jijjiiramu yoo ta'u, kunis yeroo CBA gaggeessitu gatii ammaa qulqulluu lakkoofsa xiinxalaa jirtu ilaaluun gargaara.

Gatiin ammaa qulqulluun akkuma maqaan isaa ibsutti, faayidaa ykn baasii gara fuula duraa gatii ammaa isaaniitiin shallaguun faayidaa invastimantii tokko raawwachuu murteessuuf kan gargaarudha. Gatiin ammaa qulqulluun shallaggiidhaaf pozaatiivii yoo ta'e (faayidaan baasii caalu jechuudha), tarkaanfiin ykn murtiin akka waliigalaatti invastimantii gaarii ta'a.

Yoo negaatiivii ta'e, faallaan isaa dhugaa ta'uu hin oolu.

CBA keessatti gatii ammaa qulqulluu baasii ammaa qulqulluu fi faayidaa ammaa qulqulluu shallaguuf kan gargaarudha.

Akkaataa Xiinxala Faayidaa Baasii itti shallagamu

CBA istaandaardiitiif, foormulaan, reeshiyoon faayidaa/baasii, baay'ee salphaadha:

Faayidaa/baasii, akka b/c.

Tarkaanfiiwwan Xiinxala Faayidaa Baasii

Xiinxalli faayidaa baasii raawwachuuf baay'ee salphaadha, akkasumas yeroo tarkaanfii ykn tarsiimoo haaraa ilaallu gargaaraa ta'uu danda'a.

Tarkaanfii 1: Tarreewwan qindeessuu

Xiinxala faayidaa baasii yeroo gaggeeffamu wanti jalqaba hojjetamuu qabu tarree baasii fi faayidaa tarkaanfii ykn murtii ta'uu danda'u hunda walitti qabuudha.

Baasii ifa ta'e qofa osoo hin taane (akka baasii sooftiweerii haaraaf fe'uu, ykn sooftiweerii mataa isaatiif) baasii hin qabamne ta'uu danda'u kan akka baasii carraa sooftiweerii tokko isa kaan irratti fudhachuu, ykn filannoo biraa kan akka hojjetaa haaraa qacaruu irrattis ilaali.

Dabalataanis, faayidaa adeemsa tarkaanfii ykn murtoo ta'uu danda'u hunda ilaali - galii kee irratti hangam dabaluu danda'a? Faayidaan biroo gocha kana keessatti uumamaan argamu kan baasii caalu isa taasisu maali? Fakkeenyaaf, sooftiweeriin haaraan tokko gahumsa ykn dandeettii daldala haaraa guddisuu danda'u ykn hojiin amma jiru akka gaariitti akka hojjetu gochuu danda'u ni fooyyessa? Akkasumas faayidaa hin qabamne akkasumas ifa ta'e, kan faayinaansii ilaaluu kee mirkaneessi

kanneen jedhaman.

Tarkaanfii 2: Baasii fi faayidaa gatii maallaqaa kennuu

Tarreewwan baasii fi faayidaa gocha sanaaf ta'an bal'aa lama erga qabaattee booda, ramaddii.
Gariin isaaniif, gatiiwwan ifa ta'u - akkuma baasii sooftiweerii kana fe'uuf bahu $500 ta'uu danda'a. Haa ta'u malee, yoo danda'ame baasii ykn faayidaa kallattiis ta'e al-kallatti fi qabatamaa fi hin qabamneef gatii maallaqaa ramaduuf yaaluun barbaachisaa dha. Fakkeenyaaf, haaraa fe'uu

sooftiweeriin kompiitara hojjetaa tokkoo sa'aatii lama lamaaf akka hin dhaqqabne gochuu danda'a, kunis hojjetaan sun yeroo hojii ykn oomishtummaa fi kanaaf maallaqa dhaabbatichaaf maddisiisu gatii fiduu danda'a. Tokkoon tokkoon baasii fi faayidaadhaaf gatiiwwan maallaqaa erga ramaddee booda, baasii fi faayidaa hunda akkaataa walduraa duubaan itti dabaltee walqixxaattoo sana saagi.

Gariin isaaniif, gatiiwwan ifa ta'u - akkuma baasii sooftiweerii kana fe'uuf bahu $500 ta'uu danda'a. Haa ta'u malee, yoo danda'ame baasii ykn faayidaa kallattiis ta'e al-kallatti fi qabatamaa fi hin qabamneef gatii maallaqaa ramaduuf yaaluun barbaachisaa dha. Fakkeenyaaf, sooftiweerii haaraa fe'uun kompiitara hojjetaa tokkoo sa'aatii lama lamaaf akka hin dhaqqabne gochuu danda'a, kunis hojjetaan sun yeroo hojii ykn oomishtummaa fi kanaaf maallaqa maddisiisu kan...
dhaabbata.

Tokkoon tokkoon baasii fi faayidaadhaaf gatiiwwan maallaqaa erga ramaddee booda, baasii fi faayidaa hunda akkaataa walduraa duubaan itti dabaltee walqixxaattoo sana saagi.

Tarkaanfii 3: Hima walqixaa saaguu fi wal bira qabuu

Walitti qabama faayidaa (walitti qabama gatiiwwan maallaqaa hunda faayidaa gochichaaf ramadaman) fi walitti qabama baasii (gatii maallaqaa baasii gochichaa hunda) fudhachuun walqixxummaa b/c tti cufuu.

Hima walqixaan walqixxaattoo lakkoofsaa ta'uu qaba, faayidaan lakkoofsaa (walitti qabama gatiiwwan faayinaansii faayidaa gochichaa) baasii yoo caale murtee itti fufuun gaariidha. Yoo hin taane dhaabbatichi ykn namni dhuunfaa tarkaanfii fudhachuu danda'u irra deebi'ee qorachuun akkaataa kanaan sirreeffama gochuu qaba.

Walqixxummaan kun filannoowwan ykn pirojektoota adda addaa hedduudhaafis kan qophaa'u yoo ta'u, dhaabbileen filannoowwan wal cinaa akka walbira qabaniif gargaaruu danda'a.

ÿ **Gocha 8.4**

1. Karoorri daldalaa maali?
2. Qaamonni karoora daldalaa maal fa'a?

Cuunfaa Kutaa

Kalaqni waan haaraa, fooyya'aa ykn dhiyaatee gatii uumu jedhamee hiikamuu danda'a. Qaamolee ijoo lamatti gabaabfamuu danda'a: kalaqaa fi hojiirra oolmaa.

Dhaabbileen Bizinesii yeroo gabaabaa keessatti guddachuu waan barbaadaniif sadarkaa jalqabaa guddina daldalaa irratti bu'aa hin argatan. Yeroo tokko tokko dhaabbati jalqabaa tokko bu'aa doolaara jalqabaa argachuuf waggoota fudhata.

Galmi guddaan dhaabbilee daldalaa jalqabuu keessatti oomisha ykn tajaajila milkaa'inaan gabaa irra kaa'amuu danda'u uumuudha, kunis yeroo dheeraa keessatti bu'aa doolaara miliyoonaan lakkaa'amu fiduu danda'a. Dhaabbilee jalqabaa milkaa'oo ta'an keessaa *Uber yoo ta'u,* amma gatii gabaa *doolaara biiliyoona 50 qaba.*

Dhaabbileen daldalaa nama dhuunfaa tokkoon ykn garee namoota dhuunfaa dhaabbata walta'iinsaa ykn dhaabbata aksiyoonaa uumuu danda'aniin qabamuu fi bulfamuu danda'u. Qophiin abbummaa fi bulchiinsa akkasii bifa gurmaa'ina daldalaa jedhamee waama. Dhaabbanni daldalaa tokko yeroo baay'ee bifa armaan gadii qaba: abbummaa kophaa, daldala walta'iinsaa fi Korporeeshiniiwwan.

Xiinxalli faayidaa baasii adeemsa adda durummaan daldaltoonni itti fayyadaman yoo ta'u, walitti qabama faayidaa, kan akka bu'aa maallaqaa, tarkaanfii tokkoo negaatiivii, ykn baasii tarkaanfii sanaa irratti madaaludha. Teekniikichi yeroo baay'ee yeroo tarkaanfii tokko murteessuuf yaalan kan fayyadamu yoo ta'u, yeroo baay'ee faayidaa hin qabamneef akkasumas baasii carraadhaaf maallaqa doolaaraa isaa keessatti hammata shallaggii.

Shaakala Irra Deebiin Kutaa

Kutaa I: Yoo Ibsichi sirrii ta'e Dhugaa ykn yoo sirrii hin taane Soba barreessi

gaaffilee armaan gadii

1. Kalaqni waan haaraa uumuu qofa.
2. Dhaabbileen daldalaa yeroo gabaabaa keessatti bu'aa ariifataa fiduu danda'u.
3. Daldalli abbummaa kophaa namoota dhuunfaa lamaa ol ta'aniin kan qabamuu fi kan hoogganamu dha.
4. Xiinxalli faayidaa baasii (CBA) meeshaa bu'aa daldalaa tokkoo sakatta'uuf ykn

dhaabbilee jalqabaa.

Kutaa II: Gaaffiiwwan filannoo dachaa: kanneen armaan gadiitif deebii gaarii filadhu

gaaffii

1. Gochoota armaan gadii keessaa abbootiin qabeenyaa tokko raawwatu keessaa isa kamtu gumaacha guddaa qaba gara badiisa uumaa?

   QEENXEE . Misooma oomisha haaraa

   . Dorgomaa tokko fudhachuu

   Dh.K.D. Aksiyoona baasuu

   D . Gatii hir'isuu

2. Adeemsa kalaqaa keessatti faayidaa dhaabbata xiqqaa?

   . Dandeettii R&D raawwachuu

   QEENXEE . Dandeettii faayinaansii walitti qabuu

   Dh.K.D. Dandeettii abbootiin qabeenyaa hojiiwwan hedduu raawwachuu

   D. D . Dandeettii abbootiin qabeenyaa yaada haaraa ykn misooma oomishaa irratti socho'uu

3. Hidhamtoonni alaa onnachiiftuu kennuu danda'u:

   QEENXEE . Faayinaansii walitti qabuu

   B . Hojimaata hojii haaraa ni beeksisa

   C . Fooyya'iinsa oomishaalee irratti ni beeksisa

   D. D . Agarsiisa daldalaa irratti hirmaachuu

4. Dhaabbileen paarkiiwwan saayinsii irratti argaman kanneen paarkiiwwan saayinsii irraa fagaatan waliin wal bira qabamee yoo ilaalamu:

   QEENXEE . Caalaatti kalaqa

   B . Kalaqa xiqqaa

   C . Kalaqa xiqqaa fi guddaan hin qabu

   D . Caalaatti guddina irratti kan xiyyeeffate

5. Dhaabbileen xixiqqaa kalaqaan hojjetan carraan isaanii:

   QEENXEE . Dameewwan beekumsa irratti hundaa'an

   B . Baayooteknooloojii

   C . Oomisha konkolaataa

   D . Oomisha Aerospace

6. Schumpeter abbootiin qabeenyaa kalaqaan hojjetan:

QEENXEE . Jiraachuu

B . Baduu

C . Dhaabbilee kalaqaa gurguddoo keessatti liqimfamuu

D . Dhaabbilee kalaqa hin qabne keessatti liqimfamuu

7. Abbootiin qabeenyaa kalaqaa kaasuun dhimmoota addaa isaan mudatu:

QEENXEE . Kaappitaala misoomaa

B . Kaappitaala caaseffama qabu

C . Kaappitaala namaa

D . Kaappitaala sanyii

8. Abbootiin qabeenyaa kalaqaa sababa:

QEENXEE . Barbaachisummaa paatentii eeguu

B . Itti gaafatamummaa hojjetaa guddaa

C . Itti gaafatamummaa maamilaa guddaa

D . Balaa daldalaa guddaa

9. Abbootii qabeenyaa kalaqaan networking gochuun baay'ee kan jajjabeeffamu ta'uu danda'a?

QEENXEE . Paarkiiwwan saayinsii

B . Inkubaatara daldalaa

C . Mana Maree Daldalaa

D . Waldaalee daldalaa

10. Rakkoon abbootii qabeenyaa kalaqaan guddifachuu keessatti mudachuu danda'u faayinaansii jechuun:

QEENXEE . R&D qabeenya hin qabamne waan ta'eef wabii daangeffame

B . Baasii sirna paatentii

C . R&D keessatti walqixxummaan dhuunfaa dhama'uu

D . Maallaqa kennan alaa ta'uu danda'an teeknooloojii hubachuu dadhabuu

Kutaa III: Bakka duwwaa jechoota mijatoo ta'aniin guuti

1. Kalaqni qaamolee lama qaba:_____fi _____.
2. Gosa daldalaa nama dhuunfaa tokko, nama dhuunfaa lamaa fi namoonni dhuunfaa hedduun _____, _____ . fi _____.

Wabiiwwan

AREDO, D. (1993, Waxabajjii). Dameewwan faayinaansii al-seerummaa fi walakkaa idilee Itiyoophiyaa: qorannoo waldaalee hojii gamtaa iqqub, iddirii fi qusannoo fi liqii. WARRAAQSA QORANNOO DIGDAMII TOKKO. Konsortiimii Qorannoo Diinagdee Afrikaa.

Armendariz, B., fi Morduch, J. (2010) Afaan Oromoo fi Jechoota Dinqisiiso Afaan Oromoo. Diinagdee Faayinaansii Maayikiroo, maxxansa 2ffaa. Kaambiriijii, Masaachusets: Maxxansa MIT.

Belayneh, M., Weldeselassie, M., Legesse, N., Tasew, Y., Denu, B., fi Bansal, CK (2011) irratti kan xiyyeeffatedha. Economics Student Text Book Kutaa 12. Addis Ababa: Rippabiliika Dimookiraatawaa Federaalaa Itiyoophiyaa, Ministeera Barnootaa.

Chole, E., fi Manyazewal, M. (1992) fi kanneen biroo. RAAWWII DIINAGDEE MAKROO DIINAGDEE ITOOPHIYAA 1974-90. Waldaa Diinagdee Itoophiyaa, 1-40.

Drake, P. P., fi Faaboozii, F. J. (2010). Bu'uuraalee Faayinaansii: Seensa Gabaa Faayinaansii, Faayinaansii Bizinesii fi Bulchiinsa Poortiifooliyoo. Hoboken, New Jersey: Joon Waayilii fi Ilmaan isaa, Inc.

Felipe, J., Kumar, U., fi Abdon, A. (2013) irratti kan xiyyeeffatedha. Biyyoonni dureeyyii akkamitti dureeyyii ta'anii fi biyyoonni hiyyeeyyiin maaliif hiyyeeyyii ta'anii hafan: Caasaa dinagdeeti. . .duh! Jaappaan fi Diinagdee Addunyaa, 46-58.

Gedaa, A. (2001) irraa kan fudhatame. Raawwii Diinagdee Maakroo Itoophiyaa Dergiin Booda . Kaaba Baha Afrikaa New Series, Qo'annoo Jildii. 8, Lakk.1, Dhimma Addaa: Bulchiinsa Qabeenya Uumamaa, 2019. Misooma Namaa, fi Raawwii Diinagdee Maakroo Itoophiyaa, 159-204.

KEEFER, P., fi KNACK, S. (1997) fi kanneen biroo. BIYYOONNI hiyyeeyyiin MAALIIF HIN QABAN? QORMAATA BIYYOOLESSAA IBSA DHAABBATAA. Gaaffii Diinagdee (ISSN 0095-2583), Jildii. XXXV, 590-602 irratti kan argamu.

Lakew, TB, & Azadi, H. (2020) irratti kan xiyyeeffatedha. Itiyoophiyaa Keessatti Hammatamuu Maallaqaa: Daandii Sirriirra Jiraa? JoornaaliiIdil-addunyaaQorannoo Faayinaansii, 1-13.

Mankiw, N. G. (2012) irraa kan fudhatame. Dudhaalee Diinagdee Maakroo, 6E. Mason, OH 45040: Barnoota Cengage Kibba-Lixaa.

Mauri, A. (2003) fi kanneen biroo. KA'UMSA FI MISOOMA JALQABAA BANKII ITTIYOOPHIYAA. Waraqaa Hojii lakk.04.2003 – marzo. 20122 Milano: Dipartimento di Economia Politica e Aziendale Yuunivarsiitii degli Studi di Milano karaa Konsarvaatooriyoo, 7.

Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa. (2020/21) jedhu. BANKII BIYYOOLESSAA ITOOPHIYAA . Addis Ababa: Daayirektoreetii Xiinxala Diinagdee Biyya Keessaa fi Maxxansa.

NBE. (2019/20) jedhu. Gabaasa Waggaa. Addis Abeba: Xiinxala Biyya Keessaa fi Diinagdee Maxxansa: Daayirektoreetii Baankii Biyyaalessaa Itoophiyaa.

Nwanne, TF (2019) fi kanneen biroo. SIRNA BANKII ITOOPHIYAA. Yuunivarsiitii Godfrey Okoye: Karra Qorannoo.

Roobinsan, WC, fi Yamazaakii, F. (1986). Qonna, Baay'ina Uummataa, fi Karoora Diinagdee Itoophiyaa, 1953-1980. Joornaalii Naannoolee Guddachaa Jildii, Jildii. 20, Lakk.3. 327-338 irratti kan argamudha.

Tesfamariam, K. (2015) Afaan Oromoo. Waldaa Hojii Gamtaa Qusannaa fi Liqii Itoophiyaa: Misooma, Qormaata fi Giddu-galeessa Yaadame. Joornaalii Idil-addunyaa Qo'annoo Waldaa Hojii Gamtaa, Jildii. 4, Lakk.1., 1-8.

Todaro, MP, & Ismiiz, S. C. (2012) jedhamuun beekama. Misooma Diinagdee, Maxxansa 11ffaa. Niiw Yoork: Addison-Wesley.